

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KADININ YOKSULLUKLA MÜCADELEDE
BELİRLEDİĞİ BİR STRATEJİ OLARAK EV
HİZMETİNDE ÇALIŞMA**

DOKTORA TEZİ

Sinem YILDIRIMALP

Enstitü Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali SEYYAR

TEMMUZ - 2011

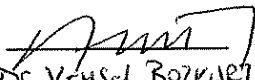
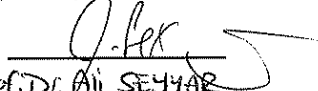
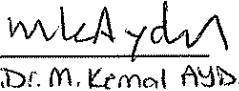

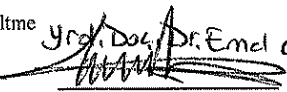
T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KADININ YOKSULLUKLA MÜCADELEDE BELİRLEDİĞİ
BİR STRATEJİ OLARAK EV HİZMETİNDE ÇALIŞMA**

DOKTORA TEZİ
Sinem YILDIRIMALP

Enstitü Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Bu tez 06/07/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

 Prof. Dr. Veysel BOZOKUR Jüri Başkanı ☒ Kabul ☐ Red ☐ Düzeltme	 Prof. Dr. Ali SEYYAR Jüri Üyesi ☒ Kabul ☐ Red ☐ Düzeltme	 Doç. Dr. M. Kemal AYDIN Jüri Üyesi ☒ Kabul ☐ Red ☐ Düzeltme
 Doç. Dr. Abdülkadir SENKAL Jüri Üyesi ☒ Kabul ☐ Red ☐ Düzeltme	 Yrd. Doç. Dr. Emel ÇETINKAYA Jüri Üyesi ☒ Kabul ☐ Red ☐ Düzeltme	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sinem YILDIRIMALP

06.07.2011

ÖNSÖZ

Küreselleşme ile birlikte yoksulluğun artmasına orantılı olarak kadın yoksulluğunun da arttığı görülmektedir. Günümüz dünyasında gittikçe yaygınlaşan ev hizmetinde çalışma, yoksul kadınların geçinme ve yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından değerli görünürken, çalışma koşulları ve sosyal güvencesizlik gibi birçok alanda dışlanma ve yoksunlukları da beraberinde taşınması sebebiyle araştırılmaya ve çözüm önerileri sunulmaya değer bulunmuştur. Danışman hocam Prof. Dr. Ali SEYYAR'a, öğrencisi olduğum, yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma ve dostluklarıyla, bilgileriyle, destekleriyle çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Emel ÇETİNKAYA ve Arş. Görevlisi Dr. Cemal İYEM'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

En içten ve en büyük teşekkürüm ise bu günlere ulaşmamda emeklerini, fedakarlıklarını hiçbir zaman ödeyemeyeceğim, tezimi teslim edene kadar benimle aynı heyecanı yaşayan sevgili anneme, babama, kardeşim Çiğdem'e, verdiği sonsuz destek ve gösterdiği anlayış için değerli eşim ve minik oğlum Onur'adır. Ayrıca, mülakat yaptığım tüm kadınlara samimi paylaşımları ve içtenlikleri için teşekkür ederim.

Sinem YILDIRIMALP

06.07.2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
SUMMARY	viii

GİRİŞ	1
--------------------	----------

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE TEORİK BOYUTUYLA

YOKSULLUK	5
1.1. Kavramsal Boyutuyla Yoksulluk	5
1.2. Teorik Çerçeve de Yoksulluk	12
1.2.1. Sosyolojik Açıdan Yoksulluk	12
1.2.1.1. İşlevselci Yaklaşım	12
1.2.1.2. Etkileşimci Yaklaşım: Yoksulluk Kültürü.....	14
1.2.2. İktisadi Açıdan Yoksulluk	16
1.2.2.1. Yapısal Yoksulluk.....	16
1.2.2.2. Küresel Yoksulluk Yaklaşımları	20
1.2.3. Sosyal Politika Açısından Yoksulluk	23
1.3. Küreselleşmenin Yoksullaştırıcı Etkisi ve Yeni Yoksulluk.....	32
1.3.1. Sosyal Devlet ve Refah Anlayışında Değişim.....	33
1.3.2. İşgücü Piyasalarında Değişim.....	39
1.3.3. Sosyal Yapı, Dayanışma Ve Çalışma Anlayışında Değişim	45
1.3.4. Yeni Yoksulluk.....	48

BÖLÜM 2: ÇALIŞAN YOKSUL KADINLAR VE EV HİZMETİNDE

ÇALIŞMA	52
2.1. Çalışan Yoksullar	52
2.2. Çalışan Yoksul Kadınlar	61
2.2.1. Kadın Yoksulluğunun Genel Çerçevesi	61
2.2.2. Kadın Yoksulluğu ve Yapabilirlik Yaklaşımı.....	68
2.2.3. Kadın Yoksulluğunun Nedenleri ve Türkiye Açısından Değerlendirme.....	72

2.2.3.1. Kadınların İşgücü Piyasasındaki Konumları.....	73
2.2.3.2. Kamusal Hizmet ve Kaynaklara Erişim.....	82
2.3. Yoksullukla Mücadelede “Kadınsal” Bir Alan: Ev Hizmetinde Çalışma.....	93
2.3.1. Enformel Hizmet Sektöründe Çalışan Yoksul Kadınlar	97
2.3.2. Ev Hizmeti ve Ev Hizmetinde Çalışan Kavramı	101
2.3.3. Ev Hizmetinin Tarihçesi	105
2.3.3.1. Ev İşi ve Kadın Emeği	105
2.3.3.2. Ücretli Ev Hizmeti	108
2.3.3.3. Türkiye’de Ücretli Ev Hizmeti.....	113
2.3.4. Dünya’da ve Türkiye’de Ev Hizmeti Çalışanlarının Çalışma Koşulları ve Yasal Düzenlemeler	117
2.3.4.1. Ev Hizmeti Çalışanlarının Çalışma Koşulları	117
2.3.4.2. Dünya’da ve Türkiye’de Ev Hizmeti Çalışanlarına İlişkin Yasal Düzenlemeler	120

BÖLÜM 3: EV HİZMETİNDE ÇALIŞAN KADINLARA YÖNELİK

BİR ARAŞTIRMA.....	128
3.1. Araştırma Süreci ve Hazırlık Aşaması.....	129
3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	130
3.2.1. Nitel Araştırma Aşaması.....	131
3.2.2. İçerik Analizi	133
3.3. Araştırmanın Bulguları.....	135
3.3.1. Ev Hizmetinde Çalışan Gündelik Temizlik İşçisi Kadınların Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri.....	136
3.3.2. Çalışma Koşulları ile İlgili Analizler.....	144
3.3.2.1. Çalışma Koşulları İle İlgili İçerik Analizi.....	144
3.3.3. Mülakata İlişkin Diğer Bulgular	155
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	159
KAYNAKÇA	172
EKLER.....	204
ÖZGEÇMİŞ.....	211

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
BKE	:Beşeri Kalkınma Endeksi
BM	:Birleşmiş Milletler
CEDAW	:Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi
CKE	: Cinsiyete Bağlı Kalkınma Endeksi
DB	:Dünya Bankası
ĐİE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
GDI	:Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi
GEM	:Cinsiyeti Güçlendirme Ölçütü
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HDI	:İnsani Gelişme Endeksi
HHGTA	: Hane Halkı Gelir Tüketim Anketi
ICLS	:Uluslararası Çalışma İstatistikçileri
ILO	:Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	:Uluslararası Para Fonu
İKÖ	:İslam Konferansı Örgütü
KEİG	:Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi
KSGM	:Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
OECD	:Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	:Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WB	:World Bank

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Farklı Yoksulluk Çeşitleri ve Tanımları	10
Tablo 2: Yoksulluk Tanımlarına Göre Yoksul Kişinin Özellikleri.....	11
Tablo 3: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları	54
Tablo 4 : Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksul Fert Sayısı	55
Tablo 5: Türkiye’de Hane Halkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları	56
Tablo 6: Türkiye’de Hane Halkı Fertlerinin İşteki Durumuna Göre Yoksulluk Oranları	57
Tablo 7: Türkiye’de Hane Halkı Fertlerinin İktisadi Durumuna Göre Yoksulluk Oranları.....	58
Tablo 8: Türkiye’de Yıllar İtibariyle İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları.....	79
Tablo 9: Kadının Çalışması Hakkında Düşünceler	80
Tablo 10: Türkiye’de Hane Halkı Fertlerinin Cinsiyetine ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları	87
Tablo 11: Türkiye’de İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu	91
Tablo 12: İşyeri Büyüklüğüne Göre İstihdamdaki Kadınların Kayıtlılık Durumu	91
Tablo 13: Eğitim Durumuna Göre İstihdamdaki Kadınların Kayıtlılık Durumu	92
Tablo 14: İşteki Durumuna Göre İstihdamdaki Kadınların Kayıtlılık Durumu	92
Tablo 15: Ev İşlerinin Genellikle Kim Tarafından Yapıldığı	116
Tablo 16: Ülkelere Göre Ev Hizmetlerinde Çalışanlarla İlgili Düzenlemeler.....	125
Tablo 17: Gündelikçi Kadınların Yaş Durumu	136
Tablo 18: Gündelikçi Kadınların Eğitim Düzeyi	136
Tablo 19: Gündelikçi Kadınların Medeni Durumları.....	139
Tablo 20: Evli Gündelikçi Kadınların Eşlerinin İş Durumu	139
Tablo 21: Gündelikçi Kadınların Yaşadığı Evlerin Hane Halkı Sayısı	140
Tablo 22: Gündelikçi Kadınların Yaşadığı Hanelerdeki Sigortalı Çalışan Sayısı	140
Tablo 23: Gündelikçi Kadınların Aylık Hane Gelirleri	141
Tablo 24: Gündelikçi Kadınların Aylık Kazançları	142
Tablo 25: Gündelikçi Kadınların Yaşadığı Evlerde Kira Ödeme Durumu.....	143

Tablo 26: Gündelikçi Kadınların Göç Durumları	143
Tablo 27: Gündelikçi Kadınların Düşük Ücret Vurgusu	145
Tablo 28: Düşük Ücret ile İlgili Mülakat Verileri.....	145
Tablo 29: Gündelikçi Kadınların Düzensiz Çalışma Süresi Vurguları	148
Tablo 30: Düzensiz Çalışma Süreleri ile İlgili Mülakat Verileri	149
Tablo 31: Gündelikçi Kadınların Sosyal Güvence Problemi Vurguları	152
Tablo 32: Sosyal Güvence Problemi ile İlgili Mülakat Verileri Karşılaştırmalı Değerlendirilme	152
Tablo 33: Yoksul Kişilerin Özellikleri / Gündelikçi Kadınların Özellikleri	164

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: İçerik Analizi Süreci ve Aşamaları	134
--	-----

Tezin başlığı: “Kadının Yoksullukla Mücadelede Belirlediği Bir Strateji Olarak Ev Hizmetinde Çalışma”	
Tezin Yazarı: Sinem YILDIRIMALP	Danışman: Prof. Dr. Ali SEYYAR
Kabul Tarihi: 06.07.2011	Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 204 (tez) + 7 (ekler)
Anabilim Dalı: Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	
<p>Yoksulluk, kaliteli yaşam koşullarından yoksun olmaktır. Ancak farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk kavramı, bugün sahip olduğu klasik anlamının dışında farklı bir görünüm sergilemektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte yoksulluğun anlamı ve mücadele yöntemleri değişmektedir. Küreselleşme toplumda var olan eşitsizliği derinleştirmekte ve keskinleştirmektedir.</p> <p>Yoksulluktan en fazla etkilenen kesim kadınlardan oluşmaktadır. Yoksulluğun daha çok kadınlarda yoğunlaşması, küresel bir olgudur. Kadın yoksulluğu, küreselleşme sürecinde başlıca iki şekilde etkilenmiştir. İlki, refah devletindeki aşınmaların, kadınların temel yapabilirliklerini olumsuz etkilemesidir. İkincisi ise, küreselleşme sürecinin temel birikim rejimi olan post-fordizmin, kadınların düşük ücretli ve güvencesiz işlerde çalışmalarını kolaylaştırmasıdır. Kadınlar, toplumsal cinsiyet ilişkileri çerçevesinde, yoksulluğu erkeklerden daha farklı bir biçimde yaşamaktadırlar. Kadınların, eğitim, sağlık hizmetleri, istihdama katılım gibi toplumsal yaşamın tüm alanlarındaki hak ve fırsatlara eşitsiz erişimi nedeniyle yoksulluğun anlaşılmasında toplumsal cinsiyete duyarlı bir analiz çerçevesinin benimsenmesi önemli olmaktadır.</p> <p>Bu çalışmanın amacı kadınların yoksulluğa karşı mücadelede emeklerini üretim ve yeniden üretim süreçlerinde nasıl kullandıklarını analiz etmektir. Yoksulluk, toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, ataerkil toplum yapısı ve kadın emeğinin kayıt dışı kullanımı arasında doğrudan bir ilişki kurarak, ev hizmeti sektörünün gündelikçilik formunun alt sınıfa ait kadınlar için, yeni bir meslek alanı olarak ortaya çıkışını anlamaktır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu, Ev Hizmeti Sektörü, Gündelikçi	

Title of the thesis: “Women’s Strategy For Fight Against The Poverty: Working In House Service”	
Author: Sinem YILDIRIMALP	Supervisor: Prof. Dr. Ali SEYYAR
Date: 06.07.2011	Nu. Of pages: viii (pre text) + 204 (main body) + 7 (app.)
Department: Labour Economics and Industrial Relations	
<p>Poverty is being away from the standarts of high quality life. But concept of poverty, which emerged out of various reasons, has now been regarded differently from its classic understanding. Within the process of globalization, the meanings and the methods of fight against the poverty are due to change. Globalization makes deepen and sharpen the existing inequality in the society.</p> <p>Women are directly affected from the implications of the poverty. It is a global phenomenon that poverty is focused more on women. Women poverty has been affected by the process of globalization in two ways. The first is the fact the erosions in the welfare state affected women abilities negatively. The second is that post-fordism which is the main accumulation regime of globalization made it easier to work women in low-wage and unsecure jobs. Women experience the poverty differently from men in the context of gender relations. Due to unequal participation of women to the rights and opportunities in all spheres of social life, such as education, health services, participation to employment, it becomes important to adopt a gender sensitive analysis for understanding the poverty.</p> <p>The main aim of this study is to analyse how women use their labor in the production and reproduction process against poverty. This study is to establish a direct among division of poverty, labor based on gender, patriarchal social structure and informal labor utilization of women in House Service Sector, and to explain the field of daily labor in house service sector as a new occupation for those women of lower classes.</p>	
Key Words: Poverty, Feminization of Poverty, House Service Sector, Daily Labor	

GİRİŞ

En genel tanımıyla insanların gereksinimlerini karşılamak için yeterli kaynaklara sahip olamama durumu olan yoksulluk, çok boyutlu bir süreci içermektedir. Son 50 yıldır dünya üzerinde büyük bir refah artışı yaşanmasına rağmen yoksulluk çağımızın en çetin problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. Dünya’da bir yandan giderek artan bir zenginlik gözlemlenirken, diğer yanda şiddetli ve geniş çaplı bir yoksulluk yaşanmaktadır.

Günümüzde yoksulluk, sadece az gelişmiş ülkelere ait bir sorun olmayıp, farklı boyut ve dereceleri ile gelişmiş ve sanayileşmiş ülkelerde de karşımıza çıkan bir sorun haline gelmiştir. Özellikle son yirmi yıldır uluslar arası kurum ve kuruluşların, araştırmacıların ve politika yapıcıların önem verdiği çalışma sahalarından biri haline gelen yoksulluk küreselleşme süreciyle birlikte daha derin, daha görünür bir şekil almıştır. Küreselleşmenin başarısız olduğu eleştirisi almasının başlıca nedenini oluşturan toplumsal adaletsizlik ve eşitsizlikler, dünya ölçeğinde ve ülkelerin kendi içinde yoksulluğun sahip olduğu klasik anlamının dışında farklı bir görünüm sergilemesi sonucu doğurmuştur.

Çalışıyor olmanın yoksulluktan kurtulmaya yetmediği bir sürecin yaşanmaya başladığı küreselleşme ile birlikte çalışan yoksulluğu ve çalışan yoksullar içinde de kadınların çoğunluğu dikkat çekmektedir. Kadınların çalışan yoksullar içinde gittikçe artan bir paya sahip olmalarının temelinde ise zaten eğitim ve vasıf düzeyi açısından belli bir seviyede olmayan kadınların yaşadığı yoksulluk yatmaktadır.

Küreselleşme sürecinin sosyal devlet anlayışında, işgücü piyasalarında ve sosyal yapıda meydana getirdiği yoksullaştırıcı etkiler kadınlar üzerinde odaklanırken, toplumsal cinsiyete dayalı yapı da kadın yoksulluğunun yeniden üretimini doğurmaktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve eşitsizlikleri, kadınların ve erkeklerin yoksulluğu farklı tecrübe etmelerine , özellikle de hanede yaşanan yoksulluğun farklı olması sonucunu doğurmaktadır. Erkeklerle kıyaslandığında kapasitelerini gelir ve refaha dönüştürebilmeye zorluk çeken kadınlar, gelir yetersizliğinin yanısıra ekonomik kaynaklara ve kamusal hizmetlere erişimde, mülkiyet üzerinde söz hakkına sahip

olmakta, iş gücü piyasasına katılım gibi süreçlerde de savunmasız, yoksunluk içinde kalarak, kronik ve derin yoksulluğa karşı korumasız kalmaktadırlar.

Pek çok açıdan yoksulluğun kurbanı olan kadınlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işgücü piyasasına katılımları her ne kadar artsa da, istihdamları, prestiji ve ödülleri daha düşük olan kadınsal alanlarda yoğunlaşmaktadırlar. Küreselleşmeyle birlikte piyasalarda nitelikli çalışan istihdamının artması ile vasıf düzeyi ve eğitimi düşük olan kadınlar enformel sektörde çalışmaya yoğunlaşmışlardır. Çoğu için düşük ücretle, olumsuz koşullarda da olsa enformel sektör, çalışmak için değerlendirilmesi gereken bir seçenektir. Özellikle yoksullukla mücadele eden kadınlar için enformel sektörde çalışmak tüm bu olumsuzluklarına rağmen değerlidir. Ancak yoksulluktan kurtulmak için enformel sektörde çalışan kadınlar, çoğunlukla yoksulluktan kurtulamadıkları gibi, sosyal güvencesizlik gibi yoksunluklara da maruz kalmaktadırlar.

Yoksul, eğitim ve vasıf düzeyi düşük, çoğunlukla kırsal alandan kentlere göç etmiş kadınların yoksullukla mücadele için kurtuluş gördükleri enformel sektör içerisinde, gün geçtikçe önem kazanan ev hizmetinde çalışma yaygınlık kazanmaktadır. Yeni bir çalışma alanı olarak ortaya çıkan ev hizmetinde çalışma, kadına atfedilen görev ve sorumlulukların, düşük ücretlerle başka kadınlara yaptırılması sürecini oluşturmaktadır. Özellikle kadınların çalışma yaşamına girişiyle birlikte, formel sektörde iş bulabilme fırsatı olmayan kadınlar için ev hizmetinde çalışma alanı çalışabilmek için fırsat ve olanak sağlamaktadır.

Ancak her ne kadar yoksulluktan kurtulmak için enformel sektörde çalışıyor olmak değerli görünse de uzun vadede kadınların yoksulluktan kurtulmaları için sadece çalışıyor olmaları da yeterli olmamaktadır. Ev hizmetinde çalışma alanında, düşük ücret, uzun çalışma saatleri gibi olumsuz koşulların yanı sıra iş ve sosyal güvenceden yoksunlukta söz konusudur. Çoğu ülkede yasal koruma altında olmadan, kayıt dışı çalışan ev hizmeti çalışanları için kimi ülkelerde özel yasalarla koruma altına alınmaktadırlar. Ülkemizde özellikle gündelikçi olarak ev hizmetinde çalışan kadınlar iş ve sosyal güvenlik yasalarında kapsam dışında kalırken, haklarında herhangi bir özel yasa ve düzenlemede söz konusu değildir.

Çalışmanın Amacı

Bir çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de bir sektör haline gelen ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınların, enformel sektördeki payı ve enformelleşme süreçlerindeki oranı giderek artmaktadır. Gündelikçiler için işin niteliğinden kaynaklanan zorlukların yanı sıra düşük ücret, düzensiz çalışma saatleri, sosyal güvencesizlik gibi olumsuzluklar, ekonomik, toplumsal ve mekansal sosyal dışlanmışlıkları arttırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, ev hizmetinde gündelik temizlik işçi olarak çalışmanın, kadınların yoksullukla mücadelesinde etkili olup olmadığını tartışmaktır. Enformel sektör her ne kadar kadınlara bir gelir olanağı sunsa da uzun vadede kadınların yoksulluğunu azaltacak istihdam yapısını sağlamamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle kadınların demografik ve sosyo-ekonomik yapılarının anlaşılması ve daha sonra da çalışma koşulları ile ilgili duygu ve düşüncelerini anlamaya yönelik sorular sorulmuştur.

Çalışmanın Önemi

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kadın yoksulluğunun artmasına paralel olarak gündelikçi olarak ev hizmetinde çalışmada yaygınlaşan bir iş alanı olmuştur. Özellikle eğitim ve vasıf düzeyi düşük, kırsaldan kentsel alana göç etmiş kadınlar, enformel sektör içinde geleneksel rollerin de etkisiyle bu alana yönelmektedirler. Gündelikçi olarak ev hizmetinde çalışma, kadın yoksulluğunun gerek ekonomik ve gerekse sosyal açıdan daha iyi anlaşılması noktasında önemlidir. Diğer yandan günümüz dünyasında ev hizmetinde bir başkasını çalıştırmanın yaygınlaşması ve gündelikçi çalışan sayısının artışı da çalışmayı önemli hale getirmektedir. Her ne kadar ülkemizde gündelikçi kadınlara yönelik sosyolojik araştırmalar ve çalışmalar mevcutsa da bu çalışma, konuya kadın yoksulluğu ve özellikle güvencesiz, belirsiz bir yaşam sebebiyle sosyal koruma bağlamında gündelikçi olarak çalışanlar üzerine yapılacak çalışmaların gerekliliğine olan ihtiyacı da ortaya koymaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada öncelikle yoksulluk, kadın yoksulluğu ve ev hizmeti alanında teorik çerçeveyi oluşturmaya yönelik literatür araştırması yapılmıştır. Ayrıca uygulama bölümü için nitel araştırma metodolojisi benimsenmiş ve bilgi toplama aracı olarak yarı

yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Çalışmada gündelikçi olarak ev hizmetinde çalışan kadınlara ulaşılmasında kar topu yöntemi uygulanmıştır. Mülakat yapılan kadınlara yoksulluk, ev hizmetinde çalışma, işe giriş, çalışma koşulları ve sosyal güvenliklerine ilişkin açık uçlu sorular yöneltilmiştir.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Ev hizmetinde gündelik temizlik işçi olarak çalışan kadınlar üzerinde yapılan bu çalışma Sakarya ili ile sınırlı tutulmuştur. Ayrıca yapılan mülakatların süresi de 45-75 dakika ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın İçeriği

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın ilk iki bölümünde çalışmanın kavramsal yönü ortaya konmakta ve son bölümde ise alan araştırması sonuçlarına yer verilmektedir.

Birinci bölümde, yoksulluğun ne olduğu, nasıl tanımlandığı yoksul kişinin özellikleri nedir sorusunun cevabını alabilecek nitelikte ortaya konmaya çalışılırken, teorik açıdan farklı disiplinlerin yoksulluğa bakış açısı çalışmanın konusuna uygun şekilde geniş bir çerçevede içerisinde incelenmektedir. Yine birinci bölümde, sosyal devlet ve refah anlayışında değişim, işgücü piyasalarında değişim, sosyal yapı, dayanışma ve çalışma anlayışında değişim çerçevesinde küreselleşme ve yoksulluk ilişkisi tartışılmaktadır.

İkinci bölümde ise çalışan yoksullar içinde payı giderek artan kadınların yaşadığı yoksulluk, kadın yoksulluğu çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışmanın uygulama alanını oluşturan ev hizmetinde çalışma da bu bölümde teorik olarak incelenmektedir.

Ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınlarla yapılan mülakat sonuçlarının değerlendirildiği üçüncü bölümde ise içerik analizi kullanılarak kadınların demografik ve sosyo-ekonomik yapıları ve çalışma koşulları ile ilgili araştırma bulguları elde edilmeye çalışılmaktadır.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL VE TEORİK BOYUTUYLA YOKSULLUK

Ekonomik, sosyal, psikolojik etkileri ile çok boyutlu bir niteliğe sahip olan yoksulluk, Dünya'nın ve Türkiye'nin en önemli sosyal sorunlarından biri olarak tartışılmaktadır. Yoksulluk, temelde ve öncelikle az gelişmiş ülkelerin sorunu olarak görülse de, günümüzde, özellikle de küreselleşme ile birlikte, gelişmiş ülkelerde de gündemi işgal etmektedir.

Bir sonuç olarak karşımıza çıkan yoksulluğun, tanımının, ortaya çıkış nedenlerinin açıklık kazanması ve yoksulluğun, genelde ülkeleri özelde ise bireyleri nasıl etkilediğinin anlaşılabilmesi, yoksullukla mücadelede etkin politikaların oluşturulması ve uygulanması açısından önem arz etmektedir.

Bu amaç doğrultusunda çalışmanın ilk bölümünde yoksulluk kavramı çeşitli boyutlarıyla tartışılarak, yoksulluğa ilişkin temel kavramlar ve farklı disiplinler açısından yoksulluğun ele alınışı incelenecektir.

1.1. Kavramsal Boyutuyla Yoksulluk

Dünya'nın ve ülkemizin önemli sosyal sorunlarından biri olan yoksulluk kavramının tanımı konusunda literatürde bazı ortak noktalara rastlanmakla birlikte tam bir görüş birliği sağlanabildiğini söylemek zordur. Tanımlanması ve ölçülebilmesi açısından yaşanan zorluk, kavrama “görecelilik” niteliğini kazandırmaktadır. Yoksulluğu yalnız bir ekonomik kategori olarak ele alarak, sahip olunan gelir değişkenine göre değerlendirerek tanımlamak, eksik bir tanımlamaya sebep olacaktır. Çünkü yoksulluk, ekonomik bir kategori olmanın yanı sıra, sosyal, toplumsal bir durumu da ifade etmektedir (Erdoğan, 2002: 10).

En temel tanımıyla yoksulluk bireyin varlığını sürdürebilmesi için ihtiyacı olan temel gereksinimlerini karşılayabilecek asgari gelir düzeyine sahip olmamasını (Burton, 1992) ifade etmektedir. Sosyal boyuyla ise “insan haysiyetine ve şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyinin altında, maddi yönden tam anlamıyla veya nispi olarak yetersiz olma durumudur” (Seyyar, 2002: 131).

Gerek ekonomik ve gerekse toplumsal kalkınmanın önünde engel oluşturan yoksullukla, ülkelerin sahip oldukları gelişmişlik düzeyi arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Ancak yoksulluk kavramı açıklanırken, ülkelerin içinde buldukları genel ekonomik ve toplumsal değişkenlerin yanı sıra kültürel ve bireysel faktörlerinde ihmal edilmemesi gerekmektedir. Yoksulluk, maddi kaynaklardaki yetersizliği, olanaklardan mahrum kalma durumunu ifade etmekle birlikte, sosyal ve kültürel kaynaklardan yoksunluğu (Atkinson, 1996: 83) da içermektedir.

İnsani ihtiyaçlar kavramına dayanan yoksulluk kavramı, toplumsal bir varlık olan insanın, fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme, giyim, barınma ve sosyokültürel ihtiyaçlardan mahrum kalmasını vurgulamaktadır (Zengingönül, 2007: 124). Geleneksel temel ihtiyaçlar yaklaşımında yoksulluk, genel olarak geleneksel temel mal ve hizmetler, gıda, giyim, barınak, altyapı, temel eğitim, sağlık hizmetleri ve kamu ulaşımını kapsamaktadır (Asselin ve Dauphin, 2001: 21). Devlet İstatistik Enstitüsü'nün Yoksulluk Çalışması'na (2002) göre dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu olarak nitelendirilirken, geniş anlamda, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamı devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalma olarak ifade edilmektedir (DİE 2002 Yoksulluk Çalışması, 2004: 10). Belirtilen ihtiyaçlardaki eksiklikler ya da yoksunluklar, yerel, ulusal veya küresel ölçekte, cinsiyete, ırka ve sosyal statüye göre değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, asgari yaşam standardı içinde yaşamayı sağlayacak gelir miktarına sahip bekâr bir kişinin, evlenmesi ve çocuk sahibi olması durumunda gelir düzeyinin de aynı kaldığı düşünülürse, hane halkının yoksulluk riski altına gireceği söylenebilir (Özsoy, 2004).

Yoksullukla mücadele için, üretkenliği, istihdamı ve geliri arttırmayı hedef alan refah okulu yaklaşımına göre yoksulluk, bir ya da daha fazla kişinin, toplum standartlarıncı kabul edilebilir minimum ekonomik refah düzeyini yakalayamadığı toplumlarda görülmektedir (Asselin ve Dauphin,2001:21). Kavramın çok boyutluluğu, farklı tanımlamaları beraberinde getirirse de, en klasik anlamıyla insanların temel ihtiyaçlarını karşılamaktan mahrum olma durumunu ifade eden yoksulluk, evrensel boyutta, “mutlak yoksulluk” ve “görelî yoksulluk” şeklinde yapılmış temel bir ayırımı tabi tutulmaktadır. Bu temel ayırımın yanı sıra yoksulluğa ilişkin tanımlamalarda “Objektif / Subjektif

yoksulluk”, “Kronik / Geçici yoksulluk”, “Gelir yoksulluğu / İnsani yoksulluk”, “Kırsal / Kentsel yoksulluk” gibi sınıflamalar da bulunmaktadır.

Yoksulluğun tanım ve ölçümünde hakim yaklaşım olan mutlak yoksulluk çizgisi, kökenleri 19. yüzyılın sonlarında İngiltere’de yapılan çalışmalara dayanan gelir/tüketim harcamaları kıstaslarına dayanmaktadır (Şenses, 2006: 62–63). Mutlak yoksulluk ile yoksulluğun nesnel biçimde ölçülmesi amaçlanmakta ve zamana-mekâna göre değişmeyen kesin bir yoksulluk tanımı yapılması hedeflenmektedir. Buna göre, mutlak yoksulluk, yaşamak için asgari düzeyde beslenemeyen birey ya da ailelerin asgari gelir düzeyini temel almaktadır (Popenoe,1991:267).

Ülkelerin içinde buldukları farklı koşulları ve gelir dağılımında yaşanan farklılıkları dikkate almadan, her ülke için uygulanabilecek küresel yoksulluk sınırını belirlemek amacıyla kullanılan mutlak yoksulluk, ülkelerarası karşılaştırmaların yapılmasını sağlamaktadır (Aktan ve Vural, 2002a: 5). Bireylerin, kendilerini ve bakmakla yükümlü oldukları diğer bireyleri geçindirmek için ihtiyaç duydukları ekonomik olanaklara sahip olamamaları (Zastrow, 1991: 309) durumunu ifade eden mutlak yoksulluğun ölçümünde, yaşamak için gereken temel ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçların karşılanabilmesi için gerekli olan en düşük gelir belirlenmekte ve böylece yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır.

Yoksulluğun evrensel bir yoksunluk standardına göre ölçülemeyeceğini, kültürel olarak tanımlanması gerektiğini (Giddens, 2005: 309), homojen bir yoksullar kitlesi olmadığını düşünenlerce kullanılan görelî yoksulluk kavramı, insanın toplumsal bir varlık olmasına dayanmakta ve mutlak yoksulluk kavramının yetersiz kaldığı durumlar için kullanılmaktadır. Buna göre, görelî yoksulluk, “fakir hane halkı veya birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklığı ifade eder” (Dumanlı, 1996: 8) şeklinde tanımlanmaktadır.

Görelî yoksulluk, herhangi bir toplumda mevcut olan standartlar değerlendirilerek tanımlanmaktadır. Sosyal yaşama katılımın ortalama maliyeti göz önünde tutulduğu için ülkelerin tüketim alışkanlıklarının da hesaba katılması gerekmektedir. Bireyin insanca yaşam sürebilmesi için yaşadığı sosyal çevredeki temel sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamaması da yoksulluk kategorisinde değerlendirilmekte (Cochrane, 1993: 191)

ve görelî yoksulluk hesaplamasında kullanılmaktadır. Ayrıca, görelî yoksulluk, ekonomi içinde yaşanan gelir eşitsizliğine vurgu yapmakta ve gelirin yeniden dağılımına yönelik politikalar önermektedir (Friedmann, 2001: 139).

Bireysel bazda görelî yoksulluk, bireyler arası gelir farklılığına dayanmakta yani bir bireyin diğeri bir bireye göre daha az gelir elde etmesi ile ortaya çıkmaktadır. Toplumsal boyutta ise, toplum tarafından yaygın şekilde kabul gören aktivitelere katılma ve yaşamdan zevk almayı sağlayacak kaynakların bulunmaması olarak kendini göstermektedir (Demirbilek, 2005: 250). Görelî yoksulluğa göre yoksulluk, esas olarak eşitsizlikten oluşmaktadır ve bu durumda her zaman bir yoksul kesim olacaktır. Öyle ki, görelî yoksullar, gelirden tamamen mahrum olan yoksullardan, gelir yoksulu olan dar gelirli insanlar olarak ayrılmaktadırlar. Ortalama refah seviyesinin altında seyreden ancak asgari hayat standardını sağlayan bir kesimi oluşturmaktadırlar (Seyyar, 2003a: 42).

Görelî yoksulluğun bulunduğu yerde, mutlak yoksullukla karşılaşılabilir ancak mutlak yoksulluğun görüldüğü yerde göreceli yoksulluk zorunlu olarak bulunmaktadır (Tufan ve Karataş, 2003: 16). Gelir seviyesi kavramı, her iki yaklaşımın ortak noktasını oluşturmaktadır. Bu sebeple öncelikle gelir seviyesini oluşturan etmenler ortaya çıkarılmalı ve yoksulluk sınırı olarak belirlenen gelir seviyesi altında yaşayanların kimler olduğu tespit edilmelidir (Dansuk, 1997: 5). Diğeri yandan, gelir dağılımında yaşanan eşitsizlik sorunu azaltılabilir ve ekonomik politikalarla birlikte sosyal politikalarında uygulanmasıyla daha adil bir gelir dağılımı sağlanabilirse, mutlak yoksulluk durumu ortadan kaldırılabilir (Tufan ve Karataş, 2003:16).

Ancak yoksulluk, yalnızca gelir yetersizliği ile açıklanamayacak kadar karmaşık ve çok boyutludur. Dolayısıyla yoksunluk kavramını da yoksulluk içerisinde ele almak gerekmektedir (Koray ve Alev, 2002: 411). Sosyolojik olarak yoksunluk, bireyin içinde yaşadığı koşulları ve mahrumiyetleri ifade etmektedir ve fırsat eşitsizliği, ayrımcılık, marjinallik, dengesiz güç dağılımı, yapısal eksikliklere bağlı ortaya çıkan yoksunluklar, yoksullar için derin anlamları da ifade etmektedir (Gökdayı,2007). Yoksullukla yoksunluğun göreceli farkına baktığımızda, toplumla kaynaşamama, toplumsal ilişkilere girememe, marjinalleşme ya da toplumsal dışlanma süreçlerinin varlığı yoksunluğu işaret etmektedir (Reddy,2004). Örneğin, bireyin iş bulma ve işgücü piyasasına

katılımında, nitelik yoksunluğu, coğrafi engeller, ayrımcılık ve dışlanma gibi etkenler engel oluşturmaktadır (Temiz,2008:68). Ancak, yoksulluk ve yoksunluk iç içe geçmiştir ve yoksunluk çoğunlukla yoksullukla birlikte anılmaktadır. Öyle ki Maxwell yoksulluğu tanımlarken, yoksulluğun, gelir ya da tüketim eksikliği, insani az gelişmişlik, toplumsal dışlanma, hastalık, yeteneklerin ve işlevselliğin eksikliği, açlık, zor geçim koşulları, temel ihtiyaçların eksikliği ve göreceli yoksunluk olduğunu ifade etmiştir (Maxwell, 1999).

Yoksullukla ilgi ayrıntılı ve kapsamlı bir sınıflama yaparak, beş tür yoksulluktan bahseden DiNitto da sınıflamasında “yoksunluk olarak yoksulluk” ifadesini kullanarak, bunun, kabul edilebilir bir hayat seviyesi sürdürebilmek için gerekli olan yiyecek, giyecek, tedavi gibi temel gereksinim maddelerinden yoksun olmayı ya da yeterince yararlanamamayı (Oktik, 2008: 60) ifade ettiğini belirtmiştir. Sonuç olarak, yoksulluğun temelinde bulunan yoksunluklar, gıdadan barınma koşullarına, gelir ve servet farklılığına, sağlık, eğitim gibi kamusal hizmetlerden yeterli düzeyde yararlanamama gibi hususları kapsadığı gibi, toplumsal ilişkilerdeki dışlanma ve marjinalleştirme süreçlerine kadar olan durum ve koşulları da kapsamaktadır (Sallan Gül, 2002: 109). Bu noktada, yoksulluk tanımı yapılırken, maddi olanaksızlıkların doğurduğu olumsuz sosyal gerçeklerden biri olan ve en genel ifadeyle sosyal yaşama katılım ve fırsat eşitliğini kapsayan sosyal tecrit (sosyal dışlanma) tehlikesi unutulmamalıdır. İş piyasasından dışlanma, ciddi yoksulluk ve maddi yoksunluk, temel sosyal hakları yerine getirememesi olarak tanımlanan (Haan,1998:3) sosyal dışlanma son yıllarda yoksulluk birlikte anılan bir kavram olarak literatüre de yerleşmiştir. Zira yoksulluk, kişileri sosyal tecrite mahkum ettiği gibi, sosyal tecrit de kişinin sürekli yoksul kalmasına sebep olmaktadır (Seyyar, 2003a: 43-45).

Oldukça geniş bir içeriğe sahip olan yoksulluk kavramıyla ilgili farklı kriterler esasında belirlenmiş yoksulluk tanımları bulunmaktadır. İçinde bulunulan koşulların farklılığı, çok boyutluluk, maddi, ekonomik belirleyiciler dışında ekonomik olmayan kriterlerin de söz konusu olması, yoksulluk tanımlarında farklılıklara neden olmaktadır. Dolayısıyla yapılan araştırmalarda, yoksulluğun hangi boyutu üzerinde durulmak isteniyorsa ona uygun kriterler göz önünde tutularak tanımlamalar yapılmaktadır (Aktan, 2002a: 5).

Literatürde en sık karşılaşılan yoksulluk türleri, aşağıdaki tabloda tanımlarıyla birlikte sunulmuştur.

Tablo 1. Farklı Yoksulluk Çeşitleri ve Tanımları

Kavram	Tanımı
Ultra Yoksulluk	Gelirin tamamı harcadığı halde, mutlak yoksulluk kriterlerinde esas alınan günlük kalori miktarının yalnızca yüzde 80'inin karşılanabilmesi durumunu ifade eder
Subjektif Yoksulluk	Kişilerin ve hane halkının kendileri için uygun görecekları bir tatmin düzeyini sağlamaya yetecek bir gelire sahip olmamaları durumunu ifade eder
Objektif Yoksulluk	Yoksulluğu neyin oluşturduğu ve insanları onları yoksullaştırıcı durumlarından çıkarmak için neye gereksinim duyulduğu gibi normatif yargıları ifade eder
Geçici Yoksulluk	Yaşam standartlarındaki bir kerelik bir düşüşün ya da yoksulluk çizgisinin altındaki yaşam standartlarında çeşitli düşüşlerin sonucu olarak refahta yaşanan dalgalanma durumunu ifade eder
Kronik Yoksulluk	Ultra yoksulların durumunun beş yıldan fazla sürmesi halini ifade eder
İnsani Yoksulluk	İnsani gelişme ve insanca yaşam için parasal olanakların yanısıra temel gereksinimlerin karşılanabilmesi için iktisadi, sosyal ve kültürel bazı olanaklara sahip olmama durumunu ifade eder
Gelir Yoksulluğu	Yaşamı sürdürmek ve asgari yaşam standardını karşılamak için ihtiyaç duyulan temel ihtiyaçların karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumunu ifade eder
Kırsal Yoksulluk	Bağımsızlık, güvenlik, öz-saygı, sosyal kimlik, sosyal ilişkilerin sıklığı ve sağlamlığı, karar alma özgürlüğü, hukuki ve siyasi haklar gibi niteliksel beklentiler ve yoksunlukları ifade eder
Kentsel Yoksulluk	Kent özelinde yaşanan, gelir ve tüketim şeklinde niceliksel beklentiler, sosyal dışlanma ve yoksunluklar durumunu ifade eder
Korunmasızlık	Yoksul olanların yoksulluğun içine daha da çekilmesinin yanısıra yoksul olmayanların da yoksullaşmaları durumunu ifade eder
Federal Yoksulluk Çizgisi	Aile büyüklüğü ve ailedeki kişi sayısı, 18 yaş altındaki çocuk sayısı gibi aile bileşimine göre farklılaşan bir parasal gelir çizgisi kümesini ifade eder. Asgari gıda gereksiniminin parasal değerinin üç ile çarpılması suretiyle gıda ve gıda dışı harcamaları kapsayan bir yoksulluk çizgisinin oluşturulmasını ifade eder

Kaynak: Aktan ve Vural, 2002a: Abay, 2004: World Bank, 2005 :Warren, 2002: Dalaker, 2000

Bu tanımlamaların yanı sıra, başta küreselleşmenin etkisi olmak üzere, post-modern topluma geçiş, refah devletinde meydana gelen değişim gibi faktörlerin etkisiyle yoksulluğun niteliğinde ve niceliğindeki değişimler yaşanmış ve “yeni” yoksulluk türleri ortaya çıkmıştır. Bu tanımlamaların başında, çalışan yoksulluğu, kadın yoksulluğu, yeni kentsel yoksulluk gibi kavramlar gelmektedir.

Yapılan yoksulluk tanımları çerçevesinde en genel ifadeleri ile yoksul kişilerin özelliklerini şu şekilde tablolaştırabiliriz;

Tablo 2: Yoksulluk Tanımlarına Göre Yoksul Kişinin Özellikleri

Literatüre Göre Yoksulluk Tanımları	Yoksul Kişilerin Özellikleri
Eğitim, sağlık gibi üretken kaynaklara ulaşamama, hane geliri ve harcamaları üzerindeki kontrolsüzlük, kaynakları kullanamamaktır (Şener,2009).	Tüketimden yoksunluk
Yoksulluk toplumsal bir varlık olan insanın, fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme, giyim, barınma ve sosyo-kültürel ihtiyaçlardan mahrum kalmasıdır (Zengingönül,2007).	Olumsuz yaşam koşulları
Yoksulluk temel mal ve hizmetler, giyim, barınak, altyapı, temel eğitim,sağlık hizmetleri ve kamu ulaşımına erişememektir (Asselin ve Dauphin,2001).	Ekonomik kaynaklar ve kamusal hizmetlerden yararlanamamak
Bireylerin, kendilerini ve bakmakla yükümlü oldukları bireyleri geçindirmek için ihtiyaç duydukları gelire, ekonomik olanaklara sahip olamamasıdır (Zastrow,1991).	Yaşamı sürdürececek yeterli gelire sahip olamamak
Yoksulluk, toplum tarafından yaygın şekilde kabul gören aktivitelere katılamama ve yaşamdan zevk almayı sağlayacak kaynakların bulunamamasıdır (Demirbilek,2005).	Kültürel kaynaklardan yoksunluk, sosyal aktivitelerde bulunamamak
Toplumla kaynaşamama, toplumsal ilişkilere girememe, eşit fırsatlara sahip olamama, toplumsal dışlanma süreçlerinin var olmasıdır (Bulutay ve Dumanlı,2000). İnsan haysiyetine ve şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyinin altında, maddi yönden tam anlamıyla veya nispi olarak yetersiz olma durumudur (Seyyar, 2002).	Çalışma hayatında ve sosyal hayatta fırsat eşitsizliği

Kaynak: Şener,2009; Zengingönül, 2007; Asselin ve Dauphin, 2001; Zastrow, 1991; Demirbilek, 2005; Bulutay ve Dumanlı, 2000; Seyyar, 2002

1.2. Teorik Çerçeve ve Yoksulluk

Toplumda mevcut kaynakların eşitsiz dağılımından kaynaklanabilen bir sosyal sorun (Sullivan, 1997: 197) olan yoksulluk, gelir dağılımı ile ilgili olduğu için ekonomi, yoksulluk içinde yaşayan bireylerin geliştirdiği farklı davranış kalıplarından dolayı psikoloji, yoksulluğa ilişkin alınan siyasi kararlar sebebiyle siyaset (Erdem, 2003: 60) gibi farklı disiplinlerin inceleme konusu olmaktadır.

1.2.1. Sosyolojik Açıdan Yoksulluk

Bütün toplumlarda var olan “eşitsizlik” kavramıyla ilişki içinde olan yoksulluk, sosyolojik bir kavramdır ve başta işlevselci ve etkileşimci yaklaşım olmak üzere sosyolojik teoriler çerçevesinde incelenmektedir.

1.2.1.1. İşlevselci Yaklaşım

Yoksulluğun nedenlerini, yoksulların sahip olduğu veya olmadığı niteliklere bağlayan ve yoksulluktan kurtulma çözümünü bireylerde arayan işlevselci yaklaşım, tabakalaşma sistemi üzerinde durarak yoksulluğu açıklamaya çalışmaktadır (Demirbilek, 2005: 268). Bireysel performansa bağlı olarak yoksulluğu açıklayan işlevselcilere göre, bireyler niteliklerini arttırmayıp, yoksulluktan kurtulmak için çaba göstermezlerse, kendi tutum ve davranışlarından kaynaklı olarak yoksullaşacak, yoksul kalacaklardır (Erdem, 2003: 65-68).

Bireylerin, sahip oldukları yetenekleri ve gösterdikleri performansları ölçüsünde yer aldıkları mesleki statüleri üzerinden sosyo-ekonomik hiyerarşi belirleyen ve toplumun varlığını devam ettirebilmesi için bazı insanların önemli işler, görevler üstlenirken bazılarının temizlik işleri gibi herkesin yapabileceği işleri yapması gerektiğini ifade eden Kingsley Davis ve Wilbert Moore’un görüşleri, eşitsizlik üzerine kuruludur (Sullivan, 1997: 180-181).

Her ne kadar olumsuz anlamlar yüklenmiş ve istenmeyen bir sosyal sorun olarak karşımıza çıksa da, bazı işlevselci düşünürlere göre yoksulluk, toplum için bazı olumlu işlevleri de beraberinde taşımaktadır. Bu düşünürlerden Herbert J. Gans’a göre yoksulluğun ekonomik, politik, estetik ve sosyal yönlerde olumlu işlevleri söz konusudur (Sullivan, 1997: 183-184). Gans, toplumda bazı grupların, bazı grupları

kullanmak zorunda olduğunu ifade ederek, toplumda yoksullaşmış bir grubun var olması gerektiğini, bu yüzden de yoksulluğun işlevsel olduğunu (Ritzer, 1986: 357) dile getirmiştir.

Ekonomik açıdan işlevsellik: Seçim hakları olmayan ve düşük ücretli çalışan yoksullar, toplumda bulaşık yıkamak, yerleri temizlemek gibi değersiz, tehlikeli, kirli görülen işleri yerine getirdikleri için ekonomik açıdan işlevsel görülebilir. Diğer yandan, bunlar, işverenler için maliyeti düşük bir grubu oluşturur, zenginler için ekonomik sübvansiyon sağlarlar. Sosyal hizmet uzmanlığı, polis ofisleri, ıslah evi memurluğu gibi bir dizi mesleğin ortaya çıkması ve varlığını sürdürmesi de yoksulluğa bağlı olarak, ekonomik işlevsellik içinde yer almaktadır. Çünkü Gans'a göre, yoksullarla uğraşan işlerde çalışanların yoksulluktan menfaatleri söz konusudur (Akt. Oktik, 2008:42). Bunların yanı sıra, yoksulların, düşük ücretler karşılığında ev temizliği gibi işleri yapmaları, bu hizmetten yararlananlara mesleki, kültürel ya da boş zaman aktiviteleriyle uğraşacak artı zaman kazandırmaktadır. Ayrıca, yoksullar, varlıklı bireylerin satın almayacakları, kullanmayacakları mal ve hizmetleri kullanarak da ekonomik işlevselliğe örnek oluştururlar.

Sosyal açıdan işlevsellik: Yoksulluk, topluma sosyal değer ve sosyal normları göstererek hizmet etmektedir. Zenginlerin yoksullara yardım etmesiyle, toplumda hayırseverlik, dayanışma, merhamet duygularının var olmasına imkân vermektedir. Diğer yandan, yeterli eğitim başta olmak üzere sosyal ve ekonomik imkanlardan yararlanamamış olan yoksullar, sosyal tabakalaşma sistemi içerisinde yükselemeyerek altta yer alırlar ve böylece diğer grupların kendilerini kıyaslayabilecekleri bir referans grubunu oluştururlar (Demirbilek, 2005: 270-271, Erdem, 2003: 66-67).

Ekonomik ve sosyal işlevlerde de görüldüğü gibi, Gans'a göre, yoksul bireyler farkında olmasa da, yoksulluğun toplumda olumlu fonksiyonları bulunmaktadır. Diğer yandan, işlevselci yaklaşıma göre, yoksulluk düzeyi ekonomik değişkenlere ve refah sistemine bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, üretimde işçilerin yerine geçerek, işsizliğe ve dolayısıyla yoksulluğa sebep olan otomasyon (Soyer, 1996: 147) gibi teknolojik yenilikler, ekonomik değişmeyi sağlayan önemli bir unsur oluşturmaktadır. Hızlı endüstrileşmeye bağlı olarak bozulan ekonomik sistem içerisinde, niteliksiz bireyler önce düşük ücretlerle vasıfsız işlerde çalışmak zorunda kalmakta, otomasyon

süreciyle birlikte de üretim dışına itilerek, işsiz kalmaktadırlar. İşlevselciler, ekonomik sistemin istikrarı için reformlar önererek, yoksulların ekonomik yaşamın durumu göz önüne alınarak sistemle bütünleştirilmeleri gerekliliğini savunmaktadırlar. Aynı zamanda sosyal hizmet kurumlarına da vurgu yaparak, yoksullukla mücadelede sosyal hizmet kurumlarının organize olması gerektiğini belirtmektedirler (Demirbilek,2005:272-273).

1.2.1.2. Etkileşimci Yaklaşım: Yoksulluk Kültürü

İşlevselci ve çatışmacı yaklaşımlarda, yoksulluğun oluşumunda sosyal ve ekonomik yapının rolü üzerinde durulurken, etkileşimci yaklaşımda sosyal gerçeğin subjektif unsurlarına dikkat çekilmiştir. Bu durum uzun vadeli yoksulluk içinde yaşayan bireylerin, yaşadıkları ve paylaştıkları psikolojik uyum, tutum, inanç ve değerlerini esas alan “yoksulluk kültürü” analizine yol açmaktadır (Demirbilek, 2005: 276).

Modernleşme kuramları bağlamında yoksulluğu, modernleşememenin ve kentle bütünleşememenin bir sonucu olarak ortaya çıkan alt kültürde, anomik bir olgu ve sosyal bir sorun olarak gören yoksulluk kültürü yaklaşımı 1950 ve 1960’lı yıllarda Oscar Lewis tarafından Amerika’da geliştirilmiştir (Sallan Gül ve diğ., 2003: 291). Lewis, yoksulluk kültürü ifadesini, göçler sonucu, gelişmekte olan ülkelerin büyük kentlerinde oluşan sefalet mahallerinde yaşayan yoksul insanların yaşam tarzını anlatmak amacıyla kullanmıştır (Lewis, 1971: 23). Lewis, yoksulluk kültürünün temel özelliklerini de belirlemiştir. Buna göre; kalabalık yerlerde ve gecekondu mahallerinde kötü imar ve konut koşullarında yaşayan yoksullar, toplumsal kurumlarla sağlıklı ilişkiler içinde değildirler. Yoksulluk kültürü içinde yaşayanlar arasında nikâhsız evlilikler, çocuğa ve kadına yönelik şiddet ve terk etme yüksek orandadır. Bireysel düzeyde ise, toplumdan dışlanmışlık duygusu, çaresizlik, erkeğin büyüklüğüne olan inanç, yarını pek düşünmeden bugünü yaşama, başkalarına bağımlı olduğunu düşünmenin verdiği aşağılık duygusu, kendini bırakma, yoksulluk kültürünün toplumsal ve psikolojik özelliklerine dikkat çekmektedir. Ekonomik özellikler içinde ise, işsizlik ve yeterli düzeyde ücret kazanamama, bireylerin çeşitli iş kollarında şanslarını denemeleri, hızlı işgücü devri, birikim yapamama, küçük yaşta çocuk çalıştırılması, ikinci el eşya, giyim kullanımı ve sürekli bir yaşam, geçinme mücadelesi içinde olmak (Lewis, 1971:51-54) sayılabilir. Görüldüğü gibi, yoksulluk kültürünün, ekonomik

yoksulluklar ve örgütlenme yetersizliği boyutuyla birlikte, sapma davranışlar ve savunma mekanizmaları gibi psikolojik boyutu (Sallan Gül ve diğ., 2003:291-292) da söz konusudur.

Yoksulluk olgusunu geniş toplum kesimlerinden ayrılan bir alt kültür olarak ifade etme eğiliminde (Bilen ve Şan,2006:169) olan Lewis, insanların çok yoksul olabileceğini ancak her yoksulun, yoksulluk kültürü içinde olamayacağını dile getirerek, yoksulluk ve yoksulluk kültürü arasında bir fark olduğuna değinmiştir. Ona göre, yoksulluğu ortadan kaldıracı çözümlerle, bireyin içinde olduğu yoksulluk önlenemez ancak bireylerin içselleştirdiği yoksul kültürünü ortadan kaldırmak, yoksulluğu önlemek kadar olanaklı değildir (Lewis, 1971:57-58). Ayrıca, yoksulluk kültürü, bir sosyal kültür alanı içinde, bireylerin ortak değer ve inançlarını yansıtırken, yoksulluğu üreten ve sürekli kılarak nesilden nesile aktarımı sağlayan (Taşdelen, 1997:115) bir yapıdadır. Diğer yandan, Lewis'in yoksulluk kültürü yaklaşımı, tüm yoksulların bir yoksulluk kültürü geliştirdiğini iddia etmemektedir, bir başka ifadeyle Lewis'in yaklaşımı, tüm yoksulları kapsamamaktadır. Örneğin, bir süre gettolarda yaşamış, yoksullaşan orta sınıfın yoksulluk kültürü üyesi olduğu söylenemez (Bıçkı,2007:416). Lewis, Doğu Avrupa'da yaşayan yoksul ama yoksulluk kültürüne sahip olmayan Yahudileri örnek vererek, Yahudilerin eğitim-öğretime önem vermeleri sebebiyle okuryazar olmalarının, din adamları etrafında bütünleşmelerinin ve teolojilerinden gelen kendilerini seçkin kişiler olarak görmelerinin (Lewis,1971:62), onları yoksulluk kültüründen uzak tuttuğunu ifade etmektedir.

Yoksulluk kültürünün, aşağı bir kültür olarak anlaşılması gerektiğini düşünen (Bilen ve Şan,2006:169) ve yoksulluğu, kendi norm ve değerlerine sahip bir "alt kültür" olarak (Özbudun, 2002:61) ifadelendiren Lewis'e göre, aşağı sınıf üzerine yapılan çalışmalar, halkın geneli hakkında bilgi verecek niteliktedir (Lewis,1971:12).

Toplumsal değerlerin kaybolduğu, sosyal düzenin bozulduğu ve yoksullar tarafından üretilirken içinde kadercilik, tembellik ve şiddet gibi unsurlar bulunduran bir olgu olarak değerlendirilen Lewis'in yoksulluk kültürü yaklaşımı değerlendirmeleriyle yoksulluğa yönelik olumsuz (kınayıcı, aşağılayıcı, suçlayıcı gibi) bir söylemi içerdiği, yoksulluğu açıklarken iktisadi analizi dışarıda bırakarak, salt kültürel davranış

kalıplarına yöneldiği ve tüm toplumlar için genel-geçer, tek bir yoksulluk kültürü tanımı geliştirdiği için yoğun eleştiri almıştır.

Lewis'e yöneltilen eleştiriler 1970'li yıllarda yoksulluğa yönelik çalışmalarda, kültürel yaklaşımın geri planda kalmasına sebep olmuş (Özbudun,2002:62) ancak 1980'ler itibariyle yoksulluk kültürü tekrar gündeme gelerek, etkileri giderek artan küreselleşme sürecinde, sosyal politikada yoksulluk kültürü tezi, ulusal ve uluslararası (Sallan Gül,2003:292-293) sahalarda daha çok tartışılır hale gelmiştir. Neo liberal politiklardan kaynaklanan ve “dışlanmışlık” ve “etnikleşme/kadınlaşma” ile karakterize olan geri dönüşsüz küresel yoksulluğa vurgu yapan Özbudun'a göre, yeni dünya düzeninde tüketenler ve tüketemeyenler gibi kutuplara bölünmüş bir yapı söz konusudur ve yoksulluk küreselleşirken, yoksulluk kültürü de küreselleşmektedir (Özbudun,2002:62-67).

1.2.2. İktisadi Açıdan Yoksulluk

İktisadi açıdan yoksulluğu, yapısal yoksulluk ve küresel yoksulluk yaklaşımları açısından ele almak, yoksulluğun iktisadi boyutunun anlaşılmasında daha faydalı olacaktır.

1.2.2.1. Yapısal Yoksulluk

Kapitalist gelişmenin özünde eşitsiz olduğu düşüncesinden hareketle işgücü piyasalarında kitlesel işsizlik yaratılması veya az miktarda toprağa sahip köylülerin topraklarından koparılması gibi sosyo-ekonomik süreçleri ön plana çıkaran (Şenses,2006:90) yapısal yoksulluk, yoksulluğu yapısal bir sorun olarak ele almaktadır. Yapısal yoksulluğun kaynağını ülkenin sosyo-ekonomik ve politik yapısı, kurumları olarak gören yapısal yoksulluk yaklaşımı, bu yoksulluğun kuşaktan kuşağa geçtiğini ifade etmektedir (Öztürk,2008:606). Yapısal yoksulluk, literatürde Neo Klasik İktisadi görüş ve Politik Ekonomi görüş şeklinde iki temel yaklaşımla açıklanmaktadır.

1.2.2.1.1. Neo- Klasik Görüşün Yoksulluğa Bakışı

Sosyal refah devletinin küçültülmesi ve yoksulluğun nedeni olarak gördükleri cömert sosyal programların sebep olduğu bağımlılığın azaltılması üzerinde duran Friedman, Hayek, Murray ve Glazer gibi neo klasikler ve yeni liberaller, yoksulluğun temel

nedeninin piyasa dışı çözümlerde aranmasına ve çalışamayacak durumda olanlar dışındakilere yapılan yardımlara karşı çıkmaktadırlar. Cömert sosyal refah programlarının, yoksul bireyleri, çalışmak yerine bu programlardan yapılan yardımlarla yaşamaya özendirip, bağımlılığı arttırdığı ve böylece yoksulluğun ortadan kaldırılmasına değil, süreklileşmesine ve artmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Neo klasiklere göre, yoksullar içinde buldukları yoksulluklarından kendileri sorumludurlar ve bu durumdan kurtulmaları da ancak kendi çabaları ile mümkündür. Bu bireylerin sosyal refah devletinin programlarına gereksinim duymadan, kendilerini ve ailelerini geçindirebilmeleri için tutum ve davranışlarını değiştirmeleri, düşük ücretli işleri kabul etmeleri önerilmektedir (Gül ve Gül,1997:10).

Neo klasik düşüncede, yoksulluk sorununun çözümünde normal olarak işleyen serbest piyasaya inanç sağlamdır ve piyasasının doğal işleyişinin ürünü olan refah ya da gelir dağılımının adil olduğu ileri sürülür (Sallan Gül,2006:126). Refah devletinin, piyasa etkinliğini ve adaleti bozduğunu ileri süren Hayek, serbest piyasanın doğuracağı işsizlik, yoksulluk, evsizlik gibi olumsuz durumlarda refah devletinin piyasa sonuçlarını düzeltme amacı taşıyan müdahalelerine de karşıdır. Doğuştan sakat olanlar gibi çalışamayacak durumda olanlar ve kimsesiz çocuklar gibi bazı özel kesimler haricinde, piyasanın bu tarz olumsuz sonuçları karşısında devletin toplum kaynaklarını yoksullar, göçmenler, kadınlar gibi grupların yararına olacak şekilde yeniden dağıtıcı politikalar uygulaması, gelir aktarımı yapması adil görülmemektedir (Hayek,1994:70-79). Ancak kendini geçindirmeye yetecek gelire sahip olmayanlara, devletin temel bir ekonomik minimumu garanti etmesini destekleyen (Özdemir,2004:90) Hayek, sınırlı düzeyde de olsa devletin ekonomik güçlükler içinde olan yoksullar, yaşlılar, işsizler ve sakatlar için sorumluluk almasını kabul eder.

Neo klasikler ve yeni liberaller için, serbest piyasa, devlet müdahalesinden bağımsız olduğu sürece bireylere özgürlük sunan bir sistemdir (Sallan Gül,2006:127). Nitekim, Friedman'a (1988) göre devlet müdahalesi bireylerin serbest piyasa içerisindeki özgürlüklerini azaltır. Şayet, ihtiyaç sahibi yoksullar için devlet müdahalesi gerekliyse, bu refah hizmetlerinin serbest piyasa mekanizması içerisinde sunulması ya da sundurulması şeklinde olmalıdır (Friedman,1988:296). Yoksulluğun yaygın olmasının, toplumun tüm bireylerini etkileyeceğini belirten Friedman, yoksul sayısının

azaltılmasının, toplumun geneli için yararlı olacağını ifade etmiştir. Ancak, sosyal yardımların evrensel bir hak olma anlayışının terk edilmesi gerektiğini vurgulayan yeni liberalizme göre, sosyal güvenlik sistemi toplumsal değil, bireysel sorumluluk esasına göre yapılandırılarak, özelleştirilmelidir. Dolayısıyla kamunun sorumluluğu, sadece toplumdaki en yoksul kesime asgari düzeyde yardım yapmakla sınırlandırılarak, tüm sosyal riskler için sosyal koruma mekanizması özel kurumlara devredilmelidir (Özveri,2003:3). Örneğin, sağlık sigortası hizmetini, devlet kendi eliyle sunmak ya da desteklemek yerine, bu hizmeti alabilecek durumda olmayan bireylere parasal karşılığı olan kuponlar vererek, hizmetin serbest piyasadan, özel şirketlerden satın alınmasını sağlamalıdır (Friedman,1988:296).

Devletin, sosyal görevlerinin de özelleştirilmesi gerektiğini vurgulayan neo klasiklere göre sosyal hizmet sunumu, kamu sektöründe sınırlandırılmamış bir kupon sistemi yoluyla özel sektöre bırakılmalıdır. Kamu fonlarının yine sosyal hizmetlerden yararlanmak isteyenleri desteklemek için kullanılacağı bu sistemde, kamu sektörü kendisi hizmet sunmayacak ancak sosyal hizmetlerden yararlanacak olanlara vereceği kuponlarla, ihtiyaç sahibi bireylerin serbest piyasadan mal ve hizmet alımına olanak sağlayacaktır. Girişimci sınıfın desteklenmesi ile ekonomik canlılığın sağlanacağı bunun da iş olanakları yaratmak suretiyle işsizlik ve yoksulluk sorununa çözüm getirerek, sosyal refah devletine olan bağımlılığı ortadan kaldıracığını savunan Neo Klasiklerce yoksulluğun çözümü için ortaya atılan en önemli politikalardan biri de girişimci sınıfın desteklenmesi ve bu sınıfa vergi indirimini uygulanmasıdır (Gül ve Gül,1997:10-11). Piyasa ve sivil toplum temelli refah anlayışını savunan yeni liberaller, yoksulluğun çözümünde bir yandan aile, dinsel kurumlar, varlıklı kişilerin vicdanı gibi geleneksel ve gönüllü kuruluşları temel alırken bir yandan da bireylerin çalışarak kendi geleceklerinin sorumluluğunu almaları gerekliliğini savunmuşlardır (Sallan Gül,2006:198). Hayek'e göre, serbest piyasa sisteminde başarılı olanların zenginliğine el koyarak toplumun alt sınıflarına transfer etmek genel olarak yoksulluğun sürmesine ve artmasına neden olarak yoksulluk kültürünü besleyecektir (Hayek,1994:126). Kapitalist toplumlarda yaşanan ilerlemenin eşitsizlikte azalmaya neden olarak, alternatif sistemlere göre daha az eşitsizliğe ve yoksulluğa neden olacağını düşünen Friedman'a göre, yoksullukla mücadele aşamasında devlet müdahalesi azaltılarak, piyasalar

korunmalıdır. Böylece sağlanacak iktisadi büyüme ile yoksulluğun azaltılması için önemli bir mekanizma oluşturulmuş olacaktır (Brady,2003:372-373).

1.2.2.1.2. Politik Ekonomi Görüşün Yoksulluğa Bakışı

İktisat ve siyaset bilimlerinin kurallarını inceleyerek, bu kuralları devletin ekonomik rolünü belirlemek, açıklamak ve düzenlemek için bir araya getiren politik ekonomi, “Devletin ekonomideki rolü nedir?”, “Devlet ekonomide nasıl bir rol oynamalı?”, “Devlet oynadığı bu ekonomik rolü daha iyi şekilde nasıl oynar?” gibi soruları temel almaktadır. Politik ekonomi, ekonomik sorunları ve çözüm yollarını sadece iktisat kuralları içinde aramayı eksik bularak, iktisat politikalarının siyasi yapılabirliğini de dikkate almanın önemini vurgulamaktadır. Devletin ekonomiye nasıl müdahale edeceği, amaçlar arasında önceliği nasıl belirleyeceği ve hangi araçları kullanacağı konularıyla ilgilenen politik ekonomi (Savaş,1998:10-55) karar vericilerin kısa vadede davranışlarını, uzun vadede ise tercih ve ideolojilerini, sosyal, politik ve ekonomik teşvik mekanizmalarıyla ve kısıtlarla açıklamaya çalışır (Somer,2004:12).

Gelirin sınıfsal dağılımı ve yeniden dağılımı konusunu en önemli sorun olarak ele alan politik ekonomi için yoksulluk ortadan kaldırılarak, eşitliğin ve toplumsal adaletin sağlanması önemlidir (Çelik,2004:54). Yoksul kişilerin, içinde yaşadıkları toplumun bir üyesi olmaları sebebiyle toplumda yaratılan zenginlikten pay almak hakkı olduğu temeline dayalı bir eşitlik anlayışı güden politik ekonomik görüşe göre, yoksulları zenginlere, geleneksel koruyucu mekanizmalara bırakmaktansa, kurumsallaşmış, toplumun ve devletin oluşturduğu bir toplumsal adalet içerisinde ele almak gerekmektedir. Politik ekonomik görüşü benimseyenler, piyasa ekonomisinden kaynaklanan eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve yoksulların yaşam seviyelerini iyileştirecek nitelikte yardım sunabilmek için kapitalist sistemin düzenlenmesi, ekonomiye gerekli müdahalelerin yapılmasını öngörmektedir. Böylece en çok vurguladıkları, bölgeler, sınıflar arasında, çalışan sınıfın kendi içinde, işgücü piyasasında, kamu ve özel sektörde yaşanan eşitsizlikler, ayrımcı politikalar (Gül ve Gül,1997:12-13) da giderilmiş olacaktır.

Devletin ekonomiye müdahalesinin yoksul bireyler için gerekliliğini ifade eden yaklaşıma göre, sosyal devlet uygulamalarından yararlanmak kişilerin temel hakları arasında sayılmaktadır. Ancak politik ekonomik görüşü benimseyenler içinde sosyal

refah devletini eleştirenler de bulunmaktadır. Buna göre, sosyal refah devleti modeli erkek egemen temellere dayanmaktadır ve erkek işsizliğini, tam istihdamı önemserken, kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları engeller göz önüne alınmaktadır. Kadınlar arasında artan yoksulluğa da vurgu yaparak, ataerkil aile yapısı temeline kurulu sosyal refah devletinin yetersizliklerini ifade eden eleştiriler, kadına duyarlı politikalar üretilerek, kadınların karşılaştıkları eşitsizliklerin giderilmesine (Gül ve Gül,1997:15-16) yönelik bir anlayışın gerekliliğini belirtmişlerdir. Nitekim 1960'larda, sosyal refah devletinin kapitalist niteliğinin, sömürünün yeni biçimleri olan tüketici ve ataerkil bir toplum yarattığını, kadınların, etnik grupların, göçmenlerin yeterince temsil edilmediğini, gelir dağılımının adil paylaştırılmadığını, yaşamın her alanında eşitsizliklerin arttığını ifade eden feministler, Marksistler ve radikal demokrasi taraftarları bir dizi protesto hareketleri yapmışlardır (Sallan Gül,2006:5).

1.2.2.2. Küresel Yoksulluk Yaklaşımları

Küreselleşme ile birlikte dünyada iktisadi açıdan genel bir refah artışı yaşanmasına rağmen küresel bir refaha ulaşamamıştır ve yoksulluk hala çağımızın en ciddi sorunlarından biridir. Öyle ki uluslar arası kurum ve kuruluşların, akademisyenlerin ve politika üreticilerinin üzerine yoğunlaştığı önemli çalışma alanlarından biri olmuştur. Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmelerle birlikte, yoksulluğa bakışta uluslar arası sistemde de değişimler gerçekleşmiştir. 1980'lere kadar Kuzey-Güney yarımküreler arasındaki gelir farkını temel alan iki kutuplu dünya görüşü çerçevesinde açıklanan küresel yoksulluk ve eşitsizlik sorunu 1990'lı yıllarda değişim göstermiştir. Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslar arası kurumların yoksullukla ilgili çalışmalarını, incelemelerini arttırdıkları ve küresel yoksulluğu yeniden tanımladıkları bu yıllarda yoksulluğa bakışta, biri yoksulluğu parasal gelir ve göstergeler açısından ele alan "Bretton Woods yaklaşımı" diğeri ise yoksulluğu çok boyutlu bir sorun olarak görüp, parasal olmayan göstergeleri de dikkate alan "Birleşmiş Milletler yaklaşımı" olmak üzere iki farklı yaklaşım ortaya atılmıştır.

1.2.2.2.1. Bretton Woods Yaklaşımı

Küresel gelir eşitsizliğine, kuzey-güney yaklaşımından farklı yeni bir bakış açısı getiren Bretton Woods (Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü) kurumlarına göre entegrasyonu ve ilerlemeyi ifade eden küreselleşme, yoksul ile zengin arasındaki

uçurumu küçültmektedir. Yoksulluğu kişi başına düşen milli gelir, reel ücret, işsizlik oranı gibi parasal göstergelerle açıklayan Bretton Woods yaklaşımı, neoliberalizm çerçevesinde piyasaların serbestleşmesini öngörmektedir. İhtiyaç sahibi bireylere, devletlere yardımda bulunan girişimcileri destekleyerek, yoksullukla mücadelenin sorumluluğunu gelişmiş ülkelerin hükümetlerinde ve insanlarında görmektedir. Piyasa odaklı politikaların yoksulluğu ortadan kaldırmada çözüm yolu olduğunu savunan IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlara göre, yapısal uyum programlarının sürekli uygulanması gerekmektedir. Yoksulluğun her ülkenin kendi iç koşulları nedeniyle oluştuğunu ifade eden ve uluslar arası iktisadi düzeni aksatacak küresel reformlar istemeyen Bretton Woods yaklaşımının hedefi, mevcut iktisadi düzeni muhafaza ederek, yoksulların bu düzene uymalarını sağlamaktır (Therien, 1999:729-731).

1.2.2.2.2. Birleşmiş Milletler Yaklaşımı

Küreselleşme sürecinde eşitsizliklerin arttığını ve yoksulluğun küresel bir sorun haline geldiğini ifade eden Birleşmiş Milletler ve sistemini oluşturan örgütler, yoksullukla mücadelenin iktisadi büyüme politikaları ile sınırlı tutulamayacağını, yoksulluğun iktisadi yanının olduğu kadar sosyolojik ve ahlaki içeriğinin de olduğunu belirtmişlerdir. Bu çerçevede yoksulluğu okur-yazarlık oranı, ortalama yaşam süresi, sağlık hizmetlerine erişim oranı gibi parasal olmayan göstergelerle açıklayan Birleşmiş Milletler yaklaşımı, insan merkezli bir yaklaşımdır. Küreselleşme ile zengin yoksul arasındaki uçurumun büyüdüğünü, dünya düzeninin bir yandan bazı ülkelerin refahını arttırırken, bazı ülkeleri derin bir yoksulluk kıskacına sokarak, siyasi ve ahlaki olarak kabul edilemeyecek bir çelişki yarattığını ifade etmektedirler. Yoksulluğun devletlerden ziyade bireyleri etkilediğini savunan yaklaşımda ulus-devlete önem verilmemekte, yoksul bireylerin sadece açlıkla değil, sosyal dışlanmayla da karşılaştıkları belirtilmektedir. Sosyal birleşme ve etkin bir adalet sisteminin önemine vurgu yaparak, kanun önünde eşitliği ve bireylerin yaşamlarını etkileyecek karar süreçlerine katılımı öngören yaklaşım, yoksullukla mücadelede uluslar arası kurumların demokratikleştirilmesi ve devletlerin iyileştirilmesini sağlayacak bir küresel sosyal sözleşmenin gereğini de ifade etmektedirler (Therien,1999:733-735).

Birleşmiş Milletler kurumları arasında, yoksulluğu ve gelir eşitsizliğini açıklamaya yönelik çalışmalarıyla öne çıkan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, sürdürdüğü

İnsani Gelişme Yaklaşımında A. Sen'in Kapasite Yaklaşımı görüşlerini temel almaktadır. "Yoksulluğu anlamak için boşalmış cüzdanlara değil, yoksunluk içindeki yaşamlara bakmak gerekir" diyen Sen'e göre, gelir düzeyi yoksulluk üzerinde etkili olan faktörlerden biridir ancak "yoksulluğun gelir yetersizliğinden daha geniş olarak görülmesi" gerekmektedir (Sen, 2004:88). Yoksul ve yoksul olmayanı, bireylerin sahip oldukları gelir ve tüketim kapasitesinin ötesine bakarak belirlemeyi hedef alan (Wagle,2002:158) kapasite yaklaşımı, insani gelişmeyi bir insan kapasitesinin, kazanımlarının yani bir insanın yapabileceği, olabileceği şeylerin artması olarak tanımlamaktadır. Kapasiteye, sağlıklı olmak, iyi beslenmek, eğitilmiş olmak, topluma katılabilmek gibi örnekler veren Sen, bireylerin yardım programlarından pasif şekilde yararlanmak yerine, kendi kaderlerini belirleyecek kararların alım sürecinde özgür olabilmelerini gerektiğini bunun için de sivil ve siyasi özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılmasının önemini ifade eder (Fukuda Parr,2003:302-304). Dolayısıyla refahın, insanların istedikleri, değer verdikleri hayatı yaşama özgürlüğü olarak ifade edildiği kapasite yaklaşımında, bireyin sahip olduğu kapasitenin niteliği, niceliği yoksulluktan kurtulmasını sağlayacaktır. Örneğin, bireyin sahip olduğu iyi temel eğitim ya da sağlık hizmetleri kişinin yaşam kalitesini arttırmakla birlikte, gelir edinme kapasitesini de arttırarak gelir yoksulluğundan kurtulmasını sağlayacaktır (Sen,2004:130-131). Ayrıca yoksulluğun, azgelişmişliğin kadın ve erkeği eşit şekilde etkilemediğini ifade eden ve bu konuda gelişmiş/azgelişmiş ülkeler üzerinde analizler yapan Sen, çalışan kadınların aile ve toplum içerisinde statülerinin, pazarlık güçlerinin arttığını ve refah düzeylerinin de yükseldiğini (Sen,2004:260) vurgulamaktadır.

1997'den beri UNDP tarafından "Küresel İnsani Gelişme Raporları" aracılığıyla ele alınan insani yoksulluk kavramı, insanların sağlıklı ve onurlu bir yaşam sürme yetilerinin bir ölçümü olarak tanımlanmaktadır. Ükelere, bu süreçte mali yardımdan ziyade, yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliklerini düzeltmeleri için danışmanlık hizmeti verilmesi bir yöntem olarak uygulanmaktadır. Ancak bu yöntemde; devletin, yoksulluğu önleme politikalarının oluşumunda ve uygulanmasında, sivil toplum kuruluşlarının ise yoksulluk sorununu izlemede olmak üzere iki tarafın işbirliği içinde hareket etmelerinin yoksullukla mücadelede daha etkin olacağı savunulmaktadır (UNDP). İnsani gelişim yaklaşımında, yaşanan değişimler paralelinde sosyal ve iktisadi politikalardan, siyasi kurumlara ve süreçlere ağırlık verilmeye başlanan bir değişim gerçekleşmiştir. Yerel

ihtiyaç ve önceliklerine dayanarak kendi ulusal yoksullukla mücadele stratejisini belirlemiş kalkınmakta olan ülkelere, bu stratejinin uygulanmasında yardım eden Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, ülkelerin dünyadaki en iyi uygulamalar ve kaynaklarla bağlantısını sağlamakta, kadınların kalkınmadaki rolünün artırılması için çalışmakta ve kalkınma çabalarının koordinasyonu için diğer ülke ve kuruluşları bir araya getirmektedir (www.undp.org).

1.2.3. Sosyal Politika Açısından Yoksulluk

18. yüzyıl Avrupa'sında, insanların düşünce yapılarında, yaşam ve çalışma şartlarında önemli değişimlerin yaşanması zeminini hazırlayan Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi, sosyal politikanın da ortaya çıkışını ve gelişimini sağlamıştır. İlk olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya'da Prof. Dr. Wilhelm Heinrich Riehl tarafından kullanılmış olan sosyal politika kavramı sanayileşmenin beraberinde getirdiği işçi sorunlarıyla (Tuna ve Yalçıntaş,1999:21) öne çıkarak, önem kazanmıştır.

Dar anlamda, kapitalist düzende işçiler ve işverenler arasında yaşanan çıkar çatışmalarını, çelişkileri, dengesizlikleri gidermek ve sınıflar arasında uyumluluk amacını güden (Seyyar,2003b) sosyal politika, geniş anlamda ise bütün sosyal alanları kapsamakta ve bütün sosyal grupların sorunları ile ilgilenecek çözümler üretmektedir. Geniş anlamda sosyal politikanın, insan hakları ve demokrasinin gelişmesine bağlı bir nitelik taşıdığını ifade eden Koray'a (2005) göre, sosyal politikaların sosyal eşitlik ve sosyal adalet sağlayıcı bir işlev kazanması sonucunda geniş anlamdaki tanıma ulaşılmıştır (Koray, 2005:25).

Amacı sosyal eşitsizlikleri gidermek, toplumdaki gelir, güç ve hizmet dağılımının dengesini sağlamak olan sosyal politika, "Genelde toplumun değişik sosyal kesimlerinde ortaya çıkan muhtelif sosyal sorunları ortadan kaldırmayı ve herkesin sosyal refahını temin etmeyi ve yaygınlaştırmayı hedefleyen önlemlerin, uygulamaların bütünü" (Tuna ve Yalçıntaş,1999:28) olarak tanımlanmaktadır. Sosyal politika alanında saygın bir isim olan Richard Titmuss (1974) ise sosyal politikayı, "çalışan sınıflar, emekliler, kadın ve çocuklar gibi zayıf gruplar için fayda veya refah amaçlı bir yaklaşımla, daha fazla refahın ve daha fazla faydanın sağlanmasında bir araç olarak tanımlarken, Kessler (1945) "sosyal sınıfların hareketleri, tezatları ve mücadeleleri

karşısında devleti ve hukuk nizamını ayakta tutmaya ve idame etmeye matuf bir siyaset” olarak ifade etmektedir.

Sosyal politika kapsamında üç kategoride ele alınan sosyal sorunlardan ilk kategoriyi yoksulluk oluşturmaktadır (Dereli,2002:2). Yoksulların yaşam koşullarını iyileştirmek, onlara sosyal haklar vermek, sosyal politika aracılığıyla (Şahin,1999:27) sağlanmaktadır. Daha çok yoksulluk sorununun yol açtığı sosyal sakıncaların önlenmesini, azaltılmasını hedefleyen sosyal politikanın önleyici ve koruyucu işlevlerinin öne çıkması, iktisat politikalarından büyük ölçüde ayrılmasına neden olan unsuru oluşturmaktadır. Yoksulluğu engelleyerek, doğabilecek sosyal sakıncaları önlemek, hem ulusal ekonomi politikalarının, hem de sosyal politikaların hedefleridir. Çünkü yoksulluğun yol açtığı sorunları çözebilmenin ekonomik ve sosyal maliyeti, yoksulluğu engellemenin maliyetinden çok daha yüksektir. Diğer yandan bir ülkede yaşanan yoksulluk sorunu, ülkede izlenen sosyal politikalarının gelişmişlik düzeyini gösterirken, aynı zamanda sosyal devlet ilkesinin benimsenmişliğinin de göstergesidir (Altan,2004:149).

Temelinde hümanist ve hayırsever duyguların bulunduğu sosyal politikanın tarihsel gelişimine bakıldığında, yoksullar açısından sosyal koruma ihtiyacının karşılanması amacının her dönemde var olduğu (Özdemir, 2004:138) gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Dünyanın eski bir sorunu olan yoksulluk, tarihin hemen her çağında kendini farklı biçimlerde de olsa göstermiş ve her çağda yoksulluk biçimine göre toplumlar, yoksullukla mücadelede özgün politikalar, tutumlar sergilemişlerdir. Genel olarak bakıldığında tarih boyunca yoksul kişiler, hiçbir zaman toplumun kalan bölümünden ayrılmamış, göz ardı edilmemiştir. Milattan önce iki binli yıllarda Hammurabi Kanunları, Budizm felsefesi, eski Yunan felsefesi ve sonrasında tek tanrılı dinlerin hepsi ihtiyaç içinde olanlara yardım edilmesini, insanların birbirlerinin ihtiyaçları konusunda sorumluluk taşıması gerektiğini öngörmüşlerdir (Sallan Gül ve Gül, 1997: 3). Çağdaş anlamda yoksullukla ilgili ilk sosyal politika düzenlemeleri ise İngiltere’de 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında çıkartılan Elizabeth’in Yoksulluk Yasaları olarak bilinen düzenlemeler ile başlamıştır (Frazer,1981).

Sanayi devrimi öncesi dönemde, insanların ihtiyaçları ve beklentileri yüksek olmadığından, sanayileşme döneminin başlamasına kadar yoksul ve hasta insanlara

destek olma rolünü aile ve akrabalık ilişkileri, dini ve gönüllü kurumlar, mesleki birlikler, karşılıklı yardımlaşma sandıkları üstlenerek, enformel tarzda sosyal refah hizmetleri sunmuşlardır. Sosyal sorunlarla mücadelede kilisenin önemli bir rol üstlendiği bu dönemde, kiliseler tarafından oluşturulan hasta evleri, aşevleri gibi hayırsever kuruluşlar, yardımlaşma ve dayanışma aracılığıyla toplumun en temel yardım kuruluşlarını oluşturmuşlardır. Toplumda ahlaki yapının egemen olduğu, servetin sosyal hizmet, yardım amaçlı harcanmasının itibarı yükselttiği Ortaçağ'da sosyal amaçlı hayırsever harcamaların fazla olduğu görülmektedir (Özdemir,2004:140). Dolayısıyla Orta çağda, yoksullukla mücadelede yardımlaşmanın kurumsal bir kimlik kazandığı söylenebilir.

Yoksulluk çalışmalarının ağırlık kazandığı 16. yüzyıldan itibaren kilisenin yanı sıra kamusal gücün de ilk defa sosyal amaçlı olarak kullanılmaya başlandığı ve devlet tarafından oluşturulan kurumların sosyal sorunlarla mücadelede rol oynadığı görülmektedir. Keza kamusal gücün sosyal amaçlı olarak kullanılmasıyla, çeşitli dönemlerde Yoksulluk Yasaları çıkartılmaya başlanmıştır (Frazer,1981). Kara'nın (2004) da ifade ettiği üzere İngiliz Yoksul Yasaları, sosyal devlet uygulamaları öncesinde yoksullukla mücadele ve yoksullara yardım işinin devlet tarafından yerine getirilmesi yaklaşımını en iyi biçimde yansıtan örnekler olmuştur.

Yoksulluk yasaları çerçevesinde sanayi devrimi öncesi dönem için genel bir değerlendirme yapıldığında, yasalara hayırseverlik anlayışının egemen olduğu, yardımların finansmanının ise düzenli ve kurumsal bir devlet gelirin'e bağlanmış olmadığı görülmektedir. Ancak her ne kadar yasaların da etkisiyle bu dönemde yoksulluğa yapısal bir sorun olmaktan ziyade hayırseverlik çerçevesinde yaklaşılmış olsa da modern devletin oluşması ve devletin yoksulluk sorununa merkezi (Kara,2004:58) ve yerel düzeyde önlemlerle müdahale etmeye başlaması açısından yoksulluk yasalarının önemi göz ardı edilmemelidir. Ancak literatürde yoksulluğun yaygın olarak devam etmesinin bir nedeni olarak, yoksulluğun iyileştirilmesi ve yoksullara yardım görevinin yerel yönetimlerin sorumluluğuna verilerek, merkezi devletin etkin olmaması gösterilmektedir (Sallan Gül,2006:145).

Liberal düşüncenin etkisiyle şekillenen dönemin sosyal politikasının refah anlayışı, bireyin kendi kendine yetebileceği, gönüllülüğün esas olduğu, aile ve yerel topluluklar

arası dayanışmanın önemli görüldüğü, bireylerin ve toplumların refahını maksimize eden en iyi sistemin serbest piyasa sistemi olduğu, kendi kusuru olmadan yoksulluk yaşayanlara yerel yönetimlerin, yerel toplulukların, dinsel ve geleneksel kurumların ya da zenginler ve gönüllülerin yardım etmesi gerektiği, çalışabilir durumdaki yoksullara ise bireyin çalışması karşılığında yardım yapılması gerekliliği, yerel düzeydeki yönetim birimlerinin yükleneyeceği bazı sorumluluklara rağmen devlete toplum refahını artırmak için aktif görevler verilmemesinin öngörüldüğü ve sürekli, evrensel, kurumsal bir refah sistemi anlayışının kabul edilmemesi ilkeleri (Sallan Gül,2006:144) etrafında toplanmıştır.

Sanayi Devrimi ile hızlı şekilde ortaya çıkan teknolojik ilerleme ve yeniliklerle birlikte ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yaşam köklü olarak değişmeye başlamıştır. 18. ve 19. yüzyıllar boyunca gelişen sanayileşme, ağır ve kötü çalışma koşulları içinde sosyal güvenceden yoksun ve yoksul bir işçi sınıfının ortaya çıkmasına neden olurken, eski dönemin sosyal kurumları olan aile, hayır kurumları ve diğer yardım örgütleri gibi sosyal koruma yolları güç kaybedip yetersiz kalmaya başlamıştır. Artık geleneksel sosyal yardım kurumları, kentlerde yığılan çalışanların, iş kazaları ve sağlık bakımları gibi ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmiştir (Koray,2003:95). Dolayısıyla sosyal sorunların artmaya başladığı Sanayi Devrimi sonrasında, geleneksel dayanışmanın yerini alarak, gereksinimleri karşılayacak yeni kurumların, sosyal dayanışma mekanizmalarının doğuşu söz konusu olmuştur. Devlet bu dönemde, liberal felsefe doğrultusunda, başlangıçta pasif kalmayı tercih etmiş, ekonomik ve sosyal yaşama müdahale etmemiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısında, 1870'lerde İngiltere'de, 1890'larda Amerika'da ortaya çıkan ekonomik krizlerin etkileri ve sayıları gittikçe artan yoksullaşan grupların varlığı, kapitalist sistemin ve klasik liberalizmin sorgulanmasına ve kamusal sosyal yardım programlarının gerekliliğine olan inancın doğmasına neden olmuştur. Bu sorgulama neticesinde liberal ekonomik model bağlamında piyasa-refah devleti ilişkileri değerlendirilerek, kapitalist devletlerin, piyasa-refah devleti ilişkisinin yüzü, devletten yana çevrilmiştir. Bu süreçte, bireylerin ve özellikle çalışanların sosyal güvenliğinin sağlanmasında devlete etkin rol verilmesi anlayışı güçlenmiş ve modern sosyal güvenlik kurumlarının ortaya çıkma süreci (Sallan Gül,2006:3-4) de başlamıştır.

Sanayi Devrimi ile 2. Dünya Savaşı arası dönem, modern refah devletinin temellerinin atıldığı dönemdir. 19. yüzyıl, uzun iş süreleri, ağır çalışma koşulları, küçülen aile yapısıyla birlikte ailenin koruyucu görevinin zayıflaması, yaşanan hızlı nüfus hareketleri, kitlesel yoksulluğu ve çok düşük ücretleri beraberinde getirmiş ve bu dönemde İngiltere'nin yanı sıra birçok Batı Avrupa ülkesinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda da çalışanlarla ve yoksullukla ilgili düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Sosyal güvenlikle ilgili modern uygulamalar ilk kez Almanya'da, yoksullara gerekli yardımların meslek kuruluşları ve yerel birimler tarafından yapılması kararlaştırılarak, yoksullara yardım konusunda geliştirilmiştir. (Özdemir,2004:150). Tezin konusu açısından belirtilmesi gereken önemli düzenlemelerden biri ise 1929 Dünya Buhranı sonrası yaşanan süreçte ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, özellikle sosyal tabakanın yaşadığı tahribatı giderebilmek amacıyla, devlet eliyle sosyal refah programlarının düzenlenerek, gerek ekonomik ve gerekse sosyal güvenlik, sosyal yardım politikaları ile kişilere temel bir yaşam seviyesi sağlama görevini devletin üstlenmesi gerekliliği düşüncesi öne çıkmıştır. Sonuçta, ulusal bir refah sisteminin oluşturulmasının gerekliliği ortaya çıkmış ve ekonomiye yeniden dinamizm kazandırmak, işsizlik başta olmak üzere sosyal sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla 1930'lu yıllarda başlayan, Keynes'in de etkilerinin görüldüğü Yeni Düzen Programı benimsenmiş ve bu program doğrultusunda 1935'de yoksullara yardım amaçlı olarak Sosyal Güvenlik Yasası kabul edilmiştir (Demirbilek,2005:254). Ancak, sosyal sigorta ve kamu yardımı olmak üzere iki temel konu üzerinde biçimlenen bu yasa, sadece *düzenli işçileri* kapsayarak, *korunmaya daha muhtaç durumdaki, özellikle tarım işçilerini, mevsimlik ve göçebe işçileri, ev hizmetlerini ve işçilerin yakınlarını* kapsam dışı bırakmıştır. Yasa, sağlık sigortası, aile yardımı gibi düzenlemelere de yer vermeyerek, birtakım eksiklikler içermesine rağmen Amerikan sosyal devlet uygulamaları için bir temel sayılmaktadır (Kara,2004:94).

1929 Dünya krizinden sonra, ABD dışında birçok sanayileşmiş ülkede devlet, artık ekonomik ve sosyal hayata müdahaleyi kabul etmeyen liberal devlet anlayışı yerine, refah devleti uygulamalarını arttırmış, koruyucu, planlayıcı ve düzenleyici fonksiyonları ile hareket eden bir devlet anlayışına geçmiştir (Serter,1994:38). Yoksulluk sorununu bireysel bir hata ve sorumluluk olma anlayışından çıkararak, toplumsal bir olgu olarak gören Keynesçi refah devletinde, sorunun giderilmesi devletin görevi olarak

görülmüştür. 1930 ve 1940'larda Keynes ve Beveridge tarafından geliştirilen görüş çerçevesinde, devlet toplumsal risklere karşı, çalışanları sosyal sigorta sistemiyle, diğer toplumsal grupları da sosyal yardım programlarıyla sosyal güvenlik sistemi içine almıştır (Sallan Gül,2006:147). Nitekim, 1942 tarihli Beveridge Raporu'nda yoksulluktan kurtulma temel ilke olarak belirtilmiş ve yoksulluk, modern bir toplumun yüz karası olarak nitelendirilerek, sosyal güvenliğin temel amacının ülkede muhtaçlığın yok edilmesi olduğu ifade edilmiştir (Demirbilek,2005:255). 1948 yılında yürürlüğe giren Ulusal Yardım Yasası, Beveridge raporunun uygulanması amacıyla hazırlanmıştır. Buna göre, Ulusal Sosyal Yardım Yasası, sosyal sigorta sistemi kapsamına giremeyen veya sistemin tam olarak gereksinimlerini karşılayamadığı kesimlere yönelik olarak yürürlüğe girmiştir. Keynesci refah devletinin ataerkil yapısını gösterir şekilde, yararlananlarının büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğu sosyal yardımları alabilmek için, kişilerin ya da ailelerin belli bir gelir düzeyinin altında yaşadıklarını kanıtlama şartı aranmaktaydı (Sallan Gül, 2006:212-215).

Türkiye dahil birçok ülkede geniş bir toplumsal uzlaşmaya dayanan (Özbek,2006:20) 1945-1975 yılları arasını kapsayan Keynezyen refah devletinde, devlet müdahalesi çok üst sınırlara ulaşmıştır. Bireylerin toplumsal ve ekonomik yoksunluk ve yoksulluktan özgürleşme arzuları Keynesçi refah devleti içinde demokratik gelişmeyle anlam kazanmış ve yoksullukla mücadele programları başlatılmıştır. Yoksulluğun ortadan kaldırılması, adil ve eşitlikçi bir toplum için, devletin ekonomiye müdahale etmesi ve kamusal sorumluluk alması anlayışı yaygınlık kazanmıştır (Sallan Gül,2006:60-61).

1980'lerin başı itibariyle ortaya çıkan yeni liberalizm, klasik liberalizme yeniden dönüş olarak kabul edilirken, devletin küçültülmesi, özelleştirme, insan haklarının daha iyi korunması, liberal özgürlükçü bir toplumsal sistemin gerekliliği tezlerini öne sürmüştür (Yayla ve Seyitdanlıoğlu,1999:3). Keynezyen refah devleti anlayışının terk edilmesi vurgulanarak, gönüllük esasına dayanan, piyasa ve sivil toplum temelli refah anlayışı savunulmuştur. Bir yandan aileyi, geleneksel ve gönüllü kuruluşları sosyal güvenlik kurumlarının temeli olarak gören yeni liberal refah modeli, bir yandan da bireylerin çalışarak kendi geleceklerinin sorumluluğunu almalarını, bireysel düzeyde ve gönüllük esasına dayalı rekabetçi bir sosyal sigorta sisteminin gerekliliğini savunmuş ve serbest piyasanın üstünlüğüne olan inancı yeniden kurmaya çalışmıştır (Sallan Gül,2006:198).

Temeli ekonomik büyümeyle dayalı olan bu anlayışa göre, devlet müdahalesinden uzaklaşarak piyasayı kendine haline bırakmak ve gerektiğinde de IMF ve Dünya Bankası gibi örgütlerin önerdiği yapısal politikaları uygulamak yoksullukla mücadelede başarıyı sağlayacaktır.

Bu sistemin özü, devletin, eğitim, gıda ve konut gibi alanlarda, yoksul ya da ihtiyaç sahibi olanlara ihtiyaçlarının bir kısmını piyasada karşılayabilmeleri için verdiği, parasal karşılığı olan kuponlardan oluşmaktadır (Akt. Sallan Gül,2006:216). Özelleştirme politikaları ile devletin sosyal yönü zayıflamış, yüksek vergiler ve cömert sosyal güvenlik harcamaları giderek azaltılarak, devletin öncü rolü serbest piyasa koşullarına bırakılmıştır (Demiral ve Evin, 2007:7). Ulusal sosyal politikanın geleneksel biçimlerinin aşınmasına ve rekabet devletine doğru geçiş yaşanmasına neden olan küresel ekonomi ve politikadaki değişimler çerçevesinde, “sosyal refah”tan ziyade “refah”ın sağlanması amaç edinilerek, genel refah artışı sağlandığında, sosyal refah da sağlanır düşüncesi benimsenmiştir. Yoksulluğun bireysel bir sorun olarak görüldüğü piyasa temelli refah anlayışında, yoksullukla mücadelenin çalışma ve gönüllük esaslı yürütülmesi savunulmuş ve 1980’li yıllarla birlikte yoksulların gönüllü kuruluşların yardımına ya da kendi kaderlerine bırakılması anlayışı yaygın olarak kabul görmeye başlamış (Sallan Gül,2002:111), devletin ekonomik ve sosyal görevleri azaltılmıştır. Nitekim gelişmiş ülkelerde 1980’lerde devlet yardımlarında geniş ölçüde azalma olmuş, işsizlik yardımları, çocuk yardımları durdurulmuş, güvencesizlik ve iş kayıpları, refah ve aile yardımlarında azalma görülmüş, bu durum yoksulları büyük ölçüde etkilemiştir. Bu süreçten, toplumsal yardımlardan daha fazla yararlanan alt gelir grupları içinde, özellikle çocuklu yalnız kadınların ve azınlıkların daha fazla etkilendiği görülmektedir.

Sosyal refah önlemlerinin uygulanmasında zorlukların izlendiği süreçte, IMF ve Dünya Bankası tarafından dayatılan yapısal uyum ve makro ekonomik istikrar programlarının, geniş halk kitlelerini artan oranda yoksullukla karşılaştırdığı, gelir dağılımının bozulmasına yol açtığı görülmektedir (Aktan ve Vural,2002b:10). IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların müdahaleleri ve uyguladıkları yapısal reformlar, sosyal devlet uygulamalarını şiddetli şekilde daraltarak, sosyal devlet anlayışına zemin bırakmayan faaliyetleri yaygınlaştırmış ve kamu hizmetlerinin küresel sermayeye açılarak ticarileşmesini öngören anlayış ile “toplum yararı” ölçütü bırakılmıştır. Sonuç olarak,

neo liberal politikaları uygulayan küresel ekonomik güçler olan ulusüstü örgütlerin (WB,UN,UNDP,IMF), genelde devletlerin sosyal politikalarını şekillendirdikleri, özelde ise yoksullukla mücadelede ortak bir tutum sergiledikleri bir süreç içine girilmiştir.

1980 sonrasında gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizlik artmış ve hatta ülkelerin kendi içerisindeki gelir dağılımı eşitsizliği de derinleşmiştir. Yoksulluk, küreselleşmeyle birlikte hem bölgesel hem de küresel düzeyde algılanan, derinleşen bir sorun olarak ön plana çıkmıştır (Aktel ve diğ.,2007:11). Yoksullukla mücadelenin en önemli kurumsal yürütücüsü konumunda olan Dünya Bankası başta olmak üzere uluslar arası kuruluşların yoksullukla mücadelede başarılı olamadıkları ve günümüzde yoksulluk ve eşitsizliğin, refah toplumlarında bile temel bir sorun olarak yaşandığı ve hatta gelişmiş ülkelerin kendi içinde de arttığı gözlemlenmektedir.

1990'ların post-endüstriyel düzeninde, refah devletinin alternatifi olarak Anthony Giddens tarafından ortaya çıkan Üçüncü Yol akımı, devletin rolünün sınırlandırılması, özelleştirme gibi neo liberal politikaları kabul ederken, piyasanın ortaya çıkaracağı yoksulluk, işsizlik gibi sorunların çözülmesi aşamasında devletin düzenleyici bir rol üstlenmesi gerektiğini savunmaktadır (Duran,2003:94). Devletin, zayıfların korunmasını da kapsayacak şekilde, vatandaşlarına karşı sorumlulukları olduğunu ancak bireylerin de haklar karşılığında bir takım sorumluluklar üstlenmeleri gerektiği düşüncesini taşıyan Üçüncü Yol akımı, neo liberallerin, çok sayıda insanın salt devletten alacağı gelire hayatını sürdürmesinin sosyo-ekonomik sorunlar yaratacağı konusundaki endişelerini haklı görmektedir (Giddens, 2000:76). Yoksulluğun, sosyal devletin zenginden yoksula yeniden dağıtım ile değil, genel refah seviyesinin ve dolayısıyla herkesin gelirinin yükselmesi suretiyle hafifletileceğine inanan Giddens'a göre, geleneksel yoksullukla mücadele programları yerine, düşük gelirli grupların yaşadığı bölgelerde ekonomik canlılığı sağlayacak yöntemlere önem verilmelidir (Giddens, 2000:125).

Tarihsel olarak 20. yüzyılın yoksulluk ve yoksullukla mücadele de sosyal politika anlayışına baktığımızda, 2. Dünya Savaşı sonrasında 1980'lere kadar dünya genelinde yoksullukla doğrudan mücadeleye dayalı bir sosyal güvenlik ağını öngören politikaların uygulandığını ancak neo liberal politikalar çerçevesinde şekillenen küreselleşme

sürecinin hız kazandığı 1980 sonrasında ise yoksulluğu azaltmada, uluslar arası kuruluşların ağırlıklı olarak öngördüğü iktisadi büyümeyi sağlayacak politikalar ekseninde gelişen bir sosyal politika anlayışı olduğuna görmekteyiz.

Küreselleşmenin, sosyal refah politikalarına etkileri konusunda en çok destek gören Küresel Okul Anlayışı'na göre, küreselleşme refah devletini tehlikeye atan, kapitalist ekonomilerdeki temel dönüşümdür ve küreselleşme, yoksulluğu ortadan kaldıramadığı gibi aksine yoğunlaştırarak, daha varlıklı bir kesim oluşturmaktadır (Gökbunar ve diğ.,2008:163). Nitekim Habermas'a göre, kapitalizmin bugün yaşadığı nihai küreselleşme evresi, sosyal hizmetleri azaltmış, sosyal devleti küçültmüş ve bu küçülme de yoksulluğun ve sosyal güvensizliğin giderek artmasına, toplumsal çözülme eğilimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Alcock,1997). Devlet gelirlerindeki azalma devlet harcamalarını ve dolayısıyla devletin ekonomi içindeki payını azaltmaktadır. Bu durum toplumun tüm kesimlerine rehahın dağıtılmasını sağlayan kamu finansmanın giderek azalmasına, etkisini kaybetmesine sebep olmaktadır (Grunberg, 1998: 591). Sosyal politikaların, ekonomi politikalarınca şekillendirildiği küreselleşme sürecinde, uluslar arası rekabet gücünün artırılması amacıyla sosyal harcamalarda ve sosyal koruma sistemlerinde kısmi daralmalar, sosyal politika uygulamalarında ise merkezîyetçi yapının, yerel yönetimlere, özel sektöre, kar amacı gütmeyen kuruluşlara doğru yöneldiği görülmektedir.

Günümüzde, küreselleşmenin, iktisadi düzeyde canlılığa sebep olurken, küresel sosyal sorunların çözümüne yönelik iyileştirmeler geliştiremediği gözlemlenmektedir. Küresel düzeyde gelir dağılımının bozulmasına neden olan bu sürecin geniş halk kitlelerini yoksullaştırdığı gerçeği ile karşı karşıya kaldığımız 21.yüzyılda yoksulluğun yapısal bir nitelik kazandığını görmekteyiz. Diğer yandan başta yoksulluk olmak üzere giderek derinleşen sosyal sorunların çözümünde, küreselleşme hala ekonomik işlevlerin üstünlüğüne vurgu yapsa da, sosyal politikaların önemi göz ardı edilmemelidir. Özdemir (2004)'in de belirttiği gibi:

“ Sosyal politikalar, iddia edildiği gibi, ekonominin önünde bir engel olarak değil, aksine üretken bir faktör olarak görülmelidir. Sanayileşmiş ülkelerde, devletin önemli bir ekonomik aktör olduğu görülmektedir. Devlet, özellikle yeniden dağıtım politikalarının sorumluluğunu üstlenmiştir. Bunun nedeni, piyasanın, yoksullara yönelik minimum gelir koruma sistemlerini ya da sağlık ve işsizlik sigortası gibi bazı güvenceleri

sağlayamamasıdır (piyasa başarısızlıkları teorisi). Sosyal politikalar, piyasa yetersizlikleri ortaya çıkmadan onları önlemeye çalışırlar. Sosyal politikaların olmadığı durumda, bunun en açık sonucu “yoksulluk” olarak gözlenmektedir. Bu tür yeniden dağıtım fonksiyonu dışında, sosyal politikalar aynı zamanda ekonomi üzerinde de pozitif bir etkiye sahip olmaktadır Cömert bir sosyal koruma düzeyi, her zaman için daha düşük ekonomik başarı anlamına gelmez. Aksine, insana ve sosyal sermayeye yatırım yapan sosyal politikalar, işgücünün verimliliğini ve kalitesini geliştirdiği için daha yüksek ekonomik etkinlik elde etmektedir. Dolayısıyla sosyal politikalar üretken bir faktördür.”

1.3. Küreselleşmenin Yoksullaştırıcı Etkisi ve Yeni Yoksulluk

Bauman'ın ayrıcalıkların, mahrumiyetin, servetin ve yoksulluğun, kaynakların, gücün ve güçsüzlüğün, özgürlüğün ve kısıtlamanın yeniden dağıtımını (Bauman,1997;81) olarak tanımladığı küreselleşme ve küreselleşmenin hakim ideolojisi olan neoliberalizm, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre, dünyada önemli ekonomik ve sosyal dönüşümleri ifade eden sihirli bir kavram (Bozkurt,2000a;17) olarak nitelendirilmektedir. Neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde uygulanan yapısal uyum programları, sosyal devlet anlayışındaki değişime bağlı olarak sosyal harcamalardaki düşüşler, ulusal ekonomilerin yabancı sermayeye açılması ile imalat sanayi istihdamının daralması, niteliksiz işgücü talebinin gerilemesi, ücret eşitsizliğinin artması ve reel ücretlerde durgunluk gibi işgücü piyasalarında yaşanan değişimler ve bu uygulamaların sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik krizler, küreselleşme sürecinin gerek ulusal ekonomilerin gerekse bireylerin üzerinde önemli bir maliyetin oluşmasına neden olduğunu göstermektedir. İleri teknoloji gibi birçok fırsat ve yeniliği beraberinde getiren küreselleşme süreci, işsizlik ve yoksulluk gibi toplumun bütününe ilgilendiren sosyal sorunlara sebep olarak toplumsal adaletsizlik ya da eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur. Küreselleşmenin getirdiği serbest rekabet anlayışı sonucunda rekabet gücü olanlarla olmayanlar arasındaki mesafenin giderek açılır hale gelmesi eşitsizliklerin derinleşmesine yol açmıştır (Bozkurt,2000b;95) Küresel ve ulusal düzeyde gelir dağılımının bozulmasının yanı sıra sosyal devlet anlayışında da yaşanan değişim ile yoksulluğun niteliği ve niceliği de değişmeye başlamıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte serbest piyasa şartlarında birçok çalışan birey de yoksul duruma düşerek, çalışan yoksulları oluşturmaya başlamışlardır. Dolayısıyla küreselleşmenin olumsuz etkileri ve yoksulluğun nitelik ve niceliğinde yaşanan değişim, yoksulluk tanımında da farklılığa

neden olarak, küresel boyutları olan ve kentsel mekanlarda görünürlük kazanmış yoksulluğu ifade eden “yeni yoksulluk” tanımını ortaya çıkarmıştır.

Yoksulluğun nedenlerinin sosyal/yapısal unsurlarla ilişkilendirilerek açıklandığı İkinci Dünya Savaşı sonrası yılların ardından, yoksulluk, neoliberal ideoloji içerisinde kişisel nedenlerle ve yapısal uyum programlarının etkisiyle şekillenen yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmaktadır (Şenses,2006;147). Yapısal uyum programları, üretim yapısı, işgücü piyasaları üzerinde etkili olurken, serbest piyasaya yönelim neticesinde gelir dağılımı üzerinde de önemli değişimlere neden olarak yoksulluk sorununun küresel düzeyde algılanan bir sorun haline gelmesinde etkili olmuştur. Neoliberal ideoloji ve yapısal uyum programlarının yoksulluk üzerindeki etkileri, üretim yapısı işgücü piyasaları, sosyal devlet, kamu harcamaları, gelir dağılımı (Şenses, 2006:189-190) ve sosyal yapıdaki değişimler başlıkları altında incelenebilir.

1.3.1. Sosyal Devlet ve Refah Anlayışında Değişim

Küreselleşme sürecinin refah devleti ve sosyal refah politikaları üzerindeki etkisine yönelik farklı görüşler bulunmaktadır. Küresel ekonomi politikalarında yaşanan değişikliklerin, ulusal sosyal politikanın geleneksel biçimlerini aşındırdığını ve refah devletinin rekabet devletine dönüştüğünü (Pierson, 1998: 65) ifade eden Küresel Okul Anlayışı'na göre, sosyal politikalar uluslararası rekabet piyasasının gereklerine göre şekillenerek, iş piyasalarında esnekliğe izin verecek ve ekonomik büyüme için, sosyal maliyetler azaltılırken, çalışma koşulları, sosyal haklar esnek bir hale getirilerek, eşitsizliklere yol açacaktır (Özdemir, 2004: 184). Refah devletinin küresel rekabete uyum sağlamada zorlanarak, sosyal refah harcamalarını kısmak zorunda kalabileceğini ifade eden görüş, küreselleşmenin sosyal koruma sistemini aşağı çekerek güçsüzeleştirebileceğini de ifade etmektedir. Diğer yandan, küreselleşmenin yoksulluğu ortadan kaldıramayacağı ve hatta daha varlıklı kesimler oluşturarak var olan yoksulluğu yoğunlaştırabileceğini de belirtmektedirler (Mishra, 1999: 15, 16). Küreselleşmenin refah devleti üzerine olumsuz bir etkisi bulunmadığını savunan bir görüşe göre ise sorun küreselleşme sürecinden değil, refah devletinin kendi dinamiklerinden kaynaklanmaktadır (Özdemir, 2004: 184). Diğer yandan, küreselleşme ideolojisinin, ulus devletlerin artık bittiğini ve/veya bitmesi gerektiğini ileri sürerek, devleti işlevi kalmamış bir yapı, halkın sırtında bir yük olarak gösteren, böylece bütünüyle devleti

değil, ancak sosyal refah devletini bertaraf etmeyi hedef alan bir yaklaşım (Radikal,2003) olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır.

Diğer yandan unutulmaması gereken bir başka önemli nokta ise Şenkal'ın (2005) da belirttiği gibi, uygulanan politikaların birbirlerine olan etkisidir. Bir politikada yaşanan değişimin öteki politikanın çıktılarını etkileyeceğini ifade eden Şenkal, küreselleşme sürecinde ekonomik ve sosyal politika arasındaki politik bağlar göz önünde tutulduğunda ekonomik politikadaki bir değişimin mecburen sosyal politikada bir değişimi getireceğini ifade etmiştir (Şenkal,1995;234). Dolayısıyla küreselleşme süreciyle birlikte uygulanan liberal ekonomi politikaları sosyal devlet, sosyal refah anlayışında değişime neden olarak sosyal politikada dönüşüme yol açmıştır.

Küreselleşme süreciyle birlikte sosyal devlet uygulamaları eleştirilmeye ve gerilemeye başlamıştır. Devletin temel görevleri dışında faaliyette bulunmadığı, refah devletinin küçüldüğü ve özel girişimin desteklendiği bir düzeni (Kazgan, 2002: 96) öngören neo-liberal anlayış, refah, istihdam, eğitim, sağlık hizmetleri ve yoksulluğun azaltılmasına yönelik sosyal nitelikli kamusal harcamalara, sermaye birikim sürecini olumsuz etkilediği, engellediği düşüncesiyle karşı çıkmaktadır (Falk, 2001: 171). Refah devleti politikaları uygulandığı sürece, yoksulluk çemberinin kırılmayacağını, dolayısıyla yoksullaşmanın önüne geçilemeyeceğini savunan dönemin bakış açısına göre görünmeyen el, kaynakları rasyonel şekilde kullanarak yoksulluğu azaltabilecektir (Şaylan, 2003: 135). Devletin küçültülmesi suretiyle müdahale eden devlet yerine kurallar koyan ve denetleyen, kendisine verilen asli görevler dışına çıkmayan (Ekin ve diğ., 1999: 27) bir devlet anlayışını öngören küreselleşme sürecinde devletin yoksul veya muhtaç durumda olanlara yardım etmesi fikri reddedilmektedir. Devletin sosyal politika alanından çekilmesi ve yoksulların geleneksel dayanışma kurumlarına ve piyasa temelli çözümlere terk edildiği (Sallan Gül, 2002: 111) süreçte, yoksulluğun nedenleri iktisadi yapıdan ziyade bireylerin sosyal ve psikolojik şartlarında aranmalı anlayışı söz konusudur. Buna göre, çalışan, zengin insanların kazançlarından, çalışmayan, tembel, işe yaramaz insanlara aktarım yapılması eşitlikçi bir davranış olmayacağı gibi (Şaylan, 2003: 126), ihtiyaç içinde olanları da yardımlara bağımlı kılmaya alıştıran bir anlayış olarak görülmüştür. Yoksulluk gibi yapısal bir sorunun iktisadi bir konu olmaktan

ziyade sosyolojik bir olgu olarak değerlendirilmeye başlanması (İnsel, 2004: 13) ile yoksulluk kültürü tezlerinin de bu süreçte tekrar gündeme geldiği görülmektedir.

Küreselleşme ile birlikte gelişmekte olan ülkeler, ekonomide devletin ağırlığının azaltılmasına ve giderek özelleştirmeye yönelmişlerdir. Özellikle, kamu hizmetlerinin, politik ve ekonomik g üzerinde büyük bir yük olarak görüldüğü Thatcher hkmetleri sırasında önemli zelleştirme programları aşama aşama hayata geçirilmiştir. Buna göre, ilk zelleştirme aşamasında, yerel yönetimler, düşük gelirli aileler için ellerinde bulundurdukları konutları, büyük ölçüde indirilmiş fiyatlarla kiracılarına satmaya yönlendirilmişlerdir. Temizlik, bakım, onarım gibi bazı hizmetler, özel sektöre ihale yoluyla verilmeye başlanmıştır. Bir sonraki aşamada ise gaz, telefon, elektrik, su gibi kamu işletmelerinin satışı başlatılmıştır. nc aşamada ise özelleştirmenin kapsamı önemli ölçüde genişletilerek, birçok kamu hizmetinin sunulmasında harç ya da belirli bir ücret ödenmesi kararı verilerek, bazı alanlarda da kupon (voucher) sistemi uygulanmaya başlatılmıştır. Bu sistemin özü, devletin, eğitim, gıda ve konut gibi alanlarda, yoksul ya da ihtiyaç sahibi olanlara ihtiyaçlarının bir kısmını piyasada karşılayabilmeleri için verdiği, parasal karşılığı olan kuponlardan oluşmaktadır (Hill,1990'dan akt. Sallan Gül, 2006: 216). Özelleştirme politikaları ile devletin sosyal yönü zayıflamış, yüksek vergiler ve cömert sosyal güvenlik harcamaları giderek azaltılarak, devletin nc rolü serbest piyasa koşullarına bırakılmıştır (Demiral ve diğ.,2007:7).

Birçok araştırmacı ve politikacıya göre, 20. yüzyıl refah devletinin yaşadığı problemlerin ve yoksulluğun temel nedeni küreselleşme sürecinde aranmalı (zdemir, 2004: 183) ve 1980'li yılların başından itibaren küresel etkiler çerçevesinde şekillenen sosyal devletin yaşadığı dönüşüm ulus devlet anlayışındaki değişim ile birlikte analiz edilmelidir. Kurumsal niteliğinin yanı sıra 1970'li yılların ortalarına kadar sosyal işlevlerini de geliştirmiş olan ulus devlet sisteminin, 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalardan olumsuz etkilenmeye (Temiz, 2004: 69) başladığı ve sosyal refah hizmetlerinin zayıfladığı görülmektedir. Buna göre, ulus devlet anlayışındaki değişim biri, ulus devletin özellikle ekonomik yetkilerini uluslararası kurumlara devretmesi ve diğeri yerel yönetimlerin güçlendirilerek, merkezi devletin yetki ve sorumluluklarını alt birimlere devretmesi olarak iki boyutta gerçekleşmektedir (Kazgan, 2002: 34). Nitekim

ulus devletinin sınırlarının, politikalarının ve gücünün sorgulanmaya başlandığı son yıllarda daha belirgin şekilde görüldüğü üzere ulus devlet, otorite ve yetkilerinden bir kısmını yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlar ve diğer sivil toplum örgütleri gibi ulus-altı örgütlere ya da Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi ulus-ötesi kurumlara dağıtmaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Birleşmiş Milletler (UN), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi politik ya da politik-ekonomik öneme sahip uluslararası kuruluşların hükümetler üzerindeki etkisinin giderek artması, ulus devletinin zayıfladığı, bağımsızlığının ve egemenliğinin tehlikeye girdiği yönündeki tartışmaları doğurmaktadır (Özdemir, 2004: 198).

Ulus devletinin otorite ve yetkilerinin yanında sosyal refah devleti hizmetlerinin de yerel yönetimlere, özel sektöre, kar gütmeyen kuruluşlara doğru yayılması, 1970'lerden sonra sosyal politika anlayışındaki değişime de örnek oluşturmaktadır. Küreselleşme ile birlikte sosyal politikadaki merkezîyetçi yapıdan da uzaklaşıldığı görülmektedir (Uslu, 1999: 168).

Neoliberal politikalar çerçevesinde devletin küçültülmesini ve yoksullukla mücadele yaklaşımı içinde devletten doğan boşluğun sivil toplum kuruluşlarınca doldurulmasını öngören neoliberal yoksullukla mücadele yaklaşımı Şenses'e göre (2006: 288, 289), yoksulluğun azaltılması amacının devletin rolünün azaltılması amacıyla çelişebileceğini dikkate almamaktadır. Kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ve ticarileşmesi yönünde artan uygulamaların yoksul toplum kesimlerinin yaşam standartları üzerindeki etkisi göz ardı edilmekte ve neoliberal politikaların yoksulluğu azaltmak için önerdiği politikalar, yoksulluğu daha da arttırmaktadır. Azgelişmiş ülkelere "yapısal uyum büyümeyi sağlar; büyüme, yoksulluğu azaltır" (Chossudovsky, 1999: 41) savıyla dayatılan neoliberal politikaların, gelişmiş ülkelerde de yoksulluğu yüksek oranlara taşıması küreselleşme sürecinin aynı zamanda da yoksullaşma süreci olduğunu göstermektedir.

Görüldüğü üzere bu süreçte yaşanan rekabet, devleti sosyal harcamaları kısalmaya zorlarken, pek çok alanda olduğu gibi sosyal alanda asgari düzeyde bir koruma sağlama işlevinin de kaybolması sürecini başlatmıştır. Sosyal programların kesintiye uğramasıyla birlikte devlet, düzenleyici devlet konumuna geçerken, işgücü piyasasını düzenlemekten, sosyal sigorta ve sosyal güvenlik sisteminden de geri çekilmektedir. Bu

durum, aynı zamanda küreselleşme sürecinde sosyal hakların ve sosyal kazanımların aşındığını da göstermektedir (Minibaş,2001:2). İnsel'e göre (2004:217), sosyal hakların azalması da yoksulluk olarak öne çıkmaktadır ve sosyal haklarda fakirleşme, etkileri daha kalıcı olabilen ve uzun vadede eşitsizliklerin yeniden doğmasına neden olabilecek bir yoksullaşmayı ifade etmektedir. Parasal gelirin azalması ve gelir dağılımının bozulması suretiyle artan yoksullaşma, sosyal haklarda yaşanan fakirleşme ile de birleşerek gittikçe derinleşmektedir.

Geniş halk kitlelerini derinleşen bir yoksullukla karşı karşıya getiren küreselleşme, neo liberalizm, ekonomilerin uluslararasılaşması, ulus-devletin zayıflaması gibi unsurlar, refahın ve gelirin adil dağılımı üzerinde olumsuz rol oynayarak, sosyal adalet ve sosyal politika anlayışında ulaşılan gelişmelerde bir durağanlık ve geriye gidişe yol açmaktadır (Özdemir, 2004;197). Bireysel zenginleşmenin önünü açan küreselleşmenin en olumsuz etkilerinden biri, gelir dağılımını adaletsizleştirmesidir. Biri ülkelerin gelir düzeyleri arasındaki farklılıktan kaynaklanan ülkeler arası eşitsizlik, diğeri bir ülkede gelir dağılımı bozukluğundan kaynaklı bölgeler arasında gelir eşitsizliği olmak üzere iki boyutu olan insanlar arasında gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksulluk başta olmak üzere birçok yeni sorunu da tetiklemektedir. Küresel eşitsizliğin yüzde 60- 90'ının ülkeler arasındaki eşitsizlikten, geriye kalan yüzde 10-40'ının ise ülkelerin kendi içlerindeki eşitsizlikten kaynaklandığını ifade eden bir görüşe göre, ülke içindeki eşitsizliğin azalması durumunda insanlar arasındaki eşitsizliğin de azalacağı öngörülmektedir (Cornia,2004:426).

Gelir dağılımının gelişmiş ülkeler lehine yeniden düzenlendiği küreselleşme sürecinde, gelişmiş ülkelerde de gelir eşitsizliğinin arttığı ve yoksulluk oranının yükseldiği görülmektedir (Özşuca,2003;8). Dolayısıyla gelir dağılımındaki eşitsizlik ve yoksulluk günümüz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı en ciddi sorunlardır.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nda küreselleşmeye karşı getirilen eleştirilerde, dünya ekonomisinin mevcut büyüme hızının ücretler ve istihdam açısından yeterli olmadığı, tüm ülkelerde gelir dağılımının orta ve alt sınıf aleyhine bozularak yoksulluğu arttırdığı, nitelikli ve niteliksiz emek arasında ücret eşitsizliklerinin ciddi bir sorun haline geldiğine ilişkin vurgularda bulunulmuştur (UNCTAD,1997:7). Uluslar arası düzeyde gelir dağılımındaki eşitsizliğin kötüleştiği 1960-1989 yılları arasında,

dünya nüfusunun en zengin yüzde 20'sine sahip ülkeler, küresel GSMH içindeki paylarını yüzde 73,9'dan yüzde 82,7'ye yükseltirken, en yoksul yüzde 20' ye sahip ülkelerin payının yüzde 2,3'ten yüzde 1,4'e düştüğü görülmüştür (Steward,1995:56). Yine 1960'da dünyanın en zengin yüzde 20'lik grubu en yoksul 1 milyar kişinin gelirinin 30 katı fazla gelire sahipken, 1990'larda bu oran 80 kat olmuştur. ABD'nde 60 milyon, AB üyesi ülkelerde ise toplam 80 milyon insan yoksulluk sınırında (Eken,2003:35) yaşamaktadır.

Kuzey ülkeleri ile Güney ülkeleri arasında gelir uçurumunun büyüdüğü, dünya ekonomisinde büyümenin yavaşladığı, eşitsizliğin arttığı 1980'lerin başlarından bu yana gelir eşitsizliğinin sürmesindeki en temel neden neoliberal reformlar ve yapısal uyum programlarından kaynaklanmaktadır. Neoliberal politikalar çerçevesinde yapısal uyum ve istikrar programlarının uygulandığı ülkelerdeki eşitsizliklerin ve dolayısıyla yoksulluk sorunun iyileştirilemediği ve hatta yoksulluğa ilişkin göstergelerde belirgin bir kötüye gidişin varlığı söz konusudur. Öyle ki bu programlar ile ülkelerdeki gelir dağılımı bozulurken, yoksulların daha da yoksulluğa itildiği ve daha önce yoksulluk sınırının üstünde gelire sahip olanların da yoksulluk sınırı altına düştüğü görülmektedir (Şenses,2006:198-199). Neo liberalizmin eşitsizliğe bakışının, bireysel çabayı ortaya çıkaracağı ve artıracığı düşüncesiyle işlevsel olduğunu belirten Wade (2004,182), gelir eşitsizliği üzerine yaptığı çalışmasında, eşitsizliğin göstergesi olarak, dünyada en zengin yüzde 20'lik grubun ortalama geliri ile her ülkenin en yoksul yüzde 20'lik grubunun ortalama gelirinin 5:1, Çin ve Hindistan'ın nüfusunun en yüksek gelir düzeyindeki yüzde 20'lik grubu ile dünyanın en yoksul yüzde 20'lik grubunun gelir oranının ise 25-30:1 olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bugün, dünyanın en zengin 500 kişisinin kişisel servetleri ise 416 milyon yoksullun gelirinden daha fazla gözükmektedir (UNDP, 2007:4).

Dünya geliri yıldan yıla artarken, küresel gelir eşitsizliğinin artmasında, gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus artışı da etkili olmaktadır. Nüfus artışının hızlı olduğu ülkelerde, sadece ekonomik büyümenin sağlanması ile gelir eşitsizliği sorunu çözülememektedir (Temiz,2004:131). Yoksulluğun artmasında önemli bir etken olan nüfus artışı, doğal kaynakların kullanımını etkilerken, toplumların refah seviyelerini de etkilemektedir. Küreselleşme sürecinde nüfus artış oranının düşük düzeylerde seyrettiği sanayileşmiş

ülkelerde istikrarlı bir yapı söz konusuysen, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ağır bir nüfus baskısı (Şenses,2006:153), buna bağlı olarak da işgücü artışı görülmektedir.

1.3.2. İşgücü Piyasalarında Değişim

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işgücü piyasalarının temel özellikleri ve bu piyasalarda yaşanan değişimlerle ilişkilendirilen yoksulluğun nedenleri arasında işgücü piyasalarından kaynaklanan nedenler ilk sırada yer almaktadır (Şenses,2006:164). Nitekim üretim ve işgücünde yapısal değişimlerin yaşandığı küreselleşme süreci, bu değişimlerle yoksulluk ve eşitsizliği arttırmıştır. Fordist üretimden post fordist sisteme geçilen küreselleşme ile birlikte işgücü piyasasında, imalat sanayi istihdamının daralması, düşük nitelikli işgücüne olan talebin gerilemesi ve ücret eşitsizliğindeki artış en temel eğilimleri oluşturmaktadır (Temiz,2004:99). Yeni istihdam biçimlerinin ve esneklik uygulamalarının ortaya çıktığı, işgücünün kutuplaştığı 1990'lı yıllarla birlikte istihdam ve ücretler olumsuz etkilenmiştir. Bu süreçte kronik bir sorun haline gelen işsizlik, yoksullukla iç içe giren bir sarmal yapı oluşturmuştur (Uyanık,2008:213-214).Yoksulluğun en önemli nedenlerinden birini oluşturan işsizlik, belirli bir gelirden yoksun olmayı ifade ettiği için, insanların yoksullaşması öncelikle bir işte çalışmıyor olmaktan kaynaklanmaktadır (Yüceol, 2005: 494). Diğer yandan Gündoğan'ın (2007:19-20) da belirttiği gibi, neoliberal ekonomi politikaları çerçevesinde şekillenen bu süreçte, esnek çalışma biçimlerinin öne çıkması, özelleştirme ve taşeronlaştırma uygulamalarının ağırlık kazanması, sendikal örgütlenmenin zayıflaması, çalışanların sosyal güvenlik haklarının tahrip edilmesi gibi gelişmeler, çalışanların aleyhine sonuçlar doğurarak, bir işte çalışmasına rağmen yoksulluk yaşayan bir kesim de var etmiştir.

Küreselleşmeyle birlikte gerek üretim yapısında meydana gelen değişim ve gerekse rekabet unsuru emek piyasalarındaki değişimin açıklanmasında başlıca nedenleri oluşturmuş ve tüm bu birbirini izleyen değişim süreci de küreselleşmeyle artış gösteren yoksulluğun belirleyici faktörlerini meydana getirmiştir.

Emek piyasasındaki en temel değişim, yüksek vasıflı emek ile düşük vasıflı emek arasındaki tercihte kendine göstermektedir. Yüksek vasıflı emeğin değer kazandığı bu süreçte yüksek vasıflı emek ile düşük vasıflı emek arasında ücret eşitsizliği artmış ve bu sorun da gelir dağılımının bozulmasına sebep olmuştur. Düşük vasıflı kişilerin refahı

olumsuz etkilenirken, eşitsizlik ve yoksulluk artış göstermeye başlamıştır (Özdemir,2004:236;Yalınpala,2002:271). Böylece emek, yüksek ücretli, iş güvencesine, sürekli çalışabilecek niteliğe sahip olan ve düşük ücretli, işten kolaylıkla çıkartılabilen, güvencesi olmayan, işsiz kalma ihtimali yüksek olan daha az nitelikli emek olmak üzere (Yüceol,2005:505) iki gruba ayrılmış, esnek işgücü piyasası ikili bir yapı ortaya koymuştur. Rekabet ve etkinlik unsurlarının önem kazandığı neoliberal anlayış içerisinde emek üzerinden yaşanan bir diğer gelişme ise Aydın'ın (2003) da ifade ettiği gibi, emek maliyeti görece olarak düşük olan çevre ülkeler ile rekabet ilişkileri yoğunlaşırken, merkez ülkelerdeki nitelsiz işgücünün durumunun kötüleşmesidir (Aydın, 2005;100-101).

Küreselleşmenin hızlanması ile 1970'li yıllardan sonra gelişmiş ülkelerde imalat sanayi istihdamı daralırken hizmet sektörü öne çıkmıştır. 20. yüzyılın başında işgücünün yüzde 47'sinin tarım sektöründe istihdam edildiği OECD ülkelerinde bu oran 1990'lı yılların sonunda yüzde 5'e düşerken, tarım sektöründeki bu gerileme ile hizmetler sektöründe istihdamın yüzde 25'ten, yüzde 67'e yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Örneğin, 1978-1990 yıllarında ABD'de imalat sanayi istihdamı 1.4 milyon azalırken, düşük nitelikli çalışanların çoğunluğu işsiz kalmıştır (Temiz,2004:100-111). Ulaşım, haberleşme gibi dağıtım hizmetleri, bankacılık, mühendislik gibi üretici hizmetler, sağlık, eğitim gibi sosyal hizmetler ve ev hizmetleri, eğlence gibi kişisel hizmetler olarak sınıflandırılan hizmet sektörü (Uyanık,2008:218) ile birlikte istihdam yapısında düşük ücretli sektörlere doğru hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Yine bu değişime paralel olarak, geleneksel istihdam biçimlerinin yerini hizmetler sektörü yapısına uygun esnek istihdam biçimleri almaya başlamıştır (Gündoğan, 2007:32).

Üretim ve istihdam yapı ve niteliğindeki değişim, esnek çalışma biçimlerini gündeme getirmiş ve böylece çalışanların da yoksullaşmasına neden olan yarı zamanlı, geçici ve kendi hesabına çalışma gibi istihdam biçimleri yaygınlık kazanmıştır. Kendi hesabına çalışmanın, istihdam durumları içinde yoksulluk riskinin en yüksek statü olduğu AB ülkelerinde, yarı zamanlı çalışanlar ve geçici iş sözleşmesi ile çalışanlar arasındaki yoksulluk oranı yüzde 10 iken tam zamanlı çalışanlar arasında bu oran yüzde 5, sürekli iş sözleşmesi ile çalışanlar arasında ise yüzde 4 olduğu belirtilmektedir (EC, "Joint Inclusion Report 2003", Brussels, 2004'ten aktaran Gündoğan,2007:33). Rekabet

şartlarına uymak ve maliyetleri düşürmek amacıyla yönelinen atipik çalışmanın sonucu olarak çalışma süreleri, ücretler ve statülerde çalışanları olumsuz etkileyen değişimler meydana gelmiştir (Yalınpala,2002:275). Standart olmayan çalışma saatleri, istihdam güvencesizliği, birden fazla işverene bağımlılık gibi özellikleri olan atipik çalışma gelişmiş ülkelerde kısmi süreli çalışma, geçici çalışma, evde çalışma, tele çalışma biçimlerinde uygulanırken, gelişmekte olan ülkelerde yasal sosyal güvenlik kapsamından yoksun olarak, korunmasız istihdam şeklinde ortaya çıkmaktadır. Esnek çalışma biçimlerinin büyük çoğunlukla kayıt dışı istihdam biçiminde gerçekleştirildiği gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı istidamın da yaygınlaştığı görülmektedir. Çalışma şeklinin tipik ve atipik olarak ayrılışı da işgücü piyasasındaki ikili yapının bir göstergesi olmakta ve bu durumda eşitsizliğin artışında temel nedeni oluşturmaktadır (Temiz, 2004:112-115).

Hizmet sektöründe artan istihdam olanaklarının görece düşük ücretli olması, istihdamın ücret yapısı ve yoksulluk artışı arasındaki ilişkide önemli bir değişkendir (Şenses, 2006:166). Nitekim, 1980 ve 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık 2/3'ünde reel ücretlerin düştüğü ve yüksek vasıflı ile düşük vasıflı emek arasındaki ücret eşitsizliğinin arttığı görülmektedir (Stewart ve Berry,2000:56). Düşük gelirle ve /veya düşük gelir eşliğinin altında çalışanların, kendilerine ve ailelerine kabul edilebilir bir yaşam standardı sağlayamaması çalışan yoksulluğunun temel nedenini oluşturmaktadır. Ancak Gündoğan'ın (2007:30) da ifade ettiği gibi, her düşük ücretli çalışan, yoksul olmayabileceği gibi her çalışan yoksul da düşük ücretli çalışan olmayabilir. Böyle durumlarda, ailedeki birey sayısı, bireylerin ilave gelirleri, sosyal yardımlar gibi unsurlar belirleyici olmaktadır. Ancak düşük ücretli çalışanların yoksulluk riskinin görece olarak yüksek olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Nitekim düşük ücret politikası ile işsizlik düzeyini Avrupa genelinin altında tutabilen ABD gibi ülkelerde yoksulluk tuzağı sorununun ortaya çıktığı görülmektedir. Düşük ücretle daha az gelir elde etmeye başlayan ve yoksulluk içine düşmeye başlayan bireylerin ya devletten sosyal yardım desteği almaya ya da düşük gelir kazandırıcı işlerde çalışma isteklerinin kırılması sonucu yoksulluk tuzağına yakalandıkları belirtilmektedir (Bilen,2002:246). Dolayısıyla küreselleşme öncesi dönemlerde yoksulluk, gelişmiş ülkelerde emek piyasasının dışında kalanları ifade ederken, küreselleşme süreciyle birlikte emek piyasası içinde olanlarda yoksulluk sorunuyla

karşılaşmaya başlamışlardır. Sosyal devlette değişim, refah uygulamalarındaki daralma, sosyal güvenlikten yoksunluk yanında esnek iş ve ücret baskıları da tüm dünyada çalışanları olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bir diğer ifadeyle 1980'lerden sonra formel ekonomi istihdamında, ücret seviyesinde, iş güvencesinde ve çalışanların haklarında daralmalar yaşanmaya ve ücretli çalışanlar arasında yoksulluk oranı artmaya başlamıştır. Küreselleşmeyle birlikte işgücü içerisindeki yoksulları, çalışan yoksul ve işsiz yoksul olarak ayırmak mümkündür (Siddiqur,2003:4).

İşgücü piyasalarıyla yoksulluk arasındaki ilişkiyi, işgücüne katılmayanlar, çalıştıkları halde yoksul olanlar ve işsizler olarak farklı kategorilerde değerlendiren Şenses (2006:167), ücret düzeyi ile birlikte işsizliğin de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk – işgücü piyasası ilişkisinin en önemli halkasını oluşturduğunu belirtmektedir. İşsizliğin olduğu yerde kaçınılmaz olarak ortaya çıkan yoksulluk tanımına bakıldığında bu kişilerin genellikle işgücü piyasasıyla düzenli ilişkide olmadıklarını, işsiz ya da eksik istihdam sorunlarıyla (Yüceol,2005:505-506) karşı karşıya olduklarını söylemek mümkündür.

Bedeniyle çalışanları arasında işsizliğin artarak yapısal bir sorun haline gelmesinin yanı sıra kayıt dışılığın, enformelleşmenin artışı da yoksulluk sorununu etkilemektedir. Küreselleşmeyle yaşanan değişimde, gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan işlerin büyük bölümünün kayıt dışı sektörde yer aldığı görülmektedir. Bu ülkelerin büyük kısmında açık işsizlik yaşanırken, eksik istihdam kendini yoksulluk olarak göstermektedir. İşsizlik ve yoksulluğun birbirlerinin hem neden hem de sonucu olduğu ilişkide, gelişmekte olan ülkelerde bireylerin çalışıyor olmaları yoksulluktan kurtulmaları için yeterli değildir (Temiz, 2004:123).

Küreselleşme sürecinde izlenen neoliberal yapısal uyum programlarının iş gücü piyasası üzerindeki bir diğer etkisi, enformel sektörün genişlemesi ve formel sektörde enformelleşme eğilimlerinin görülmesidir (Şenses, 2006:193). Uygulanan programlar çerçevesinde gelişmekte olan birçok ülkede formel sektör istihdamı hızla daralmaya başlamış ve formel sektörde iş bulamayanlar enformel ekonomi içine girmişlerdir. Birbirini besleyen iki kavram olan enformellik ve yoksulluk, bir kısır döngüye dönüşmüştür. Öyle ki, formel sektörde iş bulamayan yoksullar için tüm

olumsuzluklarına rağmen bir iş sahibi olmak önemlidir ve bu durumda enformelliği beslemektedir (Gündoğan, 2007:25).

Yasal düzenlemelerin ve resmi denetimin olmadığı, olumsuz çalışma koşularının baskın olduğu, gelir güvencesi ve sosyal koruma gibi koruyucu düzenlemelerin bulunmadığı, niteliksiz işgücünün istihdam edildiği bir yapı sergileyen enformel ekonomide ILO'ya (2000:4) göre çalışanlar üç gruba ayrılmaktadır. Buna göre, birincisi çok az ücret alanlar ve çıraklar, ikincisi, kendi hesabına çalışanlar ve üçüncüsü evlerde ev işi niteliğindeki hizmetlerde ve/veya ev işi niteliği taşımayan üretim işlerinde bir ücret karşılığı ya da ücretsiz çalışanlardan oluşmaktadır (ILO,2000:1). Böylece istihdamın enformelleşmesiyle, işgücü piyasasıyla sağlam bir ilişki kuramayan, sosyal koruma ve sosyal haklardan mahrum bir çalışan kesim oluşmuştur (Şenses,2006:195). İşsizlik ve kentsel yoksullukla arasında doğrudan bir ilişki kurulabilen enformel ekonomi, formel ekonomide yeni istihdam yaratılamaması sebebiyle genişlemeye devam etmekte ve bu ekonomi içinde çalışanların yoksulluğunu önleyememektedir.

İşgücü piyasası içinde en önemli değişimlerden biri de kadının işgücü piyasası içindeki konumu üzerinde yaşanmıştır. Küreselleşme sürecinde, kadının varlığı gerek sınır aşırı ekonomide gerekse ülke içi üretimde kendini göstermiş (Dedeoğlu, 2004:88), işgücüne katılan kadınların sayısında artış yaşanmıştır. Küresel ekonominin oluşturduğu faydaların ülkeler arasında eşit dağılmaması, derin ekonomik farklılıklara, enformel sektörün büyümesine, çalışma koşularının bozulmasına ve yoksulluğun da kadınlaşmasına yol açmıştır. Küreselleşmeyle birlikte bazı ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranlarında artış görülmüş olsa da genel perspektiften bakıldığında uygulanan ekonomi politikalarının kadınların işgücüne katılımını olumsuz etkilediği bir gerçektir. Kadınların pek çoğu düşük ücretle, kısmi statülü ve güvencesiz işlerde çalışırken, işlerini en önce kaybedenlerin arasında da kadınların başta geldiği görülmektedir (Tüsiad, 2000:127).

İhracata dönük sanayileşme politikası benimseyen gelişmekte olan ülkelerde 1970 ve 1980'lerde, kadın çalışan sayısı, düşük ücretli emeğin istihdam edildiği ihracat sektörlerinde artmış ve bu artış "işgücünün kadınlaşması" olarak ifade edilmiştir. İstihdam biçimlerinde ve işgücüne katılımında kadınların sayısal artışını ifade eden bu

kavram, geleneksel olarak erkekler tarafından yapılan işlerin artık kadınlar tarafından yerine getirilmesindeki dönüşümü (Standing,1999:583) de içermektedir.

Küreselleşmeyle birlikte, dünya genelinde kadınların işgücüne katılımında artış yaşanmakla birlikte, bu artış ağırlıklı olarak endüstrileşmiş ülkelerde görülmektedir. Yine küreselleşme ile birlikte kadınların işgücüne katılımında sektör değişikliği de söz konusudur. Şöyle ki, ağırlıklı olarak tarım sektöründe yoğunlaşan kadın istihdamının hizmet sektörüne doğru kaydığı ve kadınlar için hizmet sektörünün, ücretli iş bulabildikleri bir sektör haline geldiği görülmektedir. Dünya genelinde kadınların işgücüne katılım oranlarının ve toplam işgücü içerisindeki payının artmasına rağmen, işgücü piyasasında kadınlara yönelik eşitsizlikler varlığını korumaktadır.

1980 sonrasında, artan rekabet ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işletmelerin, işgücü maliyetlerini düşürme amacıyla tam zamanlı çalışma biçiminden giderek kısmi süreli ve geçici personel istihdamına yönelmesine neden olmuş, emek piyasasında da esnekleşme süreci başlamıştır (Elson,1995). Enformel sektörün büyümesi de neden olmuştur. Bu şartlar altında kadın istihdamı, ucuz ve esnek işgücü kullanımı açısından uygun bulunmuş ve gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda aktif kadın nüfusunun yaklaşık yarısının enformel sektörde istihdam edildiği görülmüştür (UN,1996:47-48). Ayrıca nitelikli işgücü talebi, kadın işgücü talebini daraltarak, kadın işsizliğinin de artmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla üretim yapısındaki değişim ve uygulanan ekonomi politikaları, kadınları formel işgücü piyasasından dışlayarak, enformel sektörde çalışmaya zorlamaktadır. Kadın işgücünün formel sektörde daha çok atipik istihdam biçimleriyle ve düşük ücretle ikincil işgücü piyasasında yer bulması, kadın işgücünün ekonomik büyüme dönemlerinde istihdam edilen ve ekonomik durgunluk dönemlerinde ise istihdam dışı bırakılan bir işgücünü oluşturduğu görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde formel sektörde iş bulma ihtimali düşük ve işsiz kalma riski yüksek olan kadın işgücü giderek reel sektörün taşeronu haline gelen enformel sektörde yoğunlaşmaktadırlar (Cesur,2009:61). Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde, kadın işgücünün enformel ekonomi ve enformel istihdam içinde payı artış göstermektedir.

Formel sektörde işsiz kalan kadınların, düşük ücretle, iş güvencesi ve sosyal korumadan yoksun şekilde enformel sektörde çalışmalarını, bu kadınları çalışmalarına rağmen

yoksulluk tehlikesiyle karşı karşıya getirmektedir. Dünya genelinde kadınların yoksullaşması, onların istihdamda yer alma biçimleri ve işgücü piyasasında karşılaştıkları engellerle doğrudan ilişkilidir. Bilindiği üzere, küreselleşme ile birlikte yaşanan değişimler, artık çalışma karşılığı elde edilen gelirin temel gereksinimlerin karşılanması için yeterli olmadığını dolayısıyla çalışmanın yoksulluğu ortadan kaldırmak için yeterli olmadığını göstermektedir. Nitekim, yapılan araştırmalarda kadınların erkelere nazaran yoksullaşma olasılıklarının arttığına ve yoksulluğun kadınlaşması sorunun sosyal bir gerçek olduğunu belirtmektedir. Öyle ki, günde 1 doların altında gelire sahip dünyadaki 550 milyon çalışan yoksul içinde kadınların yüzde 60'ı oluşturuyor olması dünyada 80 milyonun üstünde işsiz kadın olması sorunun ciddiyetini göstermektedir (Brady ve Kall,2008:977).

1.3.3. Sosyal Yapı, Dayanışma Ve Çalışma Anlayışında Değişim

Sosyal devlet ve iş gücü piyasalarının yanı sıra, küreselleşme ile birlikte aile ve demografik yapıda, dayanışma ve sosyal koruma anlayışında, çalışma anlayışında, kadının toplumsal konumunda da değişimler yaşanmıştır. Yaşanan bu değişimler de bireylerin yoksullukla karşılaşmasını etkileyen nedenlerini oluşturmaktadır. Örneğin, yeni dönemde boşanma oranları artmış, doğum oranları düşerek yaşlı nüfus çoğalmış, toplumsal dayanışma bireylerin vicdanına bırakılmıştır.

Toplumların sosyal yapılarının değişmeye başladığı 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, çekirdek aile yapısı yaygınlık kazanmaya başlarken, evli kadınların işgücüne katılım oranının ve tek ebeveynli ailelerin sayısının arttığı, bir akit olmadan birlikte yaşama üzerine kurulu standart dışı evlilik biçimlerinin görüldüğü, yaşlıların aile içindeki öneminin yitirildiği bir sürece girilmiştir (Özdemir, 2004:241).

Değişime bağlı olarak ortaya çıkan yeni aile ve yaşam biçimi gelir güvencesi ve dayanışma sağlama bakımından geniş aile yapısına göre yetersiz kalırken, gelir güvencesizliğinin ve sosyal korunmasızlığın düzeyini de arttırmaktadır. Öyle ki, geleneksel geniş aile yapısının çekirdek aile yapısına dönüştüğü bu süreçte, aile içinde konumu değişen, yoksullukla karşılaşan yaşlılara yönelik sosyal hizmetler, sosyal güvenlik harcamaları artış göstermiştir. Yoksulluktan en çok etkilenen nüfus grubu içinde olan yaşlılar, giderek artan güçsüzlükleri ve çalışmaya elverişsiz sağlıkları nedeniyle işgücünün dışında kalmaktadırlar. Dolayısıyla yaşlılar, yaşamlarını

sürdürmek için gereken koşulları sağlamada ve ihtiyaçlarını karşılamada zorluk çekerler. Yaşlı nüfus içinde de en fazla yaşlı kadınlar yoksulluk riskiyle karşılaşmaktadırlar (Hardy,1993). Ayrıca, gençliğinde yeterli eğitim almamış, sosyal güvenlik sistemi içine girememiş ve birikim yapmaya yetecek bir gelir elde edememiş yaşlıların, yoksullukla karşılaşma ihtimalleri oldukça yüksektir. Diğer yandan kadının tek ebeveyn olduğu, erkeğin bulunmadığı çocuklu hane yapısında yoksulluğun yaygın olduğu da görülmektedir (Kapar, 2005:227). Örneğin, İngiltere’de büyük çoğunluğu boşanmış kadınlardan oluşan, tek ebeveynli ailelere dönük programlarda da değişimler olmuştur. Toplam aileler içinde, tek ebeveynli ailelerin oranı 1970’de yüzde 8 iken, 1987 yılında yüzde 14’e yükselmiştir. Thatcher döneminde, tek ebeveynli ailelerin sosyal yardım programlarında kısıtlamalardan ve işsizlik artışlarından görece olarak daha fazla olumsuz etkilendikleri belirtilmiştir. 1986 yılında sigorta kanunlarında annelik ve ölüm yardımları ancak çok fakir olanların yararlanabileceği şekilde düzenlenerek, belli şartlara bağlanmıştır. Böylece bu tarz yardımlar, birer sosyal yardım türüne dönüştürülmüştür. Temel düşünce ise, ailelerin çocuklarının sorumluluklarını kendilerinin alması gerektiğidir (Sallan Gül, 2006:223).

Aile yapısında yaşanan değişimin yanı sıra kadının çalışma yaşamına girişi, ev dışında çalışmaya başlaması, kadının aile içindeki konumunu ve üstlendiği rolleri de etkilemeye başlamıştır. Çoğunlukla aileye ekonomik katkı sağlamak biçiminde bir anlayışla çalışma yaşamına giren kadının, ekonomik ve sosyal güvenceye sahip olması, aile içinde itibarının artması, ev dışında bir çevre edinmeye başlaması ve karar mekanizmalarında etkinleşmeye başlaması gibi gelişmeler, kadının çalışma hayatına bakışını, algısını da değiştirmiştir. Ev işleri, yaşlı ve çocuk bakımı gibi geleneksel görevlerinin yanı sıra ev dışında da görülecek işleri olan kadının, ailesi ve çevresinin yanı sıra kendine olan bakış açısı, değer yargıları ve kendini değerlendirme şekilleri de farklılaşmaya başlamıştır. Ekonomik ve sosyal güvenceye sahip kadın, artık geleceğini ve toplumsal statüsünü erkek ve/veya erkek çocuk üzerinden kurmamakta böylece geleneksel çerçeve, kadının ev dışında çalışma yaşamına katılmasıyla birlikte değişmeye başlamaktadır (KSSGM, 1999).

Dönemin hakim anlayışı ile yoksulluk sivil topluma, bireylerin vicdanına ve ailenin sorumluluğuna bırakılmıştır. Refah devletinin krize girmesiyle, geleneksel dayanışma

kurumlarına ve piyasa temelli çözümlere terk edilen yoksullara yönelik izlenecek politikalarda, devlete olan bağımlılığın kaldırılması, çalışabilir durumda olan her bireyin sosyal yardım programlarından çıkarılması ve çalışmalarının sağlanması amaçlanmıştır. Herkesin içinde bulunduğu durum bireysel ve ahlaksal olarak değerlendirilirken, bireyler yardımlara bağımlı bir yaşam sürdürmemelidir düşüncesi vurgulanmaktadır. Yoksulluk ve işsizlik artışının devlete sorumluluk yüklediği bir anlayış söz konusudur (Sallan Gül, 2006:247-248). Devletin bu duruşu ve sosyal harcamalardaki daralmalar, dar gelirli ailelerin yoksulluğunu arttırmıştır.

1980'lerden itibaren uygulanan politika ve ideoloji doğrultusunda devlet, yoksulluğu azaltmayı, çalışanların gelir kayıplarını önlemeyi ve bireye belirli bir yaşam standardı sağlamayı amaçlayan sosyal hizmet ve yardım programları ile kamusal sigorta sistemini içeren sosyal güvenlik alanından çekilmiştir. Sosyal güvenlik sisteminin bireysel nitelikli olmasını ve piyasa sistemi ilkelerine göre sağlanması düşüncesiyle hareket edilirken, kamusal sorumluluğun yerine, aile, yerel ve dinsel toplulukların yardım ve dayanışma ruhunun yeniden canlandırılması gerektiği ifade edilmektedir (Sallan Gül, 2000:52).

Yoksulluğun nedenlerinin ekonomik yapıdan ziyade, bireylerin içinde buldukları sosyal ve psikolojik yapılarında aranması gerektiği fikri, yoksulluk kültürü tezleri ile de meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, çalışan zengin insanların kazançlarından kesilip, çalışmayan, tembel, değersiz insanlara verilmesi eşitlikçi bir anlayış değildir düşüncesi (Şaylan,2003:126-127) yeniden egemen olmaya başlamıştır.

Küreselleşmeyle birlikte yaşanan değişimde yoksulluk kültürünün yeni özellikleri arasında çalışma etiğinin eksikliği de öne çıkmıştır. Buna göre, yoksulların çalışma isteği duymadığı, aldığı yardımlara bağımlı hale gelerek çalışmaktan kaçtığına dair bir anlayış söz konusudur. Yoksulluk kültürü tezlerini benimseyen neoliberal anlayışa göre yoksullar, ekonomik olarak üretken olmayan, çalışmayı sevmeyen, ahlaki olarak zayıf, psikolojik olarak özgüvensiz ve sosyolojik olarak da sapma davranışlar sergilemektedirler. İnsanların kendi yoksulluklarından kendilerinin sorumlu olduğu düşüncesinden hareketle, yoksullara yardım amaçlı sosyal devlet programları, piyasanın işleyişini bozarak yoksulluğu arttırırken, kapitalist sınıf üzerindeki vergi yükünü de fazlalaştırarak kaynakların yanlış dağılımına neden olur. Dolayısıyla neoliberal

anlayışta, çalışma etiği ve bireysel sorumluluk bağlamında yoksullukla mücadele için, yoksulları işgücüne katmak gerekmektedir (Gül ve Gül,2008:72-73). Nitekim Barry'e (1989:90) göre de işsizlik ödemeleri, sosyal yardımlar, sosyal refah hizmetlerinin garanti edilen bir düzeyde var olması, bireysel sorumluluk alma duygusunu engelleyerek, çalışma isteğini azaltacaktır. Diğer yandan, yeni yoksulluk kavramının "yeni" anlayışındaki nedenlerinden birini de oluşturan çalışma etiği, modern toplumdan post modern topluma geçişi ifade eden küreselleşme sürecinde, iki temel önermeden beslenmektedir. Buna göre, insanın yaşamını sürdürmesi ve mutlu olması için başkalarının değerli görülen ve karşılığı ödenen bir şey yapması birinci önermeyi oluştururken, ikincisi, daha fazla elde etmek yerine daha aza razı olmak aptalcadır ve ahlaki olarak zararlıdır. Bu iki önermeden de anlaşılacağı üzere, yeni süreçte çalışmak iyidir ve çalışmamak kötüdür (Bauman,1999:13-14).

1.3.4. Yeni Yoksulluk

Keynesyen politikaların ülkeleri krize soktuğu, ekonomide devletin rolünün küçültülmesi görüşlerinin dile getirildiği ve Keynezyen refah devletinin tasfiyesinin başladığı 1970'li yıllar da girilen krizle birlikte, yoksullara bakış açısında da değişim yaşanmaya başlamıştır. Yoksullara bakış açısında, sistem içi ve sistem dışı yaklaşımı ikiliğinin ortaya çıkmaya başladığı bu yıllarda, gelişmiş ülkelerde sınıfsız olgusu da belirmiştir. Krizle birlikte, yoksullara kol kanat veren refah devletinin çöküşü, imalat sanayinin gelişmekte olan ülkelere göçü, post endüstriyalizmin başlaması ve bunların neticesinde uzun dönemli işsizliğin ortaya çıkması sınıfsız bir kitlenin belirme nedenlerini oluştururken, küreselleşme sürecinde yaşanan değişimlerle de yoksulluğun niteliği ve niceliğinde farklılaşmalar yaşanmaya başlamıştır. Bu farklılaşmaya paralel olarak ortaya çıkan yeni yoksulluk ve yeni yoksullar, uzun dönem işsizlik ile ekonomik dışlanmaya uğrayan, politik denklemin dışında kalan, sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal ve sosyal dışlanmaya da maruz kalan bir kesimi ifade etmektedir (Işık ve Pınarcıoğlu,2005:70).

Küresel gelişmeler ve neo liberal politikalar ekseninde, devletin, başta ekonomi olmak üzere sorumluluk gerektiren alanlardan çekilmesi ile refah devletinde değişim yaşanması, işsizliğin, sosyal güvencesizliğin, iş ve gelir beklentisine dair umutsuzluğun artması, eşitsizliklerin derinleşmesi, kapitalizme özgü küresel süreçlerin sosyal yapı

üzerindeki etkileri yerleşik ve çok boyutlu bir yoksulluğun (Altay,2007:350) ortaya çıkmasına neden olurken, bu yeni yoksulluğa ayak uyduramayan bir kesim olarak “yeni yoksulları” ortaya çıkarmıştır. 1980’li yıllarda, refah devletinin yatırım alanından çekilmesiyle birlikte geleneksel yoksul gruplara, bu süreçte işini kaybedenlerin oluşturduğu yeni yoksullar eklenmiş ve yeni yoksulluk özellikle kentlerde yoğun bir şekilde hissedilmeye başlamıştır (Şenses,2006:137-138). Dolayısıyla, yeni yoksulluk, küresel boyutları olan ve kentsel mekanlarda kendini gösteren bir yoksulluğu ifade etmektedir.

Tarih boyunca yoksulluk, emek piyasası dışında kalanları ifade edip, yalnızca gelir düzeyi üzerinden ölçülürken, yeni yoksulluk emek piyasasına dahil olsa da yoksulluk tuzağına düşmekten kurtulamamış, gelir azlığından dolayı tüketemeyen ve sosyal çevreden, toplumdan dışlanmış bir kesimi nitelendirmektedir (Aksan ve Alptekin,x:5). Toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, ekonomik ilişkiler açısından toplumla bütünleşemeyen bir tabakaya işaret eden yeni yoksulluk, toplumsal bütünleşmeyi büyük oranda ortadan kaldıran koşulların bir ürünü olarak görülmektedir. Buğra ve Keyder (2003:23)’e göre, önceki dönemlerde sürekli iş bulamama, enformel sektör, işsiz kalma geçici olgular olarak görülebiliyorken, yeni yoksullukla birlikte, bu konumda olan insanlar köylülükten, küçük üreticilikten veya enformellikten, kent ekonomilerinin daha bütünsel bir parçası olmaya geçiş sürecini tamamlayamamaktadırlar. Keyder’de (2002) yoksulluğa ilişkin yaptığı bir araştırmada, yeni yoksulların, yoksulluktan kurtuluş umutlarının kalmadığını belirtmekte ve,

“Eskiden kente gelenler önce enformel sektörde iş buluyor, bir süre sonra formel sektöre geçebiliyor, zaman içinde de iki göz oda da olsa ev sahibi olabiliyor, epeyce bir süre alsa da sonunda modern yaşamın bir parçası olabiliyordu. Bugün artık yoksulların böyle bir umudu kalmadı “demektedir (Milliyet Gazetesi, 7 Temmuz 2002)

Yoksulluğun anlamında meydana gelen değişimden kaynaklanan yeni yoksulluk, Bauman’a (1999) göre, bir zamanlar işsizlik olarak nitelendirilen yoksulluğun, bugün artık yeterince tüketememeyi ifade etmesidir. Buna göre,

“Bugünün yoksulları öncelikle “işsiz” değil “tüketici olmayan”lardır; onların yerine getiremedikleri sosyal yükümlülüklerin en önemlisi pazarın sunduğu mal ve hizmetlerin aktif ve etkili alıcısı olmak olduğundan, onları öncelikle tanımlayan şey defolu tüketici olmalarıdır” (Bauman,1999:132).

Yoksulluğu yeterince tüketememe olarak gören neoliberal anlayış, yeni yoksulluk tanımlamasıyla görelî yoksulluk kavramını öne çıkarmakla birlikte yeni yoksulların sistemin dışına itilmiş, sosyal, siyasal ve ekonomik olarak dışlanmışlıkları mutlak yoksullukla da bağlantısının olduğunu göstermektedir. Kentte yaşıyor olmakla birlikte kentin olanaklarından yararlanamayan yeni yoksullar, yaşamlarını iyileştirecek yapabilirliklerini, yetenek ve mücadelelerini kısmen ya da tamamen yitirmiş bireylerdir (Işık-Pınarcıoğlu, 2005:72).

Bauman, modern toplumdaki post modern topluma geçiş aşamasında çalışma etiğinde yaşanan değişimin, yeni yoksulluğun oluşumuyla bağlantısını da tüketim üzerinden kurmaktadır. Modern toplumda çalışma etiği, sanayi toplumunun ihtiyaç duyduğu emeğin temini ve herhangi bir nedenle değişen koşullara ayak uyduramayanların geçinebilmelerini sağlamayı amaçlarken, bireyler en kötü şartlarda dahi olsa çalışmaya özendirilerek, fakirlik ahlakilik ile nitelendirilmekteydi. Ancak çalışma etiğinin bu anlayışı post modern topluma geçişle değiştirdi. Buna göre, modern toplum üyeleri üretici konumdayken, post modern toplumun üyeleri tüketici konumlarıyla değerlendirilmeye başlandı. Modern toplumda yoksulluk, işsiz kalmaya bağlı olarak normal bir yaşamı sürdürebilmek için gereken ihtiyaçları karşılayamamak iken, post modern toplumla gelen yeni yoksulluk, bireyin tüketici olarak yetersiz olması ile ifade edilmektedir (Bauman, 1999).

Ülkelerdeki kentsel yoksulluğun kendini göstermesi ve günümüz tabakalaşmasının önemli bir göstergesi olarak nitelendirilen yeni yoksulluk, büyük kentlerin kenar mahallelerinde, gecekondualarda oluşturulan yaşam alanlarında yerleşiklik kazanmasıyla birlikte, kendi çevresinde bir kültür de oluşturmaktadır (Karakaş,2008:405). Yoksulluğun ekonomik boyutunun yanı sıra kültürel bir boyutunun da olduğunu ifade eden Lewis'in yoksulluk kültürü çalışmaları 1990'lardan bu yana yeni yoksulluk kavramıyla tekrar gündeme gelmiş, yoksulluğun kültürel ve sosyolojik boyutları incelenmeye başlamıştır. Buna paralel olarak da yeni yoksullukla birlikte toplumsal dışlanma, marjinalleşme ve sınıf dışı kavramları ortaya çıkmıştır (Özbudun, 2002:54).

Yeni yoksulluk içinde dikkat çeken kentsel yoksulluk, çoğunlukla kırsaldan kente göç eden, kente ve çalışma hayatına niteliksiz ve mülksüz olarak giren ancak iş piyasalarının koşullarından dolayı enformel sektörde istihdam edilen ve kentsel mekanın kenarında,

gecekonduklarda yaşıyan kişi ve/veya ailelerini kapsayan bir olgu olarak yaşanmaktadır (Gül ve Gül,2004:2). Küreselleşmenin ortaya çıkardığı düşük nitelikli işgücünün kentlere göçü sonucu oluşan ve hızlı bir artış gösteren kentsel yoksulluk beraberinde yeni bir yoksulluk kavramı olan “Nöbetleşe Yoksulluk” olgusunu ortaya çıkarmıştır. Toplum içerisinde özellikle enformel kesimlerin kendi aralarında kurdukları ve birbirlerinin üzerinden zenginleşebilmelerini sağlayan eşitsiz güç ilişkilerini ifade eden nöbetleşe yoksulluk, en yalın tanımıyla, kente göç etmiş grupların kendi aralarında kurdukları ve yoksulluklarını devredebilmelerini sonucunu doğuran bir ilişkiler ağıdır (Işık ve Pınarcıoğlu,2005:155-158). Neoliberal politikalar sonucu esnek üretim adı altında enformel sektör, taşeronluk gibi istihdam biçimlerinin yaygınlık kazanmasıyla yeni kentsel yoksulluk, az gelişmiş ve gelişmiş ülkeleri de kapsayacak şekilde, görelî olarak yoksullaşan geniş toplum kesimlerinin yaşam şartlarını anlatmak üzere kullanılmaktadır (Kaygalak, 2001:127).

1980’li yıllarla başlayan neoliberal politikalar sonucunda yerleşmeye ve derinleşmeye başlayan yoksulluktan en fazla etkilenen nüfus grupları çocuklar, kadınlar ve yaşlılar olmuştur. 1980 sonrasında ortaya çıkan yeni yoksulluk karşısında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde enformel sektörde kadın, çocuk ve yaşlıların da çalışması, aile tarafından içinde bulunulan zor yaşam koşullarından kurtulmak için bir çare olarak görülmüştür. Bu sürecin meydana çıkardığı enformelleşme, parça başına iş yapma ve çok düşük ücretlerle çalışma gibi olumsuz koşulları yaratmıştır. Enformel sektörün ihtiyaç duyduğu ucuz emeği oluşturan kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan işgücü kesimi, yaşanan süreçte sömürüyle karşılaşmışlardır (Sönmez,2002:250). Toplumsal bir sorun olan yoksulluk bu süreçte, sadece bir olgu olmaktan çıkmış ve kadın üzerindeki etkisiyle bir kimliğe de bürünerek, kadın yoksulluğu şeklinde kavramsallaşmıştır. Hane içi yoksulluktan en fazla etkilenen kadınların yoksulluk karşısında erkeklerle aynı risk oranını paylaşmadığı ve kadınların yoksul olma ihtimalinin her ülkede erkeklerden daha fazla olduğu gerçeği uluslar arası kurumların çalışmalarıyla da ortaya konmuştur. Cinsiyetler arasındaki bu farklı risk oranlarının temelinde, kadınların kaynak, fırsat ve güç alanlarına erişiminde yatan eşitsizlikler bulunmaktadır.

BÖLÜM 2: ÇALIŞAN YOKSUL KADINLAR VE EV HİZMETİNDE ÇALIŞMA

2.1. Çalışan Yoksullar

Birinci bölümde küreselleşme ile yaşanan değişim süreciyle birlikte incelenen yoksulluk olgusunun günümüzde artık yalnızca işsizleri değil, işgücü piyasalarına girmelerine ve ücret karşılığı çalışmalarına rağmen geçim zorluğu çeken (Osmani,2002:4) önemli bir kesimi de kapsadığı belirtilmişti. Yoksulluğu şekillendiren aile, işgücü piyasası ve devletin küreselleşme süreciyle geçirdiği değişim yeni yoksulluk anlayışını doğururken (Pena-Casas ve Lata,2004:17) özellikle işgücü piyasalarında yaşanan istikrarsızlıklar, esnek çalışma biçimleri ile düzensizleşen çalışma süreleri, sosyal korumanın azalması, enformel istihdamın genişlemesi, aile ve demografik yapıdaki değişimler çalışan yoksulların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından çalışmasına rağmen elde ettiği gelir ile kendisini ve ailesini yoksulluk sınırı üzerine çıkaramayan (ILO,2005:27), temel gereksinimlerini karşılayamayan kişi olarak tanımlanan çalışan yoksullar, günümüzde gelişmiş ülkelerde de ortaya çıkan bir sorun haline gelmiştir (Sengenberger,2001:43). Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde de gittikçe yaygınlaşan çalışan yoksulluğu olgusuna bakarken, yalnız istihdam yaratma hedefi taşıyan yoksullukla mücadele politikalarının yeterliliğinin de sorgulanması önem taşımaktadır (İnsel,2001:69). Çalışan ve yoksul haneye sahip bireyleri ifade eden çalışan yoksulluğu birey ve hane halkı olmak üzere iki istatistiki birim içermektedir. Bireysel alan istihdam üzerinden çalışıyor ve çalışmıyor olarak sınıflandırılırken, hane halkı için yoksul ve yoksul olmayan sınıflandırılması yapılmaktadır (Majid, 2001:2).

Yoksulluğun hane halkı düzeyinde tanımlanmasına karşın istihdamın bireysel bir durum olması çalışan yoksul kavramının tanımlanmasında hane halkının mı, bireyin mi esas alınacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır (Gündoğan,2007:6-7). Bu doğrultuda ABD, BLS (Bureau of Labour Statistics) tarafından yapılan çalışan yoksul tanımına göre, gerek iş arama ve gerekse gelir çalışma faaliyeti ile yılda en az 27 hafta işgücü piyasasında yer alan ancak gelir düzeyi yoksulluk sınırının altında olan bireylerin oluşturduğu hane halkını kapsamaktadır (Fortin ve Fleury,2004:8). Avrupa Birliğince çalışan yoksul ise,

yılın yarından fazlasında ücretli, maaşlı veya kendi hesabına göre istihdam edilen ve ulusal ortalama gelirin yüzde 60'ının altında harcanabilir geliri olan hane halkında yaşayan bireyler olarak tanımlanmaktadır (Gündoğan,2007:10). Nitekim, AB 15 içinde 2004 yılı itibariyle istihdam edilenlerin yüzde 6'sı ve kendi hesabına çalışanların yüzde 17'si en az bir üyesi çalışıyor olmakla birlikte, hane halkı toplam gelirin yüzde 60'ın altında olması sebebiyle çalışan yoksul olarak sınıflandırılmaktadır (Fortin ve Fleury,2004:1-2). Fransa Ulusal İstatistik Enstitüsüne göre ise çalışan yoksul, bir işte çalışarak veya iş arayarak işgücü piyasasında asgari 6 ay geçiren ancak hanehalkı yaşama standartları itibariyle yoksulluk sınırının altındaki kişileri ifade etmektedir (Pena-Casas, Lata,2004:6). En genel anlamda çalışan yoksul, iş gücü piyasasında istihdam edilmesine rağmen yoksulluk sınırının altında yaşayan bireyleri tanımlamaktadır (Kapsos,2004:2). Yapılan tanımlamaların yanı sıra birçok ülke, çalışan yoksulluğunu açıklamada ortalama hane halkı gelirin belli bir miktarı üzerinden hareket etmektedir. Kapar'ın da (2010:54) ifade ettiği gibi, düşük ücretli çalışmak bireysel nitelikteyken, çalışan yoksulluğu hane halkı ile ilişkilidir.

İlki çalışıyor olmak ve ikincisi yoksulluk sınırı altında bir gelir sahibi olmak üzere iki temel unsur (Kapar,2010:54) üzerinden açıklanan çalışan yoksullar, yoksul olduğu için çalışan ve çalışmasına rağmen yoksul olan bireyler olmak üzere iki bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Buna göre, özellikle sosyal korumanın gelişmediği, yeterli olmadığı ülkelerde yoksul bireyler kendilerini ve ailelerini geçindirmek, yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla çalışmaktadırlar. Çalıştığı halde yoksulluk sınırını geçemeyenlerin durumunu açıklamada ise düşük ücret, çalışma koşulları gibi iş gücü piyasası ve hanehalkı özellikleri dikkate alınmaktadır (Seçer,2007:139). Ancak neresinden bakılırsa bakılsın çalışan yoksulluğunun temelinde, bireyler çalışmalarına ve gelir sahibi olmalarına rağmen yaşamlarını sürdürebilecek yeterlilikte gelir sağlayan bir işe ve iş güvencesine sahip değildirler (Suğur ve diğ.,2010:26).

Diğer yandan çalışan yoksul tanımı yapılırken bireyler söz konusu olduğunda çalışma ve yoksulluk kavramlarının birlikte ele alınması mümkün olmakta ancak hane halkı baz alındığında bu kavramların bütünleştirilmesi doğru olmamaktadır. Bu durumda hane halkı bazında gelir ve çalışma durumunu gösteren verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Her ne kadar OECD ve AB ülkelerine kıyasla çalışan yoksulluğuna ilişkin çalışmalar,

veriler açısından sınırlılıkları ve sıkıntıları olsa da Türkiye açısından bakıldığında TÜİK yoksulluk verileri, bireyi temel aldığı için çalışan yoksul bireylere ilişkin değerlendirmeye olanak tanımaktadır (Aldemir,2007:761). Buna göre Türkiye’de yoksulluğa ilişkin durum tespitinde yoksulluk sınırı yöntemlerine göre belirlenen yoksulluk verilerinin yanı sıra çalışan yoksulluğunu belirlemede 2002 yılı itibariyle düzenlenen hane halkı fertlerinin işteki durumuna ve çalıştığı sektöre göre yoksulluk oranları değerlendirilmektedir. Ancak öncelikle hane halkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre yoksulluk oranlarına bakmak gerekmektedir.

TÜİK’in 2011 Mart döneminde yayınladığı Hanehalkı İşgücü Araştırması’na göre, 2010 yılında ülkemizde 15 ve üstü yaş grubu kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus 52 milyon 541 bin kişiye ulaşmıştır. İşgücü 25 milyon 641 bin, istihdam 22 milyon 594 bin kişiden oluşurken, işgücüne katılma oranı Türkiye genelinde yüzde 48,8 olarak gerçekleşmiştir. İstihdam edilenlerin yüzde 25,2’si tarım, yüzde 19,9’u sanayi, yüzde 6,3’ü inşaat, yüzde 48,6’sı ise hizmetler sektöründe bulunmaktadır. 2010 yılı Türkiye genelinde işsiz sayısı 3 milyon 46 bin kişiyi ve işsizlik oranı yüzde 11,9 seviyesinde gerçekleşmiştir (TÜİK,2011).

Tablo 3: Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,20	0,01	0,02	0,01
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12

Kaynak: TÜİK Yoksulluk istatistikleri

2009 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’de fertlerin yüzde 0,48’i yani 339 bin kişi açlık sınırının, yüzde 18,08 yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Göreli yoksulluk oranı ise TÜİK tarafından yüzde 15,12 olarak hesaplanmış, 10.669 kişinin göreli yoksul olduğu belirtilmiştir.

Tablo 4 : Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksul Fert Sayısı

Yöntemler	Yoksul fert sayısı		
	(bin kişi)		
	2007	2008	2009
Gıda yoksulluğu (açlık)	328	374	339
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	12.261	11.933	12.751
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	356	330	159
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı	5.796	4.759	3.066
Harcama esaslı göreli yoksulluk	10.127	10.497	10.669

Kaynak: TÜİK Yoksulluk istatistikleri

2009 yılında 1 doların altında bir gelirle yaşamını sürdüren kişi bulunmazken, günlük 2,15 doların altında gelirle yaşayanların oranı yüzde 0,22, kişi başı günlük yoksulluk sınırı 4,3 dolar olan 3,066 yoksul fert oranı ise yüzde 4,35 olarak hesaplanmıştır. Aynı yıl için 4 kişilik bir ailenin aylık açlık sınırı 287 TL, aylık yoksulluk sınırı ise 825 TL olarak tahmin edilmiştir. Kurumun dört kişilik bir aile için hesapladığı aylık 825 TL yoksulluk sınırı altında yaşayanların nüfusa oranı ise yüzde 18.08’dir (TÜİK,2011). 1987 yılından itibaren düzenli olarak her ay açlık ve yoksulluk sınırını açıklayan TÜRK-İŞ’in verilerine göre Aralık 2009 tarihinde dört kişilik bir ailenin açlık sınırı 795 TL, yoksulluk sınırı 2,588 TL olarak hesap edilmiştir (TÜRK-İŞ,2009). Yine TÜRK-İŞ’in Şubat 2011 hesaplamalarına göre dört kişilik bir ailenin açlık sınırı 890 TL, yoksulluk sınırı ise 2,898 olarak belirtilmiştir (TÜRK-İŞ,2011).

Tablo 5. Türkiye’de Hane Halkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

Ekonomik faaliyet durumu	Fert yoksulluk oranı							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam -	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
15 ve daha yukarı yaştaki fertler	23,94	24,52	22,22	17,68	14,80	14,86	14,39	15,27
İstihdamdaki fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İş arayanlar	32,44	30,97	27,37	26,19	20,05	26,01	17,78	19,51
Ekonomik olarak aktif olmayanlar	22,15	22,82	20,95	15,92	13,60	14,74	13,73	14,68
15 yaşından küçük fertler	34,55	37,04	34,02	27,71	25,23	25,55	24,43	25,77

Kaynak: TÜİK Yoksulluk istatistikleri

Ekonomik faaliyet durumu açısından değerlendirildiğinde 2009 yılında ekonomik olarak aktif olmayanların yoksulluk oranı yüzde 14,68 iken, iş arayanların yoksulluk oranı yüzde 19,51 ile 2008 yılına göre artış göstermiştir.

Tablo 6. Türkiye’de Hane Halkı Fertlerinin İşteki Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

İşteki durum ve sektör	Fert yoksulluk oranı							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İstihdamdaki fertler -	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İşteki durum								
Ücretli, maaşlı -	13,64	15,28	10,35	6,57	6,00	5,82	5,93	6,05
Yevmiyeli -	45,01	43,09	37,52	32,12	28,63	26,71	28,56	26,86
İşveren -	8,99	8,84	6,94	4,80	3,75	3,15	1,87	2,33
Kendi hesabına -	29,91	32,38	30,48	26,22	22,06	22,89	24,10	22,49
Ücretsiz aile işçisi	35,33	38,51	38,73	34,52	31,98	28,58	32,03	29,58

Kaynak: TÜİK Yoksulluk istatistikleri

Yıllar itibariyle baktığımızda 2002-2008 yılları arasında yoksulluğun ve çalışan yoksulluğunun azaldığı görülmekte ancak yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle 2009 yılında yükseliş görülmektedir. 2009 yılında ücretli maaşlı çalışanlarda yoksulluk yüzde 6,05 iken yevmiyeli çalışanlarda yüzde 26.86, işverenlerde yüzde 2.33, kendi hesabına çalışanlarda yüzde 22,49 ve ücretsiz aile işçisi olanlarda yüzde 29,58 oranındadır. Tablo 6’dan da anlaşılacağı üzere istihdam edilen fertler arasında yevmiyeli çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar, çalışan yoksulluğu riskini en fazla taşıyan gruplardır. Öyle ki istatistiki veriler göz önüne alındığında yevmiyeli, kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların yoksulluk oranı, işgücü piyasası dışında olan 15 yaş üzerindeki ekonomik olarak aktif olmayanlara ve iş arayanlara göre daha yüksektir.

Tablo 7. Türkiye’de Hane Halkı Fertlerinin İktisadi Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

İktisadi Faaliyet	Fert yoksulluk oranı							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tarım	36,42	39,89	40,88	37,24	33,86	32,05	37,97	33,01
Sanayi	20,99	21,34	15,64	9,85	10,12	9,70	9,71	9,63
Hizmet	25,82	16,76	12,36	8,68	7,23	7,35	6,82	7,16

Kaynak: TÜİK Yoksulluk istatistikleri

İktisadi faaliyetler açısından yoksulluk tablosuna (Tablo 7) baktığımızda ise en yüksek yoksulluk riskine sahip olan tarım sektöründe çalışanlarda yoksulluk oranı yüzde 33.01 olarak hesaplanırken, sanayi sektöründe yüzde 9,63 ve hizmet sektöründe yüzde 7.16 oranındadır. Oranlardan da anlaşılacağı üzere Türkiye’de en yüksek istihdam payına sahip olan tarım sektörü, en yüksek yoksulluk oranına da sahiptir.

Çalışan yoksulluğunu belirleyen temel etkenlerden olan hane halkı özellikleri ile yoksulluk arasındaki ilişkiye baktığımızda ülkemizde 2009 yılında hane halkı büyüklüğü 3-4 kişi olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı yüzde 9,65, hane halkı büyüklüğü 7 ve üstü kişiden oluşan hanelerde ise yüzde 40,05 olarak hesaplanmıştır. Yine hane halkı türüne göre yoksulluk oranını değerlendirdiğimizde, çocuklu çekirdek ailede bulunan fertlerin yoksulluk oranı yüzde 15,98, çocuksuz çekirdek ailede ise yüzde 9,86 olarak belirtilmiştir. Bu oran ataerkil veya geniş ailelerdeki fertler için yüzde 24,48 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK,2011). Çocuksuz veya az çocuklu hanelerde çalışan yoksulluğu oranı düşük seyrederken, çok çocuklu veya tek ebeveynli hanelerde çalışan yoksulluğu riski yüksektir (Kapar,2010:11). Tek ebeveynli çocuklu hanelerde çalışan yoksulluğunun önemli bir sorun olduğu AB ülkeleri ile benzer sonuçlar (EUROSTAT,2011) gösteren ülkemizde de hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski artmaktadır. Her ne kadar TÜİK verilerine göre Türkiye’de çalışan yoksulların oranı son yıllarda azalış göstermiş olsa da AB ve OECD ülkeleriyle kıyaslanınca çalışan yoksulların oranının yüksek olduğu görülmektedir. Ülkenin ortalama gelirinin yüzde 60’ının altında bir gelire sahip çalışan nüfus üzerinden hesaplanmakta olan yoksulluk oranına göre Türkiye yüzde 20’ye yakın bir oranla, yüzde 8 olarak hesaplanan AB

ortalamasının çok üstünde bir seyir izlemektedir (Buğra, 2011;3). OECD ülkelerinde ise hane halkı fertlerinden en az birinin çalıştığı ailelerde fertlerin yüzde 7'si yoksuldur. Çalışanlar arasında yoksulluk, çok kısa süreli yarı zamanlı iş veya bir yıl içinde çok kısa çalışma sürelerinden doğan yetersiz işe katılımı ifade ederken, çocuklu ailelerin yoksulluk oranı daha yüksektir (OECD, 2009).

Cinsiyet ve eğitim açısından da değerlendirildiğinde TÜİK verileri ışığında ülkemizde çalışan yoksulların genel özellikleri için şunlar söylenebilir; Çalışan yoksulluğu, yevmiyeli, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar arasında yaygındır. Yoğunluklu olarak tarım sektöründe, kayıtdışı sektörde çalışmaktadırlar. Hane halkı özellikleri açısından geniş aile yapısına sahip olan çalışan yoksulluğu yabancı kaçak çalışanlar ve kadın çalışanlar arasında yaygındır (Gündoğan,2007:87-99).

Son yıllarda uluslar arası literatürde yaygın olarak incelenen ancak ülkemizde yoğunlukla göç ve enformel sektör bağlamında ele alınan çalışan yoksullar işsiz kalmak kaygısıyla düşük ücretle, düzensiz çalışmaya boyun eğen, genellikle eğitim ve vasıf düzeyi düşük kişilerden oluşmaktadır. Eğitim ve vasıf düzeyinin düşüklüğü de Sen'in kapasite eksikliği yaklaşımıyla açıkladığı yapabilirlikten yoksunluğu da göstermektedir. Bir diğer ifadeyle eğitim, vasıf düzeyi gibi kapasite noksanlıkları gelir yoksulluğunun temel nedeni olmaktadır (Sen,2004a:130-131). Eğitim ve vasıf düzeyi açısından yetersiz olmaları sebebiyle formel sektörde iş bulamayan kesime düzensiz, istikrarsız, güvencesiz ve düşük ücretle dahi olsa iş imkanı sağlayan enformel sektörde çalışanların çoğunluğu günde 1 doların altında kazanmaktadırlar. Kendilerini ve ailelerini geçindirmeye yetecek geliri kazanamayan bu kesim hızla yoksullaşmaktadırlar. Öyle ki, ILO verilerine göre günde 2 dolardan daha az kazananların sayısı 1,37 milyon kişiye çıkmıştır (ILO,2007). Uluslar arası Çalışma Örgütü 2008 "Küresel İstihdam Raporu"na göre, dünyada çalışan yoksulların oranlarına bakıldığında, dünya toplam istihdamının yüzde 16,4'ü çalışmasına rağmen günde bir doların altında kalırken, günde iki doların altında gelire yaşayanların oranı ise yüzde 43,5'dir (ILO,2008). 2011 yılı Küresel İstihdam Eğilimleri raporuna göre 2009 yılı verilerine göre dünyadaki tüm çalışanların yüzde 20.7'si yani yaklaşık 630 milyon çalışan aileleriyle birlikte günlük 1,25 dolar ile yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır (ILO,2011:23).

İşgücü piyasasından kaynaklanan düşük ücret, enformel sektörün genişlemesi gibi nedenlerin yanı sıra çalışanların yoksullaşması demografik yapı ile de açıklanmaktadır. Buna göre demografik yapı işgücü piyasasına girişi ve yoksulluk düzeyini etkilemektedir. Cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş, hane halkı özellikleri bireylerin yoksullaşmasıyla ilişkilendirilebilir olgulardır. Örneğin, başta evlilik ve çocuk sahibi olmak gibi nedenlerle birlikte esnek çalışma türlerini tercih etmeleri, düşük ücret ve eğitim seviyesinde olmaları sebebiyle kadınların yoksulluğu erkeklere göre daha fazla yaşadıkları görülmektedir. Yine yaşa bağlı yoksulluk ilişkisinde gençler, deneyim eksiklikleri nedeniyle işsiz kalıp veya düşük ücretle çalışıp yoksulluk yaşamaktadırlar (Pena-Casas, Lata,2004;51-54).

Çalışan yoksullarla ilgili çalışma yapan Fortin ve Fleury'e (2004) göre de işgücü piyasasından kaynaklanan (ücretlerin düşüklüğü, bir iş bulabilmenin zorluğu) nedenlerden dolayı hane halkı gelirinin düşük olması ve eğitim düzeyi, çocuk sayısı, ailede çalışan sayısı gibi hane halkının yapısı, çalışan yoksul aileleri açıklamada temel referans alınmaktadır. Buna göre, çalışmaları doğrultusunda ağırlıklı olarak hizmet sektöründe ve kendi hesabına çalışanlardan oluşan çalışan yoksulların, eğitim düzeyinin düşük, genç, çocuklu, göçmen veya azınlık, bekar anne, babalardan oluştuğu, hanede gelir getiren sadece bir üye olduğu görülmektedir (2004:4-24).

Dolayısıyla günümüzde artık yoksulluktan kurtulmak için bir iş sahibi olmak yeterli olmamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde istihdam ve gelir güvencesinden yoksun tarımsal ve kentsel enformel sektörde günlük çalışma ücretine bağımlı olarak yaşamlarını sürdürmeye çalışanlar yüksek oranda yoksulluk riskiyle karşı karşıyadırlar. Bu grup içinde sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan ve diğer çalışanlara göre düşük ücretle ve eğreti koşullarda çalışan kadın ve çocukların, yoksulluk içindeki payları da artmaktadır. Her ne kadar kadınların işgücü piyasasına katılımı geçmişe oranla artış gösteriyor olsa da, statü, ücretler, iş güvencesi açısından cinsiyetler arası eşitsizliklerin varlığı çalışan yoksullar içinde kadınların oranını yükseltmektedir (Temiz, 2008:80). Dolayısıyla günümüz dünyasında çalışan yoksulların büyük bir oranını, günde bir dolar veya altında gelir elde ederek, ailesini ve kendisini geçindirmeye çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Ve yaşanan bu tablo kadının yoksullaşması veya yoksulluğun kadınlaşması olarak ifade edilmektedir.

2.2. Çalışan Yoksul Kadınlar

Dünya genelinde kadınlar, ekonomik hayatın içinde yer almaları veya ev içinde yaşamın yeniden üretilmesine katkıda buldukları halde farklı görünüm ve biçimlerde de olsa hayatın hemen her alanında ayrımcılığa maruz kalmakta, eğitim, sağlık gibi hak, olanak ve hizmetlere ulaşmada, yararlanmada erkeklere göre dezavantajlı konumda bulunmaktadır. Emekleri de erkeklerle aynı düzeyde değerlendirilmeyen kadınlar, küreselleşmeyle birlikte azalan formal istihdam sebebiyle, enformel sektörde artış göstermişlerdir. Düşük ücretle, iş güvencesi ve sosyal koruma olmadan enformel sektörde yoksunluklar içinde çalışmaktadırlar. Bu tablo ise kadınların çalışıyor olmalarına rağmen yoksullaşmalarına neden olmaktadır. İşgücü piyasasında başta düşük ücret olmak üzere kadınların cinsiyete bağlı ayrımcılığa maruz kalmaları, işgücüne katılımında kadın oranı artmasına rağmen, kadın yoksulluğunun da artmasına neden olmaktadır.

Nitekim çalışan yoksullar içinde kadınlar önemli bir grubu oluşturmaktadırlar. Yoksul ailelerde aile gelirinin yetersizliği kadın emeğinin çoğunlukla enformel ekonomide, düşük ücretli ve korunmadan yoksun biçimde piyasaya sunulmasına neden olmaktadır (ILO,1985:54).

2.2.1. Kadın Yoksulluğunun Genel Çerçevesi

Uluslararası ve ulusal gündemlerde tartışılan önemli sorunlardan olan yoksulluk, izlenen liberal ekonomi politikalarıyla süreklileşmekte ve yoksulluk yeni formlar olarak küreselleşmekte iken yoksullar arasında kadınların sayısı da artış göstermektedir. Yoksulluk sorunu gelir dağılımı yapısı, bölgesel gelir farklılıkları ve işgücü, cinsiyet, eğitim gibi demografik unsurlar ile ilişkilendirildiğinde, cinsiyet açısından, kadınların özellikle eğitim ve çalışma yaşamı gibi toplumsal ve ekonomik yaşamdan uzak kalmaları veya geri kalmaları nedeniyle yoksul kitle içinde önemli bir kısmı oluşturdukları görülmektedir (Dansuk,1997b:96). Aile, piyasa, devlet boyutlarında tartışılan yoksulluğun kadınlaşması ve nedenleri, feminist öncülerin çalışmalarıyla bir sosyal gerçek olarak kabul edilmiştir (Brady ve Kall,2007:3-4). Küreselleşme, uygulanan neo liberal politikalar, demografik yapıdaki değişim, bozulan gelir dağılımı neticesinde artan yoksulluk, kadınları ve çocukları derinden etkilemektedir. Küreselleşme sürecinin oluşturduğu yoksullaştırıcı unsurlar, kadın yoksulluğunu

görünür hale getirerek yoksulluğun kadınlaşması kavramının yaygınlık kazanmasına neden olmaktadır (Peterson,1987).

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı 1978 yılında Diane Pearce tarafından kullanılmıştır. Pearce, yoksulluğun hızla bir kadın sorunu haline geldiğini ve kadınların daha büyük bölümünün giderek dezavantajlı hale geldiğini ifade etmektedir. Pearce, kadınların yoksulluğunun erkeklere göre arttığı, Amerika'da yoksulların 2/3'ünü kadınların oluşturduğu dönemde, kadın istihdamında da artış yaşandığını ancak ekonomik açıdan kadınların durumunun kötüleştiğini belirtmektedir (Pearce,1978:28). Yapılan çalışmalarda da 1970'lerde Amerika'da yoksulluğun kadın reisli hanelerde, erkeklerin reis olduğu hanelere oranla daha fazla ve derin olduğu görülmektedir (Pearce,1978; Bianchi,1999; Jones and Kodras,1990; Goldberg and Kremen,1990; Fukuda Parr,1999; Thibos and Loucks,2007).

Özellikle kadının tek ebeveyn olduğu hanede, kadın part-time, enformel istihdamda yer alıyor yani çalışıyor görünüyorsa dahi, elde ettiği kazanç ile evin yönetimi ve çocuk yetiştirmede ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır (Bridge,2001:3). Yine 1970'lerde boşanmaların, aile parçalanmalarının arttığı, refah dinamiklerinin değiştiği ve parçalı, ayrımcı işgücü piyasası içinde kadın sayısının arttığı görülmektedir (Jones and Kodras,1990). Yapılan araştırmalarda yoksulluk ve refah üzerinde olumlu etkisi olan evliliğin, kadınlar için kronik yoksulluğa düşmemek ve refah için uzun vadeli güvenli bir tercih olduğu belirtilmektedir. Ancak ekonomik bağımsızlık teorisi, kadınların, eğitim ve gelir seviyelerinin arttıkça ekonomik destek için evlilik yapmaktan uzaklaştığını savunmaktadır (McLaughlin ve Lichter,1997).

Diğer yandan, boşanmış kadınların eşlerinden yeterli nafaka alamamaları ekonomik sıkıntıya yol açarak yoksulluk riskini artırırken, özellikle yaşam maliyetlerinin daha yüksek, geçim şartlarının daha zor olduğu kentlerde boşanmış kadınların işgücüne katılımları fazladır (Özer ve Biçerli,2003:70). Araştırmalar yoksullar içinde yalnız annelerin tüm diğer gruplara göre daha yoksul olma eğilimi taşıdıklarını göstermektedir (Misra ve diğ.,2007). Nitekim yoksulluğun kadınlaşması açıklanırken, aile yapısının değişmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması ve çocukların kadınlar tarafından bakılması gibi nedenler sayılmaktadır (Şener,2009:3). ABD'de 1960'larda başlayan bu değişimler neticesinde kadının aile reisi olduğu

hanelerde kadının yanısıra bakmakla yükümlü olduğu hanehalkını da kapsayarak yoksul ailelerin ¼'ine yükselerek 1980'lere kadar artış göstermiştir. 1980'lerde kadının aile reisi olduğu yoksul hanelerin oranı yüzde 47,8'e ulaşırken, 1987'de yüzde 51,5'e ve 1990'lara gelindiğinde kadının reis ve tek ebeveyn olduğu haneler, yoksul hanelerin 3/5'ini oluşturacak şekilde yükselmiştir (Goldberg ve Kremen,1990).

Birçok ülkede hane tüketimi ve harcamaları anketleri, geliri yoksulluk sınırının altında olan yoksullar içinde, kadının reis olduğu ailelerde, yoksulluk oranının yüksek oranda olduğunu göstermektedir (Fukuda Parr,1999). 1970'lerde tanınan, sosyal ve ekonomik nedenleri tartışılan yoksulluğun kadınlaşması, 1980'lerin ortalarından sonra büyük ölçüde kalıcı olarak kabul edilmiş, ampirik çalışmalara önem verilmiştir (Bianchi,1999). Dolayısıyla 1980'lerde yoksulluğun kadınlaşması, öncelikle kadının reis olduğu- kadın başlı hanelerin ve getirisi düşük kentsel enformel sektör faaliyetlerine kadın katılımının artışı çerçevesinde ele alınmıştır (Bridge,2001:1) ve özellikle Amerika'da yalnız yaşayan kadınların ve kadın – çocuktan oluşan tek ebeveynli ailelerin daha yoksul olduğuna dair yapılan ampirik çalışmalar sonucunda yaygınlık kazanmıştır (Şener,2009:3).

Ancak yine 1980 sonrasında yoksulluğun kadınlaşması sorununun sadece Amerika'da değil, diğer gelişmiş kapitalist ülkelerde ve az gelişmiş ülke ve bölgelerde de yaşanan bir sorun olduğuna dair eğilimler güçlenmiştir. Nitekim kadının hane reisi olduğu aileler Batı Avrupa'da yüzde 24 oranındayken 1990'da yüzde 31'e yükselmiştir. Güney Doğu Asya ülkeleri için yüzde 20 olan oran, Afrika ülkeleri için ortalama yüzde 50 olarak ifade edilmiştir. ILO tarafından yapılan çalışmaya göre, Amerika'da yüzde 63 olan tek ebeveynli aile oranı, İngiltere'de yüzde 19, Almanya'da yüzde 20, İtalya'da yüzde 21, Norveç ve Fransa'da yüzde 22 ve Kanada'da yüzde 52 oranındadır (Güneş,2002:1). Dolayısıyla 1970'li yıllarda Amerika'da görülen yoksulluğun kadınlaşması yıllar içinde artış gösterirken, son yıllarda birçok ülkede de görülmeye başlamış ve yoksulluğun kadınlaşması evrensel bir sosyal sorun haline gelmiştir (Brady ve Kall,2007).

Yoksulluk incelenirken, gelir, kaynaklara ve hizmetlere erişim açısından kadın ve erkek arasındaki farklılıklar ihmal edilmemelidir (Bridge,2001:3). Nitekim, dünya geneline bakıldığında erkekler ve kadınlar yoksulluğu farklı şekillerde tecrübe etmektedirler. Ayrıca kadın yoksulluğu, basit bir gelirden mahrumiyet ya da ihtiyaç içindeki kadınlara

devlet yardımından daha geniş ciddi bir durumu ifade etmektedir. Her ne kadar yoksulluğun tanımı yiyecek, giyecek, barınma gibi temel ihtiyaçların yetersizliğini, mahrumiyetini ifade etse de aynı zamanda yoksulluk seçim hakkının olmayışını, fırsat eşitsizliğini, kaynaklara, hizmetlere erişememeyi ve umut kaybını da ifade etmektedir. Böylece yoksulluğun kadınlaşması, bireysel ve aile yaşamı için temel ihtiyaçların ve gelir eksikliğinin ötesine ulaşmaktadır. Diğer yandan kavram yoksulluğun kadınlaşması olmakla birlikte kadınlardan daha fazlasını etkilemektedir. Öyle ki kadının reis olduğu ailelerde çocuklar da yoksullukla karşı karşıya kalmaktadırlar (Thibos and Loucks,2007). Yoksulluk içinde yaşayan kadınların maruz kaldığı zorluklar, yoksulluklar yaşanan yoksulluğun bir sonraki kuşağa aktarılmasına zemin oluşturmaktadır.

Pearce, 1970'lerde yoksulluğun kadınlaşmasının nedenlerini ifade ederken; kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları ayrımcılık ve düşük ücretlere, özellikle çocuklarını yalnız yetiştirmeye çalışan kadınlar için çocukları destekleyen özel bir transfer sisteminin olmamasına ve kamu sosyal yardımlarının, sosyal güvenlik sisteminin yetersizliğine vurgu yapmaktadır (Bianchi,1999). Özellikle çocuk bakımı konusunda yaşanan olanaksızlıklar ve finansal boyutu karşılamanın zorluğu, kadınların istihdam ve eğitime katılımının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir (Öztürk ve Çetin,2009:2672). Kadın yoksulluğuna ilişkin istatistiklere ulaşmak zor olmakla birlikte çoğunluğu kadınlardan oluşan özellikle düşük ücretle çalışanlar ve yalnız ebeveynler sadece gelir değil, toplumsal dışlanma, kaynaklara ve fırsatlara erişim açısından da yüksek yoksulluk riski taşımaktadırlar (Farrell and Aherne,2003:1-2).

Kadın ve erkekler arasında veya kadının hanehalkı reisi olduğu ve olmadığı hanehalkları arasında yoksulluk seviyesindeki artış olarak tanımlanan yoksulluğun kadınlaşması, yoksullar arasında kadın veya kadının aile reisi olduğu hanehalklarındaki artışı ve ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle artan yoksulluğu da ifade etmektedir (Medeiros ve Costa,2008).

Kadın yoksulluğu kavramı ile bir kimliğe bürünen yoksulluk, bu kavramla temelde, erkeklerle kıyaslandığında kadınlar arasında yoksulluk oranının daha yüksek olduğunu, kadınlar arasındaki yoksulluğun erkek yoksulluğuna göre daha derin ve ciddidir

seyrettiğini ve kadınlar arasında yoksulluğun erkeklere göre daha hızlı artış gösterdiğini ortaya koymaktadır (Çağatay,1998).

1975'lerden sonra yükselen feminist hareketin etkisiyle cinsiyet ayrımı yerini toplumsal cinsiyete bırakmış ve toplumsal cinsiyete bağlı yoksulluk dolayısıyla kadın yoksulluğu tartışmaları gündeme gelmiştir. Yoksulluğun, toplumsal eşitsizliklerin bir sonucu olduğu düşüncesinden hareketle geliştirilen yoksulluğun kadınlaşması kavramı (DPT,2001:105) 1990'lı yıllar itibariyle uluslararası kurumlarca ele alınarak, kadın yoksulluğunun bir dünya sorunu olduğu ifade edilmiştir. 1995 yılında Pekin 4. Dünya Kadın Konferansında kabul edilen Pekin Eylem Platformu'nda "Yoksulluğun Kadınlaşması" ifadesi kullanılmıştır.

Yoksulluğun kadınlaşması ifadesinin ilk kez kullanıldığı 4. Dünya Kadın Konferansı sonucunda yayınlanan ve Türkiye tarafından da kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nda dünyada yoksulluk içinde yaşayan bir milyardan fazla insan içinde çoğunluğu mutlak ve göreceli yoksulluğu giderek artan kadınların oluşturduğu ifade edilmiştir. Deklarasyon, artan yoksullukla birlikte kadın ve erkek eşitsizliğinin de derinleştiğini ifade ederek, kadınların üretim kaynaklarına, fırsatlara ve toplumsal hizmetlere eşit ulaşmasını sağlayarak yoksulluğun yapısal nedenlerinin önlenebileceğini ve kadınlar üzerindeki artan yoksulluk yükünün kaldırılacağını deklare etmektedir. Eylem Platformu'nda yapılan değerlendirmelere göre, kadın başlı haneler, ücret ayrımı, mesleki ayrımlar ve diğer cinsiyete bağlı ayrımcılık, eşitsizlikler nedeniyle en yoksullar arasında yer alan kadınların yoksulluğu, insan merkezli sürdürülebilir kalkınma ile çözülebilecektir. Kadının ekonomik, sosyal, politik, yasal ve kültürel statüsünü geliştirmekle sağlanabilecek olan sürdürülebilir kalkınma, kadının güçlendirilmesi ve dolayısıyla yoksullukla mücadele için de önemli bir unsurdur. Bütün hane halkını etkilemekle birlikte, hane halkının refahına yönelik iş ve sorumluluklarda yükü ağır olan kadınların, sosyal refah sistemleri içinde özel koşulları dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal güvenlik sistemlerinin sürekli ve ücretli iş ilkesine dayanması nedeniyle özellikle yaşlı kadınların yoksulluk riski erkeklerinkinden daha yüksektir. Ayrıca kadının üretim potansiyelinin ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi de yoksulluğu ortadan kaldırmada önem taşımaktadır (KSGM,2010a).

Uluslararası kurumlar düzeyinde kadın ve yoksulluk konusu ise Dünya Bankası ülke raporları, OECD Yoksulluğu Azaltma Programları ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Yoksulluk Raporları ile incelenmektedir. Uluslararası kurumlarca, yoksulluk ve kalkınma verilerinin kadın ve erkeklerde ne düzeyde farklılaştığı, sürdürülebilir kalkınma anlayışı içinde cinsiyet eşitliğini sağlamaya dönük politikaların geliştirildiği ve hane içi geçim stratejilerinin kaynak olarak dikkate alındığı çalışmalar gündeme gelmektedir (Hacımuratoğlu,2010:56). Nitekim kadın yoksulluğuyla mücadeleye yönelik geliştirilen teorik yaklaşımlardan biri olan cinsiyet eşitliği anlayışının ekonomik kalkınmayla ilişkilendirilmesi ve hane içi geçim stratejilerinin bir kaynak olarak dikkate alınması çerçevesinde Dünya Bankası Yoksulluğu Azaltma Stratejileri ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen Toplumsal Cinsiyete İlişkin Gelişme Endeksine bakılmaktadır (Şener,2009:4).

Yürüttüğü faaliyetler ve imzaya açtığı uluslararası belgelerle kadın yoksulluğu ile mücadelede Birleşmiş Milletler önemli yere sahiptir. 1992'de 17 Ekim tarihini Yoksulluğun Yok Edilmesi Uluslar arası Günü, 1996 yılını Yoksulluğun Yok Edilmesi Uluslar arası Yılı ve 1997- 2006 yılları arasını yoksulluğun yok edilmesi birinci on yılı olarak ilan eden (Özdek:2002:2) Birleşmiş Milletler Kadınların Statüsü Komisyonu 1993 yılında, yoksulluğun kadınları erkeklere göre daha derinden ve orantısız şekilde etkilediğini, dolayısıyla hazırlanacak sosyo-ekonomik politikalarda kadın-erkek bakış açısının önemi ifade edilmiştir. Ayrıca kırsal alandaki kadınların ve bir çok toplumda kadının aile reisi olduğu tek ebeveynli hane halkının yoksullar içinde büyük bir orana sahip olmaları durumu da belirtilmektedir. Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler Kadınların Statüsü Komisyonu, hükümetlerden, uluslararası örgütlerden sosyo-ekonomik politikaları kadın- erkek bakış açısıyla değerlendirmelerini, kadınların sosyo-ekonomik, kültürel, politik haklarını tam olarak kullanmalarına olanak verilmesini, kadınların eğitim, sağlık, üretken kaynaklar, gelir artırıcı işlere erişimlerinin kolaylaştırılmasını ve karar alma süreçlerine tam katılımlarının sağlanmasını talep etmişlerdir (UN,1993). Nitekim barış, güvenlik, kalkınma, çevre, yardıma muhtaç grupların korunması, insan hakları ve yönetişim konularını kapsayan Binyıl Bildirgesi'nde de kadın ve erkeklerin hak ve fırsat eşitliğinin güvence altına alınması gerektiği, yoksullukla mücadelede özellikle kadın erkek eşitliğinin sağlanması, kadınların güçlendirilmesi ve etkinliklerinin artırılmasının önemi ifade edilmiştir (KSGM,2010b).

1995 yılı sonrası toplumsal olanaklara erişim ve kullanmada kadın ve erkeklerin durumunu ortaya koyan, toplumsal cinsiyet bakış açısını benimsemiş ölçümler geliştiren Birleşmiş Milletler, “BM Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW)” ile kadın yoksulluğunun önemli bir sorun olduğuna işaret etmiştir. Kadınların erkeklere oranla yoksulluğu daha ağır bir şekilde yaşama sebebinin cinsiyete ilişkin kalıp yargılar olduğunun vurgulandığı sözleşmede, kadın yoksulluğunu etkileyen unsurlardan olan çalışma yaşamına katılan veya kırsal kesimde yaşayan kadınların sosyal güvenlik sistemi içine alınmaları da konu edilmiştir(KSGM,2010c). 2008 yılı “Kadınların İlerlemesi için İKÖ Eylem Planı”nda ise Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme¹ kullanılarak ulusal ve yerel düzeyde daha etkin yoksullukla mücadele stratejileri belirlemek, kadınların karar mekanizmalarına eşit katılımlarını sağlamak, kadınların potansiyellerini fark etmelerini sağlamak gibi araçlarla yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilir kalkınmaya ulaşılması, tüm sektörlerde ve her düzeyde toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak ve kadınları güçlendirmek hedeflenmektedir (KSGM,2010d).

Yoksulluk kavramının yapısından kaynaklanan ölçüm zorlukları nedeniyle yoksulluk tüm yönleriyle ele alınamamaktadır. Her ne kadar mutlak yoksulluk, gelir ve tüketim oranları üzerinden ölçülüyor olsa da kadın yoksulluğunun değerlendirilmesinde yetersiz kalmaktadır. Bu durumda toplumsal cinsiyet ve yoksulluk analizi yapılırken, insani yoksulluk üzerinden hareket etmek yoksulluğun sonuçlarıyla birlikte sebeplerini de anlamaya imkan tanımaktadır. Temel eğitim, sağlık, yaşam beklentisi gibi yoksunlukların toplumsal cinsiyet temelinde incelendiği insani yoksulluk yaklaşımı ile hanehalkının ayrıştırılması ve hanehalkının göreceli yoksulluk veya refah temelinde analizinin yapılması mümkün olmaktadır (Çağatay,1998). Bu açıdan kadın yoksulluğunun anlaşılması ve analiz edilmesinde insani yoksulluk kavramının da dayanağını oluşturan yapabilirlik yaklaşımı söz konusu olmaktadır.

¹ “Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, kadın ve erkeklerin, kız ve erkek çocukların gereksinimlerinin karşılanmasında kamu kaynaklarının hakça kullanımını ve kamu gelirlerinin yükünün hakça üstlenilmesini gözetir. Genel kapsamıyla kadınlar için ayrı bir bütçe değildir ancak kadınların toplumdaki dezavantajlı konumlarının varlığının önkabulünden hareketle, bütçenin cinsiyetlerarası eşitsizliklerin giderilmesine yönelik olarak düzenlenmesi ve uygulama sonuçlarının izlenmesine olanak sağlayacak şekilde yapılandırılmasıdır” (Şenesen, 2008).

2.2.2. Kadın Yoksulluğu ve Yapabilirlik Yaklaşımı

1990'lı yıllara kadar yalnız gelir azlığı üzerinden tanımlanan ve ölçülen yoksulluk, günümüzde maddi yoksullukla beraber eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişememek, karar alma süreçlerine katılamamak, siyasal özgürlüklerden yoksun olmak, güvensizlik, kendini ifade edememek gibi yoksulluğun farklı görünümüleriyle değerlendirilmektedir. A.Sen'in "yapabilirlik yaklaşımı" çerçevesinde şekillenen bu yeni yoksulluk anlayışı, yoksulluğu maddi yetersizliklerin, gelir azlığının ötesine taşıyarak temel yapabilirliklerden yoksunluk olarak tanımlamaktadır (Sen:1997). Bireylerin arzu ettikleri, değer verdikleri bir hayata ulaşabilmeleri için kapasitelerinin geliştirilmesi gerektiğini savunan yapabilirlik yaklaşımı, gıda ihtiyacını karşılayabilmek, barınmak, giyinmek, eğitim görebilmek, önlenabilir hastalıklardan korunabilmek gibi temel yapabilirliklerden yoksun olan kişileri yoksul olarak tanımlamaktadır (Sen,1983).

İnsanların kendileri için değerli olan işlevsellikleri başarma özgürlüğünü tanımlayan yapabilirlik, kişinin sağlıklı olma, çalışabilme, başkalarına bakma gibi etkinlikleri yapabilme gücünü ve potansiyelini ifade etmektedir (Uçar,2011:24). Dolayısıyla Sen, yoksulluğu salt bir gelir azlığı-yetersizliği olarak değil, "kapasite-yapabilme yetersizliği" olarak tanımlarken gelirin iyi bir yaşam sürdürmeyi sağlayan araçlardan biri olduğunu ifade etmektedir. Yoksulluğun temelini gelir yoksulluğu olduğunu ancak kapasite yoksulluğunun daha önemli olduğunu ifade eden Sen, gelirin veya malın, kişinin hayatını değiştirebilme kapasitesi üzerinde durmakta (Sen,2004b) ancak bir kişinin hayat standardının parayla satın alınamayacak bazı bileşenlerden oluştuğunu da ifade etmektedir (Griffin,1990:10). Bu bakış açısıyla yoksulluk kavramına parasal ve bireysel veya satın alma gücü üzerinden gelişen bakış açısının yanında öznel ve kültürel bir bakış açısı (Dedeoğlu,2003a) da ekleyerek sadece gelir ve harcamalara odaklanmak yerine, insanların ne yapabildikleri ve ne olabilecekleriyle ilgilenilmesi (Nussbaum,2005) gerektiğini belirtmiştir. Sen'e göre yoksul bireylere yardım ve yoksulluğun yok edilmesi için, kişilerin yapmak, gerçekleştirmek istedikleri şeyleri hayata geçirecek koşulların, insani gelişmenin ve kişinin kendini gerçekleştirebileceği ortamın sağlanması gerekmektedir (Sen,1976:20-22,Sen,2004b).

Yapabilirliklerin düzeyi ve genişliği, bireyin yaşam kalitesini etkilemektedir. Örneğin iyi bir temel eğitim ve sağlık hizmeti, kişinin yaşam kalitesini yükseltirken gelir edinme

kapasitesini de doğrudan etkileyerek, arttırır. Gelir ve yapabilirlik arasındaki ilişki, toplumsal cinsiyet, toplumsal roller, yaş, yerleşim yeri, kişinin denetleyemeyeceği veya kısmen denetleyebileceği unsurlardan etkilenmektedir. Dolayısıyla geliri yapabilirliğe dönüştürmede zorluk yaşayan bireyler değerlendirilirken, politikalar belirlenirken, bu tür unsurlar gözönünde bulundurulmalıdır (Sen,2004a).

Yoksulluğun, azgelişmişliğin kadın ve erkeği eşit şekilde etkilemediğini ifade eden ve bu konuda gelişmiş/azgelişmiş ülkeler üzerinde analizler yapan Sen, çalışan kadınların aile ve toplum içerisinde statülerinin, pazarlık güçlerinin arttığını ve refah düzeylerinin de yükseldiğini (Sen,2004a:260) vurgulamaktadır.

Sen, kadın yoksulluğunu da yapabilirlik-kapasite yoksulluğu çerçevesinde ele almaktadır. Nitekim, kapasite yoksulluğunun en fazla etkilediği gruplardan biri de kadınlardır. Başta hane gelirinin eşitsiz dağılımı olmak üzere eğitim ve istihdam olanaklarında da dezavantajlı konumda olan kadınlar erkeklere bağımlı kalarak yoksulluk yaşamaktadır. Birey özgürlüğünün önemine vurgu yapan Sen, beslenebilme, önlenabilir hastalıklardan korunabilme, barınma, eğitim alabilme, siyasal katılım gibi özgürlüklerin aynı zamanda insan haklarına girdiğini belirtmektedir. Bu bağlamda yaklaşım da kadın yapabilirliklerine kadın hakları açısından bakmaktadır. Sen, bireyin toplumsal çevresi göz önünde bulundurulmadan değerlendirilemeyeceği anlayışı ile birey özgürlüğünün ancak demokratik toplumlarda gerçekleşebileceğini savunur ve geleneksel cinsiyetçi toplumlarda, toplumsal koşullardan bağımsız olmayan, sosyal etki altında bireyselleşemeyen kadının kapasitesinin doğal olarak erkeklerden aşağı, değersiz olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Yaşanan bu ikinci sınıf vatandaş durumu ve eşitsiz yeterlilikler sebebiyle yoksunluk ve yoksulluğa düşen kadınları Sen, kayıp kadınlar olarak tanımlamaktadır (Nussbaum,2000;Sen,2002:80).

Diğer yandan kadınların, kız çocuklarının yoksulluğunun anlaşılmasında kapasite yoksulluğu, gelir üzerinden yapılan analizlerden daha açıklayıcı olarak görülmektedir. Öyle ki, örneğin yoksulluk aile içinde paylaşım üzerinden açıklanırken, şayet aile geliri bazı aile üyelerine, -örneğin erkek çocuğa- orantısız kullanılıyorsa ihmal edilen aile üyelerinin yoksulluğunu gelir üzerinden anlamak mümkün olmayacaktır (Sen,2004a,128-129).

Sen, insani kapasitelerin kişinin verimini, üretkenliğini artırarak refahı ve özgürlükleri sağlarken, ekonomik üretim ve toplumsal değişimi de dolaylı olarak etkileyerek beraberinde getireceğini belirtmektedir. Örneğin yapılan ampirik çalışmalar, kadının eğitim durumunun geliştirilmesi ile başta aile içi olmak üzere cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılabileceğini söylemektedir. İnsan kapasitesinin geliştirilmesiyle toplum ve aile refahının artacağını, kadınların ve erkeklerin yaşamlarının iyileştirileceğini, dolayısıyla iktisadi büyümenin gerçek amacının insan kapasitesini geliştirmek (Bebbington,1999:2022;Sen,1997:1960) olması gerektiğini ifade eden Sen'in görüşleri, insan refahının ölçümünde Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının oluşturduğu endekslerin de temellerini oluşturmaktadır.

İnsani gelişme için temel yapabilirlikler olarak esas alınan uzun ve sağlıklı bir yaşama sahip olma, bilgili olma, iyi bir yaşam standardı için ihtiyaç duyulan kaynaklara erişebilme ve toplumsal hayata katılabilme unsurlarından hareketle Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen ve 1990 yılı itibariyle kullanılan İnsani Gelişme Endeksi (HDI), gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşmakta, sosyo ekonomik göstergeleri ekonomik büyümeyle ilişkilendirmekte ve gelişmiş ülkeler ile AGÜ'nün durumlarını izleyerek uluslar arası karşılaştırmalara imkan vermektedir (Şenses,2006:100). UNDP, İnsani Gelişme Endeksi ile milli geliri baz alan kalkınma politikalarını, insanı merkez alan politikalara yöneltmeyi hedeflemektedir (Fukuda Parr,2003:305).

UNDP tarafından kullanılan İnsani Gelişme Endeksine, daha sonra iki değişik versiyon daha eklenmiştir; İnsani Yoksulluk Endeksi ve Toplumsal Cinsiyet ile ilgili endeksler (Şenses,2006:102). Yoksulluk konusuna toplumsal cinsiyet açısından bakan Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi (GDI), cinsiyete dayalı gelişmeyi ölçmeyi amaçlamaktadır. İnsani Gelişme Endeksinin kullandığı boyutlar üzerinden ölçüm yapan Toplumsal Cinsiyet Bazında Gelişme Endeksi, kadın ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri ölçmektedir. Ortalama yaşam beklentisi, kadın ve erkek okuma-yazma oranı, kadın ve erkek okullaşma oranından oluşan eğitim, kazanılan gelir içerisinde kadın ve erkeğin payını gösteren ortalama gelir düzeyi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP), kadın ve erkek eşitsizliğini ölçmek için esas aldığı üç kriteri oluşturmaktadır (Durbin,1999). Kadın yoksulluğunu anlamaktan çok kadın erkek arasındaki toplumsal

cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ifade eden endeks, eşitsizliklerin hangi alanlarda yoğunlaştığını göstermekte ancak var olan eşitsizliklerin yoksullukla ilişkisi netlik göstermemektedir (Şener,2009:5). Diğer yandan, UNDP, kadınların mesleki, ekonomik ve politik yaşama katılım derecelerini, bağımsızlıklarını ölçmek amacıyla Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksi'ni de geliştirmiştir. Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksi, kadınların ve erkeklerin politik fırsatlar ve politik karar alma gücü, mesleki fırsatlara erişim ve ekonomik karar verme gücü, kazanılmış gelir temelinde ekonomik kaynaklar üzerindeki güç olmak üzere üç temel değişkeni baz almaktadır (UNDP,2005:345-346).

Cinsiyete dayalı insani gelişme endeksi, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın tüm dünyada yaşanan bir olgu olduğunu göstermektedir. İnsani gelişme endeksi ve cinsiyete dayalı gelişme endeksi ülkeler bazında değerlendirildiğinde cinsiyete dayalı gelişme endeksi verilerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Veriler incelendiğinde ülkelerin gelişmişlik düzeyi azaldıkça, kadınların erkeklere göre dezavantajların arttığı görülmektedir. Bir diğer ifadeyle, İnsani gelişme endeksinde esas alınan kriterleri kadınlar bakımından değerlendiren toplumsal cinsiyet bazındaki gelişme endeksinin bütün ülkelerde İnsani Gelişme Endeksinden düşük olması, toplumsal cinsiyet bazındaki eşitsizliklere bütün ülkelerde rastlandığını ancak bu açıdan ülkeler arasında önemli farklılıklar bulunduğunu göstermektedir (Durbin,1999; Öztürk ve Çetin,2009:2679-2680). Nitekim kadın haklarının en gelişmiş olduğu Avrupa Birliği ülkelerinde bile, kadınların işgücü piyasalarında düşük ücret, iş güvenliği ve sosyal korumadan yoksunluk gibi olumsuz koşullarla karşılaştıkları ve işgücüne katılma oranlarının ikincil piyasalarda yoğunlaştığı görülmektedir (Şenses,2006:175).

Diğer yandan, yapabilirlik yaklaşımı kadın çalışmaları ve feministler açısından da önemlidir. Zira yapabilirlik yaklaşım, "kadın birey" in tek başına değerlendirilmesine olanak verirken, insanların ırk, yaş, etnik grup, toplumsal cinsiyet, coğrafi bölge açısından özelliklerini eşitsizliklerin incelenmesinde temel alarak, kadın ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin incelenmesinde avantaj olarak görülmektedir. Yine aynı zamanda yaklaşım, başından itibaren insanların ne yapabilecekleri ya da ne oldukları üzerinde durarak kadınların aile içerisinde yaşadıkları eşitsizliklerinde ele alınmasına olanak sağlamaktadır (Kardam ve Yüksel,2004:50-51).

Son yıllarda kapitalist rejim altındaki gelişmekte olan ülkelerde önemli oranda artış gösteren kadın yoksulluğu, ekonomik faktörlerin yanısıra toplumsal cinsiyet rollerinin dayatmaları ve kadınların eğitim, üretim kaynaklarına kısıtlı ulaşımı ile de açıklanmaktadır. Ayrıca iktisadi ve sosyal yaşama katılımında sorun yaşayan, engellerle karşılaşan kadınlar yoksulluğuyla birlikte toplumsal dışlanmaya da maruz kalmaktadırlar (Hacımuratoğlu,2010:56). Yoksulluğun boyutları, tecrübe edilişi, mücadeleye yönelik strateji ve önlemleri, toplumsal cinsiyet ile yakından ilişkilidir (Uçar,2011:22).

2.2.3. Kadın Yoksulluğunun Nedenleri ve Türkiye Açısından Değerlendirme

Yoksulluk göstergelerinin yanısıra sosyo-ekonomik, kültürel, siyasal ilişkileri toplumsal cinsiyetçi bakış açısıyla değerlendirmek kadın yoksulluğunu anlamada daha gerçekçi bir yaklaşım olmaktadır. Kümbetoğlu'nun (2002) da ifade ettiği gibi “Kadınların yoksulluğu, toplumsal olarak onay verilmiş eşitsiz cinsiyet rolleri örüntüsünün bir sonucudur”. Günümüzde yoksulluk sorunuyla özdeş hale gelmiş kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerindeki eşitsizlikler nedeniyle erkeklere göre daha ağır yoksulluk yaşamaktadırlar. Toplumsal yaşama katılımında, hak ve olanaklara erişimde engellerle karşılaşan kadınların toplumsal statü açısından geri kalmışlıkları, kadını erkeğe bağımlı kılarak güçsüzleştiren yaklaşım ve uygulamaların varlığı, kadın yoksulluğunun başlıca nedenlerini oluşturmaktadır.

Çalışma yaşamına giremeyen kadınlarla beraber eğitim ve vasıf düzeyi düşüklüğü sebebiyle sosyal güvenceden yoksun, korumasız şekilde enformel sektörde çalışan kadınlar, çalışmanın yanısıra kadın-anne ve eş olmanın sorumluluğu altında yaşamakta ve kaçınılmaz olarak yoksulluğa maruz kalmaktadırlar. Refah üzerinden yapılan yoksulluk ölçümlerinde kadınların erkeklerden daha yoksul olduğunu ve cinsiyetler arasında uçurumun gelir açısından arttığını ifade eden Buvinic (1997), kadın yoksulluğunda işgücü piyasasındaki konumun ve eğitimin belirleyici olduğunu ifade etmektedir. Zira eğitim boyutu için, “Eğer bir erkek çocuk eğitirseniz, bir insanoğlu, bir kız çocuk eğitirseniz nesiller yetiştirmiş olursunuz” demektedir (Buvinic,1997:39-48).

Kadınların işgücü piyasasındaki konumları başta olmak üzere kadın emeğine verilen değer ve kadınların kaynaklara, kamusal hizmetlere erişimi kadın yoksulluğu nedenlerinin temelini oluşturmaktadır. Emekleri değersiz görülen kadınlar, kaynaklara,

gelire, refaha erkeklerle eşit derecede ulaşamamanın yanısıra mülkiyet ve gelir kontrolünde, kararlara katılımında da eşit haklara sahip değillerdir. Öncelikle gelir yoksulluğu yaşayan kadınlar, dünyanın hemen her yerinde erkeklerle oranlandığında enformel sektör içinde oranı daha yüksek olan grubu oluşturmaktadır. Enformel sektörde çalışan kadınlar ise çoğunlukla kötü koşullarda, düşük ücretlerle, sosyal güvencesiz, düzensiz şekilde çalışmaktadırlar.

Türkiye’de istatistiklerde hanenin baz alınması ve hane içindeki farklılıkların göz ardı edilmesi nedeniyle kadın yoksulluğunun istatistiksel boyutlarının anlaşılması mümkün olamamaktadır. Bu sebepten dolayı kadın yoksulluğu, kadınların istihdamdaki durumu ve ya kadın yoksulluğu alanında yapılan niteliksel araştırmalar ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Niteliksel çalışmalar ise kadınların yaşadığı yoksulluk deneyimleri, yoksulluk yaşayanların gözünde yoksulluğun ne olduğu, ne ifade ettiğini ortaya koymaktadır (Şener,2009:6-7).

Ancak ülkemizde TÜİK’in Ocak 2011’de yayınladığı 2009 Yoksulluk Araştırmasına göre nüfusun yüzde 18.08’i, yani 12 milyon 751 bin kişi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Araştırma sonuçlarına göre 2009 itibariyle erkeklerin yüzde 17.10’u, kadınların ise yüzde 19,03’ü yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Diğer yandan kırdan yaşayan kadınların ise yüzde 40,15’i yani neredeyse yarıya yakını yoksulluk sınırı altında yaşamaktadırlar (TÜİK,2011).

Bu doğrultuda genel yoksulluk tablolarına bakmak kadın yoksulluğu ile ilgili bilgi verebileceği gibi, işgücü piyasası, kamusal hizmetlere erişim gibi durumlarda ülkemizdeki kadın yoksulluğunu anlayabilmede yol gösterici olmaktadır.

2.2.3.1. Kadınların İşgücü Piyasasındaki Konumları

Kadınların işgücü piyasasına dahil olamamaları kadın yoksulluğunun temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Bakım hizmeti başta olmak üzere kadınlara yüklenen ev kadınlığı sorumluluğu, kadının en önemli rolünün, görevinin, yerinin evi ve evinin işi olduğu düşüncesi kadının istihdamının önünde engel oluşturarak, kadını erkeğe bağımlı kılmakta (Ulutaş,2009:28) ve yoksullaştırmaktadır. Kadına yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, kadın emeğinin kullanımı ve değerini belirlemektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak, eğitim, bakım ve temizlik işleri çoğunlukla

kadın işleri olarak görülmektedir. Bir diğer ifadeyle kadın için uygun bulunan ücretli işler de kadına yüklenen ev işinin ve bakım emeğinin bir uzantısıdır. Diğer yandan genel olarak ücretli iş, erkek işi olarak görülmekte, kadının geliri ise aile bütçesine katkı olarak değerlendirilmektedir. Kadının temel sorumluluğu, görünmez emeği oluşturan ev işi ve bakım hizmeti olarak görülmektedir. Ev iş ve bakım hizmeti ise işten sayılmadığı gibi bunları yerine getiren kadınlar istatistiklerde işsiz olarak görülmektedir. Görmezden gelinen bu emek aynı zamanda değersiz de kılınmış olmaktadır (Öztürk,2009;Öztürk 2010:123).

Çok sayıda ülkede kadınlar çalışıyor olsalar da, işsiz kalma riskleri yüksek olan grupların başında gelmektedirler. Yine uygulanan asgari ücret politikaları ve piyasalardaki ücret koşulları da kadınları yoksulluk ücretine mecbur bırakmaktadır (Jennings,1999:24).

Ayrıca yaşanan ekonomik krizlerde, kadın yoksulluğunu farklı boyutlarda etkilemektedir. Öyle ki kriz zamanlarında kadın işsizliği artış göstermektedir çünkü kadınlar ilk işten çıkarılan kesimi oluşturmaktadırlar. Diğer yandan kriz zamanlarında erkeğin işsiz kalması, ailenin gelirinin azalması da çoğunlukla kadının işgücü piyasasına girişini gerektirmektedir. Ailenin ayakta kalması için kadının iş bulmasının önemli olduğu, hanenin tek geçim olanağının kadının çalışması olduğu durumda, kadınlar düşük ücretlere ve kötü çalışma koşullarına razı olmaktadır. Yine krizle işsiz kalan kadınlar da çoğunlukla olumsuz koşullarda çalışmaya mecbur kalmaktadırlar (Öztürk,2010:123-128).

Çoğunluğunu kadınların oluşturduğu, kendi hesabına çalışma ve ücretsiz aile işçiliği ILO tarafından korunmasız istihdam olarak tanımlanmaktadır ve dünyada yoksulluğun derin yaşandığı bölgelerde, kadınlar yüksek oranda korunmasız istihdam içerisinde bulunmaktadır (ILO,2009:10-17). Enformel ve korunmasız istihdam biçimlerinde çalışanlar iktisadi krizler karşısında savunmasız kalmaktadırlar. Bu grupta çalışanlar, iktisadi durgunluk dönemlerinde kendilerini koruyacak sosyal güvenlik ve güvence imkanından yoksun olduklarından ayrıca bu dönemleri geçirmeyi kolaylaştıracak tasarrufu yapabilecek gelire sahip olmadıklarından yoksulluk ile karşılaşmaktadırlar (Antonopoulos,2009:103). Dolayısıyla kriz koşullarıyla mücadele ve hayatta kalmak

için tüm olumsuzluklarına rağmen enformel sektörde çalışmayı kabul eden kadınlar çalışıyor olsalar da yoksulluklarını kıramamaktadırlar.

Küreselleşmenin çelişkili doğası ile tutarlı olarak, kadınlar üzerindeki etkisi karmaşıktır. Küreselleşme sürecinde yaşanan küresel ticaret, yatırım modelleri gibi değişimler dünya genelinde kadın istihdamı ve geliri üzerinde etkili olurken, ekonomik küreselleşme biri emeğin feminizasyonu diğeri yoksulluğun feminizasyonu olmak üzere iki kavramı ortaya çıkarmıştır. Her ne kadar kadının çalışması, iş gücü piyasasındaki konumu sadece ekonomik küreselleşme ile açıklanamazsa da bu sürecin sektöre, istihdama, cinsiyete göre negatif ve pozitif etkileri önemlidir. Öyle ki bazı kadınlar yeni işler veya ürünleri için yeni pazar imkanı bulurken kimileri ise işlerini veya pazarlarını kaybetmişlerdir. Birçok kadına iş imkanı sağlayarak geliştirmekte olan ülkelerdeki pek çok kadının gelir ve gelir kontrolünde söz hakkına sahip olmasıyla geleneksel ataerkil yapıyı kırmasını sağlayan ekonomik küreselleşme bir yandan da çalışan birçok kadının kazancında düşüş, çalışma koşullarında bozulma veya iş yükünde artışa ve hatta kötü, aşağılayıcı, güvensiz, korunmasız işlerde, koşullarda çalışmasına neden olmuştur. Diğer yandan işsizlik oranları erkeklerden yüksek olan kadınların, erkeklerin işini kaybettiği, ücretlerinin düştüğü kriz gibi süreçlerde de ucuz iş gücü olarak emek piyasasına dahil olmaları işgücünün kadınsılaşması /emeğin feminizasyonu sonucunu doğurmaktadır (Carr vd.,2000:123-124;Moghadam,1999:368).

Nitekim küreselleşme ile yaşanan süreç özellikle tam zamanlı işlerde, işverenlere ucuz kadın emeğini erkek emeğiyle ikame etme fırsatı vermiştir. İşgücünün kadınsılaşması, sanayi kolları ve hizmet sektöründe kadınların düşük ücretle istihdamını vurgularken temelde işgücüne katılımı ve istihdamda kadın sayısının artışıdır. Özellikle geliştirmekte olan ülkelerde 1970 ve 1980'lerde düşük ücretli emeğin kullanıldığı ihracat sektöründe kadın işgücünün artış göstermesi, araştırmacılar tarafından işgücünün kadınsılaşması kavramının ortaya çıkışında etkili olmuştur. Diğer bir ifadeyle, işgücünün kadınsılaşması, istihdamda kadın oranının artışı ve iş-gelir güvencesinin zayıfladığı, düşük çalışma koşullarının birarada gerçekleşmesini ifade etmektedir (Standing,1989; Standing, 1999).

Kadın yoksulluğunu açıklamada en önde gelen unsur, kadınların işgücüne katılımının düşük olmasıdır. Ancak daha öncede ifade edildiği gibi işgücü piyasasına katılmak veya

çalışmak bazı durumlarda yoksulluğu ortadan kaldırmak için yeterli olmamaktadır. Çalışan yoksulluğu kavramı ile ifade edilen bu duruma kadınlar açısından bakıldığında, dünya istihdamını yüzde 40'ını oluşturan kadınların çalışan yoksulların yüzde 60'ını oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca sadece cinsiyet temelli bir sorun olmayan yoksulluğa kadınlar arasındaki farklılıklar çerçevesinde bakıldığında, kadınların homojen olmadığı dolayısıyla da bir tarafta vasıf ve eğitim düzeyi yüksek, yüksek ücretli, kariyer yapan kadınlar diğer yanda ise eğitim ve vasıf düzeyi düşük, her türlü güvenceden yoksun çalışan kadınların bulunduğu görülmektedir (Şener,2009:6). Dolayısıyla vasıfsızlık, eğitimsizlik, enformel işgücü piyasasında çalışma, kadın yoksulluğunun hem nedeni hem de sonucunu oluşturan bir kısır döngü niteliği taşımaktadır.

Mevcut veriler, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik olarak aktif kadınların çoğunluğunun enformel sektörde çalıştığını göstermektedir. Cinsiyetçi işbölümü ve kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri formel ve enformel işlerde de kendini göstermektedir. Mevcut veriler ışığında, enformel sektörün cinsiyete bağlı üç temel boyutu söz konudur. Buna göre, ilk olarak enformel sektörde ekonomik olarak aktif olan kadınların oranı erkeklerden daha yüksektir. İkincisi enformel sektör içinde kadınların çoğunluğu kendi hesabına çalışan, geçici, gündelik işçi, taşeron işçi olarak çalışmaktadırlar. Üçüncü olarak ise enformel sektörde hem erkeklerin hem de kadınların ortalama gelirleri, kayıtlı / formel sektöre göre daha düşükken, cinsiyetler arası ücret veya kazançlar arasındaki fark daha yüksektir (Carr vd.,2000:126-127).

Başta eşlerinin işsiz kalması, yaşam koşullarının bozulması ve artan yoksullaşma nedeniyle kendilerinin ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek gelirden yoksun (Öztürk,2010:115), sosyal yardım almayan, akrabalık bağı olmayan ve büyük çoğunluğu yoksul annelerden oluşan refah ve istihdam arasında hareket eden kadınlar, aile geçimini sağlayabilmek için ayakta kalma mücadelesi vermekte ve düşük ücretle işgücü piyasasına katılmaktadırlar (Albelda,2001).

Yaşanan bu tablo, çalışan yoksullar içinde kadın oranının yüksekliğini de açıklamaktadır. İstihdamda yer alan ve gelir sahibi olan kadınlar insanca yaşam için yeterli düzeyde gelire, iş güvencesine sahip olmadıkları için yoksuldurlar. Yoksulluk ile toplum içerisindeki statüleri de gerileyen kadınların, işgücü piyasasına katılımları her ne kadar artsada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde istihdamları, prestijleri ve ödülleri

düşük olan “kadınsal” alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir (Özpınar ve Çundur,2007: 481). Bu durum, kadınların belli sektörlerde, belli mesleklerde yoğunlaşmasını, vasıfsız işlerde, otorite ve hiyerarşi gibi mesleki statülerde de düşük konumda çalışmalarını sonucunu doğurmaktadır (Mackintosh,1981). Dünya geneline bakıldığında da kadınların çoğunlukla tarım ve hizmet sektöründe çalıştığı görülmektedir. Diğer yandan daha fazla kadın işgücüne katılmak istedikçe kadın için daha fazla enformel sektör, daha fazla atipik çalışma ve daha fazla kadın işsizliği ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde aktif kadın nüfusun yaklaşık yarısının enformel sektörde yer aldığı belirtilirken, özellikle genç ve niteliksiz kadın işgücü için bu sektör her ne kadar kadınlar için korumasız, güvencesiz ikincil bir işgücü piyasası oluştursa da bir çalışma olanağı (Koray ve diğ.,1999:28) ve bir gelir sağlamaktadır. Çoğunlukla yoksul zenciler, göçmenler ve kadınların çalıştığı ikincil iş gücü piyasası, yarı nitelikli ya da niteliksiz, düşük ücretli, iş değiştirme oranı yüksek, sendikasıız, güvencesiz, kariyer olanağı olmayan işlerden oluşmakta ve alınan ücretler birincil piyasa işlerin en fazla yüzde 70-80’i kadarını oluşturmaktadır (Worsley,1987:61). Çalışanların statülerine bağlı olarak işverenenden kendi hesabına çalışana, ücretli çalışana ve çırağa doğru gittikçe azalan gelir yapısına sahip olan enformel sektörde kadınlar ücretsiz aile işçisi veya düşük ücretli konumlarıyla sektörün en yoksullarını oluşturmaktadırlar (Gül ve Ergun,2009:133-142).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iş bulamayan yoksulların yaşamlarını idame ettirmede başlıca stratejilerinden biri olan enformel sektördeki işler, yüksek düzeyde ve beceri gerektirmemenin yanısıra esnek çalışma saatleri veya evde çalışma gibi esnek çalışma koşulları sunmasıyla kadınlar için iş bulması kolay bir piyasayı oluşturmaktadır. Konumuz açısından önemli olan enformel işlerden enformel işletmeler dışında kalan enformel istihdamı ise, düzenli sözleşmesi olmaksızın evde çalışanlar, belirli bir işvereni olmaksızın gündelikçi olarak rastlantısal çalışanlar, özel istihdam bürosu aracılığıyla geçici çalışanlar, belirli bir işveren için kısmü süreli çalışanlar, formel veya enformel işletmeler için endüstride işletme dışında çalışanları ve kayıtsız veya bildirilmemiş çalışanları kapsamaktadır (Erdut, 2005: 16-32). Diğer yandan kadınların enformel faaliyetlerindeki en yüksek payı, kendi hesabına çalışma oluşturmaktadır (UNIFEM,2005:39).

Sonuç olarak, işgücü piyasasında kadın yoksullar, çoğunlukla kırdan kente göç eden, nitelsiz ve mülksüz olarak çalışma yaşamına giren, iş piyasalarında ya asgari ücret ve altı ücretle istihdam olanağı bulmuş ya da işgücü piyasalarının koşullarından dolayı enformel sektörde istihdam edilen, çoğunlukla gecekondualarda yaşayan kadınlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Ergun ve Sallan Gül,2009). Yeterli eğitime sahip olamama sebebiyle mesleki beceri eksikliği, kadının aile içi konumu, iş gücü piyasasının uysal bireyleri olarak görülmeleri, örgütlenme kapasitelerindeki eksiklik, uzun çalışma saatlerine ve sigortasız, güvencesiz çalışmaya ses çıkarmamaları kadınların enformel sektördeki yoğunluk nedenleri olarak sayılmaktadır. Enformel sektör ile yoksulluk birbirini besleyen ve pozitif ilişki kuran süreçlerdir. Diğer bir ifadeyle, enformel sektör geliştikçe yoksulluk-kadın yoksulluğu artmakta ve yoksulluk arttıkça da bireyler güvencesiz, düşük ücretli işleri kabul etmek zorunda kalmaktadırlar (Şener,2009:3-4). Gelir yoksulluğu sebebiyle yaşamak ve geçinmek için enformel sektörde düşük ücretle, sosyal hak ve güvencelerden yoksun, kötü iş ve yaşam koşulları içinde çalışan kadınlar giderek yoksunlaşmakta ve yoksullaşmaktadırlar.

Türkiye’de kadın istihdamının genel özelliklerine baktığımızda, kadınların işgücüne katılımının düşük düzeyde gerçekleştiği görülmektedir. Ülkemizde çalışabilir kadın işgücünün yarısı ücretli işgücü faaliyetleri içinde yer almamaktadır. Genel olarak kentlerde kadınların işgücüne katılımları düşükken özellikle göçle kentsel alanlara gelen kadınların istihdam dışında kaldıkları, eğitime erişimde yaşadıkları engeller sebebiyle genel ücret düzeyi düşük olan sektörlerde istihdam olanağı buldukları bilinmektedir. Ayrıca kadınlar ücretli çalışma durumunda, erkeklere göre daha düşük ücretlerle kadınsı mesleklere çalışmaktadırlar. Kırdan istihdam edilen kadınlar büyük ölçüde ücretsiz aile işçisi olarak, kentte kayıt dışı sektörde asgari ücretin altında, düzensiz işlerde çalışmaktadırlar. Unutulmaması gereken bir diğer nokta ise, ataerkil geleneksel aile yapısının kadınlara yüklediği sorumluluklardır. Buna göre, kadının yerinin evi, görevinin annelik olduğu düşüncesi, kadınların eğitime erişim ve iş gücü piyasasına katılımını engellemektedir (Sallan Gül,2005:29).

Buna göre kadınların işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranlarına baktığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşmaktayız;

Tablo 8: Türkiye’de Yıllar İtibariyle İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranları

Yıl	İşgücüne Katılım Oranı (%)			İstihdam oranı (%)			İşsizlik Oranı (%)		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
2007	23,6	69,8	46,2	21	62,7	41,5	11,0	10,0	10,3
2008	24,5	70,1	46,9	21,6	62,6	41,7	11,6	10,7	11,0
2009	26,0	70,6	47,9	22,3	60,7	41,1	14,3	13,9	14,0

Kaynak: TÜİK İşgücü İstatistikleri

TÜİK Hanehalkı işgücü araştırma verilerine göre ise 2010 yılında kadınların işgücüne katılma oranı yüzde 27,6 iken erkeklerde bu oran yüzde 70,8 olarak bildirilmiştir (TÜİK,2011). Her ne kadar son yıllarda kadınların işgücüne katılma oranı artış göstermiş görünüyorsa da erkeklerle kıyaslandığında oldukça düşüktür. Kadınların işgücüne katılım oranlarındaki düşüklüğün en önemli nedeni 1950’lerde başlayan 2000’li yıllarda da tarımda uygulanan neoliberal politikaların etkisiyle yaşanan kırdan kente yaşanan göç olgusudur. Çoğunlukla tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, yaşanan göç ile birlikte kentlerde çalışma yaşamı dışında kalmış ve istihdama katılma oranı da düşmüştür. Öyle ki TÜİK verilerine göre 1988 ile 2005 yılları arasında yaşanan göç sürecine paralel olarak kadınların istihdam oranı yüzde 34,3’ten yüzde 23,3’e düşmüştür (Çağlayan, 2010).

İşgücüne katılım oranlarındaki düşüklüğün bir diğer nedeni de aile içindeki eşitsiz rol ve görev dağılımının varlığıdır. Nitekim çalışabilecek durumdaki her dört kadından sadece birisi çalışma yaşamına dahil olmaktadır ve kadınların çalışmama nedenleri arasında “ev işleri” birinci sırada yer almaktadır. TÜİK tarafından gerçekleştirilen hanehalkı işgücü anketi sonuçlarına göre Türkiye’de kadınların işgücüne dahil olmama nedenlerinin başında yüzde 62,4’lük bir oranla ev işleri ile meşgul olmak gelmektedir.

Kadınların işgücüne dahil olmama nedenlerinden, ev işleriyle meşgul olma 1989 yılında yapılan araştırmada da 2008’de olduğu gibi birinci sırada yer almaktadır. Ancak toplam içindeki oranının yüzde 80,6’dan yüzde 62,4’e düştüğü görülmektedir. Oranlar göstermektedir ki, kadınlar için ev işleri ile meşgul olma hala kadınları işgücünün dışında tutan en önemli sebep olarak görülmektedir (DİSK,2010). Ev işleriyle meşgul

olma cevabı cinsiyetçi işbölümüne işaret ederek, toplumsal gerçekleri göstermektedir. Nitekim TÜİK'in 2006 tarihli Aile Yapısı Araştırması'na göre erkeklerin yüzde 23'ü, kadınların ise yüzde 10'u kadınlar çalışmamalıdır görüşündedir. "Kadınlar çalışmamalıdır" görüşünü savunanların öne sürdükleri nedenlerin dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo 9: Kadının Çalışması Hakkında Düşünceler

	Kadın	Erkek
Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir	64,7	60,7
Gelenek göreneklerimize aykırı	14,1	12,0
Çalışma ortamları kadın için güvenli değildir	9,5	16,5
Çalışan kadının çocukları mağdur olur	7,8	7,0
Ücretli bir işte çalışmak kadını yıpratır	2,5	2,0
Diğer	1,4	1,8

Kaynak: TÜİK Aile Yapısı Araştırması,2006

Kadınların çalışmaması gerektiğini düşünenlerin başlıca gerekçeleri olan "kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işidir" yanıtı göstermektedir ki, toplumda kadınların rolü ağırlıklı olarak ev işleri ve çocuk bakımı ile sınırlıdır. İstihdam yapısının erkek egemen karakteri yanında kadınların çocuk, yaşlı bakımı başta olmak üzere aile içi yükümlülükleri kadın istihdamı önünde önemli engel oluşturmaktadır. Eğitim ve vasıf düzeyi yüksek, buna bağlı olarak gelir düzeyi de yüksek işlerde çalışan kadınlar, ev işi ve bakım hizmetlerini dışarıdan ücretli olarak yaptırmayı sağlayabilmekteyken, bu imkana sahip olmayan kadınlar için işgücü piyasasına girememek söz konusu olabilmektedir. Aile içi eşitsiz rol ve görev paylaşımı ve bakım yükümlülükleri kadınları işgücüne katılamayıp evde kalmaya zorlarken, artan yoksullaşma ve hayat koşullarının zorlaması ise çalışma yaşamına doğru itmektedir (Çağlayan,2010).

Ayrıca, ev eksenli çalışmanın giderek yaygınlaşması ve ev eksenli çalışan kadınların birçoğu kendini "çalışan" yerine "ev kadını" olarak tanımlaması da ev-eksenli çalışan kadınların, işgücü dışında sayılmasına neden olabilmektedir (DİSK,2010).

Cinsiyete dayalı işbölümünün çalışma yaşamına olan etkisi dolayısıyla kadınların meslek dağılımına bakıldığında genellikle kadına uygun görülen düşük statülü ve nitelik gerektirmeyen işlerin yoğunluğu görülmektedir. 2009 verilerine göre, üst düzey yöneticilik ve karar alma süreçleriyle ilgili mesleklerde kadınların oranı yüzde 3,2 iken,

kadınların yüzde 31,5'i tarım, hayvancılık ve yüzde 18,4'ü nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmaktadırlar. Sanayi de ise nitelikli işlerde erkek istihdamı görülürken, kadınlar nitelik gerektirmeyen mesleklerde yer almaktadırlar.

Türkiye'de istihdama katılan kadınların sektörler arasındaki dağılımına baktığımızda ise 2009 yılı verilerine göre kadın istihdamının yüzde 41,7'si tarım, yüzde 14,7'si sanayi, yüzde 0,7'si inşaat, yüzde 43'ü hizmetler sektöründe gerçekleşmiştir. Tarım sektöründen yaşanan gelişmelere bağlı olarak ayrılan kadınlar, sanayi ve hizmetler sektörlerine yönelerek, hizmetler sektöründeki paylarını arttırmaktadırlar. Bu durum, toplumda kadınlara uygun görülen nitelikler ve işlerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kadınlar çoğunlukla, toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak, toplumsal konulara ilişkin işler veya kadınların ev sorumluluklarının ev dışındaki bir uzantısı olarak görülen eğitim, bakım, temizlik işlerinin yer aldığı hizmetler sektöründe çalışmaktadırlar (Uçar,2011:40).

Türkiye'de toplam istihdam edilen kadınların işteki durumlarına baktığımızda ise 2009 verilerine göre kadınların yüzde 12,8'i kendi hesabına ve işveren konumunda çalışırken, yüzde 51,1'i ücretli veya yevmiye karşılığı, yüzde 34,8'i ise ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. İşteki duruma göre yıllar içinde kadınların ücretsiz aile işçiliği oranı düşerken, ücretli ve yevmiyeli oranının yükseldiği yine yıllar itibariyle bakıldığında kadınlar arasında kendi hesabına çalışanların oranının arttığı görülmektedir (DİSK,2010). Diğer yandan istihdamdaki kadınların yüzde 58'i, ücretsiz aile statüsündeki kadınların tamamına yakını sosyal güvenlik sistemi dışındadır (TÜİK,2009).

Kayıtdışı çalışmaya ilişkin verilere bakıldığında, kayıtdışı çalışmanın, kadınlarda yüzde 58, erkeklerde ise yüzde 38 düzeyinde olduğu görülmektedir (TÜİK,2009). Ayrıca kırsal kadınların kayıtdışı çalışma oranlarının da yüksek olması kayıtdışılığın daha çok kırsal bölgelerde tarımsal faaliyetlerle uğraşan ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlarda yoğunlaştığını göstermektedir.

Kadınlar imalat sanayi veya hizmet sektöründeki küçük aile işletmelerinde ücretsiz aile işçisi olarak, hem emeklerinin karşılığında bir gelir elde etmeden hem de kayıtdışı olarak çalıştırılmaktadır. Gerek imalat sanayiinde, gerek hizmetler sektöründe kendi hesabına çalışan kadınlar arasında da kayıtdışı çalışma yüzde 79 ile çok yaygındır ve

yüzde 52 oranıyla erkeklere kıyasla çok yüksektir. Ücretli işçi statüsünde çalışan kadınlar arasında da kayıtdışılık ciddi bir sorundur, kadınların dörtte biri kayıtdışı çalışmaktadır (KEİG,2009).

Sonuç olarak, oranlardan da anlaşılacağı üzere istihdam edilen kadınlar erkeklere göre daha çok kayıt dışındadır. Ayrıca ücret ya da yevmiye karşılığı çalışan kadınlar içinde kayıt dışı istihdam oranı uzun yıllardır değişmemiş, yüzde 27 oranını korumuştur. Hala ücret ya da yevmiye karşılığı çalışan 4 kadından biri kayıt dışı istihdam edilmektedir. Öte yandan ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlılık durumu, 2009 yılı verilerine göre yüzde 94'e olup, çok yüksek bir düzeyi korumaktadır (DİSK,2010).

2.2.3.2. Kamusal Hizmet ve Kaynaklara Erişim

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Madde 25'e göre, " Herkesin, gerek kendisi ve gerek ailesi için yiyecek, giyecek, sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes; işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi denetiminin dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir". Ancak dünya genelinde kadınlar, ekonomik hayatın içinde yer almaları veya ev içinde yaşamın yeniden üretilmesine katkıda buldukları halde farklı görünüm ve biçimlerde de olsa hayatın hemen her alanında ayrımcılığa maruz kalmakta, eğitim, sağlık gibi hak, olanak ve hizmetlere ulaşmada, yararlanmada erkeklere göre dezavantajlı konumda bulunmaktadırlar. Kadınlar kaynaklara, kamusal hizmetlere erkeklerle eşit biçimde erişememekte, mülkiyet ve gelir kontrolünde eşit söz hakkına sahip olamamaktadırlar. Yanısıra özellikle hane içi kaynakların bölüşümü ve paranın kontrolünde de erkeklere göre dezavantajlıdırlar (Vogler,1998). Dolayısıyla bugün ortaya çıkan durumdan yoksullukla yoksunluğun el ele gittiği ve kadınlar gibi dünya nüfusunun önemli bölümünün insan haklarına sahip olma şansının bulunmadığı ortaya çıkmaktadır.

Kadınların ekonomik kaynaklara, eğitim ve sağlık başta olmak üzere kamusal hizmetlere erişim düzeyi kadın yoksulluğunu ortaya çıkaran başlıca nedenlerdendir. Ekonomik kaynaklara ve kamusal hizmetlere erişememe veya erişimdeki eşitsizlik, yoksulluğa sebep olmaktadır. Özellikle kentsel mekanlarda yaşanan yoksulluk, gelir yetersizliği ile beraber bazı hizmetlere ulaşamamaktan da kaynaklanmaktadır. Kadınların haklarını kullanmada ve kaynaklara erişimde yaşadıkları eşitsizlik, yoksulluk

söz konusu olduğunda daha da artmaktadır (Kalaycıoğlu,2003). Diğer yandan özellikle eğitim ve sosyal güvenlik gelir dağılımındaki eşitsizliğe yol açan en önemli iki unsurdur. Buna göre, eğitim, insanlara üst gelir gruplarına geçme olanağı verirken, sosyal güvenlik insanların temel güvenliğini sağlayarak yoksulluğa düşmelerini engelleyebilmektedir (Spicker, 2001: 159). Konut koşullarından çalışma saatlerine kadar uzanan, sağlık, eğitim, güvenlik ve kültürel olanakları da içine alan eşitsizlik (Castells,1997:27) yoksunluk kavramını da beraberinde getirmektedir. Diğer yandan günümüzde yoksulluk kavramı sadece gelir yetersizliği üzerinden değil, eğitim, sağlık, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçların karşılanamamasını ifade eden yoksunluğu da içerecek şekilde tanımlanmaktadır. Sosyolojik olarak bireyin içinde yaşadığı mahrumiyetleri ifade eden yoksunluk, gıdadan yaşanılan konutun niteliğine, gelir ve servet yoksunluğuna, kamusal hizmetlerden yeterince yararlanamamaya, sosyal ilişkilerdeki içerme ve dışlanmaya, marjinalleşme süreçlerine kadar olan durum ve koşulları içermektedir (Sallan Gül,2002:109). Yoksunluk, mevcut kaynaklara erişememeyi, haklardan yararlanamamayı ve hakları talep etme yetersizliğini ifade eden çok yönlü bir süreçtir.

Temel ihtiyaçlardan olan beslenmeye hanede en son ulaşabilen, sağlık hizmetlerinden ise ancak doğum sebebiyle yararlanabilen yoksul kadınlar, sağlığın yanısıra eğitime erişim konusunda da dezavantajlıdır. Kadınların eğitimsizliği ise kültürel olarak yoksunluk, işgücü açısından mesleki yetersizlik, haklarını kullanamama ve koruyamama, sağlık hizmetlerine erişememe, kararlara katılamama gibi olumsuzluklara sebep olarak, kadınların yoksulluk döngüsünden çıkmalarının önünde çok boyutlu bir engel oluşturmaktadır. Özellikle yoksul hanelerde, ev içinde ve dışında karar alma mekanizmalarının dışında kalan kadınlar, yasama-yürütme süreçlerinden de uzaktırlar. Kadınlar sadece seçme hakkına sahiptirler ki bu haklarını da kendi hür iradeleri doğrultusunda değil eş, baba gibi diğer bireylerin yönlendirmesi ile kullanmaktadırlar (Kalaycıoğlu, 2003).

1980 öncesinde sosyal haklar kapsamında yurttaşlığın bir boyutu olarak kabul edilen ve sosyal devlet tarafından yurttaşlara garanti edilen eğitim, sağlık, barınma gibi hizmetler 1980 sonrasında sosyal devletin faaliyet alanının daraltılması ile yoksulluğa ve yoksunluğa dönüşmüştür. Küreselleşme ile birlikte sosyal devlet fonksiyonlarının

azaltılması, özellikle özelleştirme uygulamaları, devlet ekseninden birey eksenine yaşanan geçiş, sosyal devletin vatandaşlar için hak olarak saydığı eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi hizmetlerin fiyatlandırılarak, piyasadan alınıp satılabilen metalar haline getirmektedir. Toplumsal nitelikli üretilen mal ve hizmetleri ihtiyaç duyan herkese eşit şekilde sunan sosyal devlet, yoksulların eğitim, sağlık, barınma gibi temel gereksinimlerden mahrum kalmaması, toplumsal ve siyasal yaşamdan kopuk olmamasını hedeflemektedir. Ancak özellikle özelleştirmelerle metalaştırılan kamusal mal ve hizmetlerin fiyatlandırılması satın alma gücü olmayanları bu hizmetlerden mahrum bırakmaktadır (Özalp, 2009).

Kamusal hizmetlere ve kaynaklara yeterli düzeyde erişemeyenler arasında kadınların ve kız çocuklarının oranının yüksek olduğu bilinmektedir. Bu durum gelir yetersizliği sebebiyle yoksul olan bireylerin yoksunlaşmasına da neden olmaktadır. Bu koşullar ve yoksulluğun birbirini doğuran- besleyen bir kısır döngü olarak devam edip gitmesi, yoksul insanların kaderi haline gelmektedir (Koray, 2010: 7).

Kamusal hizmetlerin yetersiz ve eşitsiz sunumu kadınları, biri devlet tarafından sunulmayan hizmetlerin büyük bölümünün kadınlar tarafından karşılıksız olarak yüklenilmesi ve diğeri kadınların ücretli işlerde çalışma olanaklarının engellenmesi olmak üzere iki şekilde etkilemektedir. Buna göre, çocuk ve yaşlı bakım hizmetlerine kaynak ayrılmaması, ücretsiz ve nitelikli sunulmaması, sağlık hizmetlerinin metalaştırılması, hasta, yaşlı ve çocuk bakımının karşılıksız olarak kadınlar tarafından yerine getirilmesi sonucunu ortaya çıkarırken, kadınların ücretli bir işte çalışabilme olanaklarını da engellemektedir. Diğer yandan kadınların karar mekanizmaları içinde yer alamamaları ile kamusal kaynak ve hizmetlerden yararlanamamaları arasında da doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bu durum alınan kararlar ve politikalarda cinsiyetçi bakış açısının yokluğuna sebep olarak, kadınların genel ve yerel bütçeden daha az pay alması, eğitim, sağlık, adalet gibi hizmetlere daha az erişilebilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin kadınları daha az kapsamaması sonuçlarını doğurmaktadır (Ulutaş, 2009: 31).

2.2.3.2.1. Eğitime Eşitsiz Erişim

Her ne kadar küreselleşmenin eşitsizlikleri azaltacağı ileri sürülmüş olsa da gerek gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında gerekse ülkelerin kendi içerisinde okuma-yazma, okullaşma ve öğrenim süresindeki eşitsizlikler kadınların aleyhine

devam etmektedir (Tomul,2002). BM raporu en temel eğitim olanakları açısından yoksul ülkeler ile zengin ülkeler arasındaki farkın açıldığını ifade etmektedir. Gelir yetersizliğinin yanısıra eğitimden yoksunluk, yoksulluk zincirinin kırılması önünde önemli bir engel oluşturmaktadır (Tiamiyu,2001). Özellikle gelir yetersizliği sebebiyle, yoksul bir aile çocuğunu okutmak yerine aileye katkısı olsun düşüncesiyle çalıştırıyorsa, yeterli eğitim almayan çocuğun yoksulluktan kurtulma olasılığı da çok düşük kalmakta, yoksulluk ve yoksunluk birbirini doğuran ve besleyen bir kısır döngü olarak sürüp gitmektedir (Koray,2010:16).

Eğitime eşitsiz erişim, eğitim imkanlarından yararlanamamak yoksulluğa neden olup, yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır. Yanısıra yoksullaşma, okullaşma oranını düşüren önemli bir nedeni oluşturmaktadır. Karşılıklı etkileşim içerisinde olan bu iki unsurun yansımaları, yoksul hanelerde kız çocuklarının okula devam etme oranlarının düşüklüğü ile kendini göstermektedir (Tiamiyu,2001). Yoksul ailelerde eğitim için öncelik erkek çocuklarına verilmektedir.

Nitekim yoksul hanelerde yaşayan kız çocuklarının ortaöğrenime devam oranları erkeklerinkine göre belirgin düzeyde düşüktür. Özellikle kırsal temelli geleneksel aile yapısı içinde erkek evladın, anne baba için yaşlılıkta dayanılacak bir güç, bakımlarını sağlayacak kişi olarak görülmesi sebebiyle, erkeğin eğitimine önem ve öncelik verilmektedir. Kız evladın gelecek için iyi bir yatırım olmayacağı düşüncesiyle kızları ikincil konuma iten bu düşünce tarzına göre, kız elde ettiği-edeceği geliri özellikle evlenince başkasına “ele” götüren, gelirini kontrol edemeyen kişi olarak görülmektedir (Şener,2009:4). Eğitime erişimde erkeklere göre eşitsiz durumda olan kızların okula gidememe ve veya devam edememe nedenleri arasında bu geleneksel aile yapısının temelini görmek mümkündür. Örneğin, çocuk bakımının kadının rolü olarak benimsenmesinin doğrudan etkisi olarak, kız çocuklarının kardeşlerine bakma yükümlülüğü okula gidememe önünde bir engel oluşturmaktadır (Toksöz, 2007:16-17).

Kadınların eğitimsizliği ise kültürel olarak yoksunluk, işgücü açısından mesleki yetersizlik, haklarını kullanamama ve koruyamama, sağlık hizmetlerine erişememe, kararlara katılamama gibi olumsuzluklara sebep olarak, kadınların yoksulluk döngüsünden çıkmalarının önünde çok boyutlu bir engel oluşturmaktadır (Kalaycıoğlu,2003).

Dünya geneline bakıldığında, okula devam etmeyen 6-11 yaş arasındaki 15.000.000 çocuğun 9.000.000'unu kız çocukları oluşturmaktadır (World Bank, 2003:11). Ülkemizde de TÜİK tarafından toplanan verilere göre bu tablo farklı arz etmemekte ve okul çağında olmasına rağmen okula devam etmeyen çocukların büyük bir çoğunluğunu kız çocuklar oluşturmaktadır. Zira, Birleşmiş Milletler CEDAW Komitesine sunulan 4. ve 5. Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu, kaydedilen ilerlemelere rağmen kadınların tüm eğitim düzeylerinde erkeklerin gerisinde olduğunu ifade etmektedir (KSGM,2003). Buna rağmen Türkiye'de son 10 yılda okullaşma oranlarında her düzeyde kayda değer mesafe kat edilmiş ve yüksek-öğretim hariç her aşamada kadın ve erkekler arasındaki fark azalmıştır. Kadınların okullaşma oranı, 2008-2009 dönemi itibariyle ilköğretimde yüzde 96, orta öğretimde yüzde 56,3, 2007-2008 dönemi itibariyle yüksek öğretimde yüzde 19,7 olarak gerçekleşmiştir. Kadınların eğitime erişiminde son 10 yılda olumlu bir gelişme yaşanmıştır (DİSK,2010).

Türkiye genelinde 2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı yüzde 29,84 olurken, ilkokul mezunlarında bu oran yüzde 15,34, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında yüzde 5,34, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde yüzde 0,71 olmuştur. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski ise yüzde 24,04'tür (TÜİK,2011).

Tablo incelendiğinde Türkiye genelinde kadın ve erkek yoksulluk oranları hemen hemen birbirine yakın olmakla birlikte, kent ve kırsal düzeyinde toplam yoksulluk oranları da göz önüne alındığında, kadın yoksulluk oranının erkek yoksulluk oranlarından yüksek olduğu görülmektedir. Yine aynı zamanda belirtmek gerekir ki, kadınların yüksekokul, fakülte ve üstü eğitim durumları kent ve kırsal düzeyinde incelendiğinde, kırsal yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, 2009 yılında Türkiye genelinde kadın yoksulluğu yüzde 19,3 iken kırsal alanda yüzde 40,15, kentte yüzde 9,26 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK,2011).

Tablo 10. Türkiye’de Hane Halkı Fertlerinin Cinsiyetine ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

	2007			2008			2009		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
TÜRKİYE	17,79	17,33	18,26	17,11	16,70	17,52	18,08	17,10	19,03
6 yaşından küçük fertler	24,52	24,91	24,10	22,53	22,86	22,18	24,04	22,87	25,27
Okur-yazar değil veya bir okul bitirmeyen	28,98	29,13	28,88	30,50	30,77	30,31	29,84	30,34	29,52
İlkokul	14,24	15,87	12,68	13,44	15,91	11,22	15,34	16,86	13,83
İlköğretim	19,19	19,79	18,55	17,20	18,67	15,66	17,77	17,19	18,39
Ortaokul ve orta dengi meslek	9,16	11,06	5,57	8,34	9,85	5,78	9,76	10,89	7,82
Lise ve lise dengi meslek	5,88	7,05	4,09	5,64	6,00	5,11	5,34	5,71	4,76
Yüksekokul, fakülte ve üstü	0,81	0,97	0,53	0,71	0,88	0,43	0,71	0,92	0,40

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk Çalışmaları

Diğer yandan eğitim unsuru kadınların işgücü piyasasına girişini de etkilemektedir. Eğitimli ve vasişi kadınlar, toplumsal yaşamlarından olduğu gibi çalışma yaşamlarında da daha iyi durumdadırlar. Eğitim imkanlarının geliştirilmesi ile birlikte kadınların eğitim imkanından yararlanabilirliğinin sağlanması, kadınların işgücü piyasasındaki konumları açısından da önemlidir (Öztürk ve Çetin,2009:2680-2681). Eğitim imkanlarından yararlanamama ve işgücü piyasasındaki konumlarına paralel olarak

toplumsal cinsiyet rolleriyle şekillenen kadın yaşamı, kadın yoksulluğunun nedenlerini oluşturmaktadır.

2.2.3.2.2. Sosyal Korumadan Yoksunluk

Kadın yoksulluğu tablosunun en açık görünümünden birini oluşturan sosyal güvenlikten yoksunluk, kadınların sosyal güvenlik şemsiyesi dışına itilmesi, hastalık, malullük, işsizlik, yaşlılık gibi risklere karşı korunmasız kalmalarıyla yoksulluğa düşmelerine neden olmaktadır (Ulutaş,2009:33).

Bilindiği üzere sosyal güvenlik sistemleri, insanlara ekonomik güvence sağlayan sosyal sigorta ve sosyal yardım mekanizmalarından oluşmaktadır. Buna göre, işgücü piyasalarında düzenli ve sürekli yer alma olanağını bulamayan kadınlar, çalışmaya ve düzenli katkıya dayalı sosyal sigorta programlarından dışlanmakta yada katkıya dayanmayan sosyal yardım programlarına bağlanmaktadır. Bu durum kadınların temel sosyal hakkı olan sosyal güvenliğe kendi üzerlerinden erişememe durumunu ortaya çıkarmaktadır (Skalli,2001).

İşgücü piyasasından kaynaklanan eğreti koşullar, uygun olmayan sosyal koruma programlarının varlığı sosyal korumadan dışlanmaya yol açarken, sosyal koruma kapsamı dışında kalan kadınların büyük oranda kırsal veya kentsel alanlardaki enformel sektörde çalışan yoksul kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Düşük ücret, düzensiz çalışma saatleri gibi olumsuz şartlara sahip enformel sektörün iş ve gelir güvencesizliğini de kapsayan yapısı her geçen gün daha fazla insanın özellikle kadının sosyal güvenliğe ihtiyaç duymasına neden olmaktadır. Ancak enformelleşme süreci, yapısı itibariyle güvenlik gereksinimi duyan bu kadınları sosyal koruma sisteminin dışına iterken, çalışanların örtük veya açık bir şekilde dışlanmalarına da yol açmaktadır (Kapar, 2006:11).

Sosyal güvenceye sahip olmama en fazla kadınları etkilemekle birlikte çocukları, yaşlıları, özürllüleri, göçmenleri ve azınlıkları da etkileyerek, bu grupların da yoksulluğun yanısıra sosyal dışlanma ile karşılaşmasına neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve ayrımcılığa bağlı olarak da sosyal dışlanmaya maruz kalan kadınlar, sosyal, ekonomik, politik süreçlerin dışında kalarak, yoksullukları ile etkin mücadele edememektedirler. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar için

yoksulluğu devam ettiren bir döngüye sebep olmaktadır (Skalli,2001). Sosyal güvenceden yoksun hanelerde büyüyen çocuklar, sağlık ve eğitim gibi toplumsal kaynaklara ulaşmakta güçlük çekmekte, bu durum onların daha küçük yaşlarda birey olarak toplum ile kurdukları ilişkileri zedelemektedir (Altuntaş,2009:170).

Ayrıca değişen aile yapısı da sosyal koruma açısından değerlendirilebilir. Gelir ve hizmet paylaşımına dayalı dayanışma üzerinde kurulu aile yapısı giderek değişmektedir. Geniş aileden çekirdek aile yapısına geçişin yanısıra çekirdek aile yapısında da değişimler yaşanmaktadır. Bunlardan konumuz açısından önemli olan değişim, yeni aile ve yaşam biçimlerinin gelir güvencesi sağlama konusundaki yetersizliğidir (Blackburn,1999). Boşanma, ayrı yaşama, tek ebeveynli ailelerin çoğalması gibi aile yapısındaki değişimler, sosyal korumaya olan ihtiyacı arttırmaktadır. Ayrıca her iki ebeveynin çalıştığı modern aile yapısında, evdeki çocukların, yaşlıların veya engelli aile üyelerinin bakımı sorun olmaktadır (Kapar,2005). Bu durumda kadının üzerindeki yükü artırıp, iş gücü piyasası ile bağımlı dolayısıyla sosyal güvencesiz kalmasına neden olmaktadır.

Kadınların işgücü piyasasındaki enformel, düzensiz ve güvencesiz konumu, yaşlılık dönemini de güvencesiz geçirmesine zemin hazırlamaktadır. Yaşlılık döneminde sosyal korumanın varlığı için uzun dönemli ve düzenli şekilde sisteme katkı payı ödemek gerekmektedir (Gökbayrak,2011:169). Ancak bu durum, kadınların gerek bakım sorumluluklarının varlığı sebebiyle işgücü piyasasından uzak kalmaları gerekse enformel sektörün yapısından kaynaklanan iş ve gelir güvencesizliği gibi engeller sebebiyle mümkün olamamaktadır.

Ülkemizdeki tabloya baktığımızda, kadınların işgücüne katılım oranlarının düşüklüğü, ücretsiz aile işçisi konumları ile enformel sektördeki faaliyetlerinin yüksekliği, sosyal güvenlik sistemimizin düzenli çalışma ve katkı yapmaya dayanması, kadınların büyük bölümünü sosyal güvenlik sisteminin dışına itmektedir. Bu durumda kadınlar sosyal yardımlara yada eş veya babalarına bağımlı duruma düşmektedirler (Ulutaş,2009:33). Eşlerinin veya babalarının gelirine bağımlı kalan kadınlar, ilerleyen yaşlarında da eşin yada babanın ölümü durumunda eş yada babadan kalan maaş ile yaşamını idame ettirmek durumunda kalmaktadırlar (Ginn,2004). Görüldüğü gibi kadınların işgücü piyasasındaki enformel konumu sosyal koruma yoksunluğuna da sebep olmaktadır.

Ülkemizde kırdan kente göç süreciyle birlikte ücretsiz aile işçi konumundaki kadınların sayısının azalarak, kentlerde ücretli ya da yevmiyeli çalışanlara dönüştükleri görülse de genel olarak kadınların işgücüne katılımlarının düşük olması, işgücüne katılsalar dahi enformel sektörde güvencesiz şekilde istihdam edilmeleri veya ücretsiz aile işçiliği konumunu devam ettirmeleri gibi nedenlerle sosyal güvenlik sisteminden yararlanma oranları düşüktür. Kadınların sosyal güvenlik şemsiyesi dışında kalmaları ise sağlık hizmetlerinden yararlanma, emeklilik hakkına sahip olma açısından yoksunluklara sebep olarak kadınları yoksullaştırmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi bu durum ülkemizde de kadınların güçlenmesi önünde engel oluşturarak, kadınların eşlerine, babalarına bağımlı kalmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde istihdamdaki kadınların 2009 yılı verilerine göre esas işi nedeniyle sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmayanlar içinde kadınların oranı yüzde 58 iken erkeklerin yüzde 38 oranındadır. Ücretliler içinde kayıtsızlarda ise kadın oranı yüzde 27, erkeklerde yüzde 26 düzeyindedir (TÜİK,2009). Ayrıca kırdan ve kentte çalışan kadınların bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmadan çalışma oranı erkeklere göre yüksektir.

Kadınlar arasında kayıt dışılığın yüksek olmasının nedenleri arasında, kadınların enformel sektörde çalışmasının yaygın olması bulunmaktadır. Özellikle eğitim ve vasıf düzeyi düşük kadınlar, çoğunlukla bir uzmanlık gerektirmeyen, bceriye dayalı işlerden oluşan enformel sektör işlerinde kendilerine yer bulabilmektedirler (Koray ve diğ.1999). Enformel sektörde düşük ücretlerle, düzensiz çalışan kadınlar, sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli ve düzenli katkı payı ödemeye dayalı yapısına girememektedirler.

Tablo 11. Türkiye’de İstihdam Edilenlerin Kayıtlılık Durumu

	TÜRKİYE			KENTTE			KIRDA		
	İstihdam (bin kişi)	Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan		İstihdm (bin kişi)	Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan		İstihdam (bin kişi)	Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan	
		Kişi (bin kişi)	%		Kişi (bin kişi)	%		Kişi (bin kişi)	%
Genel									
15-24	3.484	1.958	56.2	2.370	1.088	45.9	1.115	870	78
25+	17.710	7.262	41	11.641	3.232	27.8	6.069	4.031	66.4
Erkek									
15-24	2.321	1.294	55.8	1.656	805	48.6	665	489	73.5
25+	13.278	4.657	35.1	9.237	2.467	26.7	4.041	2.190	54.2
Kadın									
15-24	1.163	664	57.1	714	283	39.6	450	381	84.7
25+	4.432	2.605	58.8	2.404	765	31.8	2.028	1.841	90.8

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü Anketleri verilerden hesaplanmıştır

Bu noktada kadınlar istihdamının kayıtlılık durumunda işyeri büyüklüğü, eğitim ve işteki durumları önem kazanmaktadır. İşyeri büyüklüğüne göre istihdamdaki kadınların durumuna bakıldığında, 2008 yılı verilerine göre 10 kişiden daha az işçi çalıştıran işletmelerde istihdam edilen kadınların büyük bir çoğunluğu herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışmaktadır.

Tablo 12. İşyeri Büyüklüğüne Göre İstihdamdaki Kadınların Kayıtlılık Durumu

	İstihdam (bin kişi)	Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan	
		Kişi (bin kişi)	yüzde
1	502	459	91.4
2	1.303	1.204	92.4
3	640	561	87.6
4	436	368	84.4
5-9	566	373	65.9
10-24	428	145	33.9
25-49	625	98	15.7
50+	1.096	61	5.6

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü Anketleri verilerden hesaplanmıştır

Kadınların eğitim durumlarına göre kayıtlılık oranlarına bakıldığında ise, okuma yazma bilmeyen kadınların yüzde 97.8’i, ilkokul mezunu olanların yüzde 81.9’u bir sosyal

güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışmaktadır. Genel olarak bakıldığında, lise altı eğitim düzeyine sahip kadınlar, lise ve üstü eğitim düzeyine sahip olan kadınlara göre yüksek oranda sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadırlar.

Tablo 13. Eğitim Durumuna Göre İstihdamdaki Kadınların Kayıtlılık Durumu

	İstihdam (bin kişi)	Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan	
		Kişi (bin kişi)	%
Okuma yazma bilmeyen	672	657	97.8
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	406	374	92.1
İlkokul	1.906	1.561	81.9
Ortaokul veya dengi meslek okul	212	106	50
Genel lise	558	162	29
Lise dengi meslek okul	427	100	23.4
Yüksekokul veya fakülte	1.098	60	5.5
İlköğretim	317	251	79.2

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü Anketleri verilerden hesaplanmıştır

Kadınların işteki durumuna göre bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlılık durumuna baktığımızda, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların yüzde 98.2'sinin, yevmiyeli çalışanların yüzde 94.9'unun, kendi hesabına çalışanların yüzde 90.6'sının kayıtsız, sosyal güvencesiz çalıştığı görülmektedir (Çetinkaya ve Yıldırım,2010) .

Tablo 14 . İşteki Durumuna Göre İstihdamdaki Kadınların Kayıtlılık Durumu

	İstihdam (bin kişi)	Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayan	
		Kişi (bin kişi)	%
Ücretli veya maaşlı	2.661	494	18.6
Yevmiyeli (mevsimlik,arızı, geçici)	314	298	94.9
İşveren	77	26	33.8
Kendi hesabına	617	559	90.6
Ücretsiz aile işçisi	1.927	1.893	98.2

Kaynak: TÜİK, Hane Halkı İşgücü Anketleri verilerden hesaplanmıştır

Diğer yandan 2009 yılı kamu kesimi sosyal harcamaları istatistiklerine bakıldığında, eğitim, sağlık ve sosyal korumanın GSMH'ya oranı yüzde 14.62'dir. Yıllar içindeki dağılımlara bakıldığında kamu kesimi sosyal harcamaları içinde emekli aylıkları ve doğrudan gelir desteklerinin payı düşerken, sosyal yardımların ve primsiz ödemelerin oranının arttığı görülmektedir. Özellikle 1990'lı yıllardan bu yana yoksul kesime yönelik ihtiyaç tespitine dayalı sağlık yardımlarını kapsayan Yeşil Kart uygulaması yoksullara yönelik sosyal politikalar içinde önemli bir yere sahiptir. Ancak nüfusun yüzde 20'sine yakını hala yeşil kart dahil herhangi bir sağlık güvencesine sahip değildir (Altuntaş,2009:168).

2.3. Yoksullukla Mücadelede “Kadınsal” Bir Alan: Ev Hizmetinde Çalışma

Yoksul ailelerde beslenme, çocuk, yaşlı bakımı, elde edilen az gelire temel ihtiyaçların karşılanması ve aileyi rahatlatarak sosyal yardımlara erişim genellikle kadınlar tarafından yerine getirilmektedir. Kadınların kültürel olarak evin geçiminden sorumlu kişi olarak algılanmaması nedeniyle, kadınlar kendilerini geçim konusunda başarısız olarak algılamamakta ve yoksulluğu daha kolay itiraf edebilmektedirler. Bu durum, kadınların sosyal yardımlara, erkeklerden daha fazla başvurabilmesi sonucunu doğurmaktadır (Şener,2009:8-9).

Yoksulluğun her boyutunda yükü taşıyan kadınlar için çocuklarını doyuramama, evi yaşanır halde tutamama, evi geçindirmekle yükümlü olmasalar da geçinememenin yükünü taşıma yaşamı ağırlaştırırken, erkeklere hayat, evi geçindiremedikleri ve bazen de geçinememenin aile bireylerinden kadın ve çocuğun çalışması gerektiği durumda sosyo-kültürel yapı sebebiyle ağır gelmektedir. Şöyle ki, Türk toplumunda kültürel olarak, kadının yeri evi ve kadının görevi çocuklarına bakmaktır anlayışı hakimdir. Evi geçindirmek, aile üyelerinin ihtiyaçlarını gidermek esas olarak erkeğin görevidir. Bu düşünce yapısı öyle kanıksanmıştır ki, kadınlar da kendileri için aynı düşünceye sahiptirler. 2006 yılında TÜİK tarafından kadının çalışması hakkındaki düşüncelere yönelik yapılan araştırma sonuçlarına göre ilk sırada yer alan “kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir” cevabını yüzde 64,7 ile kadınlar, yüzde 60,7 ile erkekler vermiştir. Görüldüğü gibi bu cevabı verenler arasında kadınlar, erkeklerden daha fazladır. Nitekim kadınlar dışarıda gelir getiren bir işte çalışıyor olsalar da, ev işlerinden, çocuk, yaşlı ve hasta bakımından sorumlu olmaya da devam etmektedirler.

Tüm zamanını ailenin ihtiyaçlarını karşılamak için kullanan kadınlar, haneye giren parayı da hane üyelerinin beslenme, ısınma, sağlık, eğitim, temizlik giderlerini karşılayacak şekilde kullanmakla sorumludurlar. Yoksulluk durumunda gerek paranın idaresinde gerekse paranın olmadığı durumlarda kadınlar yoksullukla mücadele için çeşitli stratejiler geliştirmektedirler (Ulutaş,2009:36). Yoksullukla mücadele konusunda literatürde birçok yöntem ve stratejiden söz edildiği gibi yoksullukla mücadeleye karşı yoksulların kendileri tarafından geliştirilen de çeşitli geçim stratejileri bulunmaktadır.

Bu noktada yoksulluk araştırmalarında yaygın şekilde kullanılan geçim stratejisi kavramına bakacak olursak, Güneş (2010) gerek yoksulların kaynaklarına fazlaca önem verdiği gerekse yetersiz kaynakları idare etmek için mücadele eden kadın emeğinin yükünü ve sömürüsünü gizlediği için kavrama ihtiyatlı ve eleştirel bakmakta yarar olduğunu ifade etmektedir. Yanısıra Roberts (1991) kavramı, birey ve ailelerin refah ve yaşam seviyelerini koruyabilmek için aldıkları önlemler, geliştirdikleri düzenlemeler olarak tanımlamaktadır. Ayrıca yoksul kadınların hanenin yoksullukla mücadelesinde farklı stratejilerle çok yönlü olarak katıldığını ifade etmektedir.

Yoksulların yoksulluk karşısındaki tepkilerini ifade eden geçim stratejilerini Şenses (2001) dört ana başlık altında toplamaktadır. Buna göre;

1. Gıda üretmek, yakacak toplamak gibi geçimlik etkinliklere yönelme ve sosyal dayanışma örgütleri kurma
2. Tasarruf-öğün sayısını azaltma, daha ucuz mal ve hizmetler satın alma, çocukları okula göndermeme gibi
3. Birden fazla aile birlikte oturmak gibi hanenin büyüklüğünü ve bileşimini değiştirerek ölçek ekonomilerinden yararlanma
4. Kadın ve çocukların çalışmaya başlaması gibi aileden daha fazla bireyin iş gücüne katılması (Bora,2007:100).

Bulabildikleri her türlü yardıma muhtaç durumda olan yoksullar, kendileri gibi yoksul olan komşularına ve diğer yerel ve geleneksel sosyal ağlara daha fazla bağımlı hale gelebilmektedirler. Özellikle yeni kentli aileler için kentsel yaşamla mücadelede komşuluk ve dayanışma ilişkileri önemli bir stratejidir (Roberts,1991). Yanısıra kente

göç etmiş ancak kırsal alanla bağını koparmamış aileler için kırdan gelen ayni ve nakdi kaynaklar da önemli bir strateji oluşturmaktadır (Kıray,1999; Kıray 1985). Yapılan araştırmalar (Kıray,1985; Ayata, 1989; Erder,1996; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001) da bunu doğrular nitelikte, kırdan kente göç etmiş yeni kentli ailelerin kentsel mekana, konut gibi enformel süreçlere, işgücü piyasasına eklemlenme aşamasında ve yoksullukla baş etme sürecinde akrabalık ve hemşehrilik gibi dayanışma, yardımlaşma ağlarının önemine vurgu yapmaktadır.

Yoksullar çoğunlukla gıda, giyim, sağlık, eğitim ve ısınma gibi temel ihtiyaçlarını kısmak suretiyle yeni yaşam stratejileri oluşturmaya çalışmaktadırlar (Gül ve Gül,2004:1-2). Dolayısıyla yoksulluğa hane halkı düzeyinde geliştirilen stratejiler çoğunlukla iş gücü piyasalarına yönelik olmakla birlikte sadece bununla sınırlı kalmayıp, hane halkı harcamalarının kısılması hane halkı bileşiminin değiştirilmesi gibi önlemlerde alınmaktadır (Şenses,2003). Ayrıca yoksullukla mücadele de bir diğer strateji olarak kadının boşanması ve çalışmasının önündeki ataerkil engelleri kaldırması sayılabilir (Heintz, 2006: 34).

Kadınların temel olarak biri, temel ihtiyaçların sağlanmasına yönelik faaliyetler ve diğeri de gelir getirici faaliyetler olmak üzere iki temel mücadele stratejisi olduğunu söylemek mümkündür. Temel ihtiyaçların sağlanmasına yönelik faaliyetlerde kadınların karşılıksız emeği ön plandadır. Şöyle ki, Ankara'da yoksul ve dar gelirli kadınlar üzerine yapılan bir araştırmada kadınların karşılıksız emeğinin yoksullukla mücadelede nasıl kullanıldığı görülmektedir. Kadınlar başta barınma, beslenme gibi ihtiyaçları ucuz şekilde gidermek ya da para vermeden gidermek için karşılıksız emeklerini kullanmaktadırlar. Örneğin;

-Beslenmeye yönelik olarak; pazardan artık sebze ve meyveleri toplamak, bayat ekmek almak, evde ekmek yapmak, et almamak veya çok nadir olarak 1 milyon liralık kıyma alıp, birkaç yemekte kullanmak, bakkaldan veresiye almak, yiyecek yardımı veren kurumlara başvurmak, tarhana, sebze konservesi gibi bazı ürünleri evde üretmek.

-Barınma, ısınmaya yönelik olarak, yıkık evlerden tuğla ve diğer malzemeleri toplayarak ev yapmak, yakacak yardımı veren kurumlara başvurmak, kaçak elektrik kullanmak, evin kirasını geciktirerek ödemek, ödenemeyen kirayı ayni, örneğin belediyenin verdiği, yakacak ile ödemek, elektrik ve suyu az kullanmak.

-Sağlığa yönelik olarak, başkalarının yeşil kartını kullanmak, kişisel ilişkiler veya televizyon programlarından, edinilen bilgi ile ücretsiz doktor kontrolü ve tedavi sağlamaya çalışmak; bazı kuruluşlardan sağlık sorunlarıyla ilgili bilgi almaya çalışmak ya da sorunu, belli bir sınıra dayanana dek ertelemek, yani yok saymak.

-Eğitim için, çocuklarının okul giysilerini ve kitaplarını başkalarının yardımıyla sağlamaya çalışmak, burs veren çeşitli kurumlara başvurmak.

Bunların dışındaki ulaşım, giyim gibi ihtiyaçlar için ise, bir yere gitmek gerektiğinde uzun mesafeleri yürümek, giyim için başkalarının eskilerini kullanmak, ya da taksitle veren mağazalardan veya pazardan her ay bir aile ferdinin ihtiyacını gidermek, günlere, geleneksel kutlama ve düğünlere katılmamak, komşu ziyaretlerini azaltmak gibi önlemler almaktadırlar (Kardam ve Yüksel,2004:64).

Görüldüğü gibi, yoksulluğu algılamanın yanısıra yoksullukla baş etme stratejilerinde de toplumsal cinsiyet rolleri son derece belirleyicidir. Toplum erkeklere haneyi geçindirme rolünü verirken, kadınlara verilen rolün aile üyelerinin yeniden üretimini sağlamak (Ulutaş,2009:35) olması, yoksullukla mücadele stratejilerinde de kendini göstermektedir. Ancak yoksullukla baş etmede önemi yadsınamaz olan kadınların evde yaptıkları üretim ve yeniden üretim faaliyetleri, toplumsal değer sisteminde değersiz ve önemsiz kabul edilmektedir. Evi kadının hayatında merkez hale getiren toplumsal cinsiyet rolleri, bu mekanda gerçekleştirilen emeği ve ürünleri görünmez kılmaktadır. Dolayısıyla geçim stratejilerinde önemli rol oynayan kadın emeği, maddi ve manevi karşılığını alamamaktadır (Dedeoğlu, 2003b).

Kadının karşılıksız emeği üzerine kurulu olan yoksullukla başa çıkma stratejisinde hanenin piyasa için değil, bizzat kendi tüketimine yönelik olarak yaptığı üretimi ifade eden geçimlik üretimini Demir (2002) kentsel kesimde üç şekilde kategorize etmektedir;

Ev içinde hane üyelerinin ihtiyaçlarına yönelik olarak, gıda üretimi ve işlenmesi, giysi dikimi, temizlik, çocuk,yaşlı ve hasta bakımı. Konutun yapımı ve bakımı. Son olarakta kentlerin özellikle çeperindeki gecekondu bölgelerinde bahçesi olan konutlar dikkate alınınca, konut bahçesindeki kümes hayvanı, sebze-meyve yetiştirmek gibi geçimlik faaliyetler (2002:293-294). Yoksul ailelerin, yoksullukla mücadelede kullandıkları bir strateji olan geçimlik üretim faaliyetleri her boyutuyla kadınların sorumluluğundadır.

Yoksul kadınların yoksullukla baş etme stratejilerinden bir diğeri de iş gücüne katılmaktır. Yoksul ailelerin geçim stratejilerinde erkeğin yanısıra kadın ve çocukların ücretli çalışması önemlidir (Suğur ve diğ.,2010:39). Bu durum çoğunlukla enformel işlere yönelmek ya da yeni iş alanları oluşturmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar yoksulluktan kurtuluş yolu olarak çalışma kararı alan yoksul kadınların elde ettiği gelirin tamamına yakınına hane üyelerinin ihtiyaçları için harcadığını göstermektedir (Gilbert,1998). Dolayısıyla yoksullukla mücadelede kadının çalışması önemli bir stratejidir. Ancak yoksul kadınlar genel olarak evde ve enformel olarak faaliyet göstermektedirler. Sıklıkla karşılaşılan gelir getirici faaliyetler, temizlik işleri, çocuk yada yaşlı bakımı gibi ev içi hizmetler, evde gıda üretimi, el işi, dantel gibi üretim ve satış işleridir (Ulutaş,2009:36). Yoksul kadınlar için komşularına dikiş dikmek, halı-kilim yıkamak, ev temizliğine gitmek gibi para kazandıran faaliyetler, çalışma ve geliri artırıcı çabalar olarak oldukça önemlidir (Sallan Gül,2005:33).

2.3.1. Enformel Hizmet Sektöründe Çalışan Yoksul Kadınlar

Yoksul kadınların yoksullukla mücadelede belirlediği bir strateji olan gelir getirici faaliyetlerin başında işgücü piyasasına katılım gelmektedir. Yaşamak ve geçinmek için gerekli gelirden yoksun olan kadınlar, gelir elde etmeye muhtaç durumda oldukları için çalışacak alan bakımından seçeneksizlikleri de göz önüne alındığında düşük düzeyde ve düzensiz de olsa enformel sektörde işgücüne katılmak zorundadırlar (ILO,2002:30). Zira, beceri ve eğitim düzeyi düşük olan yoksul kadınlar için enformel sektörde de olsa gelir getirecek bir işe sahip olmak, gelir yoksulluğu için önemli olduğu gibi güç, statü, özgürlük gibi kadının güçlenmesine yönelik unsurlar açısından da önemlidir (akt.Munck,2003:147).

Özellikle 1980 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerde enformel sektör içinde kadın işgücü oranının arttığı ve bu durumun yoksul aileler tarafından yoksullukla mücadelede önemli bir strateji olduğu görülmüştür. Kadın emeğinin enformelleştiği bu süreçte kadınlar toplumsal cinsiyete dayalı tutum ve yapının etkisiyle hizmet sektöründe kadın işi olarak algılanan belli işlerde yoğunlaşmışlardır (Scott,1995). Kadınlara atfedilen, sabır, uysallık ve itaatkârlık özellikleri, vasıfsız, düşük ücretli, emek yoğun, rutin, sıkıcı, dikkat gerektiren, hünere dayalı işlerde yoğunlaşmalarına yol açmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak, güler yüz, el becerisi, cinsel cazibe gerektiren işler;

toplumsal konulara ilişkin işler veya kadınların ev sorumluluklarının ev dışındaki bir uzantısı olarak görülen eğitim, bakım, temizlik işleri çoğunlukla “kadın işleri” (Ulutaş,2009:27) olarak görülmektedir.

Küreselleşme ile birlikte genişleyen hizmetler sektöründe kadın işgücü oranı yükselmektedir ve sektör yoğunlukla kadın istihdam etme eğilimindedir. Ayrıca enformel sektör içinde kadınların payının da artışı ile özellikle hizmet sektöründe enformel iş ve toplumsal cinsiyetin temel alındığı çalışmalar hız kazanmıştır (Mies,1992; Harrison,1991; Çınar,1994; Şavran,2008). Harrison (1991), cinsiyete dayalı işbölümü üzerinden incelediği enformel sektörde, kadın oranının giderek arttığını ve kadınların geçici ve vasıfsız işlerde, ucuz, esnek şekilde istihdam edildiğini ifade etmektedir.

Ülkemizde de son yıllarda hizmet sektöründe ağırlığı kadınlar olmak üzere işgücünün yarıya yakınının enformel sektörde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum çalışan yoksullar içinde kadın oranının yüksekliğini de açıklamaktadır. Her ne kadar ülkemizde enformel çalışma düzeyi erkekler için de temel bir istihdam sorunu olsada kadınlar için yaygın ve tipik çalışma biçiminin kayıtdışı çalışma oluşu, çalışan yoksullar içinde kadınların yüksek oranının temel gerekçelerindedir. Bu durum kadınların yüksek iş gücü devrinin yanısıra sosyal korumadan, işsizlik ve emeklilik gibi ilerleyen yıllarında gelirlerinin devamlılığını sağlayacak güvencelerden yoksun olmalarına neden olmaktadır (Ulutaş,2009:28-29).

Bu durumda çalışan kadın yoksullar, enformel sektör içinde yer alarak istihdam ve gelir sahibi görülmekle birlikte, insanca yaşamak için yeterli düzeyde gelire, ekonomik kaynaklara, iş ve sosyal güvenceye sahip olamadıkları için yoksullukları devam etmektedir. Çoğunlukla düşük eğitim ve vasıf düzeyi sebebiyle yoksulluktan kurtulma kapasitesi düşük olan çalışan yoksullar, enformel sektör içinde yer alarak mevcut kapasitelerini daha derin yoksulluğa düşmemek üzere kullanmaya çalışmaktadırlar (Suğur ve diğ.2010).

Zira yapılan pek çok araştırmada da görüldüğü gibi (White,1999; Çınar,1994; Işık ve Pınarcıoğlu,2001; Kardam ve Yüksel,2004; Adaman ve Keyder,2005; Erdoğan,2007) ülkemizde enformel sektörde çalışan işgücünün önemli bir çoğunluğu kırdan kente göç etmiş, vasıf ve eğitim düzeyi düşük, formel sektörde iş bulma olanağı olmayan, yoksul

kadınlardan oluşmaktadır. Bu profildeki kadın işgücü, enformel sektörün yapısal eşitsizlikleriyle karşılaştığında yoksulluktan kurtulmaları mümkün görünmemektedir. Yine bu profildeki kadınlar için özellikle kentsel alanlarda enformel sektörde çalışmak değerli görünürken, düzensiz enformel sektör işlerinde çalışmak, kadınların cinsiyete dayalı rollerini de yerine getirebilmelerini sağladığı için ataerkil toplum tarafından da desteklenmektedir (Şavran,2008). Evlerinde parça başı üretim yapan yoksul kadınlar üzerinde araştırma yapan White (1999) da patriyarkal toplumsal cinsiyet ideolojisinin ve buna bağlı gelişen kültürel yapının, yoksul kadınların enformel sektör faaliyetlerine, marjinal ve düşük ücretli işlerde çalışmalarına neden olduğunu ifade etmektedir.

Eğitim ve vasıf seviyesi düşüklüğününün yanısıra yoksul kadınların, küçük çocuklu anneler için esnek çalışma saatlerinin önemi, koca iznine ilişkin karşılaşılan sorunlar, komşuların ve yakınların gözünde itibar yitirme, erkek işçilerle karşılaştırıldığında işte yükselme ve maaş artışlarında karşılaşılan güçlükler ve potansiyel olarak işyerinde karşılaşılan taciz gibi sorunlar sebebiyle de formel işlerde çalış(a)madıkları belirtilmektedir (Çınar,1994).

Enformel istihdam içerisinde kadınların çoğunlukla yarı zamanlı işlerde istihdamı söz konusudur. Süreklilik göstermeyen özelliği ile enformel istihdamdaki yarı zamanlı işlerde kadınların payının erkeklerinkinden fazla olduğu görülmektedir. Ülkemiz verilerine göre, kadınların yüzde 12,3'ü, erkeklerin ise yüzde 3,6'sı yarı zamanlı işlerde çalışmaktadırlar. OECD ülkelerinde ise kadınların yüzde 24,8'i, erkeklerin ise yüzde 7,2'si yarı zamanlı işlerde çalışmaktadırlar (OECD,2004:19). Diğer yandan kadınların enformel faaliyetlerindeki en yüksek payı kendi hesabına çalışma oluşturmaktadır (UNIFEM,2005). Diğer yandan belirtmek gerekir ki kadının yoksulluğu ve sosyal dışlanması nedenleri arasında yer alan atipik /esnek çalışma biçimlerinde kadın istihdamının artması, tam zamanlı işlerin de esnek çalışma modellerine göre düzenlenerek, yarı zamanlı işler haline gelmesine sebep olmaktadır (Roberts,1994).

Kadın emeğinin yoğun olarak enformelleştiği hizmet sektörünün, dünya istihdamı içerisinde payı artarken enformel istihdamın da yaygın olduğu bir sektör haline gelmiştir. Büyük çoğunluğu eğitim ve vasıf seviyesi düşük , ev kadını statüsünde olan yoksul kadınların işgücü piyasalarına girişinde ilk basamağı oluşturan enformel hizmet

sektöründe kadınların çoğu, toplumsal olarak düşük statülü ve ev içindeki konumlarıyla örtüşen işlerde çalışmaktadırlar (Chen,2001).

Onat'ın (1993), Ankara gecekondualarında yaptığı araştırma sonuçlarına göre, kadınların iş seçimlerine bakıldığında, kendilerine yakın olduğunu düşündükleri işlerde yoğunlaştıkları görülür. Buna göre, kadınların yüzde 37'sinin ev temizliğine gittiği, yüzde 34'ünün evde üretim yaptığı, yüzde 11'in kamu sektöründe hizmet işçisi olarak çalıştığı, yüzde 11'inin terzi olarak konfeksiyonda çalıştığı ve yüzde 5'inin kendi hesabına veya bağımsız olarak çalıştığı görülmektedir.

Ayrıca kadınların güçlenme stratejileri içinde de gelir sahibi olmak önemli bir unsurdur. Genellikle aile içinde kararlara katılım ve ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımını kimin üstlendiğine ilişkin aile içi cinsiyetçi işbölümünde farklılık gibi iki temel kritere göre ölçülmeye çalışılan kadın güçlenmesi üzerinde gelir sahibi olmak önemli bir potansiyel yaratmaktadır (Hattatoğlu,2002:304-305). Ev içi üretim dışında ücretli bir işe sahip olmak, hane gelirinin artmasının yanısıra kadınların ataerkil baskılara karşı kendine güvenip, direnmesine fırsat vermektedir. Gelir getirici bir işte çalışma, kadının ev içindeki söz hakkını artırırken, aynı zamanda kadınların kendilerine biçtikleri değeri, özgüveni de artırmaktadır (Dedeoğlu, 2000:147). Ancak enformel hizmet sektöründe çalışan yoksul kadınlar, yoksulluklarının yanısıra ataerkil toplumsal yapı içinde karşılaştıkları toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerden kurtulmak için işgücü piyasasına eklemlenmeye çalışırken, bu piyasaya en dezavantajlı yerden girmektedirler. Enformel istihdamdan kaynaklanan bu durum, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile de desteklenerek, kadınların yoksulluklarının yeniden üretilmesine neden olmaktadır (Şavran,2008).

Bugünkü koşullarda, dünyada yoksul kadınların, geçinme stratejilerinden biri olan enformel hizmet sektöründe çalışma 90'lı yıllarla birlikte özellikle kentli / kentteki kadınların imalat ve hizmetlerden, düzensiz işlere yönelmesiyle artmaya başlamıştır. Bu doğrultuda ev hizmetinde çalışma giderek yaygınlık kazanmıştır. Ev dışında hizmetçilik, temizlikçilik ve çocuk bakıcılığı yapan kadın sayısı artarken, evde kendi ürettiklerini dışarıda satarak kazanç sağlayan veya çok düşük ücretlerle özellikle konfeksiyon sanayiinde çalışmayı kabul etmek zorunda kalan kadınların sayısı da artış göstermiştir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger Tılıç,2000:43-44). Düşük nitelikli olarak

nitelendirilebilen, eğitim ve tecrübe gerektirmeyen ev temizliği, hizmetçilik, dadılık gibi işler özellikle büyük şehirlerde yoksul kadınlar için istihdam alanı yaratmaktadır. Yine aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların, daha iyi bir yaşam ve geçim için yüksek gelirli ve ya orta sınıf ailelerin eviçi temizlik ve bakıcılık işinde çalışmak üzere gelişmiş ülkelere göç ettiği görülmektedir (Jelin,1977).

Ülkemizde özellikle ev eksenli çalışma ve ev hizmetlerinde çalışma gibi kadınlar tarafından gerçekleştirilen enformel faaliyetlere ilişkin güvenilir veriler bulunmamakla birlikte Türkiye’de ev hizmetlisi olarak çalışan kadınların maddi yoksunluklar sebebiyle bu tür işleri yaptıkları, ücretlerinin düşük ve çalışma koşullarının ağır olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmaktadır (Özyeğin,2005; Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç,2000).

Enformel işlerin genel özellikleri çerçevesinde sözleşmesiz, iş tanımından, sosyal güvenceden ve iş güvencesinden yoksun olan ev hizmeti çalışmasında geçici ve yevmiyeli olarak çalışan kadınlar yasalarca koruma altında da değillerdir. Geçici ve yevmiyeli olarak ev hizmetinde çalışan kadınların kanunlar kapsamına alınması, sosyal koruma sağlanması yönünde çeşitli ülkelerde çabalar sürdürülmekle birlikte, yeterli düzeyde gelişmeler sağlanamamıştır (Wrigley, 1991; Folbre,1986).

Sonuç olarak, ağırlıklı olarak üretime yönelik ekonomik faaliyetlere ve özellikle de sanayi sektörü üzerine odaklanmış olsa da hizmet sektörünün enformel sektör içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. İşportacılar, çöp toplayıcıları, ayakkabı boyacıları, garsonlar, kapıcılar, çocuk bakıcıları, temizlikçiler hizmet sektörü içerisinde enformel sektör koşullarında istihdam edilmektedir (Şavran,2008). Enformel hizmet sektörü içinde çalışan yoksul kadınların ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışması günümüzde yaygınlaşmaktadır.

2.3.2. Ev Hizmeti ve Ev Hizmetinde Çalışan Kavramı

İstatistiklerde görünmeyen ve çalışan olarak algılanmayan ev hizmetleri çalışanlarına yönelik birçok ulusal yasada özel ve genel koruyucu düzenlemeler ve tanım bulunmasına rağmen ev hizmeti kavramının tek bir tanımına rastlamak mümkün değildir (Karaca ve Kocabaş,2009:162).

Geniş anlamda, bir hanedeki gereksinimler içinde, ev halkının kendini yeniden üretmesine katkıda bulunan ve ücret karşılığında, çoğunlukla ev halkı dışından temin edilebilen her türlü ev içi hizmeti içeren ev hizmeti kavramı, temizlik, aşçılık, çocuk, hasta, yaşlı bakımı ve dikiş dikme, misafir ağırlama, alışveriş gibi bazı uzmanlaşmış hizmetlerden oluşmaktadır (Kalaycıoğlu ve Rittersberger Tılıç, 2001:55).

Ücretli ev işleri olarak da anılan ev hizmeti içinde en yaygın yapıları temizlik işidir. Dolayısıyla ev hizmetini, kapalı yaşam alanlarının başında gelen evde, düzen oluşturmak, bu yerleri temizliğini koruyarak sağlıklı mekanlar haline getirmek için yapılan işlerin tümü olarak tanımlamak mümkündür (İSMEK,2010).

Genel olarak yapılan tanımlara baktığımızda ev hizmetlerinin, hizmetçi, aşçı, çocuk bakıcısı, uşak, kahya, şoför, bekçi, bahçıvan gibi ev hizmetleri çalışanları tarafından yapılan, bir evin hizmeti ile ilgili işler olarak (Eurofound,2005; Ramirez-Machado, 2003) tanımlandığını görmekteyiz. Günümüz koşullarında kadınların çalışma hayatına girmesi ile birlikte çocuk ve yaşlı bakımını da içerecek şekilde genişleyen ev hizmetleri, her hafta farklı bir evi temizleyen işçilerle, dadı ya da hizmetçi olarak çalışan ve bazen çalıştığı evde yaşayan işçileri kapsayan bir istihdam alanını oluşturmaktadır (Erdem ve Şahin,2008).

TÜİK, Hane Halkı Gelir Tüketim Anketi (HHGTA) tarafından yapılan tanımlamada ev hizmetleri, evlerde yaptırılan hizmet işleri olarak ifade edilirken, ev hizmetinde çalışanlar; “ Bahçıvanlar (özel), bekçi (özel; ev, tarla, mülk vb. benzeyen), evde çalışan aşçılar, evde çalışan dadılar, mürebbiyeler, evde çalışan hizmetçiler, eve gelen özel öğretmen (evde özel ders), evlerde yaptırılan hizmet işleri, gündelikçi, temizlikçi kadınlar, kahyalar, uşaklar, kapıcılar, seyis, şoför (özel)” olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımlama üzerinden, ev hizmetlerini bedeni çalışmaya dayanan ev hizmetleri ile fikri çalışmaya dayanan ev hizmetleri başlıkları altında toplamak mümkündür. Nitekim, Karadeniz (2008) ev hizmetlerinde çalışanları bu şekilde sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre, aşçı, bekçi, bahçıvan gibi evde sürekli ve aylık ücretle çalışanlar, temizlik işi yapan ev hizmetlerinde gündelik çalışanlar ve alışveriş gibi evin dışarıya yönelik işlerine yardımcı olan kapıcılar gibi çalışanlar bedeni çalışmaya dayanan ev hizmetlileri olarak gruplanmıştır. Fikri çalışmaya dayanan ev hizmetlileri ise özel ders verenler, mürebbiyeler, eğitilmiş hastabakıcılardan oluşmaktadır.

Kısmen ya da tamamen eşlerden biri tarafından, kısmen ya da tamamen her iki eş tarafından ve kısmen ya da tamamen ailenin çocuğu, eşlerin ebeveynleri tarafından olmak üzere farklı şekillerde ifa edilen ev hizmeti, yaygın olarak kısmen ya da tamamen aile üyeleri tarafından yerine getirilmektedir (Erdem ve Şahin,2008).

Farklı boyutlarda yaşanıyor olsa da gerek tüm dünyada gerekse ülkemizde toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyete dayalı işbölümü bağlamında ev işleri ve çocuk, yaşlı ve hasta bakım hizmetleri kadınlar tarafından yapılan ve yapılması beklenen işlerdir. Bu beklenti, ev dışında çalışsın ya da çalışmasın kadınları, evlerine ilişkin bütün görevleri yapmaya zorlamaktadır. Dolayısıyla ev hizmeti kadınların sorumluluğunda görülmekte ve ev hizmetiyle ilgilenen taraf genelde kadınlar olmaktadır.

Avrupa Çalışma ve Yaşam Koşulları Geliştirme Vakfı raporuna göre, kadınların yüzde 63'ü ev işlerini, yüzde 64'ü yemek yapımını ve yüzde 41'i çocukların bakımı ve eğitimini kendileri gerçekleştirmektedir (Erdem ve Şahin,2008). Ancak özellikle son yıllarda ev hizmetinin ifasında yaygın olarak aile üyeleri dışından kişilerin istihdam edilmesi yöntemi kullanılmaktadır. Özellikle kentlerde her iki eşinde çalıştığı hanelerde kadın bir aile yakınından yardım alamayacaksa, ev hizmeti ihtiyacını dışarıdan temin etme yolunu seçmektedir (Alkan,2006:26). Evlerine, ev hizmeti işleri için çalışacak birey alan kadınlar, yerli işgücünden yararlanabilecekleri gibi, son yıllarda giderek yaygınlaşan, gelişmekte olan ülkelerden ev içi hizmetlerde çalışmak üzere gelen göçmen kadınlardan da yararlanabilmektedirler.

Küreselleşme ile birlikte büyüyen enformel hizmet sektörü içerisinde yer alan ev hizmeti işinde yoksulluk nedeniyle ve daha iyi yaşamak için yoksul kadınların çalıştığı görülmektedir. Kırsal alandan kentlere göç eden, eğitim ve vasıf düzeyi düşük kadınların yanısıra gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göç etmek suretiyle ev hizmeti işinde çalışan göçmen kadın sayısı da hızla artış göstermektedir. 1984 yılında Avrupa'da ev içi hizmetlerde çalışanların yüzde 6'sı göçmenlerden oluşurken, 1987 yılında bu rakam yüzde 52'ye yükselmiştir. 2008 yılı Dünya Göç Raporu verilerinde ise örneğin İtalya'da, AB ülkeleri dışından gelen göçmen kadınların, ülkedeki ev hizmetlerinde çalışan kadınların çoğunluğu Filipinli olmak üzere yüzde 50'sinden fazlasını oluşturduğu belirtilmektedir (IOM, 2008). Endonezya, Filipin, Meksika, Peru ve diğer Latin Amerika ülkelerinden, Amerika, Kanada, Avrupa Birliği ülkeleri gibi

gelişmiş ülkelere göç eden ve küreselleşmenin hizmetçileri olarak isimlendirilen göçmen kadınların yüksek gelirli ve ya orta sınıftan ailelerde hizmetçi olarak istihdam edildiği görülmektedir (Chin,1997; Parrenas, 2001).

Ev hizmeti işini hukuki boyutu ile ele alan Güzel ve Okur (2004) ise ev hizmetini, bir kişinin normal yaşamı içerisinde kendisinin yerine getirebileceği ancak çalışma, hastalık, başka işlere daha fazla zaman ayırma, ev işleri ile kendini yıpratmak istememe gibi nedenlerle yap(a)madığı ve genellikle ev dışından kişilere ücret karşılığı yaptırılan işler olarak tanımlamaktadırlar (Güzel ve Okur,2004:106).

Uluslararası Çalışma İstatistikçileri (ICLS) konferansında enformel istihdam kapsamında değerlendirilen ev hizmetlerinde çalışanların (Daza, 2005), ev hizmeti çalışanı sayılabilmek için koşul olarak ifade edilen bir takım ölçütleri sağlaması gerekmektedir. Buna göre, ev işi ulusal yasalarca öngörülmüş farklı tanımlarda şunları ihtiva etmektedir;

- İşyeri olan yer, şahsa mahsus, özel alan olarak ev olmalıdır.
- Yapılan iş, evin düzeni, bakımı, konforu, işverenin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik, evin hizmeti ile ilgili olmalıdır.
- İş, işveren olan ev sahibinin otoritesi, yönetimi ve denetimi altında yapılmalıdır.
- Yapılan işin, ev hizmeti kapsamında değerlendirilebilmesi için düzenli ve sürekli şekilde yapılması gerekmektedir.
- Ev sahibi olan işverenin, ev hizmeti çalışanının yaptığı işten, faaliyetten maddi kazanç elde etmemesi gerekmektedir.
- İş, bir ücret karşılığı yapılmalıdır.
- Ev hizmeti çalışanının ikamet yeri, işin tanımını etkilememelidir. Yapılan işin ev hizmeti kapsamında olması için yasalarda istisna olarak gösterilmiş işlerden olmaması gerekmektedir. Şöyle ki bazı ülkelerin yasal sistemlerinde işin ev hizmeti olarak sayılmasında istisnalar söz konusudur. Örneğin Avusturya, Kolombiya, Ekvator, Meksika ve Paraguay ulusal yasalarında hastane, otel, bar gibi yerlerde yapılan eve özgü işler, endüstriyel seviyede yapılan eve özgü işler

ve devlet tarafından yürütülen sorumluluk gereği yerine getirilen eve özgü işler başlıca istisnaları oluşturmaktadır (Ramirez Machado,2003:9-15).

Birçok ülkenin ulusal yasasında özel ve genel koruyucu düzenlemelerin yer aldığı ev hizmeti ülkemiz yasalarında yer almamakta, ev hizmetinin ne olduğu konusunda yasalarımızda herhangi bir hüküm bulunmaktadır. Ancak ev hizmetinde çalışanların kimler olduğu doktrin, yargı kararları (Okur,2004:354) ve Sosyal Sigortalar Kurumu genelgelerinde sayılmaktadır. Ev hizmetlerinde çalışanlar kavramı, hizmetçi, aşçı, şoför, çocuk bakıcısı (Okur,2004:355; Tunçomağ, Centel,2003:38) gibi bedeni çalışmaya dayanan çalışmalar yanında, özel hastabakıcı, özel sekreter, özel ders verenler, mürebbiyeler gibi fikri çalışması (Tunçomağ,1990:111, Tunçomağ,Centel,2003:38) ile yönetim ve denetimin ağır bastığı kimseleri kapsamaktadır.

2.3.3. Ev Hizmetinin Tarihçesi

Ev hizmetinin ücretli ev hizmeti işi haline gelerek, kadınlar için genişleyen bir istihdam alanını oluşturma sürecini tartışmadan önce ev hizmetinin kapsamını oluşturan “ev işi” kavramına bakmak faydalı olacaktır.

2.3.3.1. Ev İşi ve Kadın Emeği

1975 yılında Ann Oakley’in yazdığı bir makale ile kadın çalışmalarında önemli bir yer edinen ev işi, çoğunlukla kadınlar tarafından yapılan ve parasal karşılığı olmayan bir emek sürecini ifade etmektedir. Ev işi, literatürde ağırlıklı olarak cinsiyetçi farklılaşmalar, cinsiyete dayalı iş bölümü ve ataerkil yapının bir uzantısı olarak incelenmektedir. Ancak ev işi, toplumların yerleşik düzene geçmesiyle başlamış ve bireylerin kendilerini yeniden üretmeleri anlamında her zaman önemli olmuştur. (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç,2001:35).

Önemli ve değerli olmasına rağmen değeri fazlasıyla azımsanan ev işi, dünya genelinde tüm toplumlarda kadınların karşılıksız emeği üzerine kuruludur ve bu durum kadınların yaşamı boyunca devam eder. Kadının evde sunduğu emek, ev içi iktisadi faaliyetler, piyasa dışı faaliyetler olarak önemsiz ve ikincil olarak görülmektedir. Ekonomik bir faaliyet olarak görülmeyen ve para karşılığı yapılmayan karşılıksız emek sunumunun görünen yüzü “ev işi”dir (Razavi, 2007).

Feminist yaklaşımlarda erkeklerle kadınlar arasındaki farkın yaratıldığı alan olan evde gerçekleşen ev işi, gündelik ve tekrara dayalı bir yapıda işlemektedir. Bu bağlamda Simone de Beauvoir (1952) ev işinin, pisliğin yok edilmesi, toplama, düzensizliğin ortadan kaldırılması gibi negatif temelli bir çalışma olduğunu ifade ederken,

“temiz olan kirlenir, kirlenen temizlenir, tekrar ve tekrar, gün be gün”

diyerek ev işinin tekrara dayalı yapısına değinmektedir (Akt.Bora,2005:62-63). Davidoff (2002:147) ise,

“ Ev işi, en temel anlamıyla, faaliyetlerden, insanlardan ve malzemedan anlamlı örüntüler oluşturarak yakın çevrede düzen sağlayıp sürdürmekle ilişkilidir” olarak tanımlamaktadır.

Ev işi, mesai saati olmayan, çalışma zamanı ile çalışma dışı zaman olarak ayrılmayan, günlük yaşamla iç içe geçerek, yaşamın bir parçası haline gelmiş emek sürecidir. Yapılan işler, günlük yaşamın kendisidir (Savran,2009:19-20).

Ev işinin yüzyıllardır kadının doğal çalışma ortamı olan evde gerçekleşmesi ve günlük alışılmış düzen içerisinde kamıksanması, kadının yaptığı işin doğru olarak ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum, ev içi kadın emeğinin değerlendirilmesinde haksızlıklara neden olmaktadır. Kadınların ev işlerinde harcadıkları emek kullanım değerine sahip olmakla birlikte, değişim değerine sahip değildir. Ulusal gelir hesaplarında yer almayan, parasal karşılığı olmayan ev içi kadın emeği, kırdı ya da kentte olsun, işgücü piyasasına girsin veya girmesin her kadının harcadığı emektir (Özdamar ve diğ.,2000).

İçinde yaşadığımız kültür, evin dünyanın pisliklerinden uzak, masum ve temiz bir yer olarak tasarlanması, erkeklerin dış dünyaya açılırken, kadınları ve çocukları bu temiz yerde bırakmaları üzerine kuruludur. Bu durum, kadınların her şeyden önce ev kadını olduğu düşüncesinin güç kazanmasına neden olarak her sınıftan kadının öznelliğinin inşasında önemli bir etken olmuştur (Bora,2005:60).

Birçok faaliyet ve tavrı kapsayan çok genel bir terim olan ev işi, fiziksel, psikolojik ve toplumsal boyutları olan bir iş olarak değerlendirilirken, ekonomik sistemin bir parçası olarak da incelenmektedir (Davidoff,2002:144). Kapitalist toplumun ekonomik politikası

için ev işi, kapitalist sistemin ayakta kalmasına, iş gücü için yeniden üretim sağlayarak ekonomik katkıda bulunmaktadır (Gardiner,1975).

Ev işinin kapitalizmle olan ilişkisi tartışmasında ev işinin yapılması, hizmetlerin ve geçimlik malların sağlanmasının kapitalist kesimde üretilmiş malların kullanımına bağlı olduğu sürece ev işinin kapitalizmden özerk düşünülmemeyeceği savunulmaktadır. Ancak ev işini tarihsel ve kültürel özgüllüğü ile ele alanlar, ev emeğinin ve cinsiyete dayalı işbölümü anlayışının kapitalizm öncesinde de var olduğunu vurgulayarak, ev işinin özerk olduğunu ancak ev işi bağlamındaki emek süreçleri ve toplumsal ilişkilerin, hakim üretim ilişkilerinin ekonomik örgütlenişindeki değişimlerden çeşitli şekillerde etkilendiğini ifade etmişlerdir.

Diğer yandan ev kadınının, evde sunduğu hizmetler, harcadığı emek piyasadan satın alındığında geçim açısından maliyeti olacak ve ücretleri etkileyecek hizmetlerdir. Ev işinin varlığının sermaye üzerindeki etkilerini inceleyenler, ev işinin bir yandan kadınları işgücünün dışında tutarak erkek işçilerin istihdamını ve pazarlık gücünü yükseltirken, bir yandan da pazarlık gücünü düşürme potansiyelini taşıyan bir yedek kadın sanayi ordusu yarattığını ifade etmektedirler (Molyneux,2008).

Kadın işi – erkek işi ayrımını ortaya çıkararak, eşitsizliklere, ayrımcılıklara neden olan toplumsal cinsiyetçi roller, ev işi gibi hizmetleri kadınlar için zorunlu, erkekler içinse istisna olarak kodlamaktadır. Kadınlar, iş gücü piyasası içerisinde ücretli çalışan olsalar dahi temizlik, çocuk bakımı gibi ev işlerinin sorumluluğundan kurtulamamaktadırlar. (Guy ve Newman,2004). Kadınların yaptıkları farklı işleri “kadınların ev işine” dönüştüren; erkekleri ücretli işleri, kadınları ise ücretsiz işleri üstlenmeye yönelten cinsiyete dayalı işbölümüdür (Bennholdt-Thomsen,2008:247). Cinsiyete dayalı işbölümü en basit ifadesiyle, belirli iş tiplerinin belirli insan kategorilerine bölüştürülmesini ifade etmektedir (Connell,1998:141).

Cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde, erkeğin çalışma alanı ev dışı olarak belirlenirken, kadına ev işi ve çocuk bakımı sorumlulukları yüklenmiştir. Kapitalist toplumda kadın, cinsiyete dayalı işbölümü sürecini öncelikle ailede, aile üyelerinin gereksinimlerini karşılamak amacıyla iş ve hizmetleri görerek, daha sonra da toplumsal üretim için, ev dışında tıpkı erkek gibi, çalışarak ve üretim yaparak yaşamaktadır. Her iki durumda da kadın ekonomik olarak bağımlıdır ve başka işlerde çalışıyor olsa dahi,

öncelikli olarak “eş” ve “anne” rollerini yerine getirmelidir (Erdem ve Şahin,2010:284-285).

Yirminci yüzyılın son çeyreği itibariyle, kadınların ücretli işgücüne katılımlarının artması ve teknolojinin gelişimine bağlı olarak ev işlerine ayrılan zamanın azaldığı tezi dile getirilmeye başlamıştır. Bu teze göre, ev işlerinin otomasyonu, evde verilen hizmetlerin bir bölümünün metalaşması ve kadınların ücretli işlerde çalışmalarıyla birlikte cinsiyetçi işbölümünün kadınlar lehine dönüşmeye başladığı ileri sürülmektedir. Ancak bu tez, başta Davidoff (2002) olmak üzere bir çok yazar tarafından reddedilmektedir. Otomasyon, bazı işlerin yapılmasını kolaylaştırıyor olsa bile, ev işlerini ayrıntılaştırıp, karmaşıklararak ev işinin niteliğini değiştirmektedir. Ayrıca cinsiyete dayalı işbölümü de değişmemektedir. İngiltere’de yapılan bir araştırmada işsiz erkeklerin dahi ev işlerine daha fazla katılmalarına yönelik bir eğilim olmadığı sonucuna varılmıştır (Connell,1998: 143). Ve hatta kadınların atipik istihdam biçimlerinde yer almaları ile yarım gün ve esnek şekilde çalışmaları, erkeklerin ev işinden tamamen çekilmesine neden olmaktadır (Savran,2009:20-25).

Sonuç olarak sanayi öncesi dönemde ev işi tanımı ailenin ekonomik faaliyetlerini de kapsayacak şekilde tanımlanırken, günümüzde aile bireyleri arasında paylaşılan, bireyleri bir sonraki güne hazırlamak için harcanan toplam emek anlaşılmaktadır (Kalaycıoğlu ve Rittersberger Tılıç,2001:153). Geleneksel değerler açısından, erkeğin evin geçimini sağlamak, kadının ise evin, çocukların bakımıyla sorumlu olduğu çerçeve, kadının ev dışında çalışmaya başlamasıyla değişime zorlanmaktadır. Kadının ev dışında, ücretli olarak çalışma hayatına girişi, kadın sorumluluğundaki işlere farklı yaklaşımları getirmektedir. Bunlardan biri olan ücretli ev hizmeti, günümüzde önemli bir iş alanı haline gelmiştir. Özellikle orta ve üst gelir seviyelerine sahip ve eşlerden her ikisinin de çalıştığı pek çok aile, ev hizmetlerini ücret karşılığı yaptırmaktadır.

2.3.3.2. Ücretli Ev Hizmeti

Çok uzun zamandır ev işleri artan bir biçimde, belirli sınıfa mensup insanlar için, piyasada üretilen mal ve hizmetlerin tüketimi ile ikame edilmektedir. Sadece yiyecek, giyecek, ev eşyası değil, çocuk bakımı, temizlik ve diğer ev işleri de piyasadan temin edilmekte ya da bakım emeğini üstlenecek diğer yoksul, göçmen ya da etnik kimlikteki kadınlar ücretli olarak çalıştırılmaktadır. Ücretli ev hizmeti, yeniden üretim maliyetine

(kadın) işverenin ve devletin hiç karışmadığı bir emek kategorisi olarak küresel piyasada yerini büyük ölçüde almıştır (Özkaplan,2009:18).

Kırdan kente göç eden, eğitim ve vasıf seviyesi düşük olan kadınlara veya son yıllarda giderek yaygınlaşan şekliyle göçmen kadınlara çalışma alanı oluşturan ev hizmeti alanı, nasıl ve neden oluşmuştur? Bu sorunun cevabı, ev hizmeti işinin ücretli hale gelişini ve giderek bir sektöre dönüşmesini çözümlenmede faydalı olacaktır. Ancak öncelikle tarihsel süreç içerisinde ev hizmetinin yeri ve işleyişine değinmek gerekmektedir.

17. yüzyıla kadar Batı'da ev kadını kategorisi ve ev işine bakış bugünden farklı bir anlayış içinde varılmaktaydı. Evin çoğunlukla ekonomik faaliyetleri de içine alması, tüccar, zanaatkar veya bağımsız toprak sahiplerinin eşlerinin de kocalarıyla birlikte ev içinde pazara yönelik yapılan üretimde yer almalarına sebep olmuştur. Böylece temizlik, yemek pişirme, çamaşır yıkama gibi işler ev kadının görevlerinin ancak küçük bir bölümünü oluşturmaktaydı (Kalaycıoğlu ve Rıttterberger-Tılıç,2001:37).

Belirtmek gerekir ki, Batı toplumlarında ev kadını olmak, kadınlara ayrılmış ve onlara zorla dayatılan, düşük statüye ait olmaktır. Kadınlar erkeklerden daha pis, daha nahoş ve daha yorucu işleri üstlenirler ve daha çok iş yapmak zorundadırlar (Bennholdt-Thomsen,2008:186-187).

Bu dönemin üst sınıfları ise ev hizmetlerinde hizmetkarlar kullanmaktaydılar. Ev işi ancak üst sınıf kadınları için başkalarından sağlanabilecek bir hizmet şeklindeydi. Literatürde pek çok araştırmacı tarafından, ücretli ev hizmeti işinin 19. yüzyılda Britanya ve ABD gibi kapitalist ülkelerde kadınlar için önemli bir istihdam kategorisi oluşturduğu belirtilmektedir (Yeoy ve Huang,1999).

19. yüzyılın ilk yarısında çalışan nüfus içinde fabrikalarda çalışan işgücü sayısı artarken, tarımda da iş sözleşmeleri aylık yerine yıllık yapılmaya başlanmıştır. Tarımdaki işçilerinin işverenlerinin evlerinde oturmayı da bırakmasıyla tarım emeğinin de niteliği değişmiştir. Bu değişimlerel paralel olarak dönemin Efendi-Hizmetçi Yasası kaldırılmış, yerine 1875 tarihli İşveren-İşçi Yasası getirilmiştir. Ancak, yeni düzen 19. yüzyılda kadınlar için önemli bir istihdam kategorisi olan ev hizmeti işini hiç etkilememiştir. İşçi sendikaları, hizmetçiler için yararsızdı, sigorta düzenlemeleri bu grup çalışana dışarıda bırakıyordu. Evleri ve mülkleri olmayan ev hizmeti işinde

çalışanların seçmenlik hakları da yoktu. Oysa örneğin İngiltere’de 19. yüzyılda çalışan kadınlar arasında en kalabalık grubu hizmetçiler oluşturmaktaydı (Davidoff,2002:111-120).

Diğer yandan, 18. ve 19. yüzyılda sanayileşmenin hızlanmasıyla birlikte ev ile işyeri ayrımının gerçekleşmesi, toplumsal iş bölümünde de farklılaşmayı başlatmıştır. İşyerinde üretim ve kamusal alan erkeklerle, ev, ev içi emek ve aile kadına özgü alanlar olarak belirlenmiştir. Sanayileşmenin hızlanmasıyla birlikte, ev işleri ücretli emek sürecinin dışında kalırken ev içi emek kapitalistleşmemiştir. Her ne kadar 19. yüzyılda kadınların da erkeklerle birlikte fabrika işçiliği yaptığı görülse de, ev içi sorumlulukları kadınları ücretli emeğin dışında tutmuştur. Ancak bu dönemde çalışamayan, ücretli emek dışında kalan kadınların belli bir kazanç karşılığında başkalarının çocuklarına baktığı, yemeklerini yapıp, çamaşırlarını yıkadığı görülmektedir (Kalaycıoğlu ve Ritterberger-Tılıç,2001:37-39).

Gelişmiş kapitalist ülkelerde kadınların işgücüne katılımları arttıkça ev işleri için ayrılan zaman da azalmakta ve çalışan kadınlar ev / aile yaşamı arasında sıkışmaktadırlar. Kadınların ev işlerine ayırdıkları zamanın azaldığına dair tezin gelişmesinde etken gösterilen otomasyonun gelişmesiyle birlikte 20. yüzyılda kadınlar, ev içindeki emeği kolaylaştırıcı alet ve makinelerle tanışmış olsalar da kadının ev içindeki emeği ve ev işine ayırdığı zamanda önemli bir azalma yaşanmamıştır (Savran,2009). Diğer yandan her ne kadar geliştirilen makine ve aletlerle ev işlerinin yapılış süresi azalsa da bu işlerin el emeğine dayanan kısmında bir azalma olmamıştır. Örneğin çamaşırlar artık elde değil, makinada yıkıyor olsa da, kirlileri makinaya koymak, yıkananları kurumak üzere asmak, kuruyanları kaldırmak, ütölemek gibi işler hala kadının el emeğine dayanmaktadır. Örneğin ABD’de yapılan bir araştırmaya göre 1920’lerde Amerika’da bir ev kadını v işleri için hafta 52 saat harcarken, 1960’larda haftada 55 saate çıkmıştır (Akt.Koray ve diğ.,1999:32). Bu durum, özellikle çalışan kadınlar için, ev işlerinin de ağırlığını, sorumluluğunu taşımalarını devamlı kılmaktadır. Başka bir ifadeyle, çalışmakta olan kadınlar, ev ve iş ikilemini sürekli olarak omuzlarında taşımaktadırlar.

Kadınların işgücüne katılma oranlarında yaşanan artışlar, onların üzerlerine atfedilmiş bulunan geleneksel rollerini tam olarak yerine getirememelerine yol açmaktadır. Evi ile işi arasında mekik dokuyan kadın, ev işlerine ve çocuklarına gereken vakti ayıramamaktadır. Nitekim literatürde çalışan kadının, iş ve aile gibi iki farklı alandaki rolünün birbirini nasıl etkilediğine yönelik çalışmalar oldukça çoktur. Ev ve iş sorumluluğunu birlikte taşıyan kadının bu ikili rolü genellikle birbirini olumsuz etkilemektedir. Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar, çalışan kadın için ev ve aile sorumluluklarının değişmediğini göstermektedir. Çalışan kadın için, işten sonraki zaman dilimi ikinci bir iş günü, iş zamanını oluşturmaktadır (Koray ve diğ.1999:31).

Ev dışında çalışan bir kadının ev işlerine çalışmayan bir kadına göre daha az zaman ayırabilmesi normaldir. Ancak çalışmayan evli ve çocuk sahibi kadınlar içinde ev işlerine ayrılan zaman 40 saat dolaylarında gösterilmektedir. 1960'larda Singapur'da devlet, endüstrileşme hedeflerine ulaşmak için kadınların ücretli iş gücüne katılımını teşvik etmiştir. Ancak Singapurlu evli kadınların, evle ilgili sorumluluklarını bırakamamaları, devredebilecek birini bulamadıkları için işgücüne katılımları bekar kadınlardan düşük oranda kalmıştır. Bu durum sebebiyle devlet, çalışan kadınların yükünü hafifletmek amacıyla ülkede ev hizmeti işinde çalışmak üzere Filipin, Sri Lanka ve Tayland'dan gelecek kadınlara çalışma izni vermiştir (Yeoy ve Huang,1998:587). Diğer yandan, sosyal refah devleti uygulamalarının öneminin yadsınamayacağı da bir gerçektir. Sundström (1999) tarafından İsveç, Almanya ve İtalya'da kadınların aile ve çocuk ekseninde çalışma hayatında yer alışlarının konu edildiği bir araştırmada evli ve on yaşından küçük çocuğu olan kadınların, İsveç gibi sosyal devlet uygulamalarının yüksek uygulandığı ülkelerde işgücüne katılım oranlarının Almanya ve İtalya'ya oranla daha yüksek olduğu (yüzde 80) belirtilmektedir (Sundström, 1999:195).

Yine ev işlerine ayrılan zamanın azaldığı tezi doğrultusunda ifade edilen bir diğer gerekçe olan cinsiyete dayalı işbölümünün değişmesi (Savran,2009:20) de kadınların sorumluluklarında belirgin bir farklılık yaratmamıştır. Modern toplumlarda erkeğin ev işlerine bakışının değiştiği, özellikle eşi çalışma hayatında bulunan erkeklerin, ev işlerine yardımcı olduklarına dair düşünceler de kadınlar açısından anlamlı değişimler sağlamamıştır. Almanya'da yapılan bir araştırmaya göre, kadınlar çamaşır işinin yüzde

90'ını, yemek pişirme işinin yüzde 88'ini, evin genel temizlik işinin yüzde 80'ini ve alışverişin yüzde 75'ini kendileri yapmaktadırlar (Kolinsky,1993).

Amerika gibi gelişmiş, modern bir toplumda dahi eşi dışarıda çalışan erkeklerin 1975 yılında ev işlerine ayırdığı zaman kadının ayırdığı zamanın yüzde 46'sını oluştururken, 1981 yılında yüzde 54 ve 1987 yılında ise yüzde 57'ye yükselmiştir. Erkeğin hangi tür işleri üstlendiğine bakıldığında ise evin temizlenmesi, yemeğin hazırlanması, çamaşır ve ütü gibi işlerde kadının ayırdığı zamanın yüzde 30'u gibi bir zaman harcayan erkeklerin, alışveriş, araba kullanma, fatura ödeme gibi eve ait işlerde harcadığı zamanın kadının ayırdığı zamanın yüzde 57'si ile yüzde 85'ine kadar yükseldiği görülmektedir (Akt.Koray ve diğ.,1999:32). Kadınlar için, ev işlerinin bir kısmını dahi olsa erkeklere devretmek ve paylaşmak zor ve ispatlanmış bir gerçektir. (Wrigley,1991:321). Nitekim sayısal verilerde bu durumu doğrulamaktadır.

Türkiye'de 15 ve daha yukarı yaştaki fertlerin 24 saatlik etkinlikleri incelendiğinde, çalışan erkeklerin hane halkı ve ev bakımına ayırdığı süre sadece 43 dakika iken çalışan kadınlarda bu süre 4 saat 3 dakika olduğu saptanmıştır. Buna karşın çalışmayan erkeklerin hane halkı ve ev bakımına ayırdığı süre sadece 1 saat 12 dakika iken, kadınlarda bu süre 5 saat 43 dakikadır. Tüm ülkelerde de kadınların hane bakımı için harcadığı vaktin erkeklerden fazla olduğu saptanmıştır (TÜİK,2007:2). Bununla birlikte, bütün dünyada kadınların yaptıkları işlerin üçte ikisinin, özellikle de çocuk bakımı, eğitimi, ev işleri, bahçelerde ve tarlalarda çalışma gibi işlerin tamamı ücretsizdir ve ilgili istatistiklerin dışında kalmaktadır (Wichterich,2004:153)

Ev hizmetini satın almanın belli bir maliyetinin olması, bu hizmetten yararlanmak isteyenlerin belli bir ekonomik güce sahip olmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla eşlerin her ikisinin de çalıştığı hanelerde ev işinin dışarıdan birileri tarafından yaptırılması oranı daha yüksektir. Ayrıca kadının bağımsız bir gelirin olması da ev hizmetini satın almada önemli bir unsurdur (Cohen, 1998:219-221).

Dolayısıyla kadının çalışma hayatına girişinin yanısıra genelde cinsiyete dayalı işbölümü anlayışının, özelde ise aile içindeki iş bölümünün değişmemesi, ev işinin dışarıdan alınıp satılabilen, ticarileşen bir hizmet hatta sektör haline gelmesinin temel nedenlerindedir. Çalışan kadının evi ile işi arasındaki boşlukları ve yetersizlikleri doldurmak amacıyla ortaya çıkan ev hizmetleri, önemli bir iş alanı haline gelmiştir.

Günümüzde, özellikle orta ve üst gelir seviyelerine sahip ve her iki eşin de çalıştığı pek çok aile, ev hizmetleri çalışanı istihdam etmektedir. Bu durum ücretli ev hizmeti işine dayalı Ev İçi Hizmet Sektörü'nü yaratmıştır. Geleneksel zihniyet çerçevesinde ev işinden sorumlu olanın kadın olması, ev hizmetinde çalıştırılacak kişinin de kadın olması sonucunu doğurmakta ve sektörün baş aktörleri kadınlardan oluşmaktadır.

2.3.3.3. Türkiye’de Ücretli Ev Hizmeti

Türkiye’de kadının işgücü piyasasına katılımı ve işgücü piyasası içinde yeri her ne kadar olumsuz göstergelerden oluşan bir tablo ortaya koysa da, yıllar itibariyle kadınların işgücüne katılım oranının arttığı bilinmektedir.

Diğer yandan Türkiye’de ev hizmetlerinden yararlanma yeni bir olgu değildir. Osmanlı döneminde kentlerde, seçkin üst sınıf kadınların oturduğu konaklarda, evin hanımı ev işi yapmaz ama ev işlerinin yönetimiyle ilgilenirdi. Dönemin evlerinde, konaklarında, orta hizmeti görenler, çamaşırcılar, temizlik işi yapanlar, çocuk bakıcıları kadınlar olmuştur (Özbay,1996:55). Orta sınıf ailelerin evlerinde ise, daha çok evlatlık ve besleme olarak alınan kız çocuklarının karın tokluğuna ev işlerini yaptıkları görülmektedir (Kandiyoti, 1997). Cumhuriyetin ilk yıllarında ise savaşta eşlerini kaybetmiş kadınların, fakir ve yetim kız çocuklarının gündelik temizlikçi, çamaşırcı, aşçı ya da hizmetçi olarak çalışmaktaydılar. Amerikalı bilim adamlarının 1920 yılında İstanbul’da savaşta eşlerini kaybetmiş dört yüz dul kadınla yaptıkları bir araştırmada, kadınların yüzde 50’sinin gündelikçi ve çamaşırcı olarak çalıştıkları sonucu ortaya çıkmıştır (Phillips,1995:260).

Ülkemizde 1950 itibariyle yaşanmaya başlayan kırdan kente göç süreci, kadının aile içindeki konumunu ve çalışma yaşamındaki yerini büyük ölçüde etkilemiştir. Kırdan gelen ailelerin kent ile ekonomik bütünleşme sürecinde, evi geçindirecek esas kişinin erkek olarak görülmesinin yanısıra kadın ve çocukların da istihdama katıldıkları gözlenmektedir. Yaşanan göç ile birlikte düşük eğitilmiş ve eğitimsiz, beceri düzeyi, vasfı düşük büyük bir kesim şehirlere gelmiştir. Gecekondu erkekler şehirlere marjinal işlerde yer bulurken, bu dönemde hizmet sektörü hızla gelişmiştir. Üst sınıf kadınlar için iş olanaklarının arttığı bu dönemde, kırsaldan göç etmiş gecekondu kadınlar için üst sınıftan çalışan kadınların evleri istihdam alanı oluşturmuştur (Şenyapılı, 1979:295). Nitekim, Ankara’da yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, ev

hizmetinde çalışan 151 kadının yüzde 91'inin kırdan kente gelen birinci dereceden göçmen kadınlar olduğu görülmektedir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger,1998:225-226).

Yetmişli yıllara kadar, ataerkil yapının etkisi ve aile içi rollerini daha fazla önemseyen kadınların ücretli çalışmayı birincil amaç edinmediği görülmektedir. Yetmişli yıllar sonrasında yaşanan gelişmelerle ve özellikle erkeklerin ücretlerinde düşme eğilimi yaşandıkça, kadınlar çoğunlukla hizmet sektöründe, toplumsal iş bölümünde marjinal sayılan, en düşük gelirli işlerde çalışmaya başlamışlardır. 1980ler itibariyle dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de işgücü piyasalarında eğitim ve vasıf düzeyi yüksek bireyler için iş olanakları artarken, eğitim ve vasıf düzeyi düşük olan bireyler içinde özellikle kadınlar için süreç tersine işlemiştir. Doksanlı yıllara gelindiğinde, kadınların imalat ve hizmet sektöründen düzensiz işlere yönelmeye başladığı, eğitim ve vasıf düzeyi düşük, çoğunlukla gecekonduarda yaşayan yoksul kesim kadınların ev dışında temizlikçilik, hizmetçilik, çocuk bakıcılığı gibi işlerde yüksek oranda çalışmaya başladıkları görülmektedir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç,2001:41-44). Son yıllarda yapılan bir araştırmada, eğitimsiz, ilkokul ve ortaokul mezunu kadınların çoğunlukla temizlik ve ev işleri, çocuk bakımı, el işi, dikiş gibi işlerde çalıştıkları görülmüştür (Eyüboğlu, Özar, Tanrıöver,2000:65). Yine Kalaycıoğlu ve Ritterberger'in (1998) Ankara'da ev hizmetinde çalışan kadınlarla yaptığı araştırma sonuçlarına göre, kadınların yüzde 47'sinin okula gitmemiş ancak biraz okur-yazar, yüzde 50'sinin ilkokul mezunu ve yüzde 3'ünün ortaokul mezunu olduğu sonucu çıkmıştır. Karadeniz'in (2008), TÜİK Hane Halkı Gelir Tüketim Anketi sonuçlarından yararlanarak yaptığı çalışmaya göre 2003 yılı verilerine göre, Türkiye'de ev hizmetinde çalışan kadınların yüzde 15,1'i okur yazar değildir. Yüzde 9,9'u okur yazar ancak okul bitirmemişken, yüzde 59,7'si ilkokul mezunu olarak belirtilmiştir. Ev hizmet işinin belli bir nitelik gerektirmemesi sebebiyle eğitim seviyesi düşük olan kadınlar ev hizmeti işinde çalışabilmektedir.

Konuya farklı bir açıdan bakan Bora'nın (2005) çalışmasında ise Türkiye'de ücretli ev hizmetleri, toplumsal değişme ve modernleşme bağlamında ele alınırken, modern ve geleneksel kadının konumu göz önünde bulundurulmaktadır. Alt ve alt orta sınıf kadınların ücretli olarak ev hizmetinde çalışmaları sadece istihdam değil, toplumsal ilişkilerdeki değişim süreciyle tartışılmaktadır. Buna göre, modern ev kadınlığı, orta

sınıftan kentli kadınları modernleştirirken, cahil ve geleneksel köylü kadının ev işinin bedensel boyutunu temsil ettiği ifade edilmektedir. Ev hanımlığı, ev kadınlığı olgusu, kadınların asli toplumsal konumları olmaktan çıkıp, kariyer ve meslek sahibi olmak önem kazandıkça, ev işleri dolayısıyla ücretli ev hizmetlerinin konumu da değişmektedir (Bora,2005:70-82). Ailenin bağlı olduğu sınıf, ev hizmetini satın almada önemli bir faktördür. Nitekim Türkiye’de yapılan araştırmalarda ev hizmetlerini satın alanların orta ve üst sınıf ailelerden olduğu ve çalışan kadınların ev hizmetlerinden yararlanma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kongar ve Berksoy (1990) tarafından yapılan İstanbul halkının günlük yaşam biçimi ve tüketim davranışları araştırmasına göre orta ve üst sınıf ailelerin en az yarısı, ev işlerinde gündelik temizlik işçisi çalıştırmaktadırlar. Çalışıyor olma durumuna göre bakıldığında ise, yapılan bir araştırmada çalışan kadınların yüzde 41.7’si, çalışmayan kadınların yüzde 25’i, evin temizlik ve bakımı için ücretli yardımcıdan yararlanmaktadırlar (Babaoğul ve Hınçal,1992:30-31).

Örneğin Amerika’da orta sınıf çalışan kadınlar, yoğun ve uzun çalışma saatleri sonunda eve döndüklerinde ev işi yapmak, yemek hazırlamak istememenin yanısıra evlerini bir statü sembolü olarak gördükleri için evle ilgili düzenin aksamasını istememektedirler. Ayrıca çevrelerinde bir çok kadının yardımcı çalıştırdığını da görmeleri ile ev işleri için başkalarını çalıştırmaktadırlar (Wrigley,1991:321).

Ülkemizde de geleneksel yapıya, cinsiyete dayalı işbölümüne uygun olarak, ev işi ve çocuk bakımından çalışıyor olsalar dahi kadınlar sorumludur. Yapılan araştırmalarda (Bener ve Erel,1992; Karaküçük, 1994) ev işinin kadınlar tarafından yapıldığını ispatlamaktadır. Berner ve Erel (1992:35), 500 kadınla yaptığı araştırmada, kadınların ev işlerine haftada yüzde 44.9 saat ayırdıklarını bulmuştur. Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki fertlerin 24 saatlik etkinlikleri incelendiğinde, çalışan erkeklerin hane halkı ve ev bakımına ayırdığı süre sadece 43 dakika iken çalışan kadınlarda bu süre 4 saat 3 dakika olduğu saptanmıştır. Buna karşın çalışmayan erkeklerin hane halkı ve ev bakımına ayırdığı süre sadece 1 saat 12 dakika iken, kadınlarda bu süre 5 saat 43 dakikadır. Tüm ülkelerde de kadınların hane bakımı için harcadığı vaktin erkeklerden fazla olduğu saptanmıştır (TÜİK,2007:2).

2006 yılı aile araştırması sonuçlarına göre, ev işlerinin genellikle kim tarafından yapıldığına ilişkin veriler ülkemizdeki durumu göstermektedir.

Tablo 15. Ev İşlerinin Genellikle Kim Tarafından Yapıldığı

	Erkek	Kadın	Aile fertleri beraber	Hane ferdi olmayan akraba	Dışarıdan biri ücret karşılığı	Evde yapılmıyor
Yemek yapma	2,0	87,1	9,5	0,8	0,4	0,2
Ütü	2,2	84,3	9,5	1,1	0,9	2,2
Sofranın kurulup kaldırılması	2,4	74,1	22,6	0,6	0,2	0,1
Günlük yiyecek- içecek alışverişi	33,3	37,7	26,8	1,3	0,3	0,6
Aylık faturaların ödenmesi	69,1	17,0	10,2	2,8	0,4	0,5
Küçük bakım onarım, tamir	68,4	6,7	6,4	4,0	13,5	1,2

Kaynak: TÜİK, Aile Yapısı Araştırması,2006

Buna göre yemek yapma, ütü, sofranın kurulup kaldırılması, günlük yiyecek-içecek alışverişinin ağırlıklı oranı kadınlardayken, aylık faturaların ödenmesi, küçük bakım onarım tamir işlerinin erkekler tarafından yapıldığı görülmektedir. Erkek yüzdesinin fazla olduğu işlerden faturaların ödenmesi işinde erkeklerin hane geliri üzerindeki etkisini, küçük bakım, onarım tamir işlerinde ise erkek işi anlayışını bulmak yanlış olmayacaktır. Erkeklerin ev işlerine katkısının azlığı da özellikle çalışan kadınların ev hizmeti işini ücret karşılığı yaptırmalarına neden olmaktadır.

Diğer yandan ülkemizde son yıllarda, dünyadaki genel eğilime paralel olarak, ev hizmetinde göçmen kadın çalıştırılması da yaygınlık kazanmıştır. Göçmen kadınlar ile gündelikçi kent göçmeni kadınların durumu her ne kadar birbirlerine rakip görünüyor olsa da aslında aralarında yoğun bir rekabetin yaşandığı söylenemez. Çünkü aralarındaki yaşam ve çalışma konseptleri farklıdır. Yurt dışından gelen ev hizmetlileri genellikle bakım hizmetlerini üstlenmekte ve yatılı kalmakta iken, gündelikçi kent

göçmenleri ise ev içi hizmetlerde çoğunlukla “gündelik temizlik işçisi” olarak ve yatılı kalmayarak çalışmaktadırlar (Erdem ve Şahin,2010:295).

2.3.4. Dünya’da ve Türkiye’de Ev Hizmeti Çalışanlarının Çalışma Koşulları ve Yasal Düzenlemeler

Kadının kentlerde çalışma hayatına katılması, ataerkil aile düzeninden çekirdek aile düzenine geçiş, geleneksel aile düzeni içerisinde kadına atfedilen yaşlı, çocuk bakımı, ev temizliği, çamaşır, bulaşık, ütü gibi ev hizmetlerinin dışarıdan sağlanması talebini arttırmıştır. Ev hizmetleri talebi genellikle enformel sektördeki niteliksiz işgücünden sağlanmaktadır. Ev hizmetlerinde genellikle cinsiyete dayalı geleneksel iş bölümü çerçevesinde ev işlerini üstlenen ve söz konusu durumu içselleştiren kadınlar çalışmaktadır. Köyden kente göç etmiş ya da kaçak yabancılardan oluşan ev hizmetleri çalışanları çalışma hayatının en kırılgan ve güvencesiz kesimlerinden birini oluşturmaktadır. Çoğu zaman iş ve sosyal güvenlik yasalarının koruması dışında bırakılan, yasa kapsamına kısıtlı dahi alındıklarında ise kaçak çalıştırılan ev hizmetlileri geleceklerini düşünmeden günü birlik yaşamaktadırlar (Karadeniz,2008:177). Genel olarak evin yönetimi, bahçe işleri, evin temizliği gibi eve özgü işlerde çalışan ev hizmetlileri çalışanları kaçak iş ilişkilerinin yaygınlığı sebebiyle resmi istatistiklerde görünmemekte ve hane halkı işgücü araştırmalarında göz ardı edilmektedirler. Bu durum, dünya genelinde ev hizmetinde çalışanların tahminini yapmayı güçleştirmekte ve çalışan bir kesim olarak algılanmalarını engellemektedir. Yapılan birçok araştırma, yasal korumadan yoksun ve savunmasız bırakılan ev hizmetleri çalışanlarının kötü çalışma koşullarına maruz kaldıklarını, dışlandıklarını ve örgütlenmede ciddi sıkıntılar yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Karaca ve Kocabaş,2009:161).

2.3.4.1. Ev Hizmeti Çalışanlarının Çalışma Koşulları

Ev hizmetlerinde çalışanlar, görünürde bağımsız, kararlarını kendileri verebilecek nitelikte bir iş yürütüyor gibi görünse de gerçekte çoğunlukla gelir getirecek bir işe sahip olmanın ihtiyacının da eklenmesi ile olumsuz çalışma koşulları altında çalışmaya mecbur kalmaktadırlar. Herşeyden önce dünyada da ülkemizde de ev hizmetlerinde çalışanlar sayıca önemli bir kesimi oluşturmalarına rağmen, resmi istatistiklerde görünmemekte ve çalışan olarak algılanmamaktadır. Böylelikle çalışma yaşamında karşılaştıkları ilk olumsuzluk yok sayılmalarıdır diyebiliriz.

Tam süreli ya da kısmi süreli olarak çalışan, ev hizmetinde çalışanların (Eurofound,2005:4), çalışma süreleri uzunken dinlenme süreleri kısadır. Genel olarak ev hizmetlisine işi için ne kadar zaman harcadığına bakılmaksızın tek fiyat ödenmektedir. Dolayısıyla evde çalışan kadının, hızını yavaşlatmak, çalışma saatlerini artırmak ve böylece ücretini yükseltmek gibi bir gayreti yoktur. Çalışma saati açısından kısmen de özerkliğe sahiptir çünkü işini ne zaman bitirirse o zaman gidebilecektir (Özyeğin,2005:137-138). Evde ikamet etmek suretiyle çalışanların haftalık çalışma saatlerine ilişkin bazı ülkelerde düzenlemeler söz konusudur. Bazı ülkelerde özel yasalarda ve iş yasalarında çalışma saatlerine yönelik, dinlenme süresi, ikamet yeri, yaşa göre düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin, Fransa'da haftalık azami çalışma süresi 40 saat, Portekiz'de 44 saat ve İspanya'da 40 saat olarak belirlenmiştir. Malta, Tanzanya, Vietnam'da çalışma saatleri günlük ve haftalık çalışma saatleri olarak düzenlenmiştir. Meksika, Peru ve Venezuela'da ise dinlenme süreleriyle ilgili düzenlemeler mevcuttur. Meksika'da günlük dinlenme süresi 8 ile 12 saat arasında belirlenmişken, Peru'da 8 saat, Venezuela'da ise 10 saat olarak belirlenmiştir. Kısmi süreli çalışanların haftalık çalışma süresi ise, haftada 4-5 yarım gün ve 35 saatin altında çalışmak üzere düzenlenmiştir. Ulusal yasalarca farklı şekillerde ayrıntılı olarak düzenlenen çalışma saatleri ile istenmeyen durumların, ihlallerin önlenmesi amaçlanmaktadır (Ramirez-Machado,2003:19-22). Ülkemizde çalışma saatlerine ilişkin bir düzenleme söz konusu değildir.

Ev hizmetinde çalışanların ücreti, işin düşük statülü görülmesine bağlı olarak düşüktür. Türkiye'de ev hizmetinde belli bir ücret sistemi yoktur ancak genelde ücretler aynı düzeydedir. Dünya genelinde ve ülkemizde ev hizmetleri çalışanlarının ücretleri, çoğunlukla asgari ücretin altında seyretmektedir (Özyeğin,2005:138; Ramirez-Machado,2003). Kanada, Fransa, Malta, Filipinler ve Tanzanya'da ev işlerinde çalışanlara yasalarla asgari bir ücret belirlenirken, Arjantin, Bolivya, Kosta Rika ve Meksika da ücret sabit bir asgari gelir değil, yetkililerce belirlenen bir ücrettir. Kolombiya ve İspanya'da ise ulusal asgari ücret, ev işlerinde çalışanlar için de geçerlidir. Şili ve Türkiye'de ise, ev işleri için sabit bir asgari ücret bulunmamakta, tarafların anlaşmasına dayalı bir ücret sistemi yürütülmektedir (Ramirez-Machado,2003:52-53).

Genellikle tek bir ev hizmetlisi tarafından yerine getirilen ev hizmeti işi, çalışan kadınların iş yüklerinin ağır olmasına sebep olmaktadır. Evin genel temizliği, yemek yapılması, çamaşırların yıkanması bazen çocuk bakımı da eklenince ev hizmeti çalışanın iş yükü ağır olmaktadır. Yanısıra bu işlerin önemli bir kısmının yürüyerek ve ayakta yapılması da işi yorucu ve ağır kılmaktadır (Akt.Karaca ve Kocabaş,2009:169).

Sosyal yardım ve iş güvencesizliği açısından bakıldığında, dünya genelinde ev hizmetinde çalışanlara sosyal yardım yapılmamakta veya çok sınırlı, yetersiz düzeyde yapılmaktadır. Sosyal korumandan da yoksun olan ev hizmeti çalışanlarının işverenleri de çalıştırdıkları kadınların sigortalılık durumlarına, sağlık ve emeklilik programlarına katkıda bulunmamaktadırlar. Genellikle yapılmayan ancak varsa da bağlayıcı niteliği olmayan, çoğunlukla sözlü şekilde yapılan iş sözleşmeleri ise iş güvencesizliğine sebep olmaktadır. İşten çıkarılma ya da ayrılma durumunda da herhangi bir zorunlu ödeme, kıdem tazminatı da bulunmamaktadır. Özellikle hastalık, kaza ve gebelik gibi durumlarda var olan işlerini kaybetmeleri oldukça kolaydır (Ramirez-Machado,2003:2). Bilindiği gibi ev hizmetlileri, bir kaç istisna dışında, pek çok ülkede ve ülkemizde de yasal olarak işçi sayılmamaktadır. Ev hizmeti çalışanları ve onları çalıştıran işverenleri, varolan iş ve sosyal güvenlik yasalarınınca kapsanmayan enformel sektörün içinde gelişen iş ilişkisi yürütmektedirler. Dolayısıyla ev hizmetinde çalışanlar emeklerini enformel yollarla satmış olurlar ve koşullar, ücretler sözlü ve yasal yaptırım olmayan anlaşmalara göre şekillendirilir. Bu durumda yasal düzenlemelere uygun asgari ücret, iş sürekliliği, çalışma saatleri, hastalık izni, tatiller ya da sosyal sigorta bulunmamaktadır (Özyeğin, 2005:143). Ev hizmetlileri ile işverenleri arasında da sorunlara neden olan işin tanımı, süresi, ücreti gibi konuların sorun niteliği kazanmasının başlıca nedeni; bu konuların genellikle işveren tarafından tek taraflı olarak, kendi lehine hareket etmesinden kaynaklanmaktadır.

Birçok ülkede yapılan araştırmalar, ev hizmeti çalışanlarının özellikle yatılı olarak kalanların özel yaşamlarının bir mahremiyeti kalmadığı konusunda şikayetçi olduklarını göstermektedir (Karaca ve Kocabaş,2009:169). Diğer yandan ev hizmetlileri, iş koşullarının resmi biçimde belirlenmediği ve düzenlenmediği özel evlerde çalışırlar. İş yerleri kendileri gibi başka çalışanlardan uzaktır ve kişisel iş denetimi yollarına kısmen de olsa olanak taşır (Özyeğin,2005:150).

Sosyal dışlanmışlık ve örgütlenememe de ev hizmetlerinde çalışanlar için önemli bir sorundur. Sahip oldukları ve olamadıkları konumları itibariyle ekonomik kaynaklara ve kamusal hizmetlere erişimde yetersizliklerle karşılaşmakla birlikte, haklarını toplu olarak savunmaları, örgütlenebilmeleri de engellerle karşılaşmaktadır. İşin ve işyerinin niteliğinden kaynaklanan savunmasızlık yaşayan ev hizmeti çalışanlarından özellikle göçmenler, örneğin dil problemi nedeniyle ciddi sıkıntılar yaşamaktadırlar. Dünya genelinde, ev hizmetinde çalışanlara toplu pazarlık ve örgütlenme hakkını tam bir özgürlük içinde sunan ülke bulunmamaktadır (Karaca ve Kocabaş,2009: Ramirez-Machado,2003). Ayrıca ev hizmeti işinde, ev hizmetinde çalışan ve işvereni olacak kişi arada bir aracı kurum olmadan veya örgütlenme olmadan bir araya gelmektedirler. Genellikle bu ilişki türü enformel ağlar üzerinden sağlanmaktadır (Kalaycıoğlu ve Rittersberger Tılıç,2001:136).

Özellikle çalıştıkları evlerde yaşayan ev hizmeti çalışanlarının barınma ve beslenmede yetersizlik yaşaması da söz konusudur. Ayrıca ev hizmetleri işi beceri ve nitelik gerektirmediği için düşük statülü bir iştir ve bu işte mesleki ilerleme fırsatı, kariyer yapma söz konusu değildir. Olumsuz koşullar içinde psikolojik ve fiziksel taciz ve şiddeti de saymak mümkündür. Ev hizmeti çalışanları, aşağılama ve dışlama gibi tacizlere de maruz kalabilmektedirler (Ramirez-Machado,2003:2).

2.3.4.2. Dünya’da ve Türkiye’de Ev Hizmeti Çalışanlarına İlişkin Yasal Düzenlemeler

20. yüzyılda yapılan yasal düzenlemelere kadar, ev hizmetlerinin aileye ait alan olan ev içinde, bsdkın erkek otoritesinin egemenliğinde sadece aile hukuku ile düzenlendiği görülmektedir. Ev işinin, kadının doğal yapısından kaynaklanan kadın işi olarak sayılmasının yanısıra aileye ait alan olan ev içinde yürütülmesi, ev hizmetinde çalışanların çalışan olarak algılanmamasına neden olmuş ve bundan dolayı da ev hizmetleri çalışanları uzunca bir dönem başta iş hukuku olmak üzere yasalar kapsamına alınmamışlardır (Ramirez-Machado,2003:3) Ev hizmeti işinin gündelik hayatın bir parçası olarak görülmesi, bir başkası ücretle dahi yapsa ev hizmetinin “iş” olarak kabul edilmesi önünde engel oluşturmaktadır. Diğer yandan ülkemizde ve Avrupa Birliği ülkelerinde ev hizmetlerinde çalıştırılanların kayıtlı çalıştırılmasının zorunlu olmadığı yönünde bir anlayış bulunmaktadır (Mateman ve Renooy,2001:77).

Bazı ülkelerde 20. yüzyılda yapılan yasal düzenlemelerle ev hizmetleri çalışanları, hem özel yasalarla hem de iş yasalarıyla aşamalı olarak iş hukuku kapsamına alındığı görülmektedir (Ramirez Machado,2003:3). Ancak, yapılan düzenlemelere rağmen, hala birçok ülkede ev hizmetlerinin aile hukuku kapsamında olduğu ve iş hukuku kapsamına alınmadığı görülmektedir. Zira iş yasaları yaygın olarak, ev hizmetleri çalışanlarını diğer işçi kategorilerinin sahip olduğu birçok haktan mahrum bırakarak, onlara düşük düzeyde koruma sağlamakta ya da onları tamamen kapsamı dışında tutmaktadır (Karaca ve Kocabaş, 2009:166). Dolayısıyla ev hizmetlerinde çalışanların sorunlarını iş ve sosyal güvenlik hukuku karşısındaki durumları itibariyle incelemek somut politikalar üretebilmek için daha faydalı olacaktır.

2.3.4.2.1. Türkiye’de Ev Hizmetlerinde Çalışanlara Yönelik Yasal Düzenlemeler

Gerek İş Kanunu’nda gerekse Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nda kapsam dışı bırakılan ev hizmetinin tanımı konusunda yasalarımızda bir hüküm bulunmamasıyla birlikte doktrin ve yargı kararlarında ev hizmetinde çalışanların kimler olduğu belirtilmektedir (Okur,2004:354). Buna göre İş Hukuku doktrininde ev hizmeti, hizmetçilik, temizlikçilik, aşçılık, çocuk bakımı, bahçıvanlık gibi evin gündelik işleyişine yönelik çalışmalar olarak (Okur,1993:549) ifade bulurken, sosyal güvenlik hukuku literatüründe ev hizmetleri, hizmetçilik, aşçılık, şoförlük, bahçıvanlık gibi evin günlük işlerine yönelik, aile bireyleri dışında kalanlarca yürütülen işlerdir (Okur,2004:355).

Öğretide evde gündelik yaşamın gerektirdiği; temizlik, yemek, çamaşır, ütü, çocuk bakımı, mürebbiyelik gibi işler olarak kabul edilen ev hizmetleri (Süzek, 2005: 180), ülkemizde İş Kanunu’nun koruması kapsamı dışındadır (4857 sy. İş K.m.4/1.e). Ancak İş Kanunu hükümleri kapsamı dışında kalan ev hizmetlerinde çalışanların haklarının Borçlar Yasası kapsamında korunması, bu kişilerin Borçlar Kanunu hükümlerine tabii oldukları şeklinde ifade edilmektedir (Akyiğit, 2005: 8).

İş mevzuatı incelendiğinde 1475 sayılı eski İş Kanununda da, ev hizmetlerinin uygulama alanı dışında bırakıldığı görülmektedir. Ancak ev hizmetleri İş Kanunu kapsamı dışında bırakıldığı halde, Kanunun ilgili hükmünün uygulanması bakımından ev hizmetleri kavramının neyi ifade ettiği belirtilmemiş, bu durum öğreti ve yargı kararlarına bırakılmıştır (Karaca ve Kocabaş, 2009: 172).

Ev hizmetinde çalışanların haklarının Borçlar Kanunu kapsamında korunması gerektiği ifade edilirken (Aktay ve diğ.2006: 77; Akyiğit, 2005:8) öğretilerdeki ev hizmeti tanımına göre, bir işin ev hizmeti sayılabilmesi için yapılan işin evde gündelik yaşamın gerektirdiği faaliyetler kapsamında ev yaşamının gündelik, olağan gereksinmelerini karşılayan işler olması gerekmektedir (Mollamahmutoğlu, 2004:179). Örneğin Yargıtay bir kararında evde hastabakıcılık işi yaparak çalışan hemşirenin yaptığı işi ev hizmeti saymayarak² İş Kanunu kapsamında işçi saymaktadır (Aktay vd.,2006: 77).

Bir işin ev hizmeti sayılabilmesi için doğrudan evin kendisine ve yaşam koşullarına yönelik olması gerektiği ileri sürülürken, bazı durumlarda çalışmanın ev hizmeti olup olmadığını saptamak zorluk yaratabilmektedir. Şayet, ev hizmetini yapan kişi, ev hizmetiyle birlikte aynı işverenin ev hizmetinden sayılmayacak başka işlerini de yapıyorsa veya ev hizmetinde çalışan kişi ev işi dışında başka işverenlere de hizmet veriyorsa, bu durumda bu çalışmalardan her birinin ayrı ayrı İş Kanunu'na tabi olup olmadıklarına bakıp, baskın olan çalışmaya göre karar verilmesi önerilmektedir (Okur, 2004: 355; Akyiğit, 2008: 285).

Ev hizmetinde çalışanların sosyal güvenlik açısından korunma durumlarına baktığımızda, burada da yapıcı bir tablo görememekteyiz. Ülkemizde ev hizmetinde çalışanlar 11.08.1977 Tarih ve 2100 sayılı yasa ile sosyal sigorta kapsamına alınmamışlardır (Karadeniz, 2008: 186). Ancak gerek 506 sayılı Sosyal Sigortalar Yasası'nda gerekse Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası'nda ev hizmetlerinde ücretli ve sürekli olarak çalışanlar kapsam içine alınmışken, ev hizmetlerinde örneğin gündelik temizlik işi yapanlar kapsam dışı bırakılmışlardır (SGSS Yasası m.6/c).

Ev hizmetlerinde çalışanların sigortalılığı biri ücret karşılığında çalışma ve diğeri sürekli çalışma olarak iki temel koşula bağlanmıştır. Bu durum ev hizmetlerinde gündelik ya da yevmiyeli olarak çalışan, sosyal korumaya en fazla ihtiyacı olan kesimi oluşturan kadınların zorunlu sigorta kapsamı dışında kalmasına neden olmaktadır (Güzel ve Okur, 2004: 106). Ayrıca ev hizmetlerinde gündelik çalışan kadınlar temizlik gibi ağır ve tehlikeli işlerde çalışmakta, iş kazası ve meslek hastalığı riskleri ile karşı

² Yarg., 9. H.D. T. 25.02.1997, E. 1996/19707 K.1997/3321

karşıya kalmakta ve en az diğer çalışan grupları kadar sosyal güvenceye ihtiyaç duymaktadırlar (Karadeniz, 2011: 111).

Buna göre, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası m.6-c'ye göre; “Ev hizmetlerinde süreksiz olarak çalışanlar ile ev hizmetlerinde hizmet akdi ile sürekli çalışmasına rağmen, haftalık çalışma sürelerinin 4857 sayılı İş Yasası'nda belirtilen sürelerden az olması nedeniyle, aylık kazançları prime esas günlük kazanç alt sınırının otuz katından az olanlar” yasa kapsamı dışında tutulmuşlardır.

Bu durumda ihtiyaç duyuldukça eve çağrılan ve gündelik çalışan kadınlar geçici çalıştıkları için sigortalı sayılmamışlardır. Oysa her ay belirli aralıklarla ev hizmeti gören kişi sigortalı sayılmalıdır (Okur, 2004:22). Bununla beraber ev hizmetlilerinin neredeyse tamamına yakını sosyal sigorta güvencesinin dışında “sigortasız” olarak çalıştırılmaktadır. Örneğin Aralık 2010 itibariyle SGK' ya ev işlerinde çalışan olarak bildirilen sayısı sadece 3204'dür. (Karadeniz, 2011: 111). Karadeniz (2003) tarafından yapılan bir çalışmada ev hizmetlerinde çalışanların yüzde 51,8'inin haftalık 45 saatin altında çalıştığını ve asgari ücretin altında gelir elde ettiğini belirtmiştir.

2.3.4.2.2. Dünya'da Ev Hizmetlerinde Çalışanlara Yönelik Yasal Düzenlemeler

Çeşitli ülkelerde ev hizmeti çalışanlarının durumunu değerlendirmeden önce ülkelerin ev hizmeti sektöründe giderek yaygınlaşan göçmen kadın yapısından bahsetmek gerekmektedir. Öyle ki, küreselleşmenin hizmetçileri sıfatını alan göçmen kadınlar Avrupa ülkelerinde ev hizmeti sektöründe yüksek oranlarda çalışmaktadırlar. Göçmen kadınların Avrupa'da temizlik, çocuk bakıcılığı gibi işlerde çalışmalarının temel nedeni, bu kişilerin ev hizmetinde çalışarak ülkelerinde kazanabileceklerinden çok daha fazla kazanma imkanlarının olmasıdır.

İspanya ve Yunanistan'da göçmen kadınların en fazla istihdam edildiği saha ev hizmetleri alanıdır, İtalya'da 1995 yılında verilen çalışma izinlerinin yaklaşık üçte birinin ev hizmetlerinde çalışan kadınlara verilmiş olması, bu alanın artan öneminin bir göstergesidir.

Ev hizmetleri sektöründe çoğunlukla göçmen kadınlar, kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Ayrıca ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar gittikleri ülkenin kadın çalışanlarından çok daha fazla oranda istihdam edilmektedirler. Örneğin Yunanistan'da 1994 yılında

göçmen kadın işçilerinin oranı yüzde 27,1 iken Yunan kadınların oranı yüzde 1,5 olmuştur. 2004 yılına gelindiğinde ise aradaki uçurum daha da açılmış ve ev hizmetleri sektöründe yabancı kadınların oranı yüzde 42,4 iken Yunan kadınların oranı yüzde 1,3 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu eğilim İtalya, Fransa, İspanya için de geçerlidir. Ev hizmetleri sektöründe yabancı çalışanların payının artması, kadınların istihdama katılması ile birlikte çocuk bakımı da dahil ev hizmetlerine olan talebin artmış olmasına bağlanabilir. Örneğin, 2002 yılında İspanya’da yapılan bir araştırmaya göre İspanyol kadın istihdamının yüzde 17’si yani 522 bin kadın kayıt dışı çalışmaktadır. Bunların yüzde 30’u ev hizmetlerinde çalışmaktadır. Kayıt dışı kadın istihdamının yüzde 11’ini göçmenler oluşturmaktadır (Erdem ve Şahin,2008). Dolayısıyla gerek ev hizmeti sektörünün genişlemesi gerekse bu sektörde yabancı göçmen kadın çalışmasının da yaygınlaşması ile bu alana yönelik düzenlemelerin yapılması elzemdir.

Yirminci yüzyılda ev hizmetinde çalışanlara yönelik yapılan özel ve genel koruyucu düzenlemeler ile ev hizmeti çalışanları aşamalı olarak iş hukuku kapsamına alınmışlardır (Ramirez- Machado, 2003: 3).

Ev hizmetinde çalışma ile ilgili dünyada altmış ülke mevzuatını inceleyen bir çalışmanın sonuçlarına göre, ondokuz ülkede ev çalışanları ile ilgili özel düzenleme bulunurken, on dokuz ülkenin ev hizmetlerinde çalışanları iş yasası kapsamında koruma altına aldığı görülmüştür. Ev hizmetlerinde çalışanlarla ilgili iş yasalarında düzenleme bulunmayan on yedi ülkede, ev hizmetlerinde çalışanlar işçi sayılmalarına göre iş yasası kapsamına alınmaktadır. Türkiye’nin de aralarında olduğu dokuz ülkede ise ev hizmetinde çalışanlar iş kanunu kapsamı dışında bırakılmışlardır (Karadeniz, 2008: 190).

Tablo 16. Ülkelere Göre Ev Hizmetlerinde Çalışanlarla İlgili Düzenlemeler

Ev Hizmetlerinde çalışanlarla ilgili özel düzenleme bulunan ülke örnekleri	Arjantin, Avusturya, Brezilya, Danimarka, Finlandiya, Macaristan, Portekiz, İspanya, İtalya, Peru, Güney Afrika, İsveç
Ev Hizmetlerinde çalışanların haklarını iş yasalarında düzenleyen ülke örnekleri	Belçika, Bolivya, Kanada, Şili, Dominik Cumhuriyeti, Malezya, Meksika, Venezuela, Panama, Filipinler, Kosta Rika
Ev Hizmetlerinde Çalışanlarla ilgili iş yasalarında düzenleme bulunmayıp, ev hizmetlerinde çalışanların işçi sayılmalarına göre iş yasası kapsamında yer veren ülke örnekleri	Çin, Kolombiya, Tayland, Tunus, Vietnam, Fil Dişi Sahilleri, İran, Moğolistan
Ev Hizmetlerinde çalışanların haklarını iş yasası ve eş değer yasalar ile güvence altına almayan ülke örnekleri	Türkiye, Japonya, Ürdün, Mısır, Lübnan, Yemen, Birleşik Arap Emirlikleri

Kaynak: Ramirez-Machado, 2003:8, Karadeniz, 2008: 191

Diğer yandan zorunlu sosyal sigorta kapsamına alınma açısından bakıldığında ülkemizde de olduğu gibi birçok ülkede ev hizmetinde çalışanlar kapsam dışında kalırken, bazı ülkelerde düşük prim ödeme gibi özel düzenlemeler geliştirilerek ev hizmetinde çalışanlar sosyal güvence kapsamına alınmaya çalışılmıştır.

Karadeniz (2008) dünyada ev hizmetlerinde çalışanların iş kazası ve meslek hastalıkları, hastalık ve analık, malullük, yaşlılık ve ölüm ve işsizlik üzerinden sosyal sigorta programları karşısındaki durumunu incelediği çalışmasında elli altı ülkeyi ele almıştır. Buna göre, aralarında Filipinler, Gine, İtalya, Peru'nun bulunduğu ülkelerin on yedisinde iş kazası ve meslek hastalıkları, hastalık ve analık sigortası, yirmi altı ülkede malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası, dört ülkede ise işsizlik sigortası bakımından ev hizmeti çalışanları koruma altındadırlar. Örneğin İspanya'da hastalık ve analık, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortalarında özel düzenlemeler bulunurken, Fransa'da sadece işsizlik sigortası ile ilgili özel düzenleme söz konusudur.

Bazı ülkelerde ise zorunlu sigorta kapsamına girebilmek için ev hizmeti çalışanlarının kazançlarının belli bir tutarın üzerinde olması gerekmektedir. Örneğin A.B.D.'de ev hizmetlerinde çalışanlara ancak yıllık 1600 ABD Doları ve üzerinde ödeme yapıldığında çalışanların ücretinden sosyal güvenlik vergisi kesilmektedir. Filipinler'de ev hizmetlerinde çalışanların zorunlu sigortalı sayılabilmesi için aylık gelirlerinin en az 1000 peso olması gerekmektedir (<http://www.ssa.gov/pubs/10021.html>).

Bazı ülkelerde ise ev hizmetinde çalışanların prime esas kazanç tutarları ya da prim oranları düşük tutulmak suretiyle ev hizmetlerinde çalışanların sigortalılığı kolaylaştırılmaya çalışılmaktadır. Örneğin İspanya'da ev hizmetlerinde çalışanların sigorta prim oranı yüzde 22 oranındadır ve bunun yüzde 3'ü çalışan payıdır. Bu oranla, ev hizmetinde çalışanlar normal işçilerin yaklaşık beşte biri kadar ödeme yapmaktadırlar. Bu durum, ev hizmetinde çalışanların emeklilik aylıklarının da düşük olmasına sebep olmakta ancak ev hizmetinde çalışanların sigortalanması önündeki maliyet engeli hafifletilmiş olmaktadır. Diğer yandan 2007 yılında İspanya'da ev hizmetlerinde çalışanların koşullarının iyileştirilmesine yönelik hazırlanan bir kanun tasarısı ile ev hizmetlerinde çalışanların mesleki kazalar ve hastalık sigortası kapsamında ödenek alabilmeleri sağlanmaktadır. Dinlenme sürelerinin düzenlendiği, asgari ücretin belirlenmesinin planlandığı bu tasarı ile ev hizmetlerinde çalışanların sigorta primleri kademeli şekilde artırılarak, gelecek on yıl içerisinde sosyal güvenlik rejimi seviyesine çekilmesi öngörülmektedir (Albarracin,2002; Cervino, 2007).

Kayıt dışı çalışmada önemli bir yer tutan ev hizmetinde çalışmanın kayıt altına alınabilmesine yönelik bazı uygulamalar da mevcuttur. Bu uygulamalardan en sistemlisi olan hizmet çeki / servis çeki uygulamasının son yıllarda ülkemizde de tartışıldığı görülmektedir

Ev hizmetlerinde gündelik çalışanlar ya da aylık belirli bir tutarın altında gelir elde edenleri kayıt altına alabilmek için Avusturya, Fransa, Belçika gibi ülkelerde uygulaması başlatılan hizmet çeki, son yıllarda ülkemizde de ev hizmetinde çalışanları kayıt altına ve sosyal güvenceye kavuşturma amaçlı tartışılmaktadır. Ülkemizde Fransız modeli olarak anılan uygulama ile gerek işsizlikle gerekse kayıt dışılık ile mücadele etmek ayrıca ev hizmetinde çalışanları sosyal koruma altına almak amaçlanmaktadır.

Servis fişi olarak da geçen hizmet çeki uygulamasına göre, çocuk ve yaşlı bakımı dışındaki ev hizmetlerinde işçi çalıştıracak kişiler (işveren), posta ofisleri, gazete bayileri gibi yerlerden belirli bir ücret karşılığında servis fişi almakta ve ev hizmetlerinde çalıştırdıkları işçiye, çalışması bittikten sonra ödemeyi servis fişi ile yapmaktadır. Nakit yerine verilecek servis çekini ev hizmeti çalışanı sosyal sigorta kurumlarına bozdurmak suretiyle ücretlerini almaktadırlar (Adam,2006).

Avusturya’da 2005 yılında yasalaşmış ve 2006 yılında yürürlüğe girmiş olan Ev Hizmetleri Çek Yasası’na göre servis çeklerine sigorta primleri de dahildir. Servis fişi, profesyonellik gerektirmeyen ev temizliği, çocuk ve yaşlı bakımı gibi ev hizmetleri için kullanılmaktadır. Hemşirelik ve çocuk bakımı gibi profesyonellik gerektiren işlerde kullanılmamaktadır. 5 ve 10 Avro tutarındaki servis fişleri posta ofislerinde ve tütün mamulleri satan dükkanlardan alınabilmektedir. Servis çekini alan işverenin ödediği tutara yüzde 1,4 tutarındaki iş kazası ve meslek hastalığı primi de dahildir. Diğer yandan Avusturya’da aylık 456,38 Avro’nun altında kazanç elde eden ev hizmeti çalışanları sadece iş kazası sigortası ile koruma altındadırlar. Bu tutuarı aşan kazanç durumunda çalışan sağlık ve emeklilik sigortası kapsamına girebilmektedir (Adam,2006).

Belçika’da servis çeki uygulaması ise hükümetin kayıt dışı çalışmayı önlemek ve yeni iş yaratmak amaçlı kullandığı bir sistemdir. Temizlik, ütü, alışveriş gibi gündelik ev hizmetlerinde çalışanlar için geçerli olan çek sistemi, genel sosyal sigorta sistemine dahil olan çocuk, hasta, yaşlı bakımında çalışanları kapsamamaktadır (Akt.Karadeniz,2008). Fransa’da ev hizmetleri çalışanları talebini arttırmaya yönelik olarak uygulanan iki temel projeden biri olan hizmet çeki uygulamasının bir diğer uygulanma nedeni ise bürokratik işlemlerin azaltılmak istenmesidir. Ev hizmetleri çalışanları talebini arttırmaya yönelik bir diğer uygulama ise çocuk bakıcısı istihdam edecek ailelerin desteklenmesi şeklindedir (Feuvre,2000).

BÖLÜM 3: EV HİZMETİNDE ÇALIŞAN KADINLARA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Kadınların sorumluluğunda olan ev işlerinin ücret karşılığında yaptırılmasını ifade eden gündelik temizlik işçiliği yaygın olarak kullanılan enformel çalışma biçimlerinden biri haline gelmiştir. Yanısıra “gündelikçilik” olarak anılan temizlik işçiliği ülkemizde dahil olmak üzere pek çok ülkede Ev İçi Hizmet Sektörü olarak anılır olmuştur.

Toplumsal cinsiyet ayrımının görünür olduğu, çoğunlukla kadınların belirli bir ücret karşılığı çalıştığı ve ev içerisindeki tüm işlerin kapsandığı bir alanı ifade eden Ev İçi Hizmet Sektörü, özellikle eğitim ve vasıf seviyesi yüksek kadınların çalışma yaşamına girmesi ve ev işlerine zaman ayıramamaları sebebiyle formel piyasada iş bulabilme şansı olmayan ve daha çok yoksul kadınların gelir elde edilebilecekleri bir alanı oluşturmaya başlamıştır. Sektör ağırlıklı olarak enformel yapısıyla, gelir yoksulluğu sebebiyle çalışan kadınların, yoksulluklarını yok edememekte ve hatta yoksunlaşmasına sebep olmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, ev hizmeti olan ev temizliği işinde çalışmanın yoksul kadınların yoksullukla mücadelesinde etkili olup olmadığını tartışmaktır. Gündelik temizlik işçisi olarak yer alan kadınların ücret, çalışma süreleri, sosyal koruma durumlarının incelendiği çalışmada, kadınların sigortalı olmaya yönelik tutumlarını belirleyen sorular da sorulmuştur. Bu amaç çerçevesinde araştırma şu sorulara yanıt aramaktadır;

Gündelik temizlik işçisi kadınların,

- Genel özellikleri nelerdir?
- “Gündelikçi” olma nedenleri nelerdir?
- Çalışma koşulları nasıldır ?
- İş ve sosyal güvence, örgütlenme konusundaki duygu ve düşünceleri nelerdir? Özellikle sigortalı olmaya dair tutumları nedir?
- “Gündelikçi” olarak çalışmak, yoksulluklarını gidermeye yetiyor mu?

Araştırmanın temel öngörüsü ise, yoksullukla mücadele için enformel sektörde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınların, çalışmalarına rağmen yoksulluktan kurtulamadıklarıdır.

3.1. Araştırma Süreci ve Hazırlık Aşaması

Bilimsel araştırma, verileri / bilgileri sistematik bir şekilde toplama, onlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarma ve onları bilimsel yöntemler eşliğinde analiz etme sürecidir (Al, 2007: 99) . Bir diğer ifadeyle araştırma süreci araştırmanın öncesi ve araştırmanın sonrası ile ele alınan bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bilimsel araştırmalar, kuramsal bir katkı ya da pratikte karşılaşılan bir probleme çözüm aramak amacıyla yapılırlar (Altunışık vd, 2002: 17).

Bilimsel araştırma sürecinde olaylar gözlemlenirken ve bilgiler toplanırken sistemli bir şekilde hareket edilmeli ve elde edilen bulgular da sistemli hale getirilmelidir (Al, 2007: 99). Nitekim bilimsel araştırmayı otorite, deneyim, sezgi gibi diğer bilgi edinme yöntemlerinden ayıran özellik, bilginin sistematik bir şekilde elde edilmesi amacıyla bir araştırma şablonu sunmasıdır (Altunışık vd., 2002: 17).

Bernard'a (Akt. Özkan; 2009: 102) göre ideal araştırma süreci dört aşamadan oluşmaktadır:

- 1-Kuramsal sorunun tanıtılması
- 2-Araştırmanın yapılacağı yerin belirlenmesi ve uygulanacak yöntemin seçilmesi
- 3-Verilerin toplanması ve analiz edilmesi
- 4-Kurumsal önerilerin sağlamlasının yapılmasıdır.

Bu doğrultuda, öncelikle araştırmanın kuramsal çerçevesini, yoksulluk, yoksulluktan en fazla etkilenen grubu oluşturan kadınların yoksulluğu ve yoksul kadınların yoksullukla mücadele stratejisi olarak ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışma oluşturmaktadır. Çalışmanın yürütüldüğü alan Sakarya ili ise aynı zamanda çalışmanın yer açısından sınırlılığını da çizmektedir. Araştırmanın konusunu, yoksullukları sebebiyle enformel kesimde çalışan gündelik temizlik işçisi kadınlar oluşturmaktadır. Çalışma konusunun belirlendiği süreçte literatür araştırması yapılırken, uygulamaya

yönelik olarak Sakarya ili Adapazarı ilçesinde deprem sonrasında yeni yerleşim bölgesi olarak kurulan Yenikent- Korucuk bölgesinde evlere temizliğe giden kadınlarla bir pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu hazırlık aşaması ile çalışmanın geneline yönelik bir yön tayin edilmiştir.

Bu çalışmada gündelik temizlik işçisi kadınların demografik özellikleri, yoksulluk ve yoksullukla mücadele algıları, bu kapsamda çalışma yaşamına girişleri, ücret, çalışma koşulları, çalışma yaşamında karşılaştıkları güçlükler ve iş güvencesi, sosyal korumaya yönelik bakış açıları incelenmiştir.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada Sakarya ilinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan 30 kadınla yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak görüşmeler yapılmıştır. Görüşülecek kadınların seçiminde, kartopu yöntemi kullanılmıştır. Zira gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınların enformel sektörde yer almaları sebebiyle kolaylıkla ulaşıma imkanı bulunmamaktadır. Kartopu örnekleme yöntemi ile yerel ağlar, sosyal ilişkiler kullanılarak evlerine temizlik işçisi kadın alan işverenlerden gündelik temizlik işçisi kadınlara ulaşılmıştır. Yine görüşülen gündelik temizlik işçisi kadınların yönlendirme ve referansları ile diğer görüşmelerin yapılabilmesi sağlanmıştır. Bu yönlendirme ve referanslarda, ev hizmeti işinde çalışan kadınların akrabalık bağları, hemşehrilikleri, aynı mahallede yaşamaları, aynı apartmanda çalışmışlıkları, etnik köken yakınlıkları etkili olmuştur.

Gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınların enformel sektörde oluşu, istatistiki bilgi eksikliği araştırma evrenini ve örnekleme belirlemeyi güçleştirmektedir. Zira örnek seçimi aşamasında da evrene ait bilgiye sahip olunmadığı için kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliliği kabul edilen küçük kümeyi ifade eden örneklemin temsil yeterliliği için çalışma evreninin büyüklüğü ve özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir (Karasar, 1995: 110-111). Ancak belirtildiği gibi sektörün yapısı gereği çalışma biçimlerinin kayıt dışı olması, örnekleme yapılabilmesi için gerekli olan sayısal verileri sağlayamamaktadır. Bununla birlikte bu sektörde çalışan çok sayıda kadın olduğu ampirik olarak bilinmektedir.

3.2.1. Nitel Araştırma Aşaması:

Araştırmada, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanan” (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 19) nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Nitekim kadın çalışmaları ve feminist araştırma yöntemleri literatüründe kadınların deneyimlerinin daha çok açığa çıkarılmasında nitel yöntemlerin önemine vurgu yapılmaktadır (Çakır, 1996: 312). Bu doğrultuda gündelik temizlik işçisi kadınlarla yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat³ yöntemi kullanılmıştır. Yöntem seçimindeki bir diğer tercih ise kadınların subjektif deneyimlerini yansıtılabileceği, algılarının açıkça anlaşılabilceği, araştırmacının ve görüşülen kadınların iletişiminin, kurdukları ilişkinin aktif şekilde yaşanabileceği bir sürecin arzu edilmesidir. Bu doğrultuda duygu ve düşüncelerin araştırma sorusuna katılabileceği derinlemesine mülakat tercih edilmiştir.

Görüşme, araştırmalarda temel veri toplama araçlarından, başkalarını anlamak için kullanılan en güçlü; sosyal bilimlerde de en sık kullanılan araştırma yöntemlerinden biridir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Görüşme tekniğinde amaç, görüşülen bireylerin verdikleri bilgiler arasındaki paralelliği ve farklılığı saptamak ve buna göre karşılaştırmalar yapmaktır (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Araştırmacı tarafından mülakata başlanmadan önce soruların ve/veya konuların hazırlandığı yarı yapılandırılmış mülakat yönteminde bireylere ve koşullara bakılarak esneklikler sağlanabilmektedir. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde kullanılan yapılandırılmış sorular, kişinin kendine ait bilgiyi belirli kategorilere göre yanıtladığı anket çalışmalarına ya da tutum ölçeklerine benzemektedir.

³ Yarı biçimsel mülakat yöntemi, araştırmacının az çok bir yol haritasına sahip olduğu, ancak bu genel çerçeve içerisinde farklı bir takım sorular ile konunun değişik boyutlarını da ortaya çıkarmaya çalıştığı bir yöntemdir (Altunışık ve diğ., 2007:84).

Yapılan görüşme ve mülakatlar sırasında gündelik temizlik işçisi kadınlarla, araştırmacı arasında sağlıklı iletişim ve empatik ilişkiler kurulabilmiştir. Sorulan sorular çerçevesinde kişisel deneyimler, öznel hayatlar paylaşılabilmiştir. Gündelik temizlik işçisi kadınların kendilerini rahat hissedebilecekleri, duygu ve düşüncelerini rahat ifade edebilecekleri bir ortamın sağlanmasına önem verilerek, oluşabilecek engellerin ortadan kaldırılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca görüşmelerin yapılacağı yerin seçimi katılımcıya bırakılarak, kendini rahat hissedebileceği mekanları seçebilmesine imkan verilmiştir.

Bu çalışmada ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan yoksul kadınlardan yoksulluk, çalışma şartları, koşulları ve özellikle sigortalı olma hakkında duygu ve düşünceleriyle ilgili bilgiler alınmıştır. Bu anlamda, mülakatın çerçevesi teorik alanla sınırlanırken, katılımcılara düşüncelerini ayrıntılı bir şekilde ifade etme şansı da vermeye çalışılmıştır.

Mülakat yapılan gündelik temizlik işçisi kadınlarla ilk ilişkiler tanıdıklar vasıtasıyla kurulmuş, devam eden süreçte referans ve yönlendirmeler devreye girmiştir. Görüşmeye başlamadan önce ilgili kişilere araştırmanın konusu ve amaçları hakkında genel bilgi ve gizlilik konusunda güvenceler verilmiştir. Görüşmeler ortalama bir saatten fazla sürmekle birlikte kırkbeş ile yetmiş beş dakika arasında değişmiştir.

Mülakatlarda, izin alınmak suretiyle ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Bu aşamada gündelik temizlik işçisi kadınlara, kimliklerinin saklı tutulacağı, düşüncelerinin sadece araştırma amacıyla kullanılacağı ve üçüncü kişilere aktarılmayacağı özellikle belirtilmiştir. Ancak bu vurguya rağmen, mülakat esnasında ses kayıt cihazını kabul etmeyen kadınlar da olmuştur. Kendilerinden kayıt izni alınamayan kadınların mülakatları elle kaydedilmiştir. Araştırma sorusunun yanıtı olabilecek kavram ve süreçlerin tekrar edilmeye başlandığı aşamaya kadar veri toplamaya devam edilmiştir. Ses kayıt cihazı ve elle tutulan kayıtlar değerlendirilmek üzere bilgisayar ortamına aktarılırken, görüşmeler esnasındaki izlenimlere de yer verilmesine önem verilmiştir. Mülakat neticesinde elde edilen bilgiler içerik analizine tabi tutulmuştur.

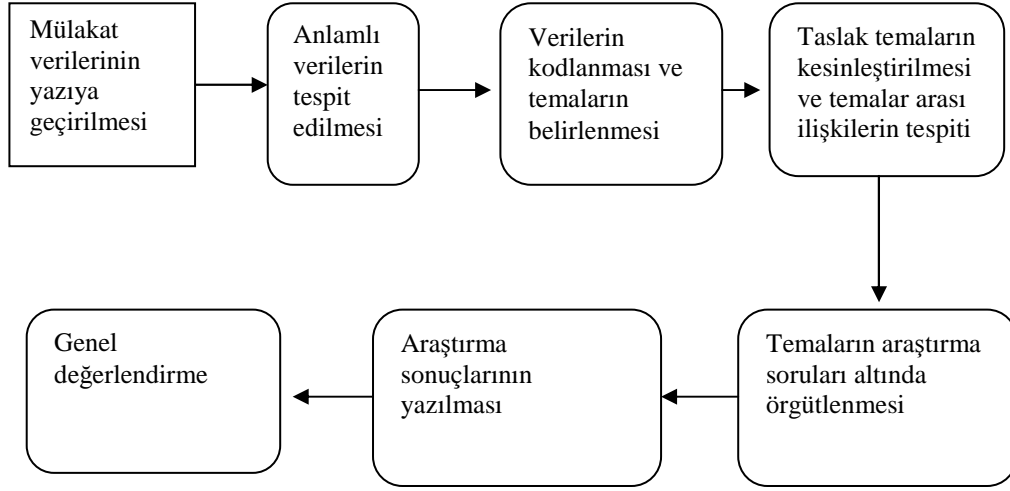
3.2.2. İçerik Analizi

Metinlere ve kullandıkları bağlamlara yönelik geçerli ve anlamlı çıkarımlar yapabilmeyi sağlayan bilimsel bir araştırma yöntemi (Krippendorff, 2004: 18) olan içerik analizi, elde edilen verileri açıklayabilen kavram ve ilişkilere ulaşmayı amaçlamaktadır. Temel olarak, birbirine benzeyen verilerin belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek ve anlaşılır bir şekilde düzenlenip yorumlanmasında kullanılmaktadır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için elde edilen verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra ortaya çıkan bu kavramaların uygun bir şekilde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların belirlenmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 227).

Sembolik bir inşa ürünü oldukları için deşifre edilmeyi, kod çözümünü, yorum ve çıkarsamayı gerektiren söylemler, bireyler tarafından farklı farklı algılanabilir. Aynı yere bakan bireyler nasıl ki aynı şeyi görmüyorlarsa, aynı sözü, yazıyı veya resmi de aynı şekilde algılayamayabilirler. Dolayısıyla içerik analizi, insan algısının çok çeşitli faktörlerden etkilenişine karşı, kişilerin kendi subjektifliklerine bağlı kalmalarını önleyerek, objektif bir okumayı, kişiler arası rasyonel bir iletişimi mümkün kılar (Bilgin, 1999).

İçerik analizinde esas olan, bir araştırma metnindeki çok fazla kelimenin (ünitenin) daha az sayıda içerik kategorisine indirgenmesidir. Yapılan araştırma sonucunda çok sayıda veri elde ediliyorsa ve bu durum araştırmacının yorumlama yeteneğini aşıyorsa içerik analizi tercih edilen bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır (Altunışık ve diğ., 2007: 269-271). İçerik analizinin amacında olduğu gibi, elde edilen verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşabilmek için, öncelikle toplanan verilerin kavramsallaştırılması, daha sonra ortaya çıkan kavramlara göre düzenlenmesi ve son olarak da buna göre verileri açıklayabilen temaların belirlenmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 227-228).

Şekil 1: İçerik Analizi Süreci ve Aşamaları

Kaynak: Bu çalışmadaki içerik analizi süreci anlatılmaktadır.

Mülakatlardan elde edilen verileri yorumlayabilmek için içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla toplanan verileri ifade eden temalar ve bu temalara bağlı olarak alt temalar belirlenmiştir.

İlk olarak veriler incelenerek anlamli bölümlere ayrılmış ve her bölümün kavramsal olarak ne anlam ifade ettiği bulunmaya çalışılmıştır. Kendi içinde anlamli bir bütün oluşturan bu bölümler kodlanmıştır. Tüm veriler bu şekilde kodlandıktan sonra, verilerin incelenmesinde ve düzenlenmesinde anahtar liste görevi görececek bir kod listesi oluşturulmuştur. Kod listesi araştırmanın temel soruları çerçevesinde ve verilerden çıkarılan kavramlara göre oluşturulmuştur.

Daha sonra bu ilk aşamada ortaya çıkan kodlardan yola çıkılarak verileri genel olarak açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temalar tespit edilmiştir. Ortaya çıkan temanın altında yer alan veriler anlamli bütünler oluşturarak 'iç tutarlılığı' sağlamaktadır. Bu tespitinin ardından, aynı kod ya da tema altında yer alan veriler tanımlanmış ve ortaya çıkan temaya göre bu bilgiler birbirleriyle ilişkili bir biçimde sunulmaya çalışılmıştır. Son olarak da ayrıntılı bir biçimde tanımlanan ve sunulan bulgular yorumlanmış ve bazı sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak bu aşamadaki yorumlar ve sonuçların, verilerin kodlara ve temalara göre düzenlenip tanımlandığı aşamayla tutarlı olmasına özen gösterilmiştir.

Nitel araştırmalarda temel olan nokta, gerçeklerin bireylere ve içinde bulunulan ortama göre sürekli değiştiği ve araştırmanın benzer gruplarda tekrarlandığıında aynı sonuçların elde edilemeyeceğinin kabul edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 259).

İ geçerlilik yani inandırıcılık açısından veriler uzman kişiler tarafından incelenmiş ve farklı yöntemlerle elde edilen veriler birbirlerini teyit amacıyla kullanılmıştır. Dış geçerlilik yani aktarılabirlik açısından, ham veriler ortaya çıkan kavram ve temalara göre yeniden düzenlenmiş bir biçimde yorum katmadan ve verinin doğasına mümkün olduğunca sadık kalınarak aktarılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 269-270). Olay ve olguların sürekli değişkenlik göstermesinden dolayı, tekrar edilebilirlik nitel araştırmalarda kabul edilen varsayımlara göre mümkün değildir. Bu nedenle i geenirlik yani tutarlılık açısından; verilerin benzer süreçlerde toplanması (rneğın mülakatlarda benzer bir yaklaşımla verilerin sunumu ve kaydı) sağlanmıştır.

Bu araştırmada mülakat sorularına katılımcıların vermiş oldukları cevaplardan yola çıkılarak ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınların çalışma koşullarına yönelik durumlarını ifade eden temalar ve bu temalar ışığıında alt temalar belirlenmeye çalışılmıştır. Daha sonra mülakat dökümlerinde bu belirlenen temalar aranarak bulgular yorumlanmıştır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde analizler üç bölüm halinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde gündelik temizlik işçisi kadınların yaş, eğitim durumu, medeni durum, ocuk sayısı, mesken durumu, ailenin ve kendilerinin ortalama aylık kazançları, hanedeki sigortalı sayısı, hanenin aylık ortalama kazançları gibi veriler ışığıında yapılacak analiz yer almaktadır. İkinci bölümde ev içi hizmet sektöründe alışma Şartları, cret, çalışma süreleri ve sosyal güvence problemi ekseninde incelenmektedir. nc bölümde ise gündelik temizlik işçisi kadınların gündelikçilik ve yoksulluk ile ilgili görüşleri değerlendirilecektir.

3.3.1. Ev Hizmetinde Çalışan Gündelik Temizlik İşçisi Kadınların Demografik ve Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Araştırmada öncelikli olarak ev hizmetinde çalışan kadınların temel özellikleri ve hane yapılarına ilişkin bilgiler elde etmek amaçlı sorular sorulmuştur. Buna göre, ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınların demografik yapısında, yaptıkları iş açısından önem kazanan iki temel değişken yaş ve eğitimidir. Literatürde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınlara ilişkin yapılmış çalışmalarda, kadınların yaş özelliği göz önüne alındığında özellikle orta yaş grubundan kadınların ağırlıklıkta olduğu görülmüştür (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000 ; Özyeğin, 2005; Ünal,2004; Coşkun ve Ünal, 2005). Tablo 17’de verilerden de anlaşılacağı üzere, bu çalışmada da görüşülen kadınların az bir farkla dahi olsa çoğunluğunu orta yaş kadınlar oluşturmaktadır. Ancak görüşülen kadınlar arasında genç yaşta gündelik temizlik işçisi olarak çalışanların sayısı da az değildir.

Tablo 17. Gündelikçi Kadınların Yaş Durumu

Yaş	f ⁴	%
20-29	11	36,6
30-40	12	40
41 ve üstü	7	23,3

Gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınların yaş tablosu incelendiğinde, yüzde 40 ile 30-40 yaş oranı orta yaş grubu kadınların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 18. Gündelikçi Kadınların Eğitim Düzeyi

Eğitim durumu	f	%
İlkokul	14	46,6
Ortaokul	14	46,6
Lise	1	3,3
Üniversite	1	3,3

⁴ f değeri frekans değerini göstermektedir

Yapılan işin vasıf gerektirmemesi sebebiyle ev hizmetinde temizlik işi yapan kadınların eğitim seviyelerinin düşük olacağı tahmin edilebilmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen ev hizmetinde gündelik temizlik işi yapan kadınların eğitim durumlarına baktığımızda yüzde 46,6 ile ilkokul ve ortaokul aynı düzeyde çıkmıştır. Yaşlar itibariyle eğitim düzeyleri incelendiğinde ilköğretimin zorunlu hale getirilmesinin yaşça genç olanların eğitim seviyesinde etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Ayrıca ilkokul mezunu grubunda yer alan kadınlardan biri okur-yazarlığını aldıktan sonra okulu bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durumu şöyle ifade etmektedir M14;

“ İlkokuldan terk ettim, çocukluk hastalığı geçirdim ara verdim sonrada gitmedim...gidemedim diyelim. Kısmet değilmiş”

Yine ortaokuldan terk olduğu için ilkokul mezunu grup içinde yer alan bir diğer katılımcı ise yoksulluk ve cahillik sebebiyle öğreniminin yarım kaldığını, üzülen ifade etmektedir.

Ortaokul mezunları içinde yer alan iki lise terk katılımcıdan 32 yaşında olan katılımcı eğitim durumunu şöyle ifade etmektedir;

“okumadım, 17 olunca okulu bırakıp evlendim, kaçtım yani. Evlenmek müii yok yaktım kendimi, yazık oldu bıraktım, lise mezunu olcaktım şimdi...bu işleri yapar mıydım okusam? Elin pisliğini kaldırmaya iş dermiydim diplomam olsa, okumuş olsam? Hanım dediklerim bana hanım derdi o zaman. belki açıköğretimden üniversite bile yapardım yani, dimi ama?...Şu an bakınca vursam kafamı duvarlara diyorum”.

Eğitim düzeyi açısından elde edilen bulgular da literatürdeki diğer çalışmaları doğrular niteliktedir. Daha önce yapılan araştırmalarda da gündelik temizlik işçisi kadınların eğitim düzeyinin düşük olduğu sonucu ortaya konmuştur. Nitekim diğer çalışmalarda da lise mezunu kadınların oranının en düşük değer ile temsil edildiği görülmektedir. Bu durum, eğitim seviyesinin düşüklüğü ile gündelik temizlik işçisi olma arasındaki ilişkinin kurulması açısından önemli görülmüştür (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2000; Özyeğin, 2005; Ünal, 2004; Coşkun ve Ünal, 2005).

Bir kişi olarak görünen üniversite düzeyindeki temizlik işçisinin ise Adapazarı'ndaki ailesinin yanına geldiği özellikle haftasonlarında ve yaz aylarında harçlığını çıkararak

ailesine katkıda bulunma gayretinde olduğu görülmüştür. Annesi de gündelik temizlik işçisi olan M25 durumlarını şöyle izah etmektedir;

“ durumumuz iyi değil. Babam işsiz zaten çok zamandır, evle pek ilgi alakası da yok. Annemle ben bir şeyler yapmaya çalışıyoruz.....Babam işsiz olduğundan sadece anneminkiyle okumam mümkün değil. Şimdi harçlığım yol param çıkıyor. Okumam lazım, sade kendim için değil ki, annem de bu işten kurtulsun diye okumalıyım yani....Annem diyor ki, “okuyunca senin de böyle evin olacak, sen de evini temizletmeye kadın tutarsın”. Olur mu ya hiç? Eziyeti gören eziyet eder mi?”

Aynı kadınların eşlerinin eğitim durumuna baktığımızda ise kadınların durumuna benzer bir tablo ortaya çıkmakla birlikte erkeklerin eğitim durumunda görece bir üstünlük görülmektedir. Şöyle ki, lise ve ortaokul mezunu oranları kadınlarınkinden daha iyi bir durumdadır. Bu farklılıkta, yoksulluk ve evlilik engelleriyle birlikte toplumsal cinsiyetten kaynaklı ayrımcılığın, ataerkil yapının izlerini bulmak mümkündür. Örneğin, ortaokul mezunu M8 öğrenim durumu sorulduğunda, ev işi kadın sorumluluğundandır algısı üzerine kurulu yapıyı doğrular nitelikte yanıt vermiştir;

“ Ortaokulu bitirdiğimde, annem rahatsızlandı. Okula devam edemedim....İşte annem hastalanınca okulu bıraktım, kız çocuğuyum evin işlerini yapacak lazım....ne okuyabildim, ne çalışabildim.”

49 yaşındaki ilkokul mezunu M11 ise, *“ okuma hevesim vardı haketten çok başarılı bir öğrenciydim. Hevesliydim ama güvenemediler o zaman. Bolu’da o zaman üç sene mi dört sene mi okuyup öğretmen olacaktım. Ama annemler göndermedi....yani bundan 35 sene evvel o zamanlar annemler güvenemedi, kız başıma gönderemediler yani...”*

26 yaşında ilkokul mezunu M12 ise, *“ okumayı istedim ama babam okutmadı, çok istedim ama. Kızlar fazla okumaz dedi. Durumumuz da yoktu. Yani olsa da zaten babam istemezdi ki. ”*

32 yaşındaki ilkokul mezunu M13 durumun şöyle izah etmektedir, *“yaa ben istedim de okumak, dedemin sözü işte, dedeminki geçerdi bizde...annem yalvardı yakardı öyle böyle dedi ama okutmadılar...”*

Literatürde de ifade edildiği gibi, yoksul ailelerde eğitim söz konusu olduğunda, erkek çocukların okumasına öncelik (Şener, 2009) verilmektedir.

Tablo 19. Gündelikçi Kadınların Medeni Durumları

Medeni Durum	f	%
Evli	22	73,3
Bekar	2	6,7
Dul	6	20,0

Katılımcı olan her dört gündelik temizlik işçisi kadından birinin evli olduğu görülmektedir. 22 kişiden oluşan evli katılımcının biri ise uzun zamandır eşinden ayrı yaşamasına rağmen, resmi olarak evliliği devam etmektedir. Katılımcılardan ikisi ise bekar olup, bekar olan gündelik temizlik işçilerinden biri aynı zamanda üniversite öğrencisidir. Eğitimi ile birlikte ailesinin maddi olanaksızlığı nedeniyle evlere temizliğe gitmektedir. 6 gündelik temizlik işçisi ise dul olup, 3'ü boşanmaya bağlı olarak, diğer 3'ü ise eşlerinin vefatı nedeniyle dul kalmışlardır. Dul olan katılımcıların eşlerinden kalan herhangi bir sosyal güvenceleri olmaması, maddi yetersizlikler ve vasıfsız olmaları ev hizmeti işinde gündelikçi olarak çalışmalarına neden olmaktadır.

Tablo 20. Evli Gündelikçi Kadınların Eşlerinin İş Durumu

Eşin İş Durumu	f	%
Çalışıyor	12	54,5
Çalışmıyor	7	31,8
Diğer	3	13,7

Evli olan 22 gündelikçi kadının 12'sinin eşleri çalışmakta olup, çalışan eşlerden 3'ü düzensiz işlerde (inşaat işçiliği, şoförlük vb.) çalışmaktadır. Çalışan eşlerin 7'si ise vasıfsız ve asgari ücretli olarak çalışmaktadır. 2 eş ise özel güvenlik görevlisidir.

Eşlerden 7'sinin herhangi bir işi olmayıp işsizlik süreleri bir yılı aşmıştır. İşsizlik nedenleri irdelendiğinde önceki dönemde çalışıyor olmasına rağmen global ekonomik krize bağlı işten çıkarmalarda işsiz kalan 2 eş ve iş kazası-meslek hastalığı nedeniyle işini kaybettiği beyan edilen 2 eş dikkat çekmektedir.

Katılımcı gündelikçi kadınlardan birinin eşi emekli, 2'sinin eşi ise cezaevinde bulunmaları nedeniyle Diğer başlığı altında gösterilmiştir.

Tablo 21. Gündelikçi Kadınların Yaşadığı Evlerin Hane Halkı Sayısı

Hane Halkı Sayısı	f	%
1-2 Kişi	2	6,7
3-4 Kişi	11	36,6
5-6 Kişi	15	50,0
7+ Kişi	2	6,7

Gündelikçi temizlik işçisi kadınların yarısı 5-6 kişiden oluşan hanelerde yaşamakta olup, 5-6 kişilik haneler katılımcının eşi ve çocukları ile birlikte eş veya katılımcının anne veya babasından oluşmaktadır.

Katılımcı veya eşinin anne-babasının yaşamadığı haneler ise (1-2 ve 3-4 kişilik haneler) toplam yüzde 43'lük dilimi oluşturmaktadır. Bu haneler katılımcı-eş ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelerden müteşekkildir. Sadece bekar olan bir katılımcının ağabeyi ile yaşadığı 2 kişilik hane istisna teşkil etmektedir.

Eş ve çocuklarla birlikte anne-baba / ağabey-yenge birliktelikleri ile 8 kişiden oluşan 2 hane ise yüzde 6,7'lik bir oranı temsil etmektedir.

Katılımcıların verdiği cevaplar incelendiğinde, hane halkı sayısı ile yoksulluk oranı arasında doğrudan ilişki olduğu görülmektedir. İleride görüleceği gibi, hane halkı sayısı ile birlikte hanede çalışan insan sayısı arasında doğru orantı olmamasına paralel olarak, kalabalık hanelerdeki yoksulluk oranı diğer hanelere göre daha fazladır. Nitekim TÜİK 2009 Hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranlarına baktığımızda, 5-6 kişilik ailelerde yoksulluk oranı yüzde 29,47 iken 7 ve üstü kişiden oluşan ailelerde yüzde 38,50 oranıyla karşılaşmaktayız (TÜİK,2009).

Tablo 22. Gündelikçi Kadınların Yaşadığı Hanelerdeki Sigortalı Çalışan Sayısı

Sigortalı Hane Halkı Sayısı	f	%
0 Kişi	12	40,0
1 Kişi	14	46,7
2 Kişi	4	13,3

Tablo 22'den de görüleceği gibi, mülakat yapılan 30 gündelik temizlik işçisi kadının 12'sinin evinde, kendisi de dahil olmak üzere sigortalı çalışan bulunmamaktadır. Bu kadınların kendileri ile birlikte bakmakla yükümlü oldukları çocukları / anne-babaları düşünüldüğünde, birçok gündelik temizlik işçisi kadın ve ailesinin sosyal güvenceden yoksun olarak yaşadıkları görülmektedir.

Hanede 1 kişinin sigortalı olduğu 14 evin 6'sında ise sigortalı olarak belirtilen kişi, birlikte yaşanan anne ve / veya babadır. Bu hanelerde de, gündelikçi temizlik işçisi kadının çocuklarının sosyal güvenceden yoksun olduğu söylenebilir.

2 kişinin sigortalı olduğu 4 hanede ise gündelik temizlik işçisi kadın veya eşi sigortalı olup, hane halkının sosyal güvenceye sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 23. Gündelikçi Kadınların Aylık Hane Gelirleri

Aylık Gelir(TL.)	f	%
500-749	10	33,3
750-999	8	26,7
1.000-1.249	7	23,3
1.250-1.499	4	13,4
1.500 +	1	3,3

Gündelik temizlik işçisi kadınların, kendileri haricinde çalışan hane halkı bireylerine bağlı olarak 500 ila 1.700 TL. arasında değişen aylık gelirlere sahip oldukları görülmektedir.

500-749 TL. arasında gelire sahip olunan hanelerde, evdeki tek çalışan gündelik temizlik işçisi kadın olup, kendisi ile birlikte bakmakla yükümlü olduğu tüm bireylerin sorumluluğu bu kişinin omuzlarındadır. Günlük ücretleri ve bir ayda temizliğe gidebildikleri ev sayısına bağlı olarak aylık gelirleri 749 TL.'nin üzerine çıkamamaktadır. Bu haneler için mutlak yoksulluğun yaşandığı evler tanımı yapılabilir.

Gündelik temizlik işçisi kadın ile birlikte eş, anne-baba veya aynı evin paylaşıldığı başka bir bireyin de çalıştığı hanelerde ise aylık gelirin 750-1.000 TL. aralığında olduğu tespit edilmiştir. Bu hanelerin tamamında çalışan sayısı 2 kişiden oluşmaktadır.

Aylık gelirin 1.000-1.500 TL. arasında değiştiği 11 hanede ise toplam çalışan sayısı 2 veya 3 kişiden oluşmaktadır. Bu hanelerin aylık geliri diğer hanelere göre yüksek olmakla birlikte toplam hane halkı sayısı da diğer hanelere göre fazladır. Bu durum hanedeki kişi başına düşen geliri azaltmakta ve bu hanelerin çoğunda da yoksulluk ciddi olarak hissedilmektedir.

1.700 TL. aylık gelire sahip olan 1 hane bulunmakta olup, bu hanedeki toplam çalışan sayısı 4 ve toplam hane halkı sayısı 3’ ocuk olmakla birlikte 8 kişidir. Bu hanede de kişi başına düşen aylık gelir tutarı diğer hanelere benzer bir görüntü sergilemektedir.

Tablo 24. Gündelikçi Kadınların Aylık Kazançları

Aylık Kazanç (TL.)	f	%
300-400	9	30,0
500-600	15	50,0
700-800	5	16,7
800 +	1	3,3

Gündelik temizlik işçisi kadınların yüzde 80’i bir ay boyunca verdikleri temizlik hizmeti karşılığında 300-600 TL arasında kazanç elde etmektedirler. Her 5 temizlik işçisi kadından 4’ünün aylık kazanç tutarlarının asgari ücretin altında olmasının en önemli nedeni çalışmalarının sürekli olmamasıdır. Sonraki bölümde detaylı olarak incelenecek olan çalışma süreleri incelendiğinde, gündelikçi kadınların çoğu hafta 3 gün / ayda 12 gün temizlik hizmeti vermekte ve bu 12 gün karşılığında günlük ücret almaktadırlar. Bu çalışmaların bir kısmının “yarım gün” olarak adlandırılan ve yarım ücret karşılığında yapılan temizlik hizmeti olduğu da hesaba katılırsa, aylık kazançların düşüklüğü daha net olarak anlaşılmaktadır.

Mülakat yapılan kadınlardan sadece 1’i haftada 5 gün olmak üzere ayda 20 tam gün temizlik hizmeti vermekte ve bunun karşılığında aylık 1.200 TL ortalama gelir elde etmektedir.

Temizlik işçisi kadınların aylık kazançları genel olarak incelendiğinde, elde ettikleri aylık kazancın düzensiz çalışmaya bağlı olarak oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 25. Gündelikçi Kadınların Yaşadığı Evlerde Kira Ödeme Durumu

Yaşanılan Evin Durumu	f	%
Kira Ödemiyoruz	15	50,0
Kiracıyız	15	50,0

Katılımcı gündelik temizlik işçisi kadınların yarısı yaşadığı eve kira bedeli ödemekte ve diğer yarısı kira ödememektedir.

Kira ödeyenlerin kira bedelleri incelendiğinde, aylık kira tutarının 100-300 lira arasında değiştiği görülmektedir.

Kira ödemeyen 15 katılımcının 3'ü evin mülkiyeti kendilerine ait olduğu için kira ödemediğini ve geriye kalan 12 katılımcı ise yaşadığı evin “baba evi” olması nedeniyle kiracı olmadığını ifade etmiştir.

Kira ödemeyen katılımcıların bir kısmının (6 katılımcı) eşinin cezaevinde olması, eşinden boşanmış olması, eşinin ölmüş olması, eşinin işsizliği nedeniyle düzenli gelire sahip olunamaması ve diğer nedenlerle anne-baba, ağabey-kardeş vb. aile yakınlarının yanına yerleştiği ve zorunlu nedenlerle bir evi başka insanlarla paylaşmak durumunda kaldığı görülmektedir.

Tablo 26. Gündelikçi Kadınların Göç Durumları

Aslen Nerelisiniz?	f	%
Sakaryalıyım	14	46,7
Sakarya'ya Göç Ettim.	16	53,3

Mülakat yapılan katılımcıların 16'sı (yüzde 53,3) aslen Sakaryalı olmayıp çeşitli nedenlerle Sakarya'ya göç etmiş kişilerden oluşmaktadır. Geriye kalan 14 gündelik temizlik işçisi kadın ise aslen Sakarya'lıdır.

Sakarya'ya sonradan göç etmiş temizlik işçisi kadınların, göç ettikleri bölgeler incelendiğinde Karadeniz (yüzde 31), İç Anadolu (yüzde 25) ve Marmara (yüzde 25) bölgelerinin ağırlıkta olduğu, daha sonra ise Doğu Anadolu (yüzde 12) ve Akdeniz (yüzde 7) bölgelerinin geldiği görülmektedir.

Göçmen olan gündelik temizlik işçisi kadınların göç etme nedenleri incelendiğinde ise yüzde 63'lük oran ile evlilik birinci sırada gelmektedir. Daha sonra ise sırasıyla eşinin iş durumu sebebiyle (yüzde 25) ve aile büyüğünün vefatına bağlı olarak Sakarya'da yaşayan yakınının yanına yerleşme (yüzde 12) nedenleri sıralanmaktadır.

Katılımcı gündelik temizlik işçisi kadınların demografik ve sosyo-ekonomik bulguları, genel olarak literatürü doğrular niteliktedir. Ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan katılımcı kadınlar, eğitim, vasıf, gelir düzeyi düşük, kalabalık hanelerde veya tek ebeveyn olarak yaşayan yoksul kadınlardır.

3.3.2. Çalışma Koşulları ile İlgili Analizler

Gündelik temizlik işçisi kadınların çalışma koşullarına yönelik analizler evlere temizlik hizmeti için giden 30 kadınla yüz yüze yapılan mülakatlar çerçevesinde değerlendirilecektir.

3.3.2.1. Çalışma Koşulları İle İlgili İçerik Analizi

Gündelik temizlik işçisi kadınların çalışma koşullarını belirlemek amacıyla mülakatlar ile toplanan veriler analiz edilmiştir. Gündelik temizlik işçisi kadınların olumsuz çalışma koşullarına sahip olduğu görülmüştür. Konu ile ilgili olarak yapılan içerik analizi çalışma koşulları ile ilgili üç tema ortaya çıkarmıştır. Çalışma koşullarındaki bu olumsuzlukların düşük ücret, çalışma gün ve saatlerindeki düzensizlik ve sosyal güvence eksikliği olduğu tespit edilmiştir.

Tema 1: Düşük Ücret

Gündelik temizlik işçisi kadınlar rahat çalışma koşullarına sahip kişiler değildir. Temizliğe gittikleri evlerde ortaya koydukları performans son derece ağırdır. Bu kadınlar, genelde kendi evlerinin ve çocuklarının bakımlarını da kendileri üstlendikleri ve çoğunlukla evlerinde kendi işlerine yardım eden birinin olmaması nedeniyle hem temizliğe gittikleri evlerin hem de kendi evlerinin işlerini birlikte yapmaktadırlar.

Analiz sonuçlarında ortaya çıkan veriler, kadınların ortaya koydukları performans ile aldıkları ücret arasında bir dengesizlik olduğunu göstermektedir.

Tablo 27. Gündelikçi Kadınların Düşük Ücret Vurgusu

Araştırma Sonuçlarına Göre Gündelik Temizlik İşçisi Kadınların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Düşük Ücret	18/30

Araştırma sonuçlarına göre mülakata katılan 30 gündelik temizlik işçisi kadının yüzde 60'ı düşük ücrete vurgu yapmıştır. Mülakat yapılan gündelik temizlik işçisi kadınların düşük ücret ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 28. Düşük Ücret ile İlgili Mülakat Verileri

M2	“ Benim param ekmek paramız şu anda.Eşim de çalışmadığı için bütün evin yükü benim sırtımda. Kazandığım paradan bir kuruş birikim yapamıyorum. Parayı aldığımda, eve giderken pazara giriyorum ,pazar yapıyorum.Markete girip evin ihtiyaçlarını alıyorum, para bitiyor. Bu paraya ne denir ki, ancak geçinebiliyoruz işte.” (15.02.2009, Adapazarı)
M3	“Konuşurken maaş diyorum ama maaş değil bizimkisi; günlük para. Biz çalıştığımız günün parasıyla yaşarız,öyle kazanıyoruz.” (21.03.2009, Adapazarı)
M4	“ Tabii çok kazanan insanların yanında çerez parası kalır benim kazandığım. Ancak inan ki bu da emek sonuçta,bereketli oluyor.Az ama bereketli ” (06.04.2009, Adapazarı)
M6	“Ben hem çocuğa bakıyorum,hem temizlik yapıyorum.Biraz daha yüksek olsa yeridir.Neticede 2 kişinin yaptığı işi yapıyorum ama bir kişilik para kazanıyorum. ” (23.07.2009, Adapazarı)
M7	“Aldığın para o gün eve gitmeden bitiveriyorsa, ‘bu paraya da yapılır mı bu iş,bak kendi bitti yorgunluğu daha geçmeden’ diyorsun.” (14.08.2009, Adapazarı)
M8	“Memnun değilim bu paradan.Geçim zor.Koca çalışmayınca,çocuklar olunca 400 liradan memnun olunur mu? ” (02.10.2009, Adapazarı)
M11	“Belki başkası 1 kg. alınca ben yarım kilo. Aldığımız aylık belli, haftalık belli, günlük belli. Ne yapcaz biz o parayla? Kira mı verecez? Ceryan mı verecez, su mu verecez, elektrik mi verecez, karnımızı mı doyurcaz, sağlığımıza mı bakcaz? Ne yapcaz biz?” (24.11.2009, Adapazarı)
M12	“Tabii bu ücretten kimse memnun olmaz aslında.Yaptığımız iş zor. Yaptığın işe göre daha fazlasını almayı hak ediyorsun.” (07.12.2009, Adapazarı)
M13	“Çocuklarımın ekmek parası benimki güzelim,saçımın, makyajımın, üst-başımın parası değil.Anam bana derdi ‘para yok’, ben evlatlarıma diyorum ‘para yok’. Öyle yoruluyorum ki ondan diyorum ‘ucuz bizimki emek için’. Şimdi gel çikalım çarşıya, bugün aldım 60 hemen biter. Bitmez mi di mi?” (19.12.2009, Adapazarı)
M14	“Evladım; ay sonunda alsam topluca adı aylık olur, maaş olur.Ama benimki yevmiye. Günlük para. Yaptığın işe bakınca ‘bu az aslında’ diyorsun. Ama ne diyeceksin, o kendi düşünecek. Ben mecburum gittiğim her kapıya, ses çıkaramıyorum ki.” (04.01.2010, Adapazarı)

Tablo 28'in devamı

M16	“Ya öyle yoruluyorsun ki; bazen canın çıkıyor, alıyorsun parayı, çıkıyorsun, markete gidiyorsun, elindeki veriyorsun, ‘yaa bu mu ?’ diyor insan, ‘bu kadarlık şey için mi?’ diyor. Düzenli bir para geçmiyor eline. Güvenip de borç falan yapamıyorsun.” (18.01.2010, Adapazarı)
M18	“Ya herşeye zam geliyor di mi? Biz hala 2-3 sene öncenin parasıyla nasıl çalışalım? Çıkartıyor kadın tam günlük çalışmam için yarım günlük para veriyor.’Bu paraya olmaz bu iş’ diyorum. Ama yine de yapıyorum,napacan mecburum.” (10.02.2010, Adapazarı)
M20	“Herkes 60’a gidiyor buralarda. Daha fazlasını hak ettiğim zamanlar oluyor. Para veriyorum diye canıma okuduklarında ‘bu 60 milyonluk iş değil’ diyorum yani.” (17.03.2010, Adapazarı)
M21	“Ya çok bişey değil tabi kazandığım ama çok değerli,yorgunluk param, alınterim inan. Daha fazlasını hak edecek kadar titiz davranıyorum bence.” (12.05.2010, Adapazarı)
M22	“Düzenliliği yok bu işin sonuçta ablası. Yarın boşum örneğin. Ertesi güne arayan olursa gidecem. Olmazsa ertesi günü de boşum. Bugün öğlene kadar yarım gün gittim, aldım 30 milyonu, şimdi bunla kaç gün idare edecem sonuçta” (25.05.2010, Adapazarı)
M23	“Tabi ki bizim de ekmeğ paramız. Mesela bugünlük çalışıyorum günlük yiyorum. Zaten eve gidene kadar bitiyor o. Verenler için fazla, alan için az yaptığın emeğe bakınca yani.” (06.06.2010, Adapazarı)
M28	“Çaresiz, eğitimsiz, yokluk çeken bir kadımdım. Aldığım para tabi ki yetmiyor ama başka seçenek olmadığı için mecburen yapıyorum yavrum.” (20.09.2010, Adapazarı)
M30	“Kazancım benim, evimin, çocuklarımdan geçimi. Artık yaşımız ilerledi. Genç olsam bu paralara kimse çalıştıramaz beni. Ona göre iş yapıp ona göre para istersin ama artık sesimizi de çıkaramıyoruz ki.” (10.10.2010, Adapazarı)

Değerlendirme

Gündelik temizlik işçiliği yapan kadınların hepsi farklı nedenlerle ancak temelde yoksulluğa bağlı olarak bu işi yapmaya mecbur olduğunu ifade etmektedirler. Bazı kadınlar eşlerinin işsizliği, bazıları evin reisi- tek ebeveyni- konumunda oldukları için, bazıları ise kalabalık hane nüfusunun geçimine eşlerinin kazancı yetmediği için katkı amacıyla çalışmaktadırlar.

Yukarıdaki tabloda yer verilen ifadelerden de anlaşıldığı üzere gündelik temizlik işçisi kadınların bir ay boyunca elde ettikleri toplam kazançlar kendilerine yetmemektedir. Temizlik hizmeti karşılığında genellikle günlük ücret almakta ve aldıkları ücreti zaruri ihtiyaçları için aynı gün tüketmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum tasarruf etmelerine olanak vermemekle birlikte, kazandıklarını harcarken de ihtiyaçlarının en zarurisini alıp, ikincil ihtiyaçlarını ertelemelerini zorunlu kılmaktadır.

Gündelikçi kadınlara göre ortaya koydukları emek ile elde ettikleri gelir arasında ciddi bir dengesizlik söz konusudur. Onlara göre yaptıkları işin karşılığı olarak aldıkları ücretin daha fazlasını hak edecek yoğunlukta bir çaba sarf etmektedirler.

Tablo 24’de de görüldüğü gibi, evlere gündelik temizlik işçisi olarak giden kadınların elde ettikleri aylık kazanç 300-800 TL arasında değişmektedir. Bu kadınların bir kısmı tüm hanenin geçiminden sorumlu, bir kısmı ise kalabalık ailelerinin geçimine katkı vermek için ev hizmeti işinde çalışmaktadırlar. Aldıkları aylık ücretler de ailelerinin yoksulluğunu gidermeye yetmemekle birlikte, sadece yaşamsal önemdeki temel ihtiyaçların giderilmesini sağlayarak derin yoksulluğa düşmeyi engellemektedir.

Çalışmaya katılan kadınların tamamına yakını yarım gün ve tam gün olarak adlandırılan iki farklı tarife üzerinden çalıştıklarını belirtmişlerdir. Sadece iki temizlikçi kadın bir ay boyunca aynı eve haftada beş gün gittiğini ve bunun karşılığında aylık ücret aldığını ifade etmiştir. Yarım gün olarak adlandırılan çalışmanın karşılığı 30-35 TL ve tam gün çalışmanın karşılığı 60-70 TL olarak ücretlendirilmektedir. Gündelikçi kadınların çoğu tavsiye üzerine yeni müşteri edinebildikleri için ve işveren olarak adlandırılacak ev sahiplerinin piyasada geçerli temizlik ücretlerini araştırmaları nedeniyle gündelikçi kadınlar fiyat üzerinde pazarlık şansı elde edememektedirler.

Temizlik işi yapan kadınlar, temizliğe gittikleri evlere ulaşmak için yapılan ulaşım giderlerini kendileri karşılamakta, tam gün çalışılan evlerde öğle yemeklerini çalışılan evde ücretsiz olarak yemekte dirler. Zaman içinde işveren ev sahipleri ile aralarında oluşan samimiyete bağlı olarak, giyecek ve yiyecek, kırtasiye malzemesi, kimi kullanılmayan ev eşyaları kendilerine “hediye” olarak verilmektedir. Sık karşılaşılan örneklerden bir diğeri de Ramazan aylarında ev sahipleri tarafından kendilerine yapılan erzak yardımlarıdır.

Sonuç olarak gerek sayısal verilerden gerekse kendilerinin ifadelerinden görüldüğü gibi gündelik temizlik işçisi kadınlar düşük ücretle çalışmaktadırlar. Bu noktada ücretin düşüklüğünü belirleyen faktör, literatürde vurgulandığı gibi işin vasıfsızlığı kadar, bir ay boyunca günlük ücret üzerinden verilen ev hizmetinin sürekli olmamasıdır.

Diğer yandan mülakat yapılan gündelik temizlik işçisi kadınlar, evlerine temizliğe gittikleri kadınların zengin olduklarını, bazen çevrelerine hava atmak için bile temizlikçi çağırabildiklerini, eğitilmiş olsalar da ev işlerinden hiç anlamadıklarını belirtmektedirler. Bir katılımcının ifadesiyle “veren için fazla, alan için az” olan gündelik ücretlerinin, işverenleri olan kadınlar için aslında çok olmadığını düşünmektedirler.

Tema 2: Düzensiz Çalışma Süreleri

Gündelik temizlik işçisi kadınların tamamına yakını, matbu aylıklı olarak çalışan kişiler değildir. Temizlik hizmeti verdikleri müşterilerinin çoğuna düzensiz olarak hizmet vermektedirler. Her hafta düzenli olarak temizliğe gittikleri ev sayısı az olup, bir ay içerisinde kaç defa temizliğe gidecekleri bilinmemektedir.

Mülakat yapılan kadınların yüzde 77’si haftada 2 veya 3 gün farklı evlere temizliğe gittiğini ve bunun karşılığında günlük ücret aldığını belirtmiştir. Bu veriler, ayda 8-12 gün yevmiyeli olarak çalışıldığını ve diğer günlerde herhangi bir kazanç elde edilmediğini göstermektedir.

Çalışma sürelerindeki bir diğer düzensizlik ise, genel temizlik işi yapmak amacıyla gidilen evlerde, işveren konumundaki ev sahibinin ütü, bulaşık, yemek gibi ev işlerini de temizlikçi kadına yaptırmaya çalışması ve bu durumun da günlük çalışma sürelerini uzatmasıdır.

Analiz sonuçlarında ortaya çıkan veriler, kadınların haftalık ve aylık çalışma sürelerinin düzensiz olduğunu göstermektedir.

Tablo 29. Gündelikçi Kadınların Düzensiz Çalışma Süresi Vurguları

Araştırma Sonuçlarına Göre Gündelik Temizlik İşçisi Kadınların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Düzensiz Çalışma Süreleri	21/30

Araştırma sonuçlarına göre mülakata katılan 30 gündelik temizlik işçisi kadının yüzde 70’i düzensiz çalışma sürelerine vurgu yapmıştır. Mülakat yapılan gündelik temizlik işçisi kadınların düzensiz çalışma süreleri ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 30. Düzensiz Çalışma Süreleri ile İlgili Mülakat Verileri

M1	“Haftada 5 gün gittiğim zaman bile oluyor. Ama öyle zaman geliyor, iki hafta hiç iş çıkmadığı da oluyor yani.” (10.02.2009, Adapazarı)
M2	“Ben baştan ‘çok geçe kalamam küçük çocuklarım var’ diyorum. Ama zaten sabah çok erken gidip işimi hemen bitirmeye bakıyorum. Ne kadar desen de işin bitmediği günler oluyor.” (15.02.2009, Adapazarı)
M3	“Geliş gidiş saatlerimi baştan konuşuyorum. Evde 3 çocuk bir yaşım var, eve gidince de işim bitmiyor ki. ‘Geç vakitlere kalamam’ diyorum ama ev sahipleri suyumu çıkarana kadar çalıştırıyor.” (21.03.2009, Adapazarı)
M4	“Saatim o gün benden istenen işe göre değişiyor. Ütü varsa mesela temizlik sonrası onu da yapmamı istiyor. Ya da misafiri gelecekse yemeği de yapmamı istiyor.” (06.04.2009, Adapazarı)
M7	“Akşam geç saatlere kadar sürüyor işim. Kaçta başladığımız belli de inan kaçta biteceği hiç belli olmuyor. Saat 6’da biter diyorum, bir bakmışsın saat 10 olmuş hala bitmemiş.” (14.08.2009, Adapazarı)
M8	“Bazen 1 ayda 15 gün işe gittiğim oluyor, ayın yarısı evde oturuyorum. Ama bazı aylar da daha kötüsü bile oluyor yavrum. Ramazanda mesela koca ayda 2-3 gün iş çıkar.” (02.10.2009, Adapazarı)
M9	“Çok geçe kalınca eve bırakıyorlar, akşam vakti sokakta bırakmıyorlar.” (11.10.2009, Adapazarı)
M11	“Haftada 3 gün de gittiğim oluyor, 1 gün de gittiğim oluyor, hiç gitmediğim de oluyor.” (24.11.2009, Adapazarı)
M12	“Günüm de saatim de hiç belli olmuyor canım. Bazen gittiğin yere bağlı, bazen de senin elinde.” (07.12.2009, Adapazarı)
M13	“Her hafta aynı olmaz ki...Bazı haftalar 3 gün gidersin, bazı hafta hiç iş çıkmaz. Bizimki fabrika işi gibi değil.” (19.12.2010, Adapazarı)
M14	“Günde kaç saat çalıştığım hiç belli olmuyor. İşe bağlı, evin pis durumuna bağlı, istenen işe bağlı, dubleks olup olmamasına bağlı. Mesela inşaattan çıkma çok zaman alıyor.” (04.01.2010, Adapazarı)
M15	“Gittiğim evlerde iş bitene kadar çalışıyorum abla. Hergün iş olmuyor ki, değişiyor işte.” (13.01.2010, Adapazarı)
M17	“2 gün oluyor bazen. Bazen 1 gün oluyor haftada. Öyle her gün her gün değil.Şu saatte başlar şu saatte biter de diyemem yani.” (23.01.2010, Adapazarı)
M18	“Hep aynı olmuyor ki, değişiyö. Bayram yaklaşırken, bahara girerken, bazen yazdan çıkarken çoğalabiliyor. Tam günlükte yatsıya kadar kaldığım oluyor.” (10.02.2010, Adapazarı)
M20	“Şimdi bak. Bir gün gidiyorum, sonra belki 2-3 gün iş çıkmıyor. Bir sonraki haftaya kadar iş çıkmıyor bazen.” (17.03.2010, Adapazarı)
M21	“İşin bitene kadar kalıyorsun. İşin erken biterse belki erken dönersin evine. Öyle memurlar gibi saatli değil bizim iş.” (12.05.2010, Adapazarı)
M22	“Düzenliliği yok bu işin ablası sonuçta. Yarın boşum örneğin, ertesi gün arayan olurda gidecem. Olmazsa ertesi günü de boşum.” (25.05.2010, Adapazarı)

Tablo 30'un devamı

M23	“İşin saati belli değil. Onu hiç sevmiyorum, saati hiç belirli değil. Gidiş normal gidiyorsun, kimileri var keyfe keder istiyor. Atıyorum yarım gün çağırıyor, ama benim bütün günümü alıyor.” (06.06.2010, Adapazarı)
M27	“Bazen öyle bir hafta oluyor ki pazar bile çalışıyorum.” (12.09.2010, Adapazarı)
M28	“Bu işte plan yapmam zor. Pazara çıkayım evde bişey kalmadı diyorum, ee arayan oluyor ‘gel’ diyen. Zamanın yok kendine öyle kafana göre”. (20.09.2010, Adapazarı)
M29	“Hep aynı değil, her hafta. Çalıştığım günde saatte çok öyle belli olmuyor. Düzen yok.” (20.09.2010, Adapazarı)

Değerlendirme

Mülakat yapılan gündelik temizlik işçisi kadınlar, gerek çalışma saatlerinin belirsizliğinden gerekse çalışma günlerinin düzensizliğinden yakınmaktadırlar.

Temizlik için gittikleri evlerde, ev sahiplerinin evin genel temizliği dışındaki birtakım hizmetleri de kendilerinden talep etmeleri, akşam belirli bir saatte bitmesi gereken işlerin uzamasına ve gündelikçi kadınların evlerine çok geç saatlerde gitmelerine neden olmaktadır. Bu kadınların; kendi evlerinin temizliği, evde yaşayan çocuklar ve aile büyüklerinin ihtiyaçlarının giderilmesi gibi kendi evlerine ait işlerin görülmesi sorumluluğunu da taşıması, geç vakitlere kadar temizlik yapılan evde kalınan günlerde ciddi sıkıntı oluşturmaktadır.

Ev sahiplerinin ütü, bulaşık, çamaşır, yemek gibi evin genel temizliği dışındaki talepleri gündelikçi kadınların fiziksel olarak da daha fazla yorulmalarına ve kendi evlerinin ihtiyaçlarını giderecek gücü kendilerinde bulamamalarına yol açmaktadır.

Bir diğer sıkıntılı durum ise, ‘yarım gün’ olarak tanımlanan ve ‘yarım ücret’ karşılığı çalışılan evlerde, işlerin uzaması ve yarım ücrete karşılık tam gün çalışması gerçekleştirilmesidir.

Aynı düzensizlik, herhangi bir hafta içerisinde çalışılacak günlerdeki belirsizliktir. Gündelik temizlik işçisi kadınların tamamına yakını hangi gün çalışacağını bilememekte ve bu belirsizlik kendi hayatlarına ait plan yapmakta problem teşkil etmektedir. Gündelik temizlik işlerinden gelecek olan paraya son derece ihtiyaç duyan bu kadınlar, gelmesi muhtemel işleri kaçırmak istemedikleri için kişisel planlama yapmakta zorlanmaktadırlar.

Düzensiz çalışma günleri ve buna bağlı düzensiz haftalık/aylık kazançlar da bu gündelikçi kadınların aile ekonomilerinde belirsizliğe yol açmaktadır.

Uzun zamandır evlere temizlik hizmetinde çalışan bazı kadınlar ise, geçmiş dönemlerdeki tecrübelerine bağlı olarak belirsizlik ortamını bertaraf edecek tedbirler alabilmektedir. Tecrübeli kadınlar hangi müşterilerinden hangi sıklıkta ve hangi tarihte talep geleceğini öngörerek kendilerini bu duruma adapte edebilmektedirler.

Yarım gün olarak adlandırılan çalışmalar ya 09:00 – 14:00 ya da 13:00 - 18:00 saatleri arasında gerçekleşmektedir. Tam gün çalışma ise günlük 8-9 saat boyunca devam etmekte, öğle yemeği ve dinlenme süreleri de dikkate alındığında 09:00-19:00 saatleri arasında gerçekleşmektedir. Bu saatler yukarıda belirtildiği gibi, birçok nedene bağlı olarak uzamakta ve günlük 5 saat olarak planlanan yarım gün çalışması ve günlük 8 saat olarak planlanan tam gün çalışması sıklıkla planlanan sürelerin dışına taşmaktadır.

Temizlik işçisi gündelikçi kadınların, fiziksel çaba gerektiren ev işlerinde çalışmaları ve çalışma süreleri içerisinde çay-kahve veya sigara içmek için molalar vermeleri ev sahipleri tarafından pek hoş karşılanmamaktadır. Gün içerisinde 2 veya 3 molaya ses çıkarmayan ev sahipleri, mola sayılarının artması karşısında tepki göstermekte ve bu durum gündelikçi kadınlar tarafından sert şekilde eleştirilmektedir. Yaptıkları işin ağır bedensel çaba gerektirdiğini belirten gündelik temizlik işçisi kadınlar, ev sahiplerinin yaptıkları işin ağırlığının farkına varamadıklarını ve bu nedenle verilen molalara tepki gösterdiklerini belirtmektedirler.

Gündelik temizlik işçisi kadınların küçük bir kısmı (yüzde 16,7) ise, düzensiz çalışma günlerine sahip olmaktan memnundur. Bu kategoriye dahil olan 5 kadın, haftanın belirli günlerinde çalışıyor olmaktan dolayı mutlu olduklarını belirterek, evlere temizliğe gitmedikleri günlerde kendi evlerinin işleri ile ilgilenip kendi çocuklarına vakit ayırmaktan memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir.

Tema 3: Sosyal Güvence Problemi

Gündelik temizlik işçisi kadınlar enformel bir sektörde çalışıyor olmanın da etkisiyle sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadırlar. Devletin bu konudaki denetim eksikliği, ev sahiplerinin bu kadınların sosyal güvencelerini umursamaması ve paraya ihtiyaç duyan temizlik işçisi kadınların sigorta konusunu gündeme getirememesi

gündelikçi kadınların çoğunun sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmasına yol açmaktadır.

Son yıllarda temizlik alanında faaliyet gösteren şirketlere bağlı çalışan kadınların ağırlıklı olarak bina temizliğinde görev aldıkları bilinmektedir. Evini temizletmek isteyen ev sahipleri, bugün itibarıyla bu şirketlerden ziyade eş-dost ve akraba çevrelerinin referansı, enformel ağlar ile temizlikçi ihtiyacını karşılamaktadır. Temizlik şirketlerinde asgari ücretle ve sigorta primleri ödenerek çalıştırılan kadınların aksine, kendi imkanları ile temizliğe giden ve bağımsız çalışan bu kadınlar günlük ücret karşılığı çalışmakta ve sigorta konusunu hiç açmamaktadır. Ayrıca birçok kadın için, bir şirkete bağlı çalışmak, o şirkete emeğinin belirli bir kısmını bırakmak anlamı taşıdığı için pek cazip gelmemektedir. Yoksullukla mücadele eden bu kadınlar, ellerine geçen para çok sınırlı olduğu için bu paranın belirli bir kısmından sigorta primi nedeniyle feragat etmek istememektedir.

Analiz sonuçlarında ortaya çıkan veriler, kadınların sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştıklarını göstermektedir.

Tablo 31. Gündelikçi Kadınların Sosyal Güvence Problemi Vurguları

Araştırma Sonuçlarına Göre Gündelik Temizlik İşçisi Kadınların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Sosyal Güvence Problemi	20/30

Araştırma sonuçlarına göre mülakata katılan 30 gündelik temizlik işçisi kadının tamamı sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştığını ifade etmiştir. Mülakat yapılan gündelik temizlik işçisi kadınların güvence ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 32. Sosyal Güvence Problemi ile İlgili Mülakat Verileri

M2	“Bu işin emekliliği yok. Hastalansan gelemesen ne olacak gidecek o günün yevmiyesi. Ya da bir düşsen bir yerini kırsan ne olacak? Hiçbir güvencesi yok, hiç. Günü kurtarmak bizimkisi” (15.02.2009, Adapazarı)
M4	“Başına birşey gelse, çalıştığın kadının insafına kaldın. Düşün kolunu kırdın, bacağını kırdın en fazla hastane masrafını öder, ondan sonrası ne olacak? O ay nasıl geçineceksin?” (06.04.2009, Adapazarı)
M6	“Sigortalı olmak bir garantinin olması demek, bu işte o garanti de yok.” (23.07.2009, Adapazarı)

Tablo 32'nin devamı

M7	“Sağlık açısında sıkıntımız var. Bir arkadaşımız perde asarken düştü, bileğini sakatladı. Nerden baksan 1 ay işe çıkamadın. 1 ay demek onun için 300-400 lira demek. Kim verecek? Hiç kimse. Sigorta da yok tabi.”(14.08.2009, Adapazarı)
M8	“Sigortalı olmak önünü görmektir bana göre. Hastalansan, işe gidemesen para kazanamazsın. Güvencesi olan işten daha iyi ne ola?” (02.10.2009, Adapazarı)
M9	“Bir güvencesi yok bu işin. Var mı? Ücretin dışında erzak ve yiyecek veriyor ama o güvence değil.” (11.10.2009, Adapazarı)
M10	“Bizim sonumuz uçurum. Sigortamız yok. Bi hastalansak ilaç alamıyoruz. Bi hastaneye biyere gidemiyoruz. Çoluk-çocuğumuz hastalansa, büyük bir ameliyat falan gelse başına dünya para istiyor hastaneler. Nasıl girelim, altından kalkalım. Karnımızı zor doyuruyoruz.” (30.10.2009, Adapazarı)
M13	“Bu işte kafam rahat değil. Bir garantisi yok, güvencem yok, güvende hissedemiyorum.” (19.12.2010, Adapazarı)
M14	“Can simidi evladım sigorta. Güvencesi yok bu işin. Sağlığından da gitse gelmiyor, sigortası yok, hesap soran yok.” (04.01.2010, Adapazarı)
M15	“Şimdi gencim, gücüm yerinde çok şükür. Ama böyle böyle ileriye, yaşlılığa birşey kalmayacak. Güvencem yok. Kurtuluş abla sigortalı olmak.” (13.01.2010, Adapazarı)
M16	“Sigorta yok işte. Güvencesiz iş, bu en başı. Sağlık sorunları oluyor tabi, olmaz mı? Her yerim ağrıyor, her an bir yerin kırılabilir, incinebilir Allah korusun.” (18.01.2010, Adapazarı)
M18	“Hastalansan, sakatlansan bi güvencen yok yani. Ne cazip tarafı var, ne güvencesi var, ne bişeyi.” (10.02.2010, Adapazarı)
M19	“Bir garantisi, güvencesi olmayan yorucu bir iş bu.” (08.03.2010, Adapazarı)
M20	“Cahiliz, okumadık ama sigorta da önemli. Ne sigortadan, ne maaştan hiçbir şeyden garantisi, güvencesi yok bu işin.” (17.03.2010, Adapazarı)
M24	“Hep düşünüyorsun sonuçta. Yarın ne olacak, öbür gün ne olacak diye. Sigortan olsa, ödense bu kadar düşünmezsin sonuçta.” (14.06.2010, Adapazarı)
M25	“Şu anlık çalışıyorsun. Belki sigortalı olup da maaşlılardan fazla alan da oluyordur her gün filan giderek ama herhangi bir yerime bişey olsa bunu hiç kimse ödemiyor. Bunu ben ödeyecem. Varsa kenarımda tabi” (10.07.2010, Adapazarı)
M26	“Hiçbir sosyal hakkın yok. Geleceğine yani ne bileyim bakınca böyle kafan rahat değil.” (15.08.2010, Adapazarı)
M27	“Kelle koltukta çalışıyoruz işte. Sigortamız yok, bi güvencemiz yok.” (12.09.2010, Adapazarı)
M29	“Bir kadın olarak ne kocama güvenebiliyorum, ne işime güveniyorum, ne devlete güveniyorum. Hiçbir yerden tutanacak dalım yok.” (20.09.2010, Adapazarı)
M30	“Aklıma hemen sağlık geliyor. Yani bir hastanelik işin oluyor ne yapacağını bilemiyorsun. Aklıma hemen sigorta geliyor. İş yönünden de güvencen yok. Kadın yarın arasa, ‘gelme’ dese ne diyeceksin? Hiçbi yönden yok güvencesi. Hastalansan yok, yaşlansan yok. Allah’lık bizim işimiz.” (10.10.2010, Adapazarı)

Değerlendirme

Mülakat yapılan gündelik temizlik işçisi kadınlar, sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmalarına rağmen, sektörde faaliyet gösteren temizlik şirketlerine de soğuk bakmaktadırlar. Gündelikçi kadınlardan sadece 4 tanesi; eğer sigortaları düzenli olarak ödenecek ve ücretleri aksamadan kendilerine verilecekse, yemek ve yol masrafları karşılanacaksa, herhangi bir olumsuz durumda (taciz, evde kaybolan bir eşyadan sorumlu tutulmak, hastalanmak, sakatlanmak gibi) kendilerine sahip çıkılacaksa bir şirket bünyesinde çalışabileceklerini ifade etmişlerdir. Ancak, bu şirketlerde daha önce çalışmış olan yakınlarının söylediklerinden hareketle, temizlik şirketlerinin çalışanlarının sigortalarını ödemediği, ücretlerini düzenli olarak vermediği gibi bir kanı yerleşmiş durumdadır. Bu nedenlerle bu şirketlere bakış açısı son derece olumsuzdur. Öyle ki; mülakat yapılan gündelikçilerden biri, bu şirketleri insanları sömüren birer mekanizmaya benzetip kapanmalarını istemektedir.

Tablo 22’de de görüldüğü gibi, bu kadınların yüzde 40’ının evinde kendisi, eşi, anne - babası da dahil olmak üzere sigortalı çalışan hiçbir birey bulunmamaktadır. Bu durum, herhangi bir hastalık, sakatlık vb. durumda sigortasından yararlanılacak hiç kimse olmadığını ve bu hanelerde çok zor yaşam şartlarının hüküm sürdüğünü göstermektedir. Temizlik işçisi kadınların yüzde 47’sinin yaşadığı hanede 1 sigortalı insan bulunmakta ve yasa kapsamında yararlanabilen herkes bu sigortalı üzerinden sosyal güvence sağlayabilmektedir. Mülakata katılanların sadece yüzde 13’ünün evinde ise 2 sigortalı insan bulunmaktadır.

Mülakat yapılan 30 kadından sadece 2’si kendileri için sigortanın çok önemli olmadığını ifade etmiş, geriye kalan 28 kadın geleceğe dair ciddi kaygılar taşıdığını ve sigortalı olmak istediğini belirtmiştir. Hastalık, sakatlık ve diğer sağlık problemleri ile birlikte, özellikle çocuklarının sosyal güvenceden yoksun olmasından endişe eden gündelik temizlik işçisi kadınlar, kendi imkanları ile sigorta primi ödeyemediklerini ve kazançları ile sigorta maliyetini karşılayamadıklarını söylemişlerdir. Bu nedenlerle, devletin, mağduriyetlerini giderecek bir formül bulması ve hayata geçirmesini beklediklerini belirtmişlerdir.

Bu doğrultuda, kendilerine bilgisi verilen ve kamuoyunda Fransız Modeli olarak bilinen hizmet çeki / servis çeki uygulamasının son derece yararlı olacağını belirtmişlerdir. Sadece ileri yaştaki iki kadın, ilerlemiş yaşlarına bağlı olarak böyle bir sistemi gençler için uygun bulduklarını ve kendilerinin talep etmediklerini ifade etmişlerdir.

Diğer yandan sosyal güvenceden yoksun çalışan bu kadınlar, sosyal korumanın diğer ayağı olan sosyal yardımlardan da istifade etmediklerini söylemişlerdir. Her ne kadar; literatürde sosyal yardımların feminizasyonuna vurgu yapılırsa da, mülakat yapılan kadınlar ihtiyaç sahibi olmaktan dolayı utanmamakla birlikte, bu ihtiyaçlarını sosyal yardımlar yerine kendileri çalışarak gidermeyi tercih etmektedirler.

Mülakat yapılan kadınlardan sadece biri “yeşil kart” sahibi olup, iki kadın ise devletten yakacak yardımı aldığını belirtmiştir. Bir kadın ise, şartları sağladığı için başvuruda bulunarak sosyal yardım talep edeceğini söylemiştir. Geriye kalan 26 kadın ise, yoksulluk içinde yaşıyor olmalarına karşın, içinde buldukları zor şartlara rağmen herhangi bir sosyal yardım talebinde bulunmayacaklarını söylemektedirler. Bu yaklaşımın en önemli nedeni; mülakat yapılan kadınların hane halkı gelirlerinin TÜİK tarafından açıklanan yoksulluk rakamları çerçevesinde olmasına rağmen, kendilerini “yardıma muhtaç yoksul” olarak görmemeleridir. Katılımcı kadınlar, durumlarının “yoksulluk” olduğunu, evlere temizliğe gitmelerinin sebebinin yoksulluk olduğunu ifade ediyor olmakla birlikte onlara göre yardıma muhtaç yoksul, evine bir ekmek dahi götüremeyen kişi olarak tanımlanmaktadır.

Ayrıca, gündelik temizlik işçisi kadınlar ekonomik ve sosyal haklarını korumaya yönelik örgütlenme faaliyetlerine de mesafeli yaklaşmaktadırlar. Her ne kadar, sorulan sorulara ortalama ve yuvarlak olumlu cevaplar verilmiş olsa da, örgütlenme faaliyetlerine çekimser bakmaktadırlar. Bu yaklaşımın altında yatan nedenlerin başında, eşlerinin bu durumu hoş karşılamayacağı korkusu yatmaktadır. Bunun yanında eğitimsizliklerine bağlı çekimserlik de önemli bir etkidir.

3.3.3. Mülakata İlişkin Diğer Bulgular

Gündelik temizlik işçisi kadınlar, “neden bu işi yaptıkları” sorusuna; kendilerinin vasıfsız bireyler olduklarını, eğitimsiz olduklarını, kişisel yapabilirliklerinin böyle bir işi karşılayabildiğini, eşlerinin ve sosyal çevrelerinin bu işi yapmalarına olumsuz

yaklaşmadıklarını belirtmişlerdir. Literatürde de belirtildiği gibi, kadınların sahip oldukları kişisel yetenek ve beceriler böyle bir işi yapabilmelerine olanak tanımaktadır. Bir diğer anlatımla; bu kadınların sahip olamadıkları bir takım nitelikler, kendilerini böyle bir iş yapmaya mecbur kılmaktadır.

Kadınların ev hizmeti işini yapmalarının bir diğer nedeni, ev temizliği işinin kadınların doğasında ve sorumluluğunda olan bir iş olarak kabul edilmesidir. Ataerkil ailelere mensup bu kadınların eş – akraba ve sosyal çevreleri “ev temizliği” olarak adlandırılan bu işi kadınlar için uygun görmektedirler. Nitekim, cinsiyete dayalı işbölümü, ev işini kadının günlük bir pratiği olarak kabul etmektedir.

26 yaşında, liseden terk etmiş 7 yıllık evli olan M2 neden gündelik temizlik işi yaptığını şu şekilde cevaplandırmaktadır,

“ Eşim evlendikten sonra çalışmamı istemedi hiç ama geçim zor. Elde yok avuçta yok.....Çok kavgalar ettim çalışabilmek için.....Liseden terk etmişim, okuma yazma dışında bir bilgim yok ki. Başta lokanta bulurum, ev yemeği yapan orada çalışırım diye düşündüm ama erkekler olur diye de çekindim. Hem kendim çekindim hem zaten eşim istemezdi. Sonra bir abla vardı mahalleden, evlere temizliğe giden o geldi aklıma. Ee en iyi yaptığım iş bu zaten, mesleğim evi temizlemek, bildiğim iş dedim kendime. Eşim de karşı çıkmadı bu iş olunca....”

28 yaşındaki M28 ise çalışması ile ilgili olarak eşiyile arasında geçen diyalogları şu şekilde özetlemektedir;

“....uzatmayayım da fabrikayı istemedi, çarşı içinde esnafta arkadaşları vardı onu da öyle istemedi. Bi bu iş kaldı geriye, buna lafta etmedi seste etmedi...zaten bir yere gitsen iş için eğitimin ne diyolar”

Yoksullukla mücadelede, enformel sektörde ev hizmeti işinde gündelikçi olarak çalışan kadınlar uzun ve belirsiz çalışma saatleri, düzensiz çalışma günleri, fazla mesaiden ve sosyal güvenceden yoksunluk gibi birçok olumsuz koşula rağmen, kendileri nezdinde yaptıkları iş ve kazandıkları para son derece kıymetlidir. Çünkü, aileleri yoksulluk sınırındadır, çocuklarının ihtiyaçları karşılanmalıdır, dolayısıyla evlerine giren her kuruş çok önemlidir. Bu nedenle çoğunluğu kendilerini “çalışan kadın” olarak tanımlamakta, yaptığı işten utanmamakta ve işlerini küçümseyenleri eleştirmektedirler.

Eşinin geçirdiği bir iş kazası sonrasında kalıcı şekilde rahatsızlanmasıyla, evin geçimini üstlenen 49 yaşındaki M11, uzun yıllardır evlere temizliğe gittiğini ifade etmektedir.

“ Herkes bildiği işi yapar, benim mesleğim de bu iş artık. Herkes nasıl çalışıyorsa bir işte, ben de bu işte çalışıyorum. Geçim paramı, evimin aş parasını kazanıyorum. Çalışmaya başlamadan ne zordu bir bilsen, bir kuru soğan bulamıyorsun evinde. Şimdi gene hiç olmazsa kimseye muhtaç olmuyorsun. İki kuruş belki aldığım ama onun olmadığı zamanların acısını bildiğimden, pek kıymetli...”

Yine M11, gündelikçilik yapmaktan dolayı kendini nasıl hissettiğini şu şekilde anlatmaktadır,

“Bu işi yapıyorum diye hiç zavallı gibi hissetmedim kendimi. Yoksulluktan zavallılık yaşıyorum o ayrı ama bu işi yapıyorum diye değil. Çalışıyorum alnımın teriyle. Kollarım ıslak ıslak ceketimi zor giyiyorum, ıslak kollarıma zor giriyor ceket. O para nasıl para biliyor musun? Takdir edilcek para o, alnundan öpülcek para. Dilencilik, hırsızlık yapmıyorum ki. Bu işi yapıyorum çünkü yapacak başka bişeyim yok, mecburum. Okumamışım ne iş yapabilirim. Bu da çalışmak değil mi yani, hem nasıl çalışmak be evladım...”

Diğer yandan mülakat yapılan kadınlara, “yoksulluğa ilişkin” sorular sorulmuştur. Evlenmeden önceki hayatlarına dair sorulan sorulara verilen cevaplar, literatürdeki yoksulluk tezini doğrular niteliktedir. Baba evinde ve bekar iken gecekondu mahallelerinde, temel altyapı hizmetlerinden yoksun evlerde, baba ve ağabeyi tarafından şiddet gören, okuyamamış kadınların bir kısmı, evlendikten sonra da bekarlıklarına benzer hayatlar yaşadıklarını söylemektedirler. Dün babasından ve ağabeyinden şiddet gören kadınlardan bazıları, bugün de aynı şiddeti eşinden görmektedir. Bugün de gecekondu mahallesinde, kamusal hizmetlerden yeterince yararlanamayan evlerde yaşamaktadır.

46 yaşındaki katılımcı M14 evlilik öncesi hayatı ve sonrasını şu şekilde aktarmaktadır;

“ Babam çok içerde, iyiydi ama içince başka biriydi. Onun içkisi bizi parçaladı zaten, annem bizleri aldı dedeme taşındık. babamdan hayır görmedik....Eşim de rahmetli ondan da gülmedi yüzüm. Baba evinde zordu, evlendik aynı...”

37 yaşında, ortaokul terk M20 ise şunları söylemektedir;

“babam da bunun gibi bir adamdı, onun beterliğinden bunu adam sanıp kaçtım. Bu da farklı çıkmadı. Kazandığımı dışarıda yerdi babam, bu da aynı. Kızın kaderi anasının ki derler ya öyle...”

Yoksullukla mücadele etmek için çalışmanın önemli olduğunu ifade eden katılımcılar için insanın eğitilmiş olmasının da önemli olduğunu bilincinde cevaplar vermektedirler. Kadın yoksulluğunun başlıca nedenlerinden biri olan eğitim, mülakat yapılan kadınlar tarafından da sıklıkla dile getirilmektedir. Öyle ki katılımcılar, evlerine temizliğe gittikleri kadınlarla aralarındaki en temel farklılığın gelir seviyesinden sonra eğitim olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcı kadınlar, yaşadıkları hemen her şeyin eğitimsizliklerinden kaynaklı olduğunu düşünmekte ve yine eğitimin var olan yokluklardan, zorluklardan kurtulmada temel belirleyici, kurtarıcı olduğunu düşünmektedirler. Bu paralelde kendisi okuyamamış olan kadınlar bugün kendi kızlarını okutmak için eşlerine yapabildikleri ölçüde baskı yapmaktadırlar. Kendilerinin yaşadığı çaresizlikleri kızlarının da yaşamamasını istemeyen bu kadınlar, kız çocuklarını çalıştırmamak, eğitimlerine devam etmelerini sağlamak için çarpınmakta ve ayrıca evlenecekleri erkeği doğru seçebilmeleri için çocuklarına sürekli telkinde bulunmaktadır. Bu kadınların en büyük ideallerinden biri; özellikle kız çocuklarının okuyup kendi ayakları üzerinde durduklarını ve kendilerini kurtardıklarını, kendi yaşadıkları yoksulluktan uzak bir hayat sürdüklerini görebilmektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik, sosyal, psikolojik etkileri ile çok boyutlu bir niteliğe sahip olan yoksulluk, yalnızca gelir yetersizliği ile açıklanamayacak kadar karmaşık ve çok boyutlu bir kavramdır. Bireyin içinde yaşadığı koşulları ve mahrumiyetlerini ifade eden yoksulluk kavramını da içerisinde barındıran yoksulluk, gıdadan barınma koşullarına, gelir ve servet farklılığına, sosyal güvenlik, sağlık, eğitim gibi kamusal hizmetlere, ekonomik kaynaklara yeterli düzeyde ulaşamamayı, yararlanamamayı da ifade etmektedir. Diğer yandan toplumsal ilişkilerdeki dışlanma ve marjinalleştirme süreçleri de yoksulluk kaynaklı önemli bir sorundur.

Tüm insanlık için temel bir sorun olan ve dünyanın hemen her yerinde var olan yoksulluğun, çocuklardan sonra en fazla etkilediği grubu kadınlar oluşturmaktadır. Kadınlar, tüm dünyada yoksulların, işsizlerin, topraksız ve mülksüzlerin çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Küreselleşme süreciyle, küresel zenginlikten çok az pay alan ve yoksulluktan erkeklere göre daha fazla etkilenen kadınlar için yoksulluğun önemli bir sorun olduğu yoksullukla mücadele de baş aktör olan uluslararası kurumlar tarafından da kabul edilmekte ve kadın yoksulluğu ile mücadele de strateji, hedef belirlenmesine yönelik hareket ettikleri görülmektedir.

Gelir dağılımı yapısı, bölgesel gelir farklılıkları, cinsiyet, eğitim gibi unsurların yoksullukla arasında ilişki kurulduğunda, yoksulların önemli bir kısmının kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Diğer yandan, işgücüne katılım oranının da kadın ve yoksulluk ilişkisini belirlemede önemli bir gösterge olduğu bilinmektedir. Gelişmişlik seviyeleri farklı olmakla birlikte dünya genelinde işgücü piyasalarına erkeklerle aynı oranda giremeyen kadınlar aynı zamanda çalışan yoksullar içinde de önemli bir oranı oluşturarak, erkeklerden fazla yer almaktadırlar. Bu durumda göstermektedir ki, çalışmak her ne kadar yoksulluktan kurtulmak için gerekliyse de yeterli değildir. Diğer yandan, yoksulluktan kurtulmak amacıyla daha çok ikincil sektörde çalışan, eğitim ve vasıf düzeyi düşük kadınlar, kayıt dışı sektörde, iyi çalışma şartlarından ve sosyal güvenceden yoksun şekilde istihdam edilmektedirler.

Ülkemizdeki işgücüne katılım oranlarına baktığımızda da kadınların oranının erkeklere göre az olduğunu görmekteyiz. Yine kayıt dışı çalışma oranlarında da kadınların erkeklerden daha fazla kayıt dışı çalıştığı görülmektedir. Bu durum Türkiye’de

kadınların çoğunlukla yoksunluklarla karşılaştıkları kayıt dışı sektörde çalıştığını göstermektedir. Dolayısıyla genelde tüm dünyada, özede de ülkemizde görüldüğü üzere kadınlar yoksulluk tehdidi karşısında düşük ücretli, düzensiz, iş ve sosyal güvenceden yoksun şekilde çalışma hayatına giriyor, ancak sahip oldukları/olamadıkları nitelikleri sebebiyle yoksulluktan kurtulamadıkları gibi yoksunluklarla da tanışmak zorunda kalıyorlar.

Kadın yoksulların yoksulluk tehdidine karşı mücadele stratejilerinin başında çalışma hayatına girmek gelmektedir. Ancak çoğunluğu kırsaldan kentlere göç etmiş, eğitim ve vasıf düzeyi düşük kadınlar için formel sektörde iş bulmak zor olduğundan enformel sektörde çalıştıkları görülmektedir. Dolayısıyla yoksulluğun kadınlaşması denilen süreçte kadın emeği giderek artan oranda vasıfsız, düşük ücretli, iş ve sosyal güvenceden yoksun kayıt dışı alanlarda kullanılmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki enformel sektör, tüm olumsuzluklarına rağmen, formel sektörde iş bulabilecek niteliklere sahip olmayan ve ihtiyaç içinde bulunan, düşük seviyede düzensiz de olsa gelir elde etmeye muhtaç durumdaki kadınlar için değerli bir seçenek olarak değerlendirilmektedir.

Yapılan çeşitli araştırmalarda, Türkiye’de enformel sektörde çalışan kadınların büyük bir kısmının kırdan kente göç etmiş, işgücü niteliği açısından vasıfsız ve eğitim seviyesi düşük oldukları görülmektedir. Bu kadınların, yoksullukla mücadelede belirledikleri bir alan olarak ev hizmetinde çalışma tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaygınlık kazanmıştır. Küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişikliklerle, çalışma hayatına formel sektörde katılan kadınların ev içi sorumlulukların yerine getirilmesi için bu hizmetleri “satın almaya” yöneldikleri gözlemlenmektedir. Kadınların işgücüne katılım oranının artmasının yanı sıra refah devletinin çökmesiyle devletin sağlık ve bakım hizmetlerinden çekilmesi, nüfusun yaşlanması, geleneksel aile yapısındaki değişim gibi faktörler günümüzde ücretli emeğe / ücretli ev hizmetine yönelik talebi açıklamada önemli paya sahiptir.

Belirtmekte fayda var ki 17. yüzyıl itibarıyla tarihin hemen her döneminde varlığından bahsedebileceğimiz ev hizmetinde çalışma, bugünkü anlamıyla sanayileşme ile birlikte ortaya çıkmıştır. Sanayileşme ile çalışma hayatına giren kadın için başta ev temizliği olmak üzere kadına yüklenen, kadından beklenen sorumlulukları, dışarıdan sağlama

ihtiyacı doğmuştur. Çalışma hayatına girerek ev dışı etkinliği artan kadınlar zaman ve emeklerinin daha büyük kısmını tüketim ve çocuklarının eğitimine harcarken kirden kurtulma, düzeni sağlama işlerini ücretli çalışanlarına bırakmışlardır. Ev hizmetinden ücretli şekilde yararlananlar genellikle orta sınıftan çalışan kadınlar, bu hizmeti ücreti karşılığında verenlerin ise çoğunlukla kırsal alandan kentlere göç etmiş, yoksul, eğitim ve vasıf düzeyi düşük, formel sektörde iş bulması zor olan kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Kısaca ücretli ev emeği, endüstri sonrası toplumlarda ve kalkınmakta olan toplumlarda, kadınlar için genişleyen bir istihdam alanı oluşturmaktadır. Böylece artık ev; işyerine, ücretli emek çalıştıran kadın ise işveren konumuna dönüşmüştür. Ancak uygulamada, bir işyerine ve işverene sahip olan ev hizmetinde çalışan çoğu kadının, yasal korumadan yoksun, güvencesiz bir şekilde çalıştığı bilinmekte ve görülmektedir.

Sayısız önemli bir kesimi oluşturan ancak istatistiklerde görünmeyen ve çalışan olarak algılanmayan ev hizmetinde çalışanların sosyal güvenlik açısından korunma durumlarına baktığımızda, bu kişilerin sosyal sigorta kapsamına alınması iki temel koşula bağlanmıştır. Bu koşullara göre, ev hizmetinde çalışan kişinin “ücret karşılığında” ve “sürekli” olarak çalışması gerekmektedir. Böylelikle bu çalışmanın da ana grubunu oluşturan ev hizmetlerinde gündelik ya da yevmiyeli olarak çalışan, sosyal korumaya en fazla ihtiyaç duyan kesimin zorunlu sigorta kapsamı dışına çıkarıldığı görülmektedir. Diğer yandan sosyal güvenlik reformu ile yevmiyeliler, ev hizmetlerinde çalışanların büyük çoğunluğu zorunlu sigorta kapsamı dışına çıkarılmaktadırlar.

Ülkemizde düşük ücretle, çoğunlukla sosyal güvenlikten yoksun şekilde çalışan ev hizmetlilerini korumaya yönelik yasal çerçevenin yetersizliği bu kişilerin çalışma koşullarını ağırlaştırırken, yoksulluklarının artmasına da neden olmaktadır. Zira yapılan pek çok araştırma, maddi sorunlar nedeniyle ev hizmetinde çalışan kadınların yasal yoksulluklarının yanı sıra çalışma koşullarının ağır olduğu, ücretlerinin düşük olduğu, dolayısıyla tüm bu yaşadıkları çerçevesinde ücret karşılığı çalışmanın yaşamlarında önemli bir dönüşümü getirmediğini ifade eden sonuçlar ortaya koymaktadır.

Yapılan araştırmaları da göz önünde tutarak ev hizmetlerinde çalışanların durumlarına baktığımızda, ücretlerinin düşüklüğünün başlıca sorun olduğu görülmektedir. Yapılan işin statüsünün düşük görülmesi, ev hizmetinde çalışanların ücretlerinin de düşük

tutulmasına ve çoğunlukla da ücretlerin asgari ücret altında olmasına sebep olmaktadır. Sosyal koruma yoksunluğu içinde olan bu kadınlar çoğunlukla iş kazaları gibi risklere ve bunların sonuçlarına da tek başlarına katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca yaptıkları işten dolayı uğradıkları riskler ve hastalıklar sebebiyle işe gidemedikleri günlerde de para kazanamayıp, maddi kayıp yaşayan ev hizmetinde çalışan kadınlar, herhangi bir iş sözleşmesi karşılığında çalışmadıklarından işlerine kolaylıkla son verilebilmesi riskiyle de karşılaşmakta, dolayısıyla iş güvencesinden de yoksun olarak çalışmaktadırlar.

Uzun saatler çalışan ve günün büyük bölümünü ayakta/yürüyerek geçiren ev hizmetinde çalışan kadınlar için çalışma saatleri ve dinlenme süreleriyle birlikte, evin tüm işinden çoğunlukla tek başlarına sorumlu olmalarından dolayı iş yüklerinin ağırlığı da ciddi sorunlara neden olmaktadır. Ev hizmetlileri ile işverenleri arasında da sorunlara neden olan işin tanımı, süresi, ücreti gibi konuların sorun niteliği kazanmasının başlıca nedeni; bu konuların genellikle işveren tarafından tek taraflı olarak, kendi lehine hareket etmesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca mesleki ilerleme fırsatına da sahip olmayan ev hizmetinde çalışanların psikolojik ve fiziksel tacize maruz kaldığı da görülmektedir.

Sosyal güvenlik şemsiyesi dışında kalarak sosyal koruma yoksunluğu yaşayan, her türlü riske karşı korunmasız kalan ev hizmetinde çalışanlara örgütlenme hakkının da tanınmadığı görülmektedir. Ekonomik kaynaklara ve kamusal hizmetlere erişimde de eşitsizlik yaşayan ev hizmeti çalışanları, böylece sosyal dışlanmayla da karşı karşıyadırlar.

İşte ev hizmetinde çalışanların sorunlarına baktığımızda, çoğunlukla yoksulluktan kurtulmak amacıyla enformel sektörde çalışma hayatına giren ancak yoksulluktan kurtulamadığı gibi, yoksulukların da içine düşen kadınların tablosuyla karşılaşmaktayız. Yoksulluk ve işsizlik tehdidiyle, tüm olumsuzluklarına rağmen enformel sektörde çalışmayı değerli bulan ev hizmetinde çalışan kadınlar, mevcut işlerini bıraktıklarında bağımsız olarak geçimlerini sağlayabilecek koşullara sahip olmadıkları için yaşadıkları olumsuzlukları içselleştirmektedirler.

Kayıt dışı istihdamın önemli bir kısmını oluşturan ev hizmetlerinde çalışma, dünyada ve ülkemizde hızla yaygınlaşmaktadır. Formel sektöre eklenemeyen, sosyo-ekonomik durumu, eğitim ve vasıf düzeyi düşük, çoğunlukla kırsaldan kentsel alana göç etmiş ve

toplumda “gündelikçi” olarak nitelendirilen kadınlar için, yoksullukla mücadelede bir çalışma alanı olan ev hizmeti sektörü, başta iş ve sosyal güvence yoksunluğu olmak üzere, düşük ücret, uzun ve düzensiz çalışma saatleri, sosyal dışlanma, şiddet gibi birçok olumsuzlukları barındırmaktadır.

Geçimlerini sağlamak ya da hane gelirine katkıda bulunmak suretiyle yoksullukla mücadele etmek için evlere temizliğe giden kadınlar, gerek işin yapısından kaynaklanan zorluklar ve gerekse çalışma koşullarındaki olumsuzluklar sebebiyle yoksulluktan kurtulamamaktadırlar. Ev hizmetinde gündelikçi olarak çalışan kadınlar sosyal güvenceye kavuşturulmadıkları takdirde yapılan işin yapısından kaynaklanan zorlukların da eklenmesiyle gelecek zaman içerisinde yoksunluklarla beraber daha derin bir yoksulluk içine düşme riski taşımaktadırlar.

Yapılan çalışmanın sonuçları değerlendirildiğinde ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınların sosyo-ekonomik yapıları ve çalışma koşulları konusunda şu değerlendirmeler yapılabilir:

- Öncelikle ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınların, literatürde tanımlanan yoksul kişi özellikleriyle örtüştüğü görülmektedir. Nitekim gerek yapılan mülakatlardaki ifadeleri gerekse hanenin ve kendilerinin kazançları dikkate alındığında gündelikçi kadınların “yoksul” olduğu ve yoksulluk sebebiyle çalıştıkları görülmektedir.

Tablo 33’de de görüldüğü üzere mülakat yapılan kadınlar ile literatürdeki tanımlar üzerinden çıkarılmış yoksul kişi özellikleri benzerlik içindedir. Örnek verecek olursak, gündelikçi kadınlar bireysel harcamalar yapamayarak tüketimden yoksun kalmaktadırlar. Katılımcılardan M13’ün sözleri tam da bu noktayı vurgulamaktadır;

“Çocuklarımın ekme parası benimki güzelim. Saçımın, makyajımın, üst-başımın parası değil...”

Tablo 33. Yoksul Kişilerin Özellikleri / Gündelikçi Kadınların Özellikleri Karşılaştırmalı Değerlendirilme

Yoksul Kişilerin Özellikleri	Araştırma Sonuçlarına Göre Ev Hizmetine Giden Yoksul Kadınların Özellikleri
Tüketimden yoksunluk	Hane geliri ve harcamalar üzerinde kontrolsüzlük, bireysel harcama yapamamak
Olumsuz yaşam koşulları	Barınma, beslenme ve sağlık sorunları
Ekonomik kaynaklar ve kamusal hizmetlerden yararlanamama	Sosyal güvenceden yoksunluk ve altyapı (elektrik,yol,su vb.) hizmetlerine erişememek
Yaşamı sürdürecekt yeterli gelire sahip olamama	Düşük ücret ve iş güvencesizliği
Kültürel kaynaklardan yoksunluk, sosyal aktivitelerde bulunamamak	Sosyal yaşamdan kopukluk
Çalışma hayatında ve sosyal hayatta fırsat eşitsizliği	Olumsuz çalışma şartları

Kaynak: Tablo 2’den derlenmiştir.

- Mülakat yapılan gündelikçi kadınlar eğitim ve vasıf düzeyi açısından yüksek seviyede olmayan çalışanlardır. Bu durum gerek çalışma hayatına girişlerinde iş bulmalarını gerekse kendilerine olan güvenlerini olumsuz etkilemektedir. Nitekim “ev temizliği” işini bulma süreçlerine ait ifadelerde öncelikle eğitimsizliklerine vurgu yaparak, ev temizliği işinden başka iş yapabilme şanslarının olmadığını belirtmektedirler. Onlara göre iyi bir iş sahibi olabilmenin ön koşulu eğitilmiş olmak ve eğitilmiş olmak da en az lise mezunu olmaktır. Bu düşünceleri doğrultusunda başta kız çocukları olmak üzere çocuklarının okumak suretiyle kendilerini kurtarmalarını istemektedirler. Yine eğitime yönelik bir diğer vurguları, gündelikçi kadınların, işverenleri konumundaki kadınlarla kendilerini kıyasladıkları aşamada ortaya çıkmaktadır. İşverenleri konumundaki kadınlarla aralarındaki en temel farklılığın eğitim olduğunu ifade ederken, kendilerini de okuyamamış ama iş bilen (temizlikten anlayan, yemek yapabilen, ütü yapabilen, kendi işini kendisi görebilen) olarak nitelendirmektedirler.
- Kadınların kendi kazançlarına ve hane bazında aylık kazançlarına baktığımızda gelir yetersizliğinden kaynaklı yoksulluk yaşadıkları görülmektedir. Hane halkının kalabalıklığı sebebiyle elde edilen kazanç çoğunlukla ancak temel

gereksinimleri karşılamaya yetmektedir. Bu durum kadınların gündelik ücretlerinin ve dolayısıyla aylık kazançlarının yetersizliği ile ilişkilidir.

Gündelik temizlik işçisi kadınlar rahat çalışma koşullarına sahip kişiler değildir. Temizliğe gittikleri evlerde ortaya koydukları performans son derece ağırdır. Ancak temizlik işçisi olarak çalışan kadınların, düşük ücretle çalıştıkları görülmektedir. Kadınların ücret konusundaki en temel problemleri, yaptıkları işin düzensizliğinden kaynaklanmaktadır. Haftanın ya da ayın kaç günü çalışacağını bilmeyen kadınlar, düzenli bir gelirden elde edememektedirler. Bu durum, zaten gelir yoksulluğu yaşayan kadınlar için yoksullukla mücadelede önemli bir engel oluşturmaktadır.

- Ev hizmetinde gündelik temizlik işi yapan kadınlar için düzensiz çalışma süreleri başlıca problemi oluşturmaktadır. Mülakat yapılan kadınların her hafta düzenli olarak temizliğe gittikleri ev sayısı az olup, bir ay içerisinde kaç defa temizliğe gidecekleri bilinmemektedir. Çalışma sürelerindeki bir diğer düzensizlik ise, genel temizlik işi yapmak amacıyla gidilen evlerde, işveren konumundaki ev sahibinin ütü, bulaşık, yemek gibi ev işlerini de temizlikçi kadına yaptırmaya çalışması ve bu durumun da günlük çalışma sürelerini uzatmasıdır. Gerek çalışılan gün gerekse çalışılan saatlerdeki düzensizlik kadınların hem kazançlarını hem de zaten yorucu ve zor olan temizlik işinde yorgunluklarını arttırmaktadır.

Diğer yandan, beden gücü gerektiren bir iş olan temizlik işi, zor ve yorucudur. Bütün gün ayakta ve yürüyerek iş yapan kadınların, dinlenme süreleri konusunda da sıkıntıları söz konusudur. Ev sahiplerinin kendilerini robot olarak gördüğünü, yapılan işi küçümsercesine dinlenmelerini de gereksiz görmelerine ilişkin sert eleştirilerde bulunmaktadır.

- Mülakat yapılan gündelik temizlik işçisi kadınlar, sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadırlar. Sigortalı olup, belli bir güvenceye kavuşmak isteyen gündelik temizlik işçisi kadınlar, işlerinin taşıdığı sakatlanmak gibi risklerden, işin zorluğu ve yıpratıcılığı sebebiyle bugün ve ilerleyen yıllarda yaşayabilecekleri muhtemel sağlık sorunlarından korktuklarını ifade etmektedirler. Yoksullukla mücadele için yaptıkları bu işin kendilerine hiç bir

güvence, birikim getirmediği gibi kendi canlarından, bedenlerinden, hayatlarından verdiklerini, yaşlılıklarında kendilerine ne olacağını bilmediklerini tekrar tekrar dile getirmişlerdir. Özellikle eşleri de sigortalı olmayan kadınlar, sigortalı olmayı kendileri kadar çocuklarını da düşünerek istemektedirler. Kazançlarının sigorta maliyetini karşılayamayacağını belirterek, devletin bu konuda kendilerini yardımcı olabilecek çözümler bulmasını talep etmektedirler. Bu konuda kendilerine anlatılan, servis / hizmet çeki uygulamasına gayet sıcak bakarak, böyle bir uygulamanın kendileri ve kendileri gibi nice çalışan kadının geleceğini rahatlatacağını belirtmişlerdir. Yoksullukları ile mücadelede sigortalı olmanın çok şeyi değiştireceğine inandıklarını söylerken, yoksullara yardım konusunda devletin “baba” işlevi görmesi gerektiğini de söylemektedirler.

Her gün yinelenen, tekrarlanan bir süreci ifade eden ev işi, düzen kurma, temizleme, ayıklama üzerine kurulu hiç bitmemiş ve bitmeyen işlerden oluşmaktadır. Günlük hayat içerisinde sıradan görünen bu işler aslında zaman alan emek gerektiren işlerdir. Çoğunlukla karşılıksız, sevgiye dayalı olarak kadınlar tarafından yerine getirilen bu işler, hayatın akışı içinde önemsiz, değersiz, görünmez olarak yitip gitmektedir. Oysa bu işler de diğer bir çok iş gibi, emek gerektirmektedir ve birileri için “ekmek” parası olmaktadır. İşte gündelik temiz işçisi kadınlar için bu işler, eve, çocuklarına “ekmek” alabildikleri için çok değerlidir. Çünkü bu kadınlar yoksul kadınlardır ve onlar için bu işler çok değerli, görünür, elle tutulur işlerdir. Ancak ne yaptıkları işin ne de kendilerinin çalışma hayatında, yasalarda yeri yoktur. Oysa ki, ekmek parası kazanmak için gittiği evin camını silerken düşüp sakat kalan ya da ölen nice gündelikçi kadın bulunmaktadır. Yoksullukları ile mücadele için emeklerini ortaya koyan nice kadın “çalışıyor” olmalarına rağmen yoksulluklar içindedirler.

Bu çalışma ile ev hizmetinde gündelik temizlik işi yapan yoksul kadınların, yoksullukla mücadelede ne kadar yol kat edebildiği görülmeye çalışılmıştır. Sonuçta, kadınların yoksulluklarını gideremedikleri görülmüştür. Ancak ev hizmeti işini yapan yoksul kadınların ev hizmeti işi üzerinde yoksulluklarının giderilmesine yönelik atılabilecek bazı adımlar olabileceği düşünülmektedir.

- Yoksulluk, cinsiyete dayalı işbölümü ve enformel sektör üzerine kurulu bir sektör haline gelen ev hizmeti işi vasıf seviyesi düşük kadınlar için bir çalışma alanı oluştururken, kadınların ve bu yaptıkları işin “çalışan/çalışma” sayılmaması karşılaşılan ilk sorunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla öncelikli olarak ev hizmeti işinin bir iş, meslek olarak görülmesi ve bu doğrultuda iş tanımının yapılması önem arz etmektedir. Ev hizmeti işinin bir istihdam biçimi olarak görülmemesi, ev hizmeti çalışanlarına yönelik yönetmelik ve yasaların olmaması veya yetersiz olması sonucunu da doğurmaktadır.
- *Yasal Düzenlemeler:* Öncelikle gerek kayıt dışı çalışmanın önünü kesmek, gerekse ev hizmetlerinde çalışanların belli bir statü kazanması amacıyla yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Ücretli ve sürekli olarak çalışanlar dışındaki yevmiyeli/gündelikçi olarak çalışan kadınları dışlayan yasal düzenlemelerdeki engellemelerin kaldırılması çalışan yoksulluğunun azaltılması için de önem kazanmaktadır. Gerek çalışma süreleri gerekse sosyal korumanın düzenlenmesi amacıyla yasal düzenlemeler büyük önem taşımaktadır. Geçici ve yevmiyeli olarak ev hizmetlerinde çalışan kadınlar ya İş Kanunu kapsamına alınmalı yada onların çalışma koşullarını düzenleyen ayrı bir yasa çıkartılarak, gerek gittikçe gelişen bir sektör haline gelen ev hizmetlerinin gerekse bu hizmetleri vermek üzere çalışanların kayıt dışı durumdan kayıtlı hale getirilmesine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

Ev hizmetinde gündelik olarak çalışanları kapsam dışı bırakan İş Kanunu ve Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası, bu kadınların çalışma hayatında herhangi bir haktan yararlanmaları önünde engel oluşturmaktadır. İş Kanunu’nda yapılacak düzenlemeler ile ev hizmetinde gündelik olarak çalışan kadınların da işçi statüsüne kazandırılması ve çalışan olarak ücret, çalışma süreleri gibi konuların düzenlenmesi gerekmektedir. Ev hizmetinde sürekli ve yevmiyeli/gündelik olarak çalışanlar için ayrı ayrı düzenlemeler yapılmalıdır. İş Kanunu kapsamında ihbar tazminatı, kıdem tazminatı, yıllık ücretli izin gibi haklar verilmemiş olan ev hizmetinde çalışanların haklarını, çalışma koşullarını işin niteliğine bağlı olarak düzenleyen özel iş yasalarının oluşturulması gerekmektedir.

Giderek yaygınlaşan bir sektör haline gelen ev hizmeti işi için bir sosyal güvence mekanizması kurulması elzemdir. Bu surette gündelik temizlik işi yapanlar her türlü riske karşı güvence altına alınırken, yoksullukla mücadelede de önemli bir yol alınmış olacaktır. Herhangi bir sosyal güvencesi olmayan gündelikçi kadınlar, maddi ve manevi olarak işverenleri konumundaki ev sahiplerine bağımlı ve yine onların insafına kalmış durumdadırlar. Diğer yandan her türlü riske açık bir iş yapan kadınların, iş güvencelerinin olmamasının yanında kendilerini hastalık, sakatlık gibi durumlarda koruyacak sosyal güvenceye de sahip olmamaları, ilerleyen yaşlarında da büyük zorluklara yol açacaktır. Tüm bu zorlukları önleyecek ve ev hizmetinde çalışanları işverenleri konumundaki evsahiplerine bağımlılıktan kurtaracak yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası kapsamında zorunlu sigorta dışına itilmiş olan yevmiyeli/gündelikçi olarak ev hizmetinde çalışanların sigortalılığı önündeki engellerin de kaldırılması elzemdir. İsteğe bağlı sigorta şansına sahip olsalar da, zaten düşük olan ücretlerinin önemli bir kısmını prim olarak ödemek istemeyen bu çalışanlara yönelik sosyal güvence mekanizması kurulurken yabancı ülke uygulamalarını göz önünde bulundurmak yararlı olacaktır. Zira İspanya, Fransa ve Almanya başta olmak üzere birçok ülkede ev hizmetinde çalışanların sosyal korunmasına yönelik uygulamalar mevcuttur.

Nitekim son yıllarda ülkemiz kamuoyunda da tartışılan ve Fransız modeli olarak anılan hizmet /servis çeki uygulaması ile ev hizmeti işinde çalışanlar sosyal koruma altına alınırken, kayıt dışı sektör ve yoksullukla mücadele açısından da önemli bir adım atılmış olacaktır. Yine belirtilen uygulama ile birlikte ev hizmetinde çalışanlara yönelik talebi arttıracak politikalarında birlikte uygulanması daha kalıcı çözümler sunacaktır. Bu çerçevede, öncelikle sigortalılığın önündeki engelleri kaldıracak nitelikte prim oranları düşürülebilir ya da devletin ağırlığı arttırılabilir. Hizmet / servis çeki uygulaması ile haftanın belli günlerinde evlere temizlik işi için giden gündelik / yevmiyeli olarak çalışanlara ücret ödemesi çekle yapılabilir. Böylelikle çeki sosyal güvenlik

kurumuna bozdurmak suretiyle nakite çevirecek olan çalışanın kazancından belli bir miktar prim kesilerek çalışan payı olarak sigortasına yatırılabilir.

- *Çalışma Sürelerinin Düzenlenmesi:* Yevmiyeli/gündelik olarak ev hizmetinde çalışanların çalışma saatlerinin, dinlenme sürelerinin düzenlenmesi ve özellikle yarı zamanlı çalışanlar için düşük ücret, güvencesizlik gibi algılanan part-time çalışmaya yönelik yasal düzenlemelerin geliştirilmesi de önemlidir.

- *Denetim:* Çoğunlukla bir hizmet akdine bağlı olmadan çalışan, dolayısıyla iş güvencesinden yoksun bırakılan ev hizmetinde çalışanların işverenlerini de bağlayıcı nitelikte düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrıca günümüzde, ev hizmeti sektöründe hızla çoğalan aracı şirketlere yönelik de düzenlemeler yapılması ve denetim mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir. Aracı şirketlerin birçoğunun ev hizmetinde çalıştırmak üzere istihdam ettikleri kadınları sigortasız ve düşük ücretlere çalıştırdıkları bilinmektedir. Çalışma Bakanlığı bünyesinde kurulan istihdam büroları vasıtasıyla ev hizmetinde iş bulan birçok kadın sigortasız olarak çalıştırılmaktadır. Ev hizmeti alanında istihdamın düzenlenmesi, sosyal korumanın sağlanması ve suistimallerin önlenmesi noktasında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yanısıra Türkiye İş Kurumu'nun önemli rol oynayacağı unutulmamalıdır.

- *Eğitim:* Gerek iş kazalarından korunma gerekse özellikle tek taraflı karar alıcı konumundaki işverenler karşısında bilinçlenmeye yönelik olarak ev hizmeti çalışanlarının eğitimi de yadsınmamalıdır. Özellikle iş güvenliğini artırıcı eğitimler, iş kazası riskini azaltarak sorunları önleyici nitelikte olacaktır. Böyle durumlarla karşılaşma ihtimaline karşı, ev hizmeti çalışanlarına, örneğin ilk yardım eğitiminin verilmesi önem arz etmektedir. Ev hizmeti işinde yüksek bir yerden düşme gibi kazaların sıklıkla yaşandığı ifade edilmektedir. Nitekim çalışan kadın sayısının her geçen gün artması ve çalışan kadınların evlerine ayıracak zamanın kısıtlı oluşu nedeniyle artan bir istihdam alanı olan ev hizmetlerine yönelik olarak belediyelerin eğitim verdikleri görülmektedir. Örneğin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Sanat ve Meslek Eğitimi Kursu (İSMEK) içinde 200 saatlik ev hizmeti eğitimi verilmektedir. İşlerin doğru ve pratik şekilde yapılmasını amaçlayan ev hizmeti eğitimi ile kapalı yaşam

alanlarının sağlıklı mekanlar haline getirilmesine yönelik eğitim verilmektedir. Bu eğitimlere, öneri olarak sunduğumuz iş kazalarını önleyici (örneğin solunum yollarına zarar veren deterjanların kullanımı, temizlik için kullanılan makinelerin öğretilmesi gibi) ve bir çalışan olarak haklarını öğrenebilecekleri nitelikte bilgilerin eklenmesi yararlı olacaktır.

- *Örgütlenme:* Kayıt dışı sektörde büyüyen bir alanı oluşturan “Ev Hizmeti Sektörü”nün, formel bir alana çekilebilmesinde örgütlenmenin de önemli katkısının olacağı unutulmamalıdır. Sendikalar, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve politika üreticisi resmi kuruluşların örgütlenme ve dayanışma yolunda birlikte adım atmaları, sorunlu olan her alanda olacağı gibi bu alanda da etkin çözümlere ulaşılmasını sağlayacaktır. Geçici, düzensiz, enformel, birden fazla işverenle çalışan, vasıfsız gündelik temizlik işçisi kadınların son yıllarda örgütlenme konusunda bilinçlendikleri ve sendikalaşma yolunda adım attıkları görülmektedir.

Örgütlenme konusunda farklı ülke uygulamalarından yararlanmakta mümkündür. Öyle ki, örneğin Yunanistan’da ev hizmeti işinde çalışan kadınların örgütlendikleri “Attika Ev Hizmetçileri ve Temizlikçiler Sendikası” ev hizmeti işinde çalışanlara yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıca doğrudan ev hizmetinde çalışanları hedef almamakla birlikte yapılan “ev işi”nin değerini görünür kılmaya yönelik mücadele vererek dolaylı yoldan ev hizmeti işinde çalışanları da etkileyecek faaliyetlerde söz konusudur. Örneğin Arjantin’de Ev Kadınları Sendikası, devletin ev işinde yapılan yeniden üretimi değerli görmesi düşüncesiyle ev kadınlarına maaş bağlanması gerektiğini savunmaktadır. Yine ABD’de de yürütülen “Ev İşleri için Ücret Kampanyası” kapsamında kadınların küresel ekonomiye, ücret ödenmeyen işlerle 11 trilyon dolarlık katkı sağladığı ifade edilerek, ev işlerinin değerine dikkat çekilmektedir.

- Günümüzde ev hizmetlerinde çalışanların büyük bir kısmının göçmen işçilerden oluşması da göz ardı edilmemesi gereken önemli bir sorundur. Çoğunlukla kayıt dışı şekilde çalışan göçmen işçiler ev hizmeti işinden kaynaklanan belirtilen eksiklik ve yetersizliklerin yanısıra göçmen olmanın olumsuzlukları ile de karşılaşmaktadırlar. Diğer yandan yasal olarak çalışan göçmenlerin işlerini

kaybettiklerinde çalışma izinlerinin iptal olması durumu da göçmen ev hizmeti çalışanlarını işverenleri karşısında zayıf düşürmektedir. Çalışma izni iptal olmasının çekincesi sebebiyle işverenlerin istismarına sessiz kalmak zoeunda olan göçmen ev hizmeti çalışanlarının durumlarına yönelik düzenlemelerin yapılması da elzemdir. Bu noktada İspanya, İtalya ve Yunanistan'ın yer aldığı Avrupa Evde Çalışan Göçmen İşçiler Birliği'nin çalışmalarını referans almak mümkündür. Örneğin Avrupa Evde Çalışan Göçmen İşçiler Birliği tarafından gerçekleştirilen Respect Projesi kapsamında yapılan faaliyetler ile evde çalışan göçmen kadınların hakları savunulmakta ve statülerinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

- Cinsiyet eşitsizliği kadınları erkeklere göre daha yoksul kılarken, çalışma yaşamındaki konumlarını da daha marjinalleştirmekte, onları daha sömürüye açık hale getirmektedir. Gerek kadın yoksulluğu ile mücadele gerekse ev hizmetinde çalışanlar için başta istihdam ve sosyal güvenlik alanlarındaki eşitsizliğin, güvencesizliğin azaltılması amacıyla geliştirilecek sosyal politikaların, yoksulluk suretiyle yoksunluklarla tanışan çalışan kadın yoksulların sayısını azaltmaya yönelik olacağı gibi, çalışmayı cazip hale getirecek nitelikte olması da gerekmektedir. Bu amaçla alınacak karar ve politikalarda toplumsal cinsiyetçi bakış açısının varlığı önemlidir. Toplum hedef ve değerleri için zarar verici yoksulluk gibi sosyal sorunların düzeltilmesine yönelik somut adım atma aşamasında önemli rol oynayan sosyal politika araçlarının etkin kullanımı ile kadınların yoksullukla mücadele alanında yalnız kalmaları önlenmiş ve bu surette yaşanan yoksunluklar da engellenmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABAY, Ali Rıza (2004), “Bir Sosyal Politika Olarak Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yeri ve Önemi”, *Sivil Toplum Dergisi*, Nisan-Eylül
- ADAM, George (2006), “Controversy Over Effectiveness of New Household Service Cheque”, <http://www.eiro.eurofound.ie/2006/02/feature/at0602202f.html> 02.05.2008
- AKTAY, Nizamettin, Kadir Arıcı, Tuncay Kaplan Senyen (2006), *İş Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- AKTEL Mehmet, Uysal Kerman ve Yakup Altan (2007), “Küreselleşme Sürecinde Yoksulluğun Değişen Yüzü”, *IV. Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Küresel Yoksulluk içinde 11-20, Çanakkale
- AKYİĞİT, Ercan (2008), *İçtihatlı ve Açıklamalı 4857 Sayılı İş Kanunu Şerhi*, C.1, B.3 Ankara
- AKYİĞİT, Ercan (2005), *İş Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 4. Basım, Ankara
- AL, H. (2007), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri Akademik Yazım Kuralları*, İkinci Baskı, Sakarya Yayınları, Sakarya
- ALBARRACIN, Daniel (2002), “Domestic Work Examined”, <http://www.eiro.eurofound.eu.int/2002/05/feature/es0205206f.html>, 23.10.2008
- ALBELDA Randy (2001) “Welfare-to-work, Farewell to Families? US Welfare Reform and Work/Family Debates”, *Feminist Economics* Vol:7:1, ss. 119-135
- ALCOCK. P., (1997), “**Understanding Poverty**”, Macmillan Press Ltd., London.
- ALDEMİR, Şenkan (2007), “Çalışan Yoksul Olgusu ve Türkiye İşgücü Piyasasına İlişkin Bir Değerlendirme”, *IV. Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale

- ALKAN, A. (2006), *Belediye Kadınlara da Hizmet Eder: Kadın Dostu Belediye Hizmetleri: Neden, Nasıl?*, KA-DER, Yarın için Bugünden Kampanyası Eğitim Dizisi 3, 2.Baskı, Mayıs, Ankara
- ALTAN, Ömer Zühtü (2004), *Sosyal Politika*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, Yayın No: 1477
- ALTAY, Asuman (2007), “Bir Kamu Malı Olarak Sermaye ve Yoksulluk İlişkisi”, *Ege Akademik Bakış*, 7/1
- ALTUNIŞIK, R., R. Coşkun, E. Yıldırım, S.Bayraktaroğlu (2002), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, İkinci Baskı, Sakarya Kitabevi, Sakarya
- ALTUNTAŞ, Betül (2009), “Sosyal Haklar ve Sosyal Adalet Bağlamında Türkiye’de Kurumsal Sosyal Hizmetler ve Yardımların Değerlendirilmesi”, <http://sosyalhaklar.net.p8.hostingprod.com/2009/bildiri/altuntas.pdf>
- AKTAN, Coşkun Can (2002), *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Yayınları, Ankara
- AKTAN, Coşkun, C. ve İsmail Yaşar Vural (2002a), “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, Ankara
- AKTAN Coşkun C. ve İsmail Yaşar Vural (2002b), “ Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Haz. Coşkun Can Aktan, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yay. http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci_bol/aktan-vural-gelir-dagilimi.pdf Erişim Tarihi: 25.03.2008
- ANTONOPOULOS, R. ve Emel Memiş (2009), “ Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Mevcut Küresel Ekonomik Kriz ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt 7, Sayı 27, Güz, ss. 78-130
- ASSELIN, Louis Marie ve Anyck Dauphin (2001),“Poverty Measurement:A Conceptual Framework”, MIMAP formation

<http://www.crefa.ecn.ulaval.ca/develop/Poverty.pdf>, ss.2-52. Erişim Tarihi: 20.02.2008

ATKINSON, A.B. (1996), *Incomes and the Welfare : Essays on Britain and Europe*, Cambridge

AYATA, A. (1989), “Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik”, *Sosyal Bilimler Kongresi*, ODTÜ, Ankara

AYDIN, M. Kemal (2005), *Sermayenin Küreselleşmesi*, Değişim Yayınları

BABAOĞUL, M. ve Sema Hınçal (1992), “ Kadının Çalıştığı ve Çalışmadığı Ailelerin Hizmetlerden Yararlanma Durumlarının İncelenmesi”, *Ev Ekonomisi Dergisi*, Sayı:5, Ocak

BARRY, Norman P.(1989), *Yeni Sağ*, Çev. Cevdet Akyan, Ankara

BAUMAN Zygmunt, (1999), *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*, Sarmal Yayınevi, İstanbul

BAUMAN, Z. (1997), *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, Çev. A.Yılmaz, Ayrıntı Yay., İstanbul

BEBBINGTON,A. (1999), “Capitals and Capabilities: A Framework for Analyzing Peasant Viability, Rural Livelihood and Poverty”, *World Development*, Vol.27 No: 12 ss. 2021-2044

BENER, Özgün ve Sevim Erel (1992), “Kadınların Zaman ve Para Kullanımı”, *Ev Ekonomisi Dergisi*, Sayı: 5, Ocak

BENNHOLDT-THOMSEN, Veronika (2008), “Neden Üçüncü Dünya’da da Hala Ev Kadınları Yaratılıyor?”, *Son Sömürge Kadınlar* içinde, Der. Maria Mies, V. Bennholdt Thomsen, Claudia Von Werlhof, Çev. Yıldız Temurtürkan, İletişim Yay.

BIANCHI, Suzanne M. (1999), “ Feminization and Juvenilization of Poverty: Trends, Relative Risks, Causes and Consequences“, *Annual Review of Sociology*, Vol:25 ss.307-333

- BIÇKI, D.,(2007) “ Yoksulluk Kültürü Tezinin Sınırlı Bir Analizi: Bursa Örneği”,
Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı, IV. *Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları
Kongresi*, 19-21 Ekim, Çanakkale
- BİLEN, M. ve M.K. Şan (2006), “Yoksulluk Kültürü ve Türkiye’de Yoksulluk
Sorunu”, *Sivil Toplum Dergisi*, 4 (13), Ocak-Mart
- BİLEN, Mahmut (2002), *Piyasa Ekonomisinde Devletin Değişen Rolü*, Basılmamış
Doktora Tezi, İstanbul: İÜ SBE
- BİLGİN, Nuri (1999), *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek
Çalışmalar*”, Siyasal Kitabevi, Ankara
- BLACKBURN, R.M, (1999), “Is Housework Unpaid Work?”, *International Journal of
Sociology and Social Policy*, Vol:19 No.7/8 ss.1-20
- BORA,Aksu (2007), “Kadınlar ve Hane: Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?”,
Yoksulluk Halleri, Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri
içinde, Ed. Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İst.
- BORA, Aksu (2005), *Kadınların Sınıfı, Ücretli Ev Emegi ve Kadın Öznelliğinin İnşası*,
İletişim Yayınları, İst.
- BOZKURT, Veysel (2000a), “Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”,
Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Derleyen, Veysel Bozkurt, Alfa
- BOZKURT, Veysel (2000b), “ Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları”,
Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Derleyen, Veysel Bozkurt, Alfa
- BRADY, David ve Denise Kall (2008), “Nearly Universal, but Somewhat Distinct: The
Feminization of Poverty in Affluent Western Democracies”, *Social Science
Research*, Vol.37/3, ss.976-1007
- BRADY, David ve Denise Kall (2007), “Nearly Universal But Somewhat Distinct: The
Feminization of Poverty in Afşuent Wesern Democracies, 1969-2000”,
Luxembourg Income Stuy Working Paper Series, Working Paper No:462, June

- BRADY, David (2003), "The Poverty of Liberal Economics", *Socio-Economic Review*,1,369-409 <http://ser.oxfordjournals.org/cgi/content/abstract/1/3/369>
Erişim Tarihi: 20.02.2008
- BRIDGE (2001), Briefing Paper on the "Feminization of Poverty", Bridge Development and Gender, Institute of Development Studies, April <http://www.bridge.ids.ac.uk/reports/femofpov.pdf>, 20.02.2008
- BUĞRA, Ayşe (2011), " Bir Politika Sorunu Olarak Yoksulluk ve Cumhuriyet Halk Partisi",http://www.spf.boun.edu.tr/content_files/GorusCHP_ve_sosyal_politika_13%2001%202011.pdf, 14.03.2011
- BUĞRA, Ayşe ve Çağlar Keyder (2003), *Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi*, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı için Hazırlanmış Rapor, http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/new_poverty.pdf, 22.01.2008
- BULUTAY, T. ve R. Dumanlı (2000), "Türkiye'de Yoksulluk ve Azörgütlü Kesim", Edt: Tuncer Bulutay, *Enformel Kesim II*, DİE Matbaası, Ankara
- BURTON, E. C. (1992), *The Poverty Debate, Politics and the Poor in America*, Prager Publications, London
- BUVINIC, Mayra (1997), " Women in Poverty: A New Global Underclass ", *Foreign Policy*, No: 108, Autumn, ss. 38-53 <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/1149088.pdf?acceptTC=true>,24.03.2009
- CANCEDDA, Alessandra (2001), *Employment in Household Services*, European Foundation for The Improvement of Living and Working Conitions, <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2001/13/en/1/ef0113en.pdf>, 07.05.2008
- CARR,Marilyn, Martha Chen ve Jane Tate (2000), " Globalization and Home Based Workers", *Feminist Economics*, 6 (3), ss. 123-142
- CASTELLS, M. (1997), *Kent, Sınıf, İktidar*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- CERVINO, Emma (2007), *Draft Bill Aims To Improve Employment Rights of Domestic Workers*,

<http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2007/10/articles/es0710049i.htm>,
07.05.2008

- CESUR, Ekrem Ersin (2009), “İşgücünün Kadınsılaşması ve Çalışan Yoksullar”,
Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi, 5-7 Mart, I.Cilt,
Sakarya ss: 55-65
- CHANG, A. Kimberly, L.H.M.Ling (2000), “Globalization and Its Intimate Other,
Filipina Domestic Workers in Hong Kong”, *Gender and Global Restructing*
içinde Edt. Marianne H. Marchaand and Anne Sisson Runyan, ss.27-44
- CHEN, Martha Alter. (2001), “Women and Informality: A Global Picture, the Global
Movement”, *SAIS Review*, Vol:21, Number:1, Winter-Spring, ss.71-82
- CHIN, Christine B.N. (1997), “Walls of Silence and Late Twentieth Century
Representations of The Foreign Female Domestic Worker: The Case of Filipina
and Indonesian Female Servants in Malaysia”, *International Migration Review*,
Vol.31,No.2 Summer ss. 353-385
- CHOSSUDOVSKY, Michel (1999), *Yoksulluğun Küreselleşmesi*, Çivi Yazıları,
İstanbul
- COHEN, Philip N. (1998), “ Replacing Housework in The Service Economy, Gender,
Class and Race Ethnicity in Service Spending”, *Gender and Society*, Vol:12,
Issue: 2, April
- CONNELL, R.W. (1998), *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, Çev. Cem Soydemir, Ayrıntı
Yayımları
- CORNIA, Giovanni Andrea (2004), “Globalization and the Distribution of Income
Between and Within Countries”, edi. Chang, Ha-Joon, *Rethinking Development
Economics*, s. 425-451, Anthem Press.
- COŞKUN, M. K. ve Bayram Ünal (2005), “Kayıtdışı Ekonomide Gündelikçilik”,
Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 2005/1

- ÇAĞATAY, Nilüfer (1998), “Poverty and Gender”, Working Paper 5, UNDP, Social Development and Poverty Elimination Division , <http://www.iknowpolitics.org/files/Gender%20and%20Poverty.pdf>, 03.05.2008
- ÇAĞLAYAN, Handan (2010), “Cinsiyet Eşitsizliği ve Sosyal Adaletsizlik Kıskaçında Kadın İstihdamı”, www.bianet.org/files/doc_files/000/000/187/original/kadin_istihdami.doc, 04.02.2011
- ÇAKIR, Serpil (1996), “Kadın Araştırmaları Bilimde Neleri, Nasıl Sorguluyor, Neleri Değiştirmek İstiyor?”, *İnsan, Toplum, Bilim*, Der. Kuvvet Lordoğlu, 4. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri, Kavram Yayınları, İstanbul
- ÇELİK, Aziz (2004), “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği”, *Çalışma ve Toplum*, 2004/3 ss.54-91
- ÇETİNKAYA, Emel ve S. Yıldırım (2010), “Türkiye’de Kadınların Kayıtdışı İstihdamdaki Durumu”, *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt:22, Sayı:4-5, Kasım-Şubat
- COCHRANE, A., “The Problem of Poverty”, Edt.: Rudi Dallos / Eugene McLaughlin, *Social Problems and The Family*, London, 1993
- ÇINAR, E.M. (1994), “Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home-Working Women in İstanbul, Turkey”, *World Development*, Vol: 22, No.3 ss.369-380
- DALAKER, J. (2001), U.S. Census Bureau, Poverty in United States:2000, Current Population Report, Washington
- DANSUK, E.(1997a), *Türkiye’de Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla İlişkisi*, DPT, Ankara
- DANSUK, Ercan (1997b), “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla Ölçülmesi”, DPT Uzmanlık Tezi, Mayıs, <http://ekutup.dpt.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksulluk.pdf> , 03.07.2008

- DAVIDOFF, Leonore (2002), *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet*, İletişim Yayınları
- DAZA, Jose,Luis (2005),”Informal Economy, Undeclared Work and Labour Administration”, *Social Dialogue, Labour Law and Labour Administration*, Paper no:9, ILO, Geneva
<http://www.ilo.org/public/english/dialogue/ifpdial/downloads/informal.pdf>,
16.03.2008
- DEDEOĞLU, Saniye (2004), “Dünya Ekonomisi ve Hayatta Kalmanın Feminizasyonu: Toplumsal Cinsiyet, Kalkınma ve Küreselleşme”, *Kalkınma ve Küreselleşme*, Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat, Bağlam Yayıncılık, Aralık 2004, ss. 87-112
- DEDEOĞLU, Saniye (2003a), “Yoksullukla Son Nöbet”, BİA Haber Merkezi
<http://bianet.org/bianet/bianet/17168-yoksullukta-son-nobet-1>, 20.10.2008
- DEDEOĞLU,Saniye (2003b), “Ev Eksenli Yoksulluk: Türkiye’de Kadın Yoksulluğu”, *Evrensel Kültür*, Sayı:142
- DEDEOĞLU,Saniye (2000), “ Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emegi”, *Toplum ve Bilim* 86, Güz, ss. 139-170
- DEMİR, Erol (2002), “ Yeni Kentli Ailelerde Geçimlik Üretim ve Yoksulluk”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Edt. Yasemin Özdek, TODAİE, 1.Baskı, mayıs, no:311 ss.291-302
- DEMİRAL Nalan, Hakan Evin ve Berkan Demiral (2007), “ Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Küresel Yoksulluk”, *IV. Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Küresel Yoksulluk içinde 1-10, Çanakkale
- DEMİRBİLEK, S. (2005), *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi*, Legal, İzmir
- DERELİ Toker, (2002) *Introduction to Social Policy*, Ders Notları, İstanbul
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) (2002), “DİE, 2002 Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, *DİE 2002 Yoksulluk Çalışması Haber Bülteni*, Sayı: B.02.1.DİE.0.11.00.03.906/62, 13.04.2004

- DİSK – Sosyal-İş Sendikası (2010), “ 8 Mart’ın 100. Yıldönümünde Türkiye’de ve Dünya’da Kadın Emeği ve İstihdamı Raporu”, Mart,
http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=29650, 30.06.2010
- DPT (2001), “ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu”, Ankara,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gelirdag/oik610.pdf>
- DUMANLI, R (1996), *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, DPT, Ankara
- DURBİN, Elizabeth (1999), “ Towards A Gendered Human Poverty Measure”, *Feminist Economics*, Vol: 5, Issue 2
- ECEVİT, Y. (2003), “ Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk ilişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir?”, *C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi* 25 (4), Özel Eki. ss: 83-88
- EKEN, Erhan (2003), “Dünya Sistemi ve Yoksulluk İlişkisi”, *Yoksulluk Sempozyumu*, Cilt 1, Deniz Feneri Yay., İstanbul
- EKİN, Nusret, Yusuf Alper, Tekin Akgeyik (1999), *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi’nde Arayışlar: Özelleştirme ve Yeniden Yapılanma*, İTO Yay., İstanbul
- ELSON, D. (1995), *Appraising Recent Developments in the World Market for Nimble Fingers: Accumulation, Regulation, Organisation*, Manuscript, Manchester University
- ERDEM, Z., Levent Şahin (2010), “ Ülkemizde Ev Hizmetlerinde İstihdam Edilen Yabancı Uyruklu İşgücünün Çalışma Koşulları”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, ss.281-325
<http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/45/44>
- ERDEM, Z., Levent Şahin (2008), “ Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı”, *Kamu-İş*, C:10, Sayı 2 ss.43-78
- ERDEM, T. (2003), *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma – Ankara Kent Yoksulları*, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, ,Ankara, Aralık
- ERDER, S. (1996), *İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İletişim Yay.,İst.

- ERDOĞAN, N. (2007), *Yoksulluk Halleri, Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, İletişim Yayınları, İst.
- ERDOĞAN, N. (2002), “Giriş: Yoksulları Dinlemek”, *Yoksulluk Halleri – Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, Editör: Necmi Erdoğan, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, 1. Basım, Ağustos
- ERDUT, Tijen (2005), “ İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü”, *Çalışma ve Toplum*, C.6, 2005/2 ss.11-49
- EUBUSINESS, “One in Seven Workers in the EU on Low Wages-77% of Employees on Low Wages are Women”, <http://www.eubusiness.com/cgi-bin/item.cgi?id=23488&d=101&h=&f=&dateformat=%o%20%B%20%Y>
- EUROFOUND, European Foundation for The Improvement of Living and Working Conditions (2005), Employment in Household Services, <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2001/02/en/1/ef0102en.pdf>
- EUROSTAT (2011), Databases, Online Erişim: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/income_social_inclusion_living_conditions/data/database
- EYÜBOĞLU, Ayşe, Şemsa Özar, Hülya Tufan Tanrıöver (2000), Kentlerde Kadınların İş Yaşamına Katılım Sorunlarının Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Boyutları, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- FALK, Richard (2001) , *Yırtıcı Küreselleşme*, Çev. Ali Çaksu, Küre Yayınları, İstanbul
- FARRELL Helen and Caitlin Aherne (2003), “Women and Poverty ”, National Women’s Council of Ireland, NWCI, Factsheet, No.2 , <http://www.nwci.ie/documents/wompoverty.doc>
- FEUVRE, N. (2000), “Employment, Family and Community Activities: A New Balance for Women and Men”, European Foundation of Improvement of Living and WorkingConditions <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2000/116/en/1/ef00116en.pdf>, 27.01.2008

- FİDAN, Zehra F. (2009), “ Kadın Yoksulluğu- Yoksulluğun Kadınlaşması”,
Uluslararası Yoksulluk Sempozyumu Bildiri Kitabı II.Cilt, ss.384-400 İstanbul.
- FORTIN, Myriam ve FLEURY, Dominique (2004), A Profile of the Working Poor in
Canada, Draft Paper,
<http://www.cerforum.org/conferences/200406/papers/fortin.pdf>
- FRAZER, D. (1981), *The English Poor Law And The Origins Of The Welfare State in
Britain And Germany: 1850-1950*, London: Croom Helm.
- FRIEDMANN, J.(2001), “Yoksulluğu Yeniden Düşünmek: Yetkilendirmek ve
Yurttaşlık Hakları”, *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:4 Sayı:7, Ankara
- FRIEDMAN, M. (1988), *Kapitalizm ve Özgürlük*, Çev. D.Erberk ve N. Himmetoğlu,
Altın Kitaplar, İst.
- FOLBRE, Nancy (1986), “Hearts and Spades: Paradigms of Household Economics”,
World Development, Vol.14,No:2, ss.245-255
- FUKUDA PARR, Sakiko (2003), “The Human Development Paradigm:
Operationalizing Sen’s Ideas On Capabilities”, *Feminist Economics*, 301-317, 9
(2-3)
- FUKUDA PARR, S. (1999), “What Does Feminization of Poverty Mean? It isn’t Just
Lock of Income”, *Feminist Economics* 5 (2), ss.99-103
[http://www.csus.edu/indiv/c/chalmersk/ECON184SP09/FukudaParrFeminizationPovert
y.pdf](http://www.csus.edu/indiv/c/chalmersk/ECON184SP09/FukudaParrFeminizationPoverty.pdf), 31.03.2011
- GARDINER, Jean (1975), “Women’s Domestic Labour”, *New Left Review* I/89,
January-February
- GIDDENS, A. (2005), *Sosyoloji*, Haz. Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara
- GIDDENS, A. (2000), *Üçüncü Yol*, Birey Yayıncılık Çev: Mehmet Özyay, İst.
- GINN, JAY (2004), “ European Pension Privatisation: Taking Account of Gender”,
Social Policy and Society, Volume:3 Issue: 2, April ss.123-134

- GILBERT, R. Melissa (1998), “Race, Space and Power : The survival Strategies of Working Poor Women”, *Annals of The Association of American Geographers*, 88 (4), Blackwell, London, ss. 595-621
- GOLDBERG, Gertrude Schaffner and Eleanor KREMEN (1990), **The Feminization Of Poverty: Only in America?**, Greenwood Press, America
- GÖKBAYRAK, Şenay (2011), “ İşgücü Piyasaları ve Sosyal Güvenlikte Dönüşüm Ekseninde Kadınların Emeklilik Güvencesi”, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 2011/2, ss. 165-190
- GÖKBUNAR, Ramazan, Harun Özdemir, Alparslan Uğur (2008), “Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(2), ss.158-173
- GÖKDAYI, İ. (2007), “Yoksulluk mu, Yoksunluk mu? Buzdağının Arkasına Bakış”, *Yerel Siyaset Dergisi*, <http://www.yerelsiyaset.com/v2/index.php?goster=ayrinti&id=619>, 06.02.2009
- GREELEY. M. (1994) “Measurement Of Poverty And Poverty Of Measurement”, *IDS Bulletin*, Vol 25, No 2. ss. 50-57
- GRIFFIN, K., John Knight (1990), “Human Development: The Case for Renewed Emphasis”, *Human Development and The International Strategy For the 1990s*, ed. Keith Griffin, John Knight. MacMillan, London
- GRUNBERG, Isabella (1998), “Double Jeopardy : Globalization, Liberalization and the Fiscal Squeeze”, *World Development*, Vol:26 No:4 ss.591-606
- GUY, Mary Ellen ve Meredith A. Newman (2004), “Women’s Job, Men’s Job: Sex Segregation and Emotional Labor”, *Public Administration Review*, Vol :64, No:3, May/June
- GÜL, Hüseyin ve Songül Sallan Gül (2008), “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları”, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*, Der. Nurgün Oktik, Yakın Kitabevi, Ekim, İzmir

- GÜL H. ve S. Sallan Gül (2004), “Ekonomik Krizler Karşısında Ankaralı Yoksulların Yaşam Stratejileri”, Prof. Dr. İlhan Tekeli'nin Onuruna, *Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge*, 8-10 Kasım, Ankara
- GÜL H. ve S. SALLAN GÜL (1997), “Yoksulluk ve Yoksulluk Sorununa Yaklaşımlar”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt XXI, Sayı:199
- GÜNDOĞAN, Naci (2007), *Yoksulluğun Değişen Yüzü: Çalışan Yoksullar*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1727, Eskişehir
- GÜNEŞ, F. (2002), “ Yoksulluk Olgusu ve Kadınların Yoksulluk Deneyimi”, Eylül 2009,
http://www.sav.org.tr/yazialmanak.asp?curyazi=Sen_yok_02_F_Gunes.htm.
- GÜRSES,D. (2009), “Kadın ve Yoksulluk”, Kadın Çalışmaları Kongresi, 1. Cilt. ss.336-343
- GÜZEL, Ali ve Ali Rıza OKUR (2004), **Sosyal Güvenlik Hukuku**, Yenilenmiş 10. Bası, Beta Yayınları, Ekim, İstanbul
- HAAN, A. D. (1998), “Social Exclusion : An Alternative Concept for The Study of Deprivation?”, *IDS Bulletin*, Vol: 29 No 1 ss.109-119
- HACIMURATOĞLU, Bircan Tülay (2010), *Türkiye’de Kadın Yoksulluğu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi
- HARDY Melissa A. ve Lawrence E. Hazelrigg (1993), “The Gender of Poverty in An Aging Population”, *Research on Aging*, Vol.15, ss.243-278
- HARRISON, Faye V. (1991), “Women in Jamaica’s Urban Informal Economy: Insights From a Kingston Slum”, Ed. C.T. Mohanty, Ann Russo, *The Third World Women and The Politics Of Feminism*, Indiana Univ.Press ss. 173-196
- HATTATOĞLU,D. (2003), “Çalışan Kadın ya da Ev Hanımı: Çalışmanın Yaşantılanması ve Güçlenme”, *Kadın Yaşantıları* , Der. A.Yaraman, Bağlam, İstanbul
- HATTATOĞLU, D. (2002), “ Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Ed.

Yasemin Özdek, TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, 1. Baskı, Mayıs, Yayın No: 311

HAYEK, Friedrich (1995), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük: Sosyal Adalet Serabı*, Çev. Mustafa Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

HAYEK, Friedrich (1994), *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen*, Çev. Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

HEINTZ, J. (2006); Globalization, Economic Policy and Employment: Poverty and Gender Implications, Employment Strategy Papers No: 6, ILO, Geneva.

ILO (2000), “*Employment and Social Protection in the Informal Sector-Employment in the Informal Sector: Challenges and Future Agenda*”, Governing Body Committee on Employment and Social Policy (GB 277 /ESP/1/2), Genève

ILO (2002), Decent Work and The Informal Economy, Report VI, International Labour Conference, 90th Session, Geneva

ILO (2005), World Employment Report 204-2005: Employment, Productivity and Poverty Reduction. International Labour Organization, Geneva

ILO (2007), “Global Employment Trends”, Brief, January, Geneva

<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/getb07en.pdf>

ILO (2008), Global Employment Trends The Challenge Of A Job Recovery” Geneva

<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/get08.pdf>

ILO (2009), Global Employment Trends for Women Report (GET), Mart Geneva

ILO (2011), Global Employment Trends- The Challenge Of A Job Recovery” Geneva

Online

Erişim:

http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@public/documents/publication/wcms_150440.pdf

ILO (1985), “Employment And Poverty In A Troubled World”, Report Of Meeting of High Level Experts On Employment

IOM (2008), World Migration Report 2008,

<http://www.iom.int/jahia/Jahia/cache/offonce/pid/1674?entryId=20275>

IŞIK O., M. Pınarcıoğlu (2001), Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği, İletişim Yay. İst.

İNSEL, Ahmet (2004), *Neo-Liberalizm Hegemonyanın Yeni Dili*, Birikim Yayınları, İstanbul

İNSEL, A. (2001), “ İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, *Toplum ve Bilim Yaz*, 89 ss.62-73

JELIN, Elizabeth (1977) “Migration and Labor Force Participation of Latin American Women: The Domestic Servants in The Cities”, *Signs*, Vol.3, No.1, Women and National Development: The Complexities of Change, Autumn, ss.129-141

JENNINGS, J. (1999), “Persistent Poverty in the United States Rewiev of Theories and Explanations”, *A New Introduction to Poverty : The Role of Race, Power and Politics*, New York: London

JONES, John Paul and Janet E.Kodras (1990), “Restructured Regions and Families: The Feminization of Poverty in the U.S. ”, *Annals of Association of American Geographers*, Vol 80, No:2 ss.163-183 Taylor & Francis

KALAYCIOĞLU, S. (2003), “Kadın Yoksulluğu Nasıl Anlaşılmalı”, Edt. G.Erdost, *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı*, Buluş Yay., Ankara ss.286-294

KALAYCIOĞLU, S. ve Helga Rittersberger – Tılıç (2001), **Evlerimizdeki Gündelikçi Kadınlar, Cömert Ablaların Sadık Hanımları**, Su Yayınları, Ankara

KALAYCIOĞLU, S, Rittersberger-Tılıç, H (1998), “İş İlişkilerine Kadınca Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar”, edt. Ayşe Berktaş *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası, 18

KANDİYOTİ, Deniz (1997), *Cariyeler, Bacılar, Yurттаşlar, Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları

- KANYILMAZ, Ebru (2007), “Küreselleşen İşgücü Piyasalarında Çalışanların Yoksulluğu”, *IV. Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale
- KAPAR, Recep (2010), “Türkiye’de Çalışan Yoksullar”, Ankara Sanayi Odası Yayın Organı, Kasım/Aralık Online Erişim: <http://www.sosyalkoruma.net/pdf/asocalisan.pdf>, 12.01.2011
- KAPAR, Recep (2006), “Sosyal Adalet İçin Daha Fazla Sosyal Koruma”, *II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi*, 24-26 Kasım, Ankara
- KAPAR, Recep (2005), *Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi*, Birleşik Metal-İş, İstanbul
- KAPSOS, Steven (2004), “Estimating Growth Requirements for Reducing Working Poverty: Can the World Halve Working Poverty by 2015?”, *Employment Strategy Papers*, No.2004/14 ILO, Geneva
- KARA, Uğur (2004), *Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü*, Türkiye ve Ortadoğu Forumu Yayınları, Özgür üniversite, Ankara
- KARACA, Nuray Gökçek ve Fatma Kocabaş (2009), “ Ev Hizmetlerinde Çalışanların Karşılaştıkları Sorunların Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, *Kamu-İş*, C.10 S:4 ss. 161-176
- KARADENİZ,Oğuz (2011), “ Türkiye’de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik”, *Çalışma ve Toplum*, 2001/2 ss. 83-127
- KARADENİZ,Oğuz (2008), “Ev Hizmetlerinde Çalışanlar ve Sosyal Koruma Sorunu”, *II.Çalışma Yaşamı Kongresi*, İş Müfettişleri Derneği, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak., Sosyal Politika Araştırma Merkezi, 26-27 Nisan. ss: 176-204
- KARAKAŞ, Mehmet (2008), “Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk”, *Uluslar arası Yoksulluk Sempozyumu*, Deniz Feneri Yoksulluk Araştırmaları, 1. Cilt, İstanbul ss.396-409
- KARASAR, Niyazi (1995), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Yedinci Baskı, 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Yayınları, Ankara

- KARDAM, F. ve İ. Yüksel (2004), “ Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri : Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk”, *Nüfus Bilim Dergisi*, 26 ss.45-72
- KAYGALAK, Sevilay (2001), “Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin /Demirtaş Mahallesi Örneği”, *Praksis*, Sayı:2
- KAZGAN, Gülten (2002), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- KEİG (2009), Türkiye’de Kadın Emegi ve İstihdamı-Sorun Alanları ve Politika Önerileri, KEİG Yayınları Dizisi: Rapor, Nisan 2009, <http://www.keig.org/yayinlar.aspx>, 02.07.2010
- KESSLER, G. (1945), *İçtimai Siyaset*, İstanbul
- KIRAY, M. (1999), *Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme*, Bağlam, İstanbul
- KIRAY, M. (1985), “*Metropolitan City and The Changing Family*”, *Family in Turkish Society*, Der. T.Erder, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği, Ankara
- KOLINSKY, Eva (1993), *Women In Contemporary Germany, Life, Work and Politics*, Berg Publishers
- KONGAR, Emre ve Taner Berksoy (1990), **İstanbul Halkının Günlük Yaşam Biçimi ve Tüketim Davranışları Araştırması**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No:19, İstanbul
- KORAY, M. (2010), “ Büyüyen Yoksulluk- Yoksunluk Sorunu ve Sosyal Hakların Sınırları”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 42, Mart
- KORAY, Meryem (2005), *Sosyal Politika*, 2.Baskı, İmge Kitabevi
- KORAY, Meryem (2003a), “Sosyal Refah Devleti : Kimi İçin Umut, Kimi İçin Kaygı Kaynağı”, *Sosyal Demokrat Yaklaşımlar*, İst. SODEV-TÜSES Yay. 93-113
- KORAY, Meryem (2003b), “Avrupa Refah Devleti: Anlamı, Boyutları ve Geleceği”, *Görüş Dergisi*, TÜSİAD Yay, Sayı 57, Aralık

- KORAY, M. ve, H. Alev (2002), “Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Edt. Yasemin Özdek, TODAİE Yayın no: 311, Ankara, Mayıs
- KORAY, M., Sevda Demirbilek, Tunç Demirbilek (1999), *Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği*, KSGM Yayınları, Ankara
- KRIPPENDORFF, Klaus (2004), *Content Analysis: An Introduction To Its Methodology*, Sage Publication, New York
- KSGM, (2010a). Dördüncü Kadın Dünya Konferansı Sonuçları: Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı. http://www.ksgm.gov.tr/uluslararasi_Belgeler.php.
- KSGM, (2010b), *Milenyum Deklarasyonu*. http://www.ksgm.gov.tr/uluslararasi_Belgeler.php.
- KSGM, (2010c). CEDAW Sözleşmesi. http://www.ksgm.gov.tr/uluslararasi_Belgeler.php.
- KSGM, (2010d). İslam Konferansı Örgütü Kadınların İlerlemesi İçin Eylem Planı (OPAAW) Kadınlar İçin Kahire Eylem Planı. , http://www.ksgm.gov.tr/uluslararasi_Belgeler.php.
- KSGM (2003). BM CEDAW Komitesine Sunulmak Üzere Hazırlanan 4.ve 5. Birleştirilmiş Periyodik Türkiye Raporu www.ksgm.gov.tr
- KÜÇÜKKARACA, Nilgün (2001), “ Yoksulluk ve Kadın”, *İnsani Gelişme ve Sosyal Hizmet*, Prof. Dr. Nesrin Koşar’a Armağan, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Yayın No:009, Ankara ss. 234-243
- KÜMBETOĞLU, B. (2002), “Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk”, *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri*, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE, Ankara ss.129-142
- LEVITAN,S., G.Mangum, S.Mangum, A.Sum (2003), *Programs in Aid of the Poor*, John Hopkins University Press, Baltimore
- LEWIS, O. (1971) , *Sanchez'in Çocukları*, e Yayınları, İstanbul

- LORDOĞLU, K., N. Özkaplan, M. Törüner (1999), *Çalışma İktisadı*, Beta Yay., İst.
- MAJID, Nomaan (2001), “The Size of the Working Poor in Developing Countries”,
Employment Paper, 2001/16
- MACKINTOSH, M. (1981), “ Gender Economics : The Sexual Division of Labour and
The Subordination of Women”, *Marriage and The Market : Women’s
Subordination Internationally and Its Lessons*, Edt. Kate Young, Carol
Wolkowitz, Roslyn McCullagh, Londra ss.3-17
- MATEMAN S., P.H. Renooy (2001), Undeclared Labour In Europe Towards An
Integrated Approach of Combatting Undeclared Labour Final Report,
[http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---
lab_admin/documents/genericdocument/wcms_116069.pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---lab_admin/documents/genericdocument/wcms_116069.pdf)
- MAXWELL, Simon (1999), “The Meaning and Measurement of Poverty”, *ODI
Overseas Development Institute Poverty Briefing*, ISSN 1465-2617, February
- McLAUGHLIN, Diane K. Ve Daniel T. Lichter (1997), “Poverty and the Marital
Behavior of Young Women”, *Journal of Marriage and Family*, Vol. 59, No.
3, Aug., ss: 582-594
- MEDEIROS, Marcelo ve Joana Costa (2008), “Is There a Feminization of Poverty in
Latin America?”, *World Development*, Vol:36/1, ss.115-127
- MEDEIROS, Marcelo ve Joana Costa (2008), “What Do We Mean by Feminization of
Poverty?”, *International Poverty Centre*, July, Number 58
- MIES, M. (2008), “Hindistan Kırsalında Sınıf Mücadelesi ve Kadınların Mücadelesi”,
Son Sömürge Kadınlar, Maria Mies, V.Bennholdt-Thomsen, C.V.Werlhof,
İletişim Yay.
- MISHRA, R (1999), “The Logic of Globalization : The Changing Context of Welfare
State”, *Globalization ant the Welfare State*, Cheltenham, UK, Edward Elgar
Publishing

- MISRA, Joya, Stephanie Moller, Michelle J. Budig (2007), “Work-Family Policies and Poverty for Partnered and Single Women in Europe and NorthAmerica”, *Gender and Society*, Vol. 21, No. 6 , Dec. ss. 804-827
- MİNİBAŞ, Türkel (2001), “Kriz, Küreselleşme ve Ulusal Egemenlik”, *İleri Dergisi*, Sayı:4, Mayıs-Haziran
- MOGHADAM, Valentine M. (1999), “ Gender and Globalization: Female Labor and Women’s Mobilization”, *Journal of World- System Research*, Vol: V, No:2, Summer, ss. 367-388
- MOLLAMAHMUTOĞLU, H. (2004), *İş Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi
- MOLYNEUX, Maxine (2008), “Ev Emeği Tartışması ve Ötesi”, *Kadının Görünmeyen Emeği* içinde Haz. Gülnur Acar Savran, Nesrin Tuna Demiryontan, Yordam Kitap
- MUNCK, R. (2003), *Emeğin Yeni Dünyası: Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma*, Kitap Yayınevi, İstanbul
- NUSSBAUM, M.C. (2000), “Women’s Capability and Social Justice”, *Journal of Human Development*, 1(2), ss.219-247
- NUSSBAUM, M.C. (2005), “Women’s bodies: Violence, Security, Capabilities”, *Journal of Human Development*, 6 (2), ss:167-183
- OECD (2009), *Employment Outlook 2009- Tackling the Job Crisis*, Online Erişim: <http://www.oecd.org/dataoecd/11/59/43687897.pdf>
- OECD (2004); *OECD in Figures: Statistics of the Member Countries*, OECD, Paris
- OKTİK, N. (2008), “Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar”, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*, Derleyen: Nurgün Oktik, Yakın Kitabevi, Ekim, İzmir
- OKUR, Ali Rıza (2004), “ Ev Hizmetlerinde (İşlerinde) Çalışanların Sigortalılığı”, *Kamu İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Cilt:7 Sayı:3 ss.347-368
- ONAT, Ü. (1993), *Gecekondu Kadınının Kente Özgü Düşünce ve Davranışlar Geliştirme Süreci*, Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı, Ankara

- OSMANI Siddiquir Rahman (2002), “Exploring The Employment Nexus: Topics in Employment and Poverty”, *A Report Prepared for the Task Force On the Joint ILO-UNDP Programme on Employment and Poverty*, UNDP, New York, ILO, Geneva
- OSMANI S., Rahman (2003), *Exploring the Employment Nexus: Topics in Employment and Poverty*. ILO – UNDP Programme on Employment and Poverty, ILO, Genève,2003
- ÖZALP, Ahmet (2009), “Yoksulluk, Yoksunluk,Yurttaşlık: Sosyal Hak(sız)lıkları Politik Düşünmek”, <http://www.sosyalhaklar.net/2009/bildiri/ozalp.pdf>, 19.09.2010
- ÖZBAY, Ferhunde (1996), “Evler, Kadınlar ve Ev Kadınları”, Diğerlerinin Konut Sorunları, Der. Emine M. Komut, Habitat II Ön Konferansı, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara ss. 52-64
- ÖZBAY, Ferhunde (1991), “Türkiye’de Kadın ve Çocuk Emeği”, *Toplum ve Bilim*, 53, Bahar
- ÖZBEK Nadir, (2006), *Cumhuriyet Türkiyesi’nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, Tarih Vakfı, Haziran
- ÖZBUDUN, Sibel (2002), “Küresel bir “Yoksulluk Kültürü” Mü?”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, ed. Yasemin Özdek, TODAİE, 1-44
- ÖZDAMAR, S. ve diğ. (2000), *Bankacılık Sektöründe Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık*, KSGM Yayınları, Ankara
- ÖZDEK Yasemin (2002), “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Edt. Yasemin Özdek, TODAİE No:311, Mayıs, Ankara
- ÖZDEMİR, Süleyman (2004), *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No: 2004-69, İstanbul
- ÖZER, Mustafa ve Kemal BİÇERLİ (2003), “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*,

http://www.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/20031/sos_bi1.3.pdf

ÖZKAN, D. Ö. (2009), “Saraybosna’da Futbol Taraftarlığı ve Kimlik Farklılaşması: Sarajevo ve Zeljeznicar Taraftarları,” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Antropoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul.

ÖZKAPLAN, Nurcan (2009), “ Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi”, Çalışma ve Toplum, 2009/2, ss.15-24

ÖZSOY, E.(2003) “Kalkınma-Yoksulluk İkilemi ve Türkiye”, “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C.5, S.1

ÖZŞUCA, Şerife Türcan (2003), “Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Refah Devleti”, *Kamu-İş*,C:7, S:2/2003 <http://www.kamu-is.org.tr/pdf/7217.pdf>
10.08.2009

ÖZPINAR, Şansel ve Funda ÇONDUR (2007), “Küreselleşme ve Kadın Yoksulluğu”, IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Küresel Yoksulluk Bildiriler Kitabı, 19-21 Ekim, Çanakkale ss. 481-490

ÖZTÜRK, Melda Yaman (2010), “Kapitalist Gelişme ve Kriz Sürecinde Kadın Emeği: Asya Deneyiminden Çıkarılacak Dersler”, Çalışma ve Toplum, 2010/1, ss. 105-132

ÖZTÜRK, Melda Yaman (2009), “Geç Kapitalistleşen Ülkelerde Krizlerin Kadınların Hayatında Yarattığı Güçlükler”, EconAnadolu 2009: Anadolu International Conference in Economics,Eskişehir
http://econ.anadolu.edu.tr/fullpapers/MOzturk_econanadolu2009.pdf

ÖZTÜRK, Mustafa ve Başak Işıl ÇETİN (2009), “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, Journal Of Yaşar University, 3 (11), ss. 2661-2698
<http://joy.yasar.edu.tr/makale/no16-vol409-OZTURK-CETIN.pdf> 09.02.2010

- ÖZTÜRK, Şinasi (2008), “ Kırsal Yoksulluk ve Neo Liberal Ekonomi Politikaları”,
Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal Of International Social
Research, Volume 1/5, Fall
- ÖZVERİ M (2003), “Yoksulluğun Yönetilmesi ve Sosyal Güvenlik Hakkı”, *Praksis*,
Sayı : 9
- ÖZYEĞİN,G. (2005), *Başkalarının Kiri, Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*,
İletişim Yayınları
- PARRENAS, Rhacel Salazar (2001), *Servants of Globalization: Women, Migration and
Domestic Work*, Stanford University Press
- PEARCE,D. (1978), “The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare”,*Urban
& Social Change Review*, 11 (1), ss.28-36.
- PENA-CASAS, Ramon and LATA, Mia (2004), Working Poor in the European Union,
European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions,
Seminar Report, Brussels
- PETERSON, Janice (1987), “The Feminization of Poverty”, *Journal of Economic
Issues*, Vol.21, No.1, March, ss. 329-337
- PHILLIPS, Mabelle C. (1995), “Dul Kadınlar, Savaş Yüzünden Yardıma Muhtaç
Olanlar Üzerine Bir Araştırma”, *İstanbul 1920*, Ed. Clarence Richard Johnson,
Çev: Sönmez Taner, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 247-277.
- PIERSON, Christopher (1998), *Beyond the Welfare State?: The New Political
Economy of Welfare*. Second Edition, Cambridge: Polity Press
- POPENOE, David (1991), *Sociology*, 8th Edition, Englewood Cliffs, New Jersey
- RAMIREZ-MACHADO, J.M. (2003), Domestic Work, Conditions of Work and
Employment: A Legal Perspective, Conditions of Work and Employment Series
No.7, ILO, Geneva [http://www.ilo.int/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---
protrav/---travail/documents/publication/wcms_travail_pub_7.pdf](http://www.ilo.int/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_travail_pub_7.pdf)

- RAVAZİ, Shakra (2007), "The Return to Social Policy and The Persistent Neglect of Unpaid Work", United Nations Research Institute for Social Development, Draft Working Document
- REDDY, Sanjay (2004), "A Capability-Based Approach to Estimating Global Poverty", [http:// www.undp-poverty centre.org/ newsletters/infocus4sep04eng.pdf](http://www.undp-povertycentre.org/newsletters/infocus4sep04eng.pdf), sf 1-16.
- RITZER, G. (1986), *Social Problems*, 2. Edition, New York,
- ROBERTS, Bryan. (1991) "Household Coping Strategies and Urban Poverty in Comparative Perspective", ed. M. Gottdiener and C.G. Pickvance , *Urban Life in Transition*. London: Sage Pub.
- ROBERTS, Bryan (1994), "Informal Economy and Family Strategies", *International Journal Of Urban and Regional Research*", Vol:18 No:1, ss.6-23
- SALLAN GÜL, Songül ve ERGUN C. (2009), "Kentsel Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğuna Çöp Alanlarından Bakış", SAÜ, Uluslararası-Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi, 3.Cilt, Sakarya, Mart, ss. 133-142
- SALLAN GÜL S. (2006), *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa*, Ankara
- SALLAN GÜL,S. (2005), "Türkiye'de Yoksulluğun Kadınsılaşması", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 38, Sayı 1, Mart ss.25-43
- SALLAN GÜL, S., H. Gül ve C. Ergun (2003), " Türkiye'de Yoksulluk Kültürü Tezlerine Bakış: Ankara Örneği", *Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler, Sosyal Hizmetler Sempozyumu*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu ve Akdeniz Üniversitesi Sosyal Hizmetler Eğitim ve Uygulama Merkezi, 9-11 Ekim, Antalya
- SALLAN GÜL, S. (2002), "Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Edt.: Yasemin Özdek, TODAİE Yayın No: 311, Mayıs, Ankara

- SALLAN GÜL, S. (2000), “Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi* 40, 3-4, ss.51-66
- SAVAŞ, V. (1998), *Politik İktisat*, 4. Bası, Beta, İstanbul
- SAVRAN ACAR Gülnur (2009), *Beden Emel Tarih :Diyalektik Bir Feminizm İçin*, Kanat Kitap, Pusula Yay.
- SCOTT, A.M. (1995), “Informal Sector or Female Sector?, Gender Bias in Urban Labour Market Models”, ed.D.Elson, *Male Bias in the Development Process*, Manchester University Press
- SEÇER, Barış (2007), “ Amerika Birleşik Devletlerinde Çalışan Yoksullara Yönelik Sosyal Refah Politikaları”, *Kamu-İş*, C:9, S:2/2007
- SEN Amartya, (2004a), *Özgürlükle Kalkınma*, Çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yay.
- SEN Amartya, (2004b), “Elements of Theory of Human Rights”, *Philosophy and Public Affairs*, 32 (4); ss.315-356
- SEN, Amartya (2002), “Response to Commentaries”, *Studies in Comparative Internaional Development (SCID)*, Vol.37 No:2 ss.78-86
- SEN Amartya,(1997), “Editorial: Human Capital and Human Capability”, *World Development* Vol: 25 No: 12 ss. 1959-1961
- SEN, Amartya (1983), “Poor, Relatively Speaking”, *Oxford Journals, Oxford Economic Papers, New Series*, Vol:35, No:2 Jul. ss. 153-169
- SEN Amartya, (1976), “Poverty: An Ordinal Approach to Measurement”, *Econometrica, Journal of the Econometric Society*, Vol: 44,Issue 2. ss.219-231
- SENGENBERGER, Werner (2001), “Decent Work: The International Labour Organization”, *Agenda, Dialogue , Cooperation* 2 /2001
- SERTER Nur (1994), *Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Bir Sonucu Olarak Sosyal Devlet*, İ.Ü. İktisat Fak. Yay., İstanbul

- SEYYAR, A. (2003a), “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”,
Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yay., 1.Cilt
- SEYYAR,A.(2003b), “Sosyal Siyaset Nedir?”,
<http://www.sosyalseyyar.com/documents/ss.htm> ,09.06.2008
- SEYYAR, A. (2002), *Sosyal Siyaset Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*; Beta Yayıncılık,
İstanbul
- SEYYAR, A. (2000), “Yoksul Ailelere Dönük Sosyal Politikalar”, Aile Şurası
Bildirileri, http://www.sosyalseyyar.net/documents/yoksul_ailelere_yonelik.htm
02.02. 2008
- SEYYAR, A. (1999), *Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları*, Birey
Yayıncılık
- SKALLI, Loubna H. (2001), “Women and Poverty In Morocco : The Many Faces of
Social Exclusion”, *Feminist Review*, No:69 Winter, ss.73-89
- SOMER, Murat (2004), “ Demokratik Konsolidasyon, AB ve Politik Ekonomi”, *Koç
Üniversitesi Dergisi*, Mart ss.32-36
http://home.ku.edu.tr/~musomer/KU7DemokratPolitikEkosu_webversion.pdf ,
09.01.2008
- SOYER, Serap (1996), *Endüstri Sosyolojisine Giriş*, İzmir
- SÖNMEZ, İpek (2002), “Yoksulluğu Sürekli Kılan Faktörler Üzerine Gözlemler”,
Kentleşme, Göç ve Yoksulluk, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü,
İnsan Hakları Arş. Ve Der. Merkezi Yay., Ankara
- SPICKER, PAUL (2001), “Cross National Comparisons of Poverty : Reconsidering
Methods”, *International Journal Of Social Welfare*, Vol:10 ss.153-163
- STANDING, Guy. (1999), “Global Feminization Through Flexible Labor: A Theme
Revisited”, *World Development*, Vol:27/3 ss.583-602
- STANDING, Guy (1989), “ Global Feminization Through Şexible Labor ”, *World
Development*, Vol: 17, ss. 1077-1095

- STEWART Frances ve Albert Berry (2000), “Globalization, Liberalization and Inequality: Real Causes”, *Challenge*, Vol:23/1, January –February ss.44-93
- STEWART, Frances-Renee (1995), *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,
- SUNDSTRÖM, E. (1999), “Should Mothers Work? Age and Attitudes in Germany, Italy and Sweden, *International Journal of Welfare*, Vol.8 ss.193-205
- SUĞUR, Nadir, Serap SUĞUR, Temmuz Gönc-Şavran, Oya Beklan Çetin (2010), “ Hizmet Sektöründe Çalışan Yoksulların Geçim Stratejileri ve Sosyal İlişki Ağları: Eskişehir Örneği”, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Ocak, Cilt: 12 Sayı:1 ss: 23-48
- SULLIVAN, Thomas J (1997), *Introduction to Social Problems*, Fourth Edition, Boston
- SÜZEK, S. (2005), *İş Hukuku*, Beta Yayıncılık, İstanbul
- ŞAHİN Fatih, (1999) “*Sosyal Hizmet Uzmanlarının Sosyal Refah Politikası Süreçlerine Katılımı*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi , Ankara: Hacettepe Üniversitesi, SBE
- ŞAVRAN, Temmuz (2008), “Enformel Hizmet Sektöründe Çalışan Yoksulların Cinsiyete Göre Farklılaşmaları”, 3. Karaburun Bilim Kongresi, Eylül
- ŞAYLAN, Gencay (2003), *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, 2.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara
- ŞENER, Ülker (2009), “ Kadın Yoksulluğu”, TEPAV (Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/TEPAV_DN_kadin_yoksullugu.pdf09.02.20101
- ŞENESEN GÜNLÜK, Gülay (2008), “ Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”, Bütçe Sürecinde Parlatmentonun Değişen Rolü Sempozyumu, 8-9 Ekim, Afyonkarahisar
- ŞENSES, Fikret (2006), *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*, İletişim Yayınları, İstanbul

- ŞENKAL, A. (2005), Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, Alfa Yayınları
- ŞENYAPILI, Tansı (1979), “Metropol Bölgelerin Yeni Bir Ögesi Gecekondü Kadını”, Türk Toplumunda Kadın, Der. Nermin Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Derneği, ss.287-309
- TAŞDELEN, M. (1997), *Göçerin Şehirleşmesi*, Turan Yayıncılık, İstanbul
- TEMİZ, H.E. (2008), “Dünya’da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”, Çalışma ve Toplum, 2008/2 ss.61-100
- TEMİZ, Hasan Ejder (2004), *Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri*, Genel-İş, Ankara
- THIBOS, Megan, Danielle Lavın-Loucks (2007), The Feminization of Poverty, Empowering Women, The J. McDonald Williams Institute
<http://www.ywcadallas.org/documents/advocacy/FeminizationofPoverty.pdf>,
02.03.2010
- THERIEN, Jean Philippe (1999), “Beyond the North-South Divide: The Two Tales of World Poverty”, *Third World Quarterly*, Vol.20, No:4
- TITMUSS, R.M. (1974), *Social Policy: An Introduction*, Allen &Unwin, London
- TIAMIYU, Mojisola and Shelley Mitchell (2001), “Welfare Reform: Can Higher Education Reduce the Feminization of Poverty?” *The Urban Review* Vol. 33 ss. 47-56.
- TOKSÖZ, G. (2007), “Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu”, ILO, Ankara
- TOMUL, Ekber (2002), “Küreselleşme ve Eğitimde Eşitsizlikler”, *Eurasian Journal of Educational Research*, <http://www.ejer.com.tr/pdşer/tr/816569249.pdf>
- TUFAN, B. ve K. Karataş (2003), “Yoksulluk ve Sosyal Hizmetler”, *Sosyal Hizmet Sempozyumu*, Yay.Hazırlayan Dr. Ümit Onat, 9-11 Ekim, Antalya
- TUNA O. ve N. Yalçıntaş (1999), **Sosyal Siyaset**, Filiz Kitabevi
- TUNÇOMAĞ K. ve Tankut Centel (2003), İş Hukukunun Esasları, Beta Yayınları, İstanbul

- TUNÇOMAĞ, K (1990), Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş, Beta Yayınları, 5. Basım, İstanbul
- TÜİK (2011) “2010 HaneHalkı İşgücü Araştırması”, Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8450>
- TÜİK (2011) “2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, Haber Bülteni, Sayı: 3, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365>
- TÜİK (2006), Aile Yapısı Araştırması, <http://www.aile.gov.tr/files/AileYap%C4%B1s%C4%B1%202006%20.pdf>
- TÜRK-İŞ (2009), “TÜRK-İŞ Haber Bülteni”, Aralık <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/aclikaralik09.pdf>
- TÜRK-İŞ (2011), “TÜRK-İŞ Haber Bülteni”, www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/.../acliksubat11.doc
- TÜSİAD (2000), *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, Aralık
- UÇAR, Ceren (2011), Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri, Başbakanlık Kadının Statüsü, Genel Müdürlüğü, Ankara
- ULUTAŞ, ÜNLÜTÜRK Ç. (2009), “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”, *Çalışma ve Toplum*, 2009/2, ss.25-40
- UNCTAD (1997), “Küreselleşmenin Yedi Günahı”, *İşletme ve Finans Dergisi*, Eylül
- UNDP (2007a), “*Human Development Report*” <http://hdr.undp.org/reports/global/2007/en/pdf> 02.03.2010
- UNDP (2007b), *Making Globalization Work for All*, Annual Report 2007, UNDP, New York
- UN Commission on the Status of Women (1993), “Women in Extreme Poverty”, Resolution 37/8

- UNDP, “Binyıl Kalkınma Hedefleri”,
<http://www.undp.org.tr/Gozlem3.aspx?WebSayfaNo=248>
- UNDP (2007-2008), Human Development Report 2007-2008, Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World, UNDP, New York
- UNDP(2005), Human Development Report, United Nations Development Programme- New York.
- UNIFEM (2005), Progress of the World’s Women 2005, ed. Karen Judd, New York
- US Department of Labor (2004), “A Profile of the Working Poor, 2002”, Bureau of Labor Statistics: Report 976, <http://www.bls.gov/cps/cpswp2002.pdf>
- UNITED NATIONS, (1996), *The World’s Women 1970-1990: Trends and Statics*, UN, New York
- USLU, İbrahim (1999), *Bir Sosyal Siyaset Vasıtası Olarak Kar Gütmeyen Kuruluşlar :ABD Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul:İÜ, SBE
- UYANIK, Yücel (2008), “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10/2, ss.209-224
- UZUN, M. Ayşe, (2003), “Yoksulluk Olgusu ve Dünya Bankası”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt4, Sayı 2
- ÜNAL, Bayram (2004), “Sermaye Olarak Yaş ve Eğitim: Türkiye’de Ev İçi Hizmet Sektöründe Çalışan Kadınlar Üzerine Karşılaştırmalı Bulgular”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7, Sayı: 2, Güz ss. 137-161
- VOGLER, C. (1998) "Money in the Household: Some Underlying Issues of Power", *Sociological Review*, 46(4): 687–713.
- YALINPALA, Jale (2002), “Küreselleşmenin Emek Piyasası ve İstihdam Üzerindeki Etkileri”, *Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, Der. Alkan Soyak, İstanbul

- YATKIN Ahmet (2007), “Küresel Yoksulluğun Çözümünde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Önemi”, *IV. Uluslar arası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Küresel Yoksulluk içinde 53-64, Çanakkale
- YEOY, S.A.Brenda, Shirlena Huang ve Joaquin Gonzalez III(1999), “Migrant Female Domestic Workers: Debating the Economic, Social and Political Impacts in Singapore”, *International Migration Review*, Vol. 33, No.1, Spring ss.114-136
- YEOY, S.A.Brenda, Shirlena Huang (1998), “ Negotiating Public Space: Strategies and Styles of Migrant Female Domestic Workers in Singapore”, *Urban Strategies*, Vol.35, Issue 3, March ss. 583-603
- YILDIRIM, Ali ve Hasan Şimşek (2008), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Yedinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- YILDIRIM, Ali ve Hasan Şimşek (2000), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, İkinci Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- YÜCEOL, Hüseyin Mualla (2005), “Küreselleşme, Yoksulluk ve Emek Piyasası Politikaları”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, ss.493-512
- WADE, Robert Hunter (2004), “ On the Causes of Increasing World Poverty and Inequality or Why the Matthew Effect Prevails”, *New Polititcal Economy*, Vol: 9/2, Haziran ss.163-188
- WAGLE, Udaya (2002), “Rethinking Poverty Definition and Measurement”, *International Social Science Journal*, Volume 54 (171), ss.155-165
- WARREN, C. R. (2002), “Poverty, The Working Poor and Income Equality: Review of Recent Research”, *Building Ladders For Success Project*, <http://www.ladders4success.org>
- WHITE, J.B. (1999), *Money Makes Us Relatives : Women’s Labour in Urban Turkey*, Para İle Akraba, çev. Aksu Bora, İletişim Yayınları, İst.
- WRIGLEY, Julia (1991), “Feminists and Domestic Workers”, *Feminist Studies*, Vol.17, No.2, ss. 317-329

WORLD BANK (2005), “What’s Poverty and Why Measure It?”, *Poverty Manuel All JH Revision of August 8*,
<http://siteresources.worldbank.org/PGLP/Resources/PMch1.pdf> (Erişim Tarihi: 03.02.2009)

WORSLEY, Peter (1987), *The New Introducing Sociology*, Penguin Books

ZASTROW, C.(1991), *Social Problems: Issues and Solutions*,3th Edt. Chicago, Nelson Hall

ZENGİNGÖNÜL, O. (2007), *Küreselleşme, Yoksulluk Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde*, Barış Yayınları Fakülteler Kitabevi, Yenilenmiş 2. Baskı, İzmir

EKLER

EK 1: Görüşme Formu

Araştırma Konusu: EV HİZMETİNDE ÇALIŞAN KADINLARA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Katılımcı:

Yer:

Tarih ve saat:

Giriş

Merhaba, “Ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi olarak çalışan kadınların ücret, çalışma süreleri ve sosyal güvenlik gibi çalışma koşullarını araştırmaya yönelik bir araştırma” yapıyorum.

Sizinle ev hizmetinde gündelik temizlik işi yapan kadınların çalışma koşulları ve sorunları hakkında konuşmak istiyorum. Burada amacım; ev hizmetinde çalışan kadınların ücret seviyelerini, çalışma gün ve saatlerinin düzenini ve sosyal güvence ihtiyaçlarının boyutlarını yoksullukları ekseninde incelemektir.

Görüşmede verilen bilgiler sadece bu araştırmada kullanılacak ve kişisel bilgiler izin verilmediği sürece kullanılmayacak, kesinlikle gizli tutulacaktır. Araştırma sonuçları yazılırken, görüşülen kişilerin isimleri kendilerinden izin alındığı takdirde yazılacaktır. İzin verirsiniz görüşmeleri sesli olarak kayıt altına almak istiyorum. Tahmini görüşme süresi 45-75 dakika sürecektir. Bu araştırmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederim.

GÖRÜŞME SORULARI

1. Ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi kadınların, sosyo-ekonomik özellikleri ile ilgili düşünceleriniz nedir? Neden böyle düşünüyorsunuz?
2. Ev hizmetinde gündelik temizlik işçisi kadınların, çalışma koşulları ile ilgili düşünceleriniz nedir?

Bana zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederim. Bu konuda eklemek istediğiniz başka görüş ve önerileriniz için ssac@sakarya.edu.tr adresine mail atabilirsiniz.

EK 2: Gündelik Temizlik İşçisi Kadınların Çalışma Koşullarını Tespit Etmede Kullanılan Kod Listesi (Oluşturulan Taslak ve Kesin Temalar)

M2	“ Benim param ekmek paramız şu anda. Eşim de çalışmadığı için bütün evin yükü benim sırtımda. Kazandığım paradan bir kuruş birikim yapamıyorum . Parayı aldığım da, eve giderken pazara giriyorum, pazar yapıyorum. Markete girip evin ihtiyaçlarını alıyorum, para bitiyor. Bu paraya ne denir ki, ancak geçinebiliyoruz işte.” (15.02.2009, Adapazarı)	Birikim yapamıyorum
M3	“Konusurken maaş diyorum ama, maaş değil bizimkisi; günlük para. Biz çalıştığımız günün parasıyla yaşarız , öyle kazanıyoruz.” (21.03.2009, Adapazarı)	Günlük yaşam
M4	“ Tabii çok kazanan insanların yanında çerez parası kalır benim kazandığım . Ancak inan ki bu da emek sonuçta, bereketli oluyor. Az ama bereketli ” (06.04.2009, Adapazarı)	Çerez parası
M6	“Ben hem çocuğa bakıyorum, hem temizlik yapıyorum. Biraz daha yüksek olsa yeridir. Neticede 2 kişinin yaptığı işi yapıyorum ama bir kişilik para kazanıyorum. ” (23.07.2009, Adapazarı)	Çok iş az para
M7	“Aldığın para o gün eve gitmeden bitiveriyorsa, ‘bu paraya da yapılır mı bu iş, bak kendi bitti yorgunluğu daha geçmeden’ diyorsun.” (14.08.2009, Adapazarı)	Yorgunluğu bitmeden, tükenen para
M8	“Memnun değilim bu paradan. Geçim zor. Koca çalışmayınca, çocuklar olunca 400 liradan memnun olunur mu? ” (02.10.2009, Adapazarı)	Geçinme zorluğu
M11	Belki başkası 1 kg. alınca ben yarım kilo. Aldığımız aylık belli, haftalık belli, günlük belli. Ne yapcaz biz o parayla? Kira mı verecez? Ceryan mı verecez, su mu verecez, elektrik mi verecez, karnımızı mı doyurcaz, sağlığımıza mı bakcaz? Ne yapcaz biz? ” (24.11.2009, Adapazarı)	İhtiyaçları giderememek
M12	“Tabii bu ücretten kimse memnun olmaz aslında. Yaptığımız iş zor. Yaptığın işe göre daha fazlasını almayı hak ediyorsun. ” (07.12.2009, Adapazarı)	Çok iş az para
M13	“Çocuklarımdan ekmek parası benimki güzelim, saçımın, makyajımın, üst-başımın parası değil. Anam bana derdi ‘para yok’, ben evlatlarıma diyorum ‘para yok’. Öyle yoruluyorum ki ondan diyorum ‘ucuz bizimki emek için’. Şimdi gel çikalım çarşıya, bugün aldım 60 hemen biter. Bitmez mi di mi?” (19.12.2009, Adapazarı)	Nesiller boyu yoksulluk
M14	“Evladım; ay sonunda alsam topluca adı aylık olur, maaş olur. Ama benimki yevmiye. Günlük para. Yaptığın işe bakınca ‘bu az aslında’ diyorsun. Ama ne diyeceksin, o kendi düşünecek. Ben	Günü geçirmeye yeten kazanç

	mecburum gittiğim her kapıya, ses çıkaramıyorum ki.” (04.01.2010, Adapazarı)	
M16	“Ya öyle yoruluyorsun ki; bazen canın çıkıyor, alıyorsun parayı, çıkıyorsun, markete gidiyorsun, elindeki veriyorsun, ‘yaa bu mu ?’ diyor insan, ‘bu kadarlık şey için mi?’ diyor. Düzenli bir para geçmiyor eline. Güvenip de borç falan yapamıyorsun.”(18.01.2010, Adapazarı)	Yetmeyen para
M18	“Ya herşeye zam geliyor di mi? Biz hala 2-3 sene öncenin parasıyla nasıl çalışalım? Çıkartıyor kadın tam günlük çalışmam için yarım günlük para veriyor. ’ Bu paraya olmaz bu iş’ diyorum. Ama yine de yapıyorum, napacan mecburum. ” (10.02.2010, Adapazarı)	Sömürülen emek
M20	“Herkes 60’a gidiyor buralarda. Daha fazlasını hak ettiğim zamanlar oluyor. Para veriyorum diye canıma okuduklarında ‘bu 60 milyonluk iş değil’ diyorum yani. ” (17.03.2010, Adapazarı)	Çok iş, az para
M21	“ Ya çok bişey değil tabi kazandığım ama çok değerli, yorgunluk param,alinterim inan. Daha fazlasını hak edecek kadar titiz davranıyorum bence.” (12.05.2010, Adapazarı)	Düşük ücret
M22	“Düzenliliği yok bu işin sonuçta ablası. Yarın boşum örneğin. Ertesi güne arayan olursa gidecem. Olmazsa ertesi günü de boşum.Bugün öğlene kadar yarım gün gittim, aldım 30 milyonu, şimdi bunla kaç gün idare edecem sonuçta ” (25.05.2010, Adapazarı)	Geçim zorluğu
M23	“Tabi ki bizim de ekmek paramız. Mesela bugünlük çalışıyorum günlük yiyorum. Zaten eve gidene kadar bitiyor o. Verenler için fazla, alan için az yaptığın emeğe bakınca yani.” (06.06.2010, Adapazarı)	Alan için az
M28	“Çaresiz, eğitimsiz, yokluk çeken bir kadımm. Aldığım para tabi ki yetmiyor ama başka seçenek olmadığı için mecburen yapıyorum yavrum. ” (20.09.2010, Adapazarı)	Yokluk çekmek
M30	“Kazancım benim, evimin, çocuklarımmın geçimi. Artık yaşımız ilerledi. Genç olsam bu paralara kimse çalıştıramaz beni. Ona göre iş yapıp ona göre para istersin ama artık sesimizi de çıkaramıyoruz ki. ” (10.10.2010, Adapazarı)	Bu paraya çalışılmaz Tema 1: Düşük Ücret

M1	“Haftada 5 gün gittiğim zaman bile oluyor.Ama öyle zaman geliyor, iki hafta hiç iş çıkmadığı da oluyor yani.” (10.02.2009, Adapazarı)	Düzensiz çalışma günleri
M2	“Ben baştan ‘çok geçe kalamam küçük çocuklarım var’ diyorum. Ama zaten sabah çok erken gidip işimi hemen bitirmeye bakıyorum. Ne kadar desen de işin bitmediği günler oluyor. ” (15.02.2009, Adapazarı)	Düzensiz çalışma saatleri
M3	“Geliş gidiş saatlerimi baştan konuşuyorum. Evde 3 çocuk bir yaşım var, eve gidince de işim bitmiyor ki. ‘Geç vakitlere kalamam’ diyorum ama ev sahipleri suyum çıkarana kadar çalıştırıyor. ” (21.03.2009, Adapazarı)	Geç saate kadar çalışma
M4	“ Saatim o gün benden istenen işe göre değişiyor. Ütü varsa mesela temizlik sonrası onu da yapmamı istiyor. Ya da misafiri geleceksene yemeği de yapmamı istiyor.” (06.04.2009, Adapazarı)	İşe göre değişen çalışma saatleri
M7	“ Akşam geç saatlere kadar sürüyor işim. Kaçta başladığımız belli de inan kaçta biteceği hiç belli olmuyor. Saat 6’da biter diyorum, bir bakmışsın saat 10 olmuş hala bitmemiş.” (14.08.2009, Adapazarı)	Geç saatlere kadar çalışma
M8	“ Bazen 1 ayda 15 gün işe gittiğim oluyor, ayın yarısı evde oturuyorum. Ama bazı aylar da daha kötüsü bile oluyor yavrum. Ramazanda mesela koca ayda 2-3 gün iş çıkar.” (02.10.2009, Adapazarı)	Çalışmanın sürekli olmayışı
M9	“ Çok geçe kalınca eve bırakıyorlar, akşam vakti sokakta bırakmıyorlar. ” (11.10.2009, Adapazarı)	Uzun çalışma saatleri
M11	“ Haftada 3 gün de gittiğim oluyor, 1 gün de gittiğim oluyor, hiç gitmediğim de oluyor. ” (24.11.2009, Adapazarı)	Düzensiz çalışma günleri
M12	“ Günüm de saatim de hiç belli olmuyor canım. Bazen gittiğin yere bağlı, bazen de senin elinde.” (07.12.2009, Adapazarı)	Düzensiz çalışma süreleri
M13	“ Her hafta ayın olmaz ki...Bazı haftalar 3 gün gidersin, bazı hafta hiç iş çıkmaz. Bizimki fabrika işi gibi değil.” (19.12.2010, Adapazarı)	Düzensiz çalışma günleri
M14	“ Günde kaç saat çalıştığım hiç belli olmuyor. İşe bağlı, evin pis durumuna bağlı, istenen işe bağlı, dubleks olup olmamasına bağlı. Mesela inşaattan çıkma çok zaman alıyor.” (04.01.2010, Adapazarı)	İşe göre değişen çalışma saatleri
M15	“Gittiğim evlerde iş bitene kadar çalışıyorum abla. Hergün iş olmuyor ki, değişiyor işte. ” (13.01.2010, Adapazarı)	Düzensiz çalışma günleri
M17	“2 gün oluyor bazen. Bazen 1 gün oluyor haftada. Öyle her gün her gün değil. Şu saatte başlar şu saatte biter de diyemem yani.” (23.01.2010, Adapazarı)	Sürekliliği olmayan iş

M18	“ Hep aynı olmuyor ki, değişiyor. Bayram yaklaşırken, bahara girerken, bazen yazdan çıkarken çoğalabiliyor. Tam günlükte yatsıya kadar kaldığım oluyor.” (10.02.2010, Adapazarı)	Süreklilik sağlayamamak
M20	“Şimdi bak. Bir gün gidiyorum, sonra belki 2-3 gün iş çıkmıyor. Bir sonraki haftaya kadar iş çıkmıyor bazen.” (17.03.2010, Adapazarı)	Düzensiz çalışma günleri
M27	“ Bazen öyle bir hafta oluyor ki pazar bile çalışıyorum. ” (12.09.2010, Adapazarı)	Dinlenme süresi bulamamak
M28	“ Bu işte plan yapmam zor. Pazara çıkayım evde bişey kalmadı diyorum, ee arayan oluyor ‘gel’ diyen. Zamanın yok kendine öyle kafan göre. (20.09.2010, Adapazarı)	İşe bağlı olarak plansız yaşam
M29	“Hep aynı değil, her hafta. Çalıştığım günde saatte çok öyle belli olmuyor. Düzen yok. ” (20.09.2010, Adapazarı)	Düzensiz çalışma süreleri Tema2: Düzensiz Çalışma Süreleri

M2	“ Bu işin emekliliği yok. Hastalansan gelemesen ne olacak gidecek o günün yevmiyesi. Ya da bir düşsen bir yerini kırsan ne olacak? Hiçbir güvencesi yok, hiç. Günü kurtarmak bizimkisi” (15.02.2009, Adapazarı)	Emeklilik yok
M4	“Başına birşey gelse, çalıştığın kadının insafına kaldın. Düştün kolunu kırdın, bacağına kırdın en fazla hastane masrafını öder, ondan sonrası ne olacak? O ay nasıl geçineceksin?” (06.04.2009, Adapazarı)	Belirsizlik
M6	“ Sigortalı olmak bir garantinin olması demek, bu işte o garanti de yok. ” (23.07.2009, Adapazarı)	Garantisi olmayan bir iş
M7	“Sağlık açısında sıkıntımız var. Bir arkadaşımız perde asarken düştü, bileğini sakatladı. Nerden baksan 1 ay işe çıkamadın. 1 ay demek onun için 300-400 lira demek. Kim verecek? Hiç kimse. Sigorta da yok tabi. ” (14.08.2009, Adapazarı)	Sigorta yok
M8	“ Sigortalı olmak önünü görmektir bana göre. Hastalansan, işe gidemesen para kazanamazsın. Güvencesi olan işten daha iyi ne ola?” (02.10.2009, Adapazarı)	Sigortasızlık
M9	“ Bir güvencesi yok bu işin. Var mı? Ücretin dışında erzak ve yiyecek veriyor ama o güvence değil.” (11.10.2009, Adapazarı)	Güvencesizlik
M10	“ Bizim sonumuz uçurum. Sigortamız yok. Bi hastalansak ilaç alamıyoruz. Bi hastaneye biyere gidemiyoruz. Çoluk-çocuğumuz hastalansa, büyük bir ameliyat falan gelse başına dünya para istiyor hastaneler. Nasıl girelim, altından kalkalım. Karnımızı zor doyuruyoruz.” (30.10.2009, Adapazarı)	Geleceğe dair umutsuzluk
M13	“Bu işte kafam rahat değil. Bir garantisi yok, güvencem yok, güvende hissedemiyorum. ” (19.12.2010, Adapazarı)	Güvende hissedememek
M14	“ Can simidi evladım sigorta. Güvencesi yok bu işin. Sağlığından da gitse gelmiyor, sigortası yok, hesap soran yok.” (04.01.2010, Adapazarı)	Sosyal güvencenin olmaması
M15	“Şimdi gencim, gücüm yerinde çok şükür. Ama böyle böyle ileriye, yaşlılığa birşey kalmayacak. Güvencem yok. Kurtuluş abla sigortalı olmak.” (13.01.2010, Adapazarı)	Gelecek korkusu

M16	“ Sigorta yok işte. Güvencesiz iş, bu en başı. Sağlık sorunları oluyor tabii, olmaz mı? Her yerim ağrıyor, her an bir yerin kırılabilir, incinebilir Allah korusun.” (18.01.2010, Adapazarı)	Güvencesi olmayan iş
M18	“ Hastalansan, sakatlınsan bi güvencen yok yani. Ne cazip tarafı var, ne güvencesi var, ne bişeyi.” (10.02.2010, Adapazarı)	Risklere açık olan iş
M19	“ Bir garantisi, güvencesi olmayan yorucu bir iş bu. ” (08.03.2010, Adapazarı)	Garantisi olmayan iş
M20	“Cahiliz, okumadık ama sigorta da önemli. Ne sigortadan, ne maaştan hiçbir şeyden garantisi, güvencesi yok bu işin. ” (17.03.2010, Adapazarı)	Güvencesiz iş
M24	“Hep düşünüyorsun sonuçta. Yarın ne olacak, öbür gün ne olacak diye. Sigortan olsa, ödense bu kadar düşünmezsin sonuçta. ” (14.06.2010, Adapazarı)	Yarın (gelecek) korkusu
M25	“Şu anlık çalışıyorsun. Belki sigortalı olup da maaşlılardan fazla alan da oluyordur her gün filan giderek ama herhangi bir yerime bişey olsa bunu hiç kimse ödemiyor. Bunu ben ödeyecem. Varsa kenarımda tabii” (10.07.2010, Adapazarı)	
M26	“ Hiçbir sosyal hakkın yok. Geleceğine yani ne bileyim bakınca böyle kafan rahat değil.” (15.08.2010, Adapazarı)	Sosyal haklardan yoksunluk
M27	“ Kelle koltukta çalışıyoruz işte. Sigortamız yok, bi güvencemiz yok. ” (12.09.2010, Adapazarı)	Riskli iş
M29	“Bir kadın olarak ne kocama güvenebiliyorum, ne işime güveniyorum, ne devlete güveniyorum. Hiçbir yerden tutanacak dalım yok. ” (20.09.2010, Adapazarı)	Güvencesi olmayan iş
M30	“Aklıma hemen sağlık geliyor. Yani bir hastanelik işin oluyor ne yapacağını bilemiyorsun. Aklıma hemen sigorta geliyor. İş yönünden de güvencen yok. Kadın yarın arasa, ‘gelme’ dese ne diyeceksin? Hiçbi yönden yok güvencesi. Hastalansan yok, yaşlınsan yok. Allah’lık bizim işimiz. ” (10.10.2010, Adapazarı)	Sosyal korumadan yoksunluk Tema 3: Sosyal Güvence Problemi

ÖZGEÇMİŞ

Sinem YILDIRIMALP, 1979 yılında İzmit - Karamürsel’de doğdu. 1998 yılında Gölcük Anadolu Lisesi’nden, 2002 yılında Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü’nden mezun oldu. 2004 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri bilim dalından yüksek lisans derecesi aldı ve aynı yıl enstitünün Çalışma Ekonomisi Anabilimdalı’nda doktora programına başladı. Doktora eğitiminin bir akademik yılını (2007-2008 akademik yılı) Università degli Studi di Genova, Scienze Politiche – İtalya’da sürdürdü. Halen Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.